

noorte- monitor 2009

Koostanud ja toimetanud:

Velli Parts

Keeletoimetanud:

Ingrid Velbaum-Staub, Killu Paldrok

Kujundanud ja küljendanud:

Madis Kivi

Välja andnud:

Eesti Noorsoo Instituut
Uus-Sadama 5 – 653
10120 Tallinn
www.eni.ee

Eesti Noorsootöö Keskus
Uuslinna 10
11415 Tallinn
www.entk.ee

Trükitud:

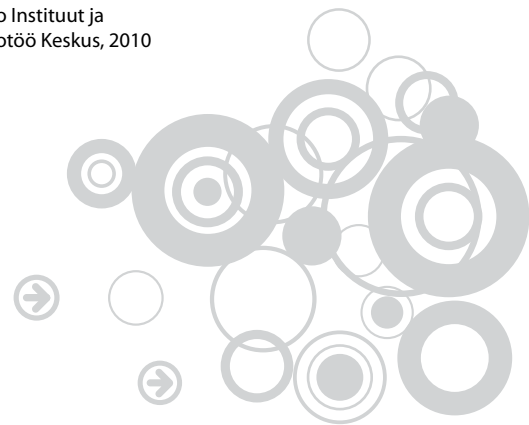
Ofset OÜ
Paldiski mnt 25
10612 Tallinn

Autoriõigus:

Velli Parts (koostaja ja toimetaja) ja
peatükkide autorid, 2010

Autoriõigus:

Eesti Noorsoo Instituut ja
Eesti Noorsootöö Keskus, 2010

ISBN 978-9985-9894-1-8 (trükis)
ISSN 1736-9444 (online)

Eesti Noorsoo Instituut

noorte- monitor 2009

Tallinn 2010

HEA LUGEJA,

hoid käes „Noortemonitori” sarja esimest väljaannet, mis käsitleb noorte olukorda Eestis. Monitor on esimene taoline katse anda statistiline ja võrdlev ülevaade noore olukorrast riigis tervikuna, hõlmates peamisi noortepoliitika toimealasid, mis puudutavad noore inimese elu. Vananeva ühiskonna tingimustes muutub aina selgemaks fookus noortele inimestele ning nende rollile ühiskonna protsesside toimimisel ja arendamisel. Noored on peamine väärtus ja ressurss Eesti ja Euroopa arenguks. Noored on meie tulevikukapital. Paraku puutuvad noored kokku erinevate, täiskasvanutega võrreldes tihti peale tõsisemate probleemide ja väljakutsetega, nagu kõrgem töötuse ja sotsiaalse tõrjutuse risk, tähelepanematus otsustajate poolt jms. Kui noor kogeb ja tunnetab ebaõnnestumist, on see nii riigile kui ka tervele Euroopale valus kaotus nii sisulises kui ka majanduslikus arengus. Riskide vähendamiseks on oluline arendada sellist poliitikat, mis väärtustab noori, toetab nende üleminekuid haridusest tööturule, arendab sotsiaalset kompetentsi ja konkurentsivõimet, ennetab sotsiaalset tõrjutust ja soodustab täisväärtuslikku osalemist ühiskonna elus – ehk lõimitud noortepoliitika edasine arendamine. Noortepoliitika ja selle toimealade arendamisel on äärmiselt oluline arvestada noorte inimeste olukorda, nende soove ja vajadusi iga neid puudutava otsuse või tegevuse planeerimisel ja teostegemisel. Kuidas on aga võimalik noori rohkem tunda ehk teisisõnu, kuidas saada paremaid teadmisi sellest, millised nad on siin ja praegu, millised on noorte elu trendid ja tulevikuväljavaated, millised otsused on vajalikud täna, et midagi saavutada või muuta homme? Selle teadmise arendamiseks on vaja omada kvaliteetset ja usaldusväärset teavet noortega toimuva kohta noortepoliitika eri valdkondades. Monitori väljaandmisel on kaks peamist eesmärki. Neist esimene on toetada lõimitud noortepoliitika arengut, kogudes ja analüüsides Eesti noorte olukorda tervikuna peamistes noortepoliitika toimealades ehk valdkondades, mis on seotud noore inimese eluga ning anda ülevaade noortest kui tervikust, tema eluolust

ja seotud arengutrendidest. Teine eesmärk on varustada otsustajad kompaktse teadmuspõhise teabega edasiste otsuste tegemiseks. Noore definitsioon on noortepoliitika eri toimealades ja sellest lähtuvalt kogutavates andmetes erinev. Selle monitori koostamisel lähtusime kõige laiemast noore mõiste määratlusest ehk isikust vanuses 7 kuni 26 aastat – nii sätestab seda ka noorsootöö seadus, mis omakorda on aluseks riiklikule noortepoliitikale. Monitoris kajastatud teemad ja valdkonnad on olulised noortepoliitika arendamise seisukohalt, kuigi peamiselt esitletakse siin andmeid, mis olid selles kontekstis paremini kättesaadavad. Monitor käsitleb tööturu olukorda, noorte üleminekuid, kaastust noorsootöösse, vaba aja kasutust, tervist, ülddemograafilist olukorda ja selle mõju jpm. Monitor on kavandatud perioodilise väljaandena ning ilmub edaspidi üks kord aastas, arvestades vajalikke muudatusi andmete kogumises, kättesaadavuses ja vajalikkuses noortepoliitika arendamise seisukohalt. Kogumikus „Noortemonitor 2009” on juhtiva teemana valitud noored ja töö ning see avatakse tööturu, noorsootöö ja noore teiste tegevuste seoste kaudu. Uuringud näitavad, et tööturule sisenemisel on noorele tihti peale takistuseks see, et puuduvad teatud praktilised oskused ja vajalikul tasemel teadmised – neid oskusi ja teadmisi on aga võimalik saada noorsootöö ehk mit-teformaalse õppeprotsessi abil. Noorsootöö kaudu omandatud teadmised ja oskused suurendavad noore konkurentsivõimet, toetavad eneseväljendamist ja -teostust. „Noortemonitor 2009” on valminud Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahasutatava riikliku programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine” raames. Monitori tellija on Eesti Noorsootöö Keskus. Monitor on koostatud Eesti Noorsoo Instituudis.

Täname kõiki, kes aitasid kaasa „Noortemonitori” esmakordsele ilmutumisele.

Head lugemist!

Sisukord

Demograafiline ülevaade. lk 5

Noored tööjõuturul lk 15

Noorte hoiakud ettevõtluse suhtes lk 33

Noored täiskasvanuks saamisest lk 49

Noorsootöö lk 59

Noorte vaba aeg lk 79

Noored ja vabatahtlik tegevus lk 101

Noorte haridusvalikud lk 115

Kooliprobleemide taustategurid lk 125

Noorte tervis. lk 135

Abivajavad noored. lk 147

Noored ja riigikaitse lk 161

Noorte kuritegevus ja kuritegevuse kontroll. . . lk 173

Noored ja religioon lk 185

Demograafiline ülevaade

Velli Parts, Vootele Veldre

Noorte arv ja koosseis
Ränne
Noorte sünnituskäitumine
Noorte eluiga

Demograafiline ülevaade

Velli Parts, Vootele Veldre

Kogumiku avapeatüki esimene osa annab ülevaate noorte rahvaarvust ja selle kujunemisest viimase kahe kümnendi vältel. Teine osa kirjeldab noorte rännet rõhuasetusega välisrändel. Peatüki kolmas osa annab ülevaate Eesti noorte naiste sünnituskäitumisest. Viimane osa kõneleb noorte elueast ning surmapõhjustest.

I NOORTE ARV JA KOOSSEIS

Noorsootöö seaduse §2 kohaselt loetakse Eestis noorteks 7–26-aastaseid isikuid, keda arvestuslikult elas Eestis 2009. a alguse seisuga 337732.¹ Trend noorte hulga kahanemise suunas nii absoluutarvuna kui ka osakaaluna rahvastikust on alates 1990-ndate lõpust olnud üha süvenev: tänane Eesti noorte arv on peaaegu 59000 võrra väiksem noorte arvust viimase, 2000. a rahvaloenduse ajal. Kui 2000. a moodustasid 7–26-aastased Eesti elanikkonnast ligikaudu 29%, siis 2009. a-ks kahanes see 25%-ni. Hinnanguliselt koosneb 7–26-aastaste vanuserühm 2015. a vaid kuni 295000 inimesest ja moodustab rahvastikust pisut üle viiendiku.

Drastiline noorte arvukuse vähenemise põhjus peitub 1990-ndate algul alanud sündimuse järsus languses (1989. a sündis Eestis üle 24 300 lapse, 1998. a jäi sündide arv alla 12 200). Kui näiteks 80-ndate lõpus sündinud 21-aastaseid on praegu ca

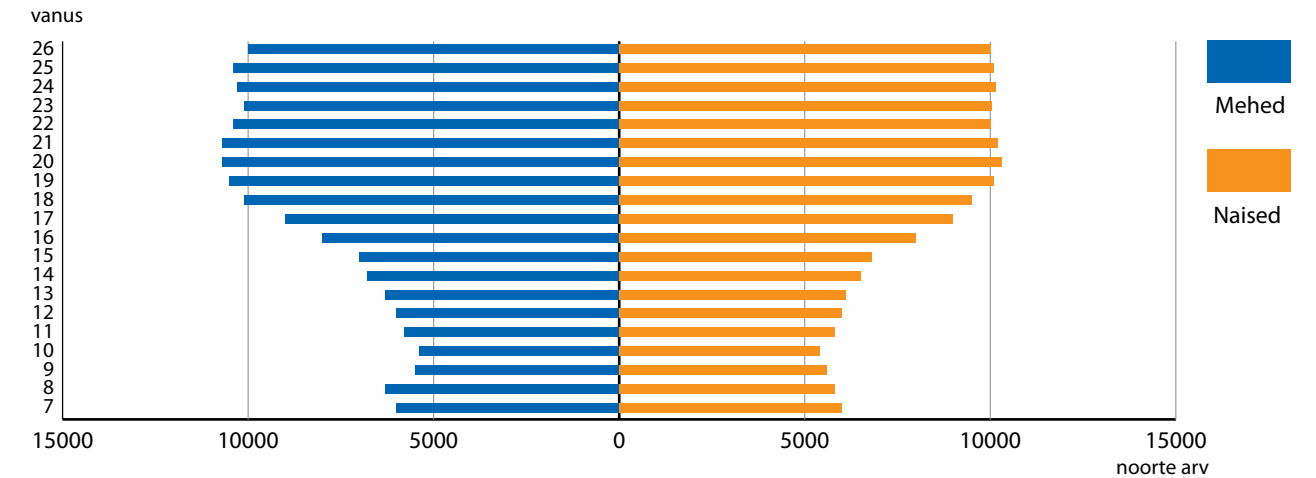
21 800, siis 1990-ndate lõpuaastal sündinud ja praegu 10-aastaseid noori on 10 000 võrra vähem ehk 11 800 (joonis 1).

1989. aastaga võrreldes on noorte arvu kahanemine veelgi silmatorkavam (vt joonis 2). Sündide arvu languse tulemiks on noorte vananemine. Kui 1989. a oli Eestis 135501 7–12-aastast, 155608 13–19-aastast ja 150089 20–26-aastast, siis 2009. a algul oli 7–12-aastaseid 73870 (peaaegu kaks korda vähem), 13–19-aastaseid 115692 (neljandiku võrra vähem) ja 20–26-aastaseid 148170 (pisut vähem).

Kui veel 2005. a alguse seisuga oli teismelisi (13–19 aastaseid) ja noori täiskasvanuid (20–26-aastaseid) 7-26-aastaste hulgas enam-vähem võrdselt (vastavalt 39,4% ja 38,3%), siis 2009. aastaks on muutus pea kümme protsendipunkti 20–26-aastaste kasuks (viimaseid 44% ja 13–19-aastaseid 34%).

¹ Eestis on käibel kaks rahvaarvu, Statistikaameti avaldatav ja rahvastikuregistri põhine. Statistikaameti avaldatav rahvaarv põhineb 2000. a rahva ja eluruumide loenduse andmetel, mida täiendatakse igal aastal registreeritud sündide ja surmade andmetega. Rahvastikuregistris on aluseks nn sissekirjutus. Loendusandmeid peetakse rahvusvaheliselt täpsemaks kui registri andmeid, sest elukoha registreerimisel võib inimestel olla mingeid põhjuseid andmete moonutamiseks. Samas halvendab Statistikaameti andmete kvaliteeti pikk ajavahemik, mis on möödunud viimasest loendusest ja see, et rahvaarv ei sisalda sise- ja välisrännet. Siin ja edaspidi (kui ei ole märgitud teisiti) on rahvastikuandmete ja prognooside aluseks Statistikaameti avaldatud 2000. a rahvaloendusel baseeruvad rahvaarvud, mis ei hõlma rännet. (vt <http://www.stat.ee/37833>)

Joonis 1. 7–26-aastased eesti noored rahvastikupüramiidina 2009. a alguses

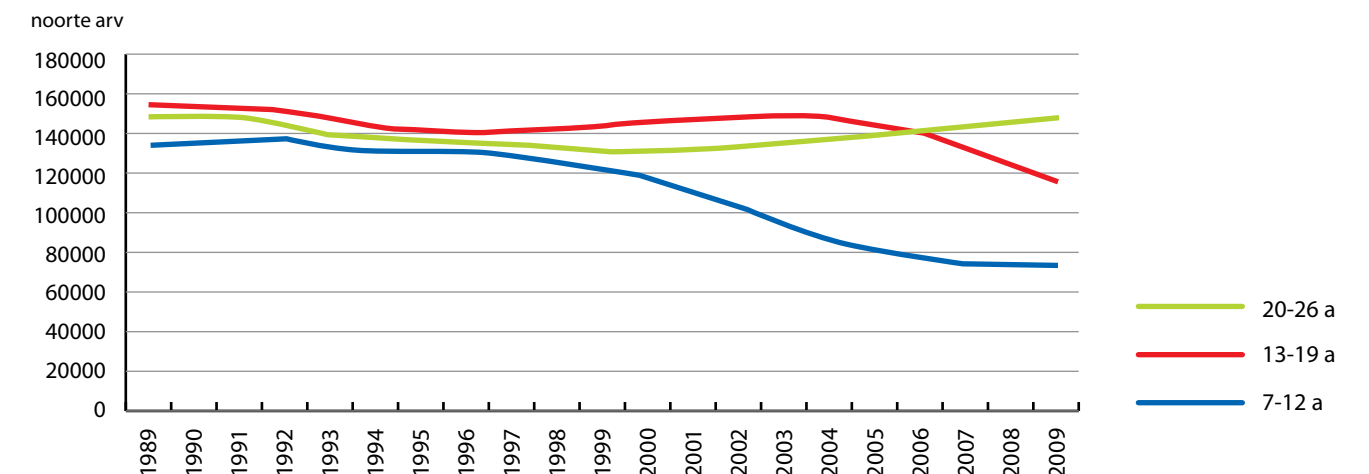
Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Seega hõlmas mõiste “noored” 2009. a demograafiliselt üsna heterogeenset inimrühma:

- noori mehi on pisut rohkem kui naisi,
- eestlasi on noorte hulgas ca 70%, ca 24 % on venelased, kuni 3% ukrainlased ning ülejäänud 3% muude rahvuste esindajad;

- ca viiendik 7–26-aastastest on vanuses 7–12-aastat, teismelised (13–19-aastased) moodustavad noortest kolmandiku ja ca 44% on vanuses 20–26 aastat;
- kaks kolmandikku (65%) noortest elab linnalist tüüpi asustusüksuses (linnad, vallasisesed linnad ja alevid) ja kolmandik maa-asulates (alevikud ja külad).

Joonis 2. 7–12-aastaste, 13–19-aastaste ja 20–26-aastaste arv, 1989–2009

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Tabel 1. 7-26-aastaste osatähtsus riigi kogurahvastikus 2009. a alguses

Jrk nr	Riik	%	Jrk nr	Riik	%	Jrk nr	Riik	%
1	Aserbaidžaan	36	15	Vene Föderatsioon	26	29	Serbia	24
2	Türgi	35	16	Malta	26	30	Ungari	23
3	Armeenia	33	17	Norra	26	31	Austria	23
4	Moldova	32	18	Ukraina	26	32	Šveits	23
5	Makedoonia	29	19	Rumeenia	25	33	Tšehhi	23
6	Island	29	20	Läti	25	34	Bulgaaria	22
7	Montenegro	29	21	Eesti	25	35	Portugal	22
8	Gruusia	29	22	Prantsusmaa	25	36	Sloveenia	22
9	Küpros	28	23	Luksemburg	24	37	Saksamaa	21
10	Iirimaa	27	24	Rootsi	24	38	Hispaania	21
11	Leedu	27	25	Holland	24	39	Andorra	21
12	Poola	27	26	Taani	24	40	Kreeka	21
13	Slovakkia	27	27	Soome	24	41	Itaalia	20
14	Valgevene	27	28	Liechtenstein	24			

Allikas: Eurostat

Maakondlikus lõikes noorte arvust rääkides tuleb arvestada sise-rändeandmete kvaliteediprobleemi. Statistikaametis on pärast 2000. a rahvaloendust Eesti rahvastiku soolis-vanuselist ja piirkondlikku jaotust uuendatud ainult sündide lisamise ja surmade lahutamisega. Kui rändeandmeid rahvaarvule ei lisata, on selge, et piirkondlikus lõikes ei vasta rahvastikuarvestus (ja kaasnevalt rahvastiku vanusjaotus) enam tegelikkusele (Tammur, Rannala, Valgma, Herm, Pungas jt 2009: 12). Ja kuigi rahvastikuregistri seaduse kohaselt on alates 2005. a maist isikul kohustus enda elukoht registreerida 30 päeva jooksul pärast püsivalt teise kohta elama asumist, on leitud, et 20–34-aastastest ei elanud kuni 30% registreeritud elukohas (Tammur, Tammaru, Tiit 2006: 8–28) ning just noored registreerivad tegelikke elukohavahetusi vanematest vähem, nimetades elukoha registreerimata jätmise peapõhjuseks selle ajutist kasutamist või üürimist (Toomse 2003, viidatud Tammur, Rannala jt 2009: 17 järgi). Võttes arvesse, et kõige aktiivsemad siserändes on noored (15–29-aastased) ja nende ränne koondub selgelt suurematesse linnadesse ja nende tagamaale (Jõeveer 2003; Kulu 2005 viidatud Tammur 2009: 36 järgi) kas õpingute või töö otsimise põhjusel, on selge, et maakonna lõikes on 15-aastaste ja vanemate noorte arv hinnanguline. Grpeerides maakonnad Põhja-, Lääne-, Lõuna-, Ida- ja Kesk-Eestiks võime aga noorte regionaalset jaotumist pisut suurema täpsusastmega kirjeldada. 2009. a alguse seisuga elas 7–26-aastastest noortest Põhja-Eestis (Harju maakond) 35,3%, Lääne-Eestis (Hiiumaa, Lääne, Pärnu ja Saare maakond) 13,1%, Kesk-Eestis (Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond) 11,8%, Kirde-Eestis (Ida-Viru maakond) 12,3% ja Lõuna-Eestis (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond), 27,3%.

Milline on Eesti olukord, mis puudutab noorte osatähtsust elanikkonnas, teiste riikidega võrreldes? Tabelis 1 on toodud 7–26-aastaste osatähtsus erinevate riikide elanikkonnas 2009. aastal. Esitatud 41 riigi võrdluses asetseme 21. kohal ja 7–26-aastaste osakaalu poolest elanikkonnas ei erine me eriti oma lähinaabritest Soomest, Rootsist ja Vene Föderatsioonist. Positiivselt eristume oma 24%-lise 7–26-aastaste noorte osatähtsusega elanikkonnas sellistest suurtest riikidest nagu Saksamaa, Hispaania ja Itaalia, kus 7–26-aastased moodustavad elanikkonnast ca viiendiku. Vaid Aserbaidžaanis, Türgis, Armeenias ja Moldovas moodustavad 7–26-aastased noored elanikkonnast ca kolmandiku ja enamikus riikides (25 riigis 41-st) on selles vanuses noori elanikkonnas 24–29% ehk neljandik või veidi rohkem.

Muutes perspektiivi ja keskendudes sellele, kuidas muutub olukord lähitulevikus ehk kui palju tuleb noori juurde, on pilt teistsugune (tabel 2). Vaadates kuni 15-aastaste osatähtsust samade riikide kogurahvastikus näeme, et Eesti paikneb 28. kohal. Nii Rootsi kui Soome, kellega hetkel 7–26-aastaste noorte osatähtsuse mõttes võrreldavad oleme, on lähitulevikus meist paremal positsioonil –st neis riikides on lähiajal 7–26-aastaste osakaal rahvastikus suurem kui Eestis. Samas nii Leedus, Lätis kui Vene Föderatsioonis on muutused noorte arvus lähiajal veel suuremad kui Eestis.

Erinevus Eesti ja mõlemas tabelis esimesel positsiooonil asetuva riigi tulemuse vahel on 11%, mis tähendab, et nii praegu kui lähitulevikus erineb Eesti 7–26-aastaste noorte osatähtsuse poolest kõige rohkem Türgist ja Armeenias. Samal ajal suureneb lähitulevikus nende riikide arv, kus 7–26-aastaseid noori on proportsionaalselt elanikkonnas rohkem kui Eestis.

Tabel 2. 0-14-aastaste osatähtsus riigi kogurahvastikus 2009. a alguses

Jrk nr	Riik	%	Jrk nr	Riik	%	Jrk nr	Riik	%
1	Türgi	26,3	15	Moldova	17,1	29	Ungari	14,9
2	Aserbaidžaan	22,7	16	Soome	16,7	30	Vene Föderatsioon	14,9
3	Iirimaa	20,9	17	Rootsi	16,7	31	Hispaania	14,8
4	Island	20,8	18	Liechtenstein	16,4	32	Valgevene	14,6
5	Montenegro	19,4	19	Malta	15,9	33	Andorra	14,5
6	Norra	19,0	20	Slovakkia	15,4	34	Kreeka	14,3
7	Armeenia	18,6	21	Šveits	15,3	35	Tšehhi	14,1
8	Prantsusmaa	18,5	22	Poola	15,3	36	Ukraina	14,1
9	Taani	18,3	23	Serbia	15,3	37	Itaalia	14,1
10	Makedoonia	18,1	24	Portugal	15,3	38	Sloveenia	14,0
11	Luksemburg	18,0	25	Rumeenia	15,2	39	Läti	13,7
12	Holland	17,7	26	Austria	15,1	40	Saksamaa	13,6
13	Küpros	17,1	27	Leedu	15,1	41	Bulgaaria	13,4
14	Gruusia	17,1	28	Eesti	14,9			

Allikas: Eurostat

II RÄNNE

Suurimal määral mõjutavad rahvaarvu sündimus, suremus ning sisse- ja väljaränne (Sakkeus 2007: 10). Viimastele kümnenditele iseloomuliku madala sündimuse kõrval on noorte arvu kahanemas ka väljaränne. Ilmselt alaregistreeritud rände andmeid ei ole 2000. a rahvaloendusel baseeruvale rahvaarvule korrektne lisada, kuna loendus oli 1,5–2% ulatuses alakaetud, ilmselt ka noorte vanusegrupis² (Tammur jt 2009: 5, 13; Tammur, 2009). Viimase tõenduseks on ametlikud (statistika andmebaasis) avaldatud õppimise vanuselised määrad, mis mitmete vanuste puhul ületavad 100%.³

Eesti välisrändesaldo on aastatel 2000–2008 Statistikaameti andmetel olnud negatiivne. Välisrännet perioodil 2000–2007 analüüsinud Anniste (2009) leidis, et kui Eestist lahkunute sooline jaotus kattub täpselt Eesti rahvastiku soolise jaotusega, siis väljarändajate vanusjaotus on nooremate tööealiste inimeste kasuks (20–35-aastased) ja oletatavasti on oluline osa selles rändes ka õppimisel.

Analüüsides noorte ja nooremas täiskasvanueas inimeste välisrändesaldot (sisse- ja väljarännanute arvu vahe) viieaastaste vanuserühmade lõikes perioodil 2000–2008 (vt joonis 3), näeme, et Eestist on lahkunud enim noori vanuses 25–29 aastat ning suurima väljarändajate arvuga aastad olid 2005 ja 2006. Võrreldes perioodiga 2000–2004 on välisrändesaldo muutunud 2007–2008 oluliselt väiksemaks ja 20–24-aastaste vanuserühmas on rändesaldo olnud kahel viimasel aastal positiivne (st Eestisse sisse-rännanute hulk selles vanuserühmas on suurem väljarännanute arvust).⁴

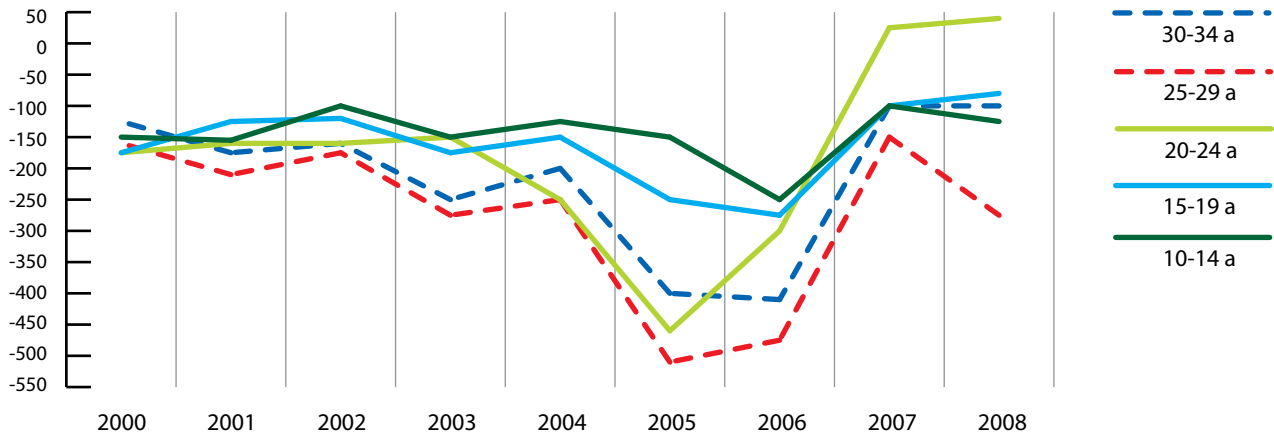
Analüüsides välisrännet 15–29-aastaste vanuserühmas sugu-poole lõikes perioodil 2004–2008 näeme, et väljarännanute hulgas on rohkem naisi kui mehi. Sisse-rännanute hulgas oli mehi ja naisi samal perioodil enam-vähem võrdselt, välja arvatud aasta 2008, kui mehi oli märkimisväärselt rohkem (749 meest vs 588 naist) (vt joonis 4).

² 2000. a rahvaloenduse alakaetus oli hinnanguliselt umbes 30 000 inimest, elanikuregistri rahvaarvuga võrreldes on Statistikaameti rändega rahvaarv umbes 38 000 võrra väiksem.

³ Kui õppimise vanuselisi määrasid (kui palju vastavas vanuses noori hetkel õpib) arvutada rahvaarvu baasil, millesse on kaasatud ka rändeandmed, ületaks need enamiku seadusega koolikohustuslikuks kuulutatud vanuste puhul 100% piiri.

⁴ Rändestatistika põhineb rahvastikuregistri ning Kodakondsus- ja Migratsiooni-ameti (KMA) andmetel. Rahvastikuregistrist saadakse igal kuul kõikide nende inimeste andmed, kes registreerisid uue elukoha. Elukohtadest moodustatakse rändesündmused, mida täiendatakse KMA andmetega. 2000.–2007. a rände andmeid on täiendatud KMA elukohtade andmetega, kuid edasi vaid statistiliste tunnuste andmetega.

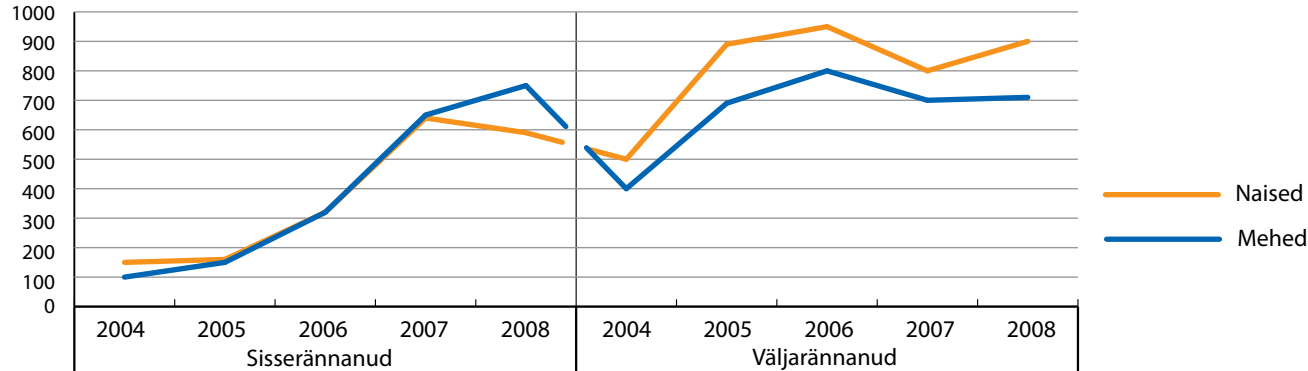
Joonis 3. Välisrändesaldo vanusrühmade lõikes, 2000–2008

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Joonis 4. Välisränne 15–29-aastaste vanuserühmas sugupoole lõikes, 2004-2008

inimeste arv

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Kokku rändas Eestist aastatel 2004-2008 välja 7296 15–29-aastast noort inimest (tabel 3). Populaarseim sihtkoht on olnud Soome, kuhu sel perioodil asus elama pea 5000 inimest. 487 15–29-aastast inimest on Eestist lahkunud elama Suurbritanniasse, 368 Saksamaale, 1133 teistesse Euroopa riikidesse, 298 Venemaale ning 34 Ukrainasse.

Tabelist 4 näeme, et kokku on perioodil 2004-2008 Eestisse elama asunud veidi vähem kui 4000 15–29-aastast inimest, kellest 27% on Eestisse tulnud Soomest, 17% Venemaalt, 7% Saksamaalt, ca

6% Ukrainast, 3% Suurbritanniast ja 39% teistest Euroopa riikidest.

Vaadates rännet kodakondsuse ning sünniriigi järgi, on näha, et hakkab toimuma ka tagasiränne. Kokku oli 3857-st Eestisse 2004-2008 a sisse­rännanust Eesti kodakondsus 1318-l inimesel ehk 34%-l ning Eestis sündinud inimesi oli sisse­rännanute hulgas 1261 ehk 32,7% (tabel 5 ja 6). Seega naasesid Eestisse valdavalt Eestis sündinud noored erinevalt 1990te keskpaigast, kus Eestisse elama tulnud Eesti kodakondsusega noored olid valdavalt sündinud teistes riikides.

Tabel 3. 15–29-aastased väljarännanud sihtriigi alusel, 2004-2008

Aasta	Väljarännanud kokku	Saksamaa	Soome	Suurbritannia	Ukraina	Venemaa	Teised riigid
2004	903	47	613	24	7	72	140
2005	1552	78	1166	54	14	70	170
2006	1743	66	1340	64	5	57	211
2007	1490	90	1012	90	2	42	254
2008	1608	87	845	255	6	57	358
Kokku	7296	368	4976	487	34	298	1133

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Tabel 4. 15–29-aastased sisse­rännanud lähteriigi alusel, 2004-2008

Aasta	Sisse­rännanud kokku	Saksamaa	Soome	Suurbritannia	Ukraina	Venemaa	Teised riigid
2004	243	15	39	5	28	59	97
2005	323	19	70	8	32	70	124
2006	688	48	197	30	27	104	282
2007	1266	88	402	40	69	180	487
2008	1337	107	347	38	64	253	528
Kokku	3857	277	1055	121	220	666	1518

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Tabel 5. 15–29-aastased sisse- ja väljarändajad kodakondsuse alusel, 2004-2008

Aasta	Eesti kodakondsus		Venemaa kodakondsus		Muu kodakondsus	
	Sisse­ränne	Väljaränne	Sisse­ränne	Väljaränne	Sisse­ränne	Väljaränne
2004	80	751	47	57	116	88
2005	96	1407	46	62	181	77
2006	182	1614	76	50	430	69
2007	473	1370	116	30	677	90
2008	487	1438	124	32	726	137
Kokku	1318	6580	409	231	2130	461

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Tabel 6. 15–29-aastased sisse­rännanud sünniriigi alusel, 2004-2008

Aasta	Eesti	Venemaa	Soome	Muu riik	Riik teadmata
2004	75	14	52	65	37
2005	106	29	67	91	30
2006	238	43	136	227	44
2007	465	74	261	369	97
2008	377	213	101	631	15
Kokku	1261	373	617	1383	223

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

III NOORTE SÜNNITUSKÄITUMINE

Sarnaselt muu läänemaailmaga kulgeb noorte elu Eestis nn teise demograafilise ülemineku vaimus (van de Kaa 1987, Lesthaeghe 1995; viidatud Kasearu 2009 järgi). See tähendab sündimuse vähenemist, lahutuste kasvu, abielude vähenemist, vabade kooselude ja väljaspool abielu sündivate laste arvu kasvu ning abiellumise ja laste saamise nihkumist hilisemasse vanusesse. Kuigi seksuaalelu ja kooselu partneriga alustatakse kaasajal oluliselt varem kui kümneid aastaid tagasi, lükatakse kapitalistlik-individualistlikule ühiskonnale iseloomulike väärtushinnangute toel lapse sünnitamist üha enam edasi. Võib arvata, et oma rolli mängivad selles paremad õpivõimalused: hariduse omandamise keskmine aeg on üha pikenenud, 6–25-aastaste neidude oodatav õpiaeg on 12,5 aastalt 1993. a tõusnud 2008. aastal 15 aasta lähiümbrusesse, noormeestel 12-aastalt 13,9-ni.

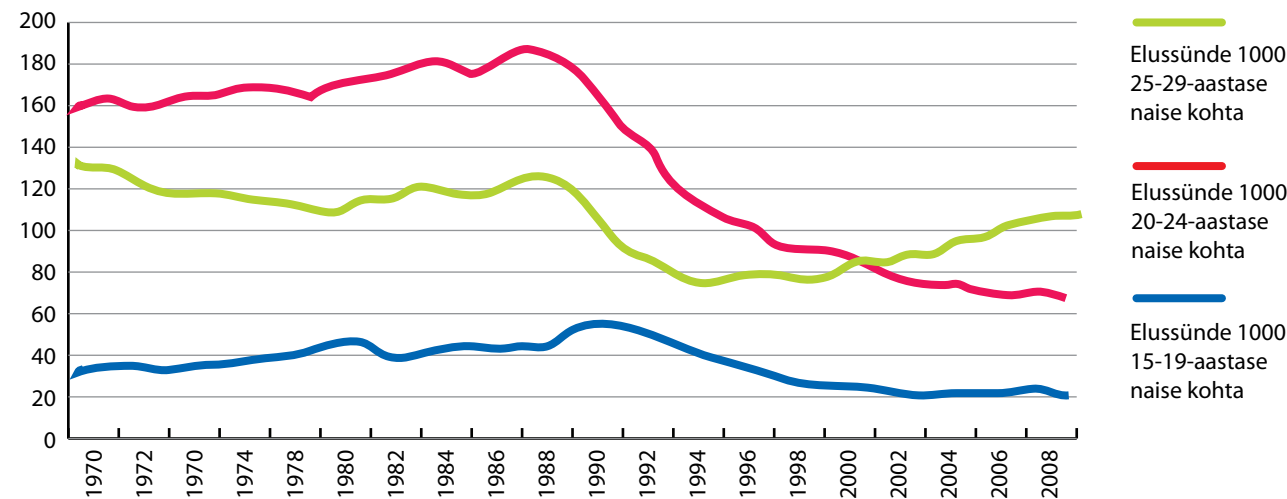
Ema keskmine vanus esimese lapse sünnil on 70-ndatest alates teinud läbi omapärase arengu. Kui 1970. a oli ema keskmine vanus 24,1 aastat, siis kuni 1991. a näitas see järjekindlat langustrendi, jõudes 22,64-ni. Siit edasi algas aga ühtlane tõus – 2008. aastal oli see 25,77 aastat. 70-ndatest 90-ndate lõpuni püsis kuni 24-aastaste sünnitajate poolt sünnitatud laste osakaal kõikidest sündinud lastest 45–55% vahel, seejuures esimesena sündinud laste arv 67–76% vahel. Täna on noorte emade panus rahvaarvu oluliselt kahanenud – kuni 24-aastased emad sünnitasid

2008. aastal vaid 29% kõigist sel aastal sündinud lastest ja 48% esmasündinuist. (Kuni 26-aastased emad sünnitasid 2000. aastal 54% kõigist sel aastal sündinud lastest ning 2008. aastal 42%). Eelmainitul on aga otsene negatiivne mõju rahvaarvu kasvule: mida hiljem sünnib esimene laps, seda väiksem on tõenäosus teise ja kolmanda või enama lapse sünniks, vaid viimaste abiga on aga võimalik rahvaarvu loomulikult moel (st rändeta) kasvatada.

Joonis 5 illustreerib sündimuse vanuskordajate (elussündide arv aastas 1000 sama vanuserühma naise kohta) muutumist perioodil 1970–2008. Näeme, et 2001. aastast peale ületab sündimuse vanuskordaja 25–29-aastaste naiste vanusrühmas seni domineerinud 20–24-aastaste oma.

On leitud, et inimese väärtusorientatsioon on seotud pereloomise käitumisega ning indiviidi varasem positiivne hoiak lastesse ja laste saamisse on seotud ka laste saamisega (vt Kasearu 2009: 4-5). Analüüsides vanuse seost perega seonduvate hoiakutega leidis Kasearu (2009: 26), et võrreldes 1999. aastaga hindasid 15–29-aastased noored 2009. a laste saamist kui olulist aspekti naise eneseteostuses tunduvalt vähem tähtsaks (langus ligikaudu 50 protsendipunkti), pea 60% 15–29-aastastest noortest arvas 2009. a, et abielu tuleb sõlmida kogu eluks ja 57% 15–19-aastas-

Joonis 5. Sündimuse vanuskordajad vanuserühmade lõikes, 1970–2008

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

test noortest nõustus väitega „Kui lapsed saavad 18–20 aasta vanusteks, peaksid nad hakkama elama iseseisvalt.“ Seega on noored küll motiveeritud perekonnainimesteks hakkama ja soovivad ka kiiresti vanematest eraldi elama asuda, kuid probleeme võib tekitada vastuolu väärtuste vahel: ühelt poolt perekonna kõrgelt hindamine, laste soovimine ja abielu väärtustamine, teisalt aga võrdsuse ja vabaduse ihalus, millest on ootuspärane eeldada selliseid pereloomekäitumise muutusi, nagu hilisem pereloomise vanus, suhete ja partnerite paljususe individuaalsel

IV NOORTE ELUIGA

10–25-aastase neiu keskmiseks oodatavaks elueaks Eestis on 79–80 aastat, 10–25-aastase noormehe puhul on oodatav eluiga aga 11 aastat lühem ehk 68–69 aastat. Meeste-naiste keskmise oodatava eluea erinevuse poolest oleme Euroopas teisel kohal (esikohal oli Eurostat 2009. a aastaraamatu andmetel Leedu). Juba vastsündinud poistel on oluliselt suurem tõenäosus esimesel eluaastal surra – 2008. aastal oli imikusuremus 1000 sünni kohta poiste seas 5,6 tüdrukutel 4,4. Suremuskordajate (surmajuhtude arv aastas 1000 sama vanuserühma mehe või naise kohta) erinevus süveneb kasvavalt aga läbi lapsepõlve ja noorukiea varase täiskasvanueani välja: 25–29-aastaste eagrupid

eluteel jm (samas lk 41). Ja kuigi sai välja toodud, et pea 60% küsitatud noortest arvas, et abielu tuleb sõlmida kogu eluks, siis 12% samas vanuses noortest ei nõustunud selle mõttega üldse ja 28% ei olnud nõus ega ka vastu. Viimast tulemust võib interpreteerida järgmiselt: need noored sõlmiks abielu meelsasti kogu eluks, kuid kui abielu on õnnetu, siis on lahutamine õigustatud (viidatud uurimuse andmetel oli hoiak abielu lahutamisse kõigis vanusegruppides üsna ühesugune – 71% vastajaist oli sellega nõus).

on meeste ja naiste suremuskordajate erinevus juba 4,3 kordne. Noorte meeste surmade põhjustajaiks on vaid ¼ juhtudest haigused: peaaegu pooled 2008. a surnud noortest meestest said hukka erinevate õnnetusjuhtumite läbi (neist omakorda 45% liiklusõnnetustes), pisut alla viiendiku (30 noort meest) võttis endalt ise elu ning teist samapalju uppus, tapeti või hukkus mürgistuste läbi. Kui neidudel vanuses 5–24 aastat on olulisimaks surmapõhjuseks haigused (2008. a moodustasid need 46 %), siis õnnetuste osatähtsus küünib naiste hulgas 30%-ni (vt ka peatükki noorte tervise kohta).

KIRJANDUS

- STATISTIKA andmebaas. [e-andmebaas] [www] <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp> (25.01.2010).
- EUROPE in figures - Eurostat Yearbook 2009. Eurostat. [www] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/eurostat_yearbook (12.10.2009)
- KASEARU, K. 2009. *Muutuivad pereväärtused muutuvast Eestis*. Tallinn: Rahvastikuministri büroo [www] http://www.rahvastikuminister.ee/public/PERE_MUUTUSED_EESTI.pdf (16.01.2010)
- TAMMUR, A. 2009. Siserände suundumused. – *Ränne. Migration*. Tallinn: Statistikaamet.
- TAMMUR, A., RANNALA, H., VALGMA, Ü., HERM, A., PUNGAS, E. 2009. Rändeandmete metoodika ja kvaliteet. – *Ränne. Migration*. Tallinn: Statistikaamet.
- TOOMSE, M. 2003. *Eesti tööjõu-uuringu 2002 rände küsimustiku analüüs rände põhjuste kohta*. Käsikiri.
- TAMMUR, A., TAMMARU, T., TIIT, E.M. 2006. Rändeandmete kvaliteet ja rändesuundumused Eestis aastatel 2000–2005. – M. Servinski, M. Kivilaid (koost). *Linnad ja vallad arvudes. 2006. Cities and rural municipalities in figures*. Tallinn: Statistikaamet.
- VALIK Euroopa Liidu statistikat. 2010. Statistikaamet. [www] <http://www.stat.ee/29915> (16.01.2010)

Noored tööjõuturul

Siim Krusell

Noorte osalemine tööturul
Õpingute kõrvalt töötamine
Noored ameti-ja tegevusala lõikes
Noorte töötasu ja töötingimused
Noorte töötus ja mitteaktiivsus

Noored tööjõuturul

Siim Krusell

Noorte tööturule lõimumise toetamine on oluline teema paljudes riikides ja eriti aktuaalne viimaste aastate majanduslanguse tingimustes. Tööturule edukas lõimimine on oluline nii majanduslikult kui sotsiaalselt kui noorte iseseisvumise perspektiivist. Kuigi suur osa noortest õpib, sisenevad paljud noored tööturule õpingutega paralleelselt. Peatükk annab Eesti tööjõu uuringute andmetele tuginedes ülevaate noorte olukorrast tööturul ja tööindikaatorite väärtuste muutumisest ajavahemikus 2004–2008, tuues välja sugupoole, rahvuse ning elukoha piirkonnaga seotud grupierisused. Peatüki esimene osa keskendub noorte positsioonile tööturul, teine osa annab ülevaate õpingute töötamisega ühendamise praktikatest. Kolmandas osas keskendutakse noorte hõivele ameti- ja tegevusalade lõikes ning töösuhte erinevatele aspektidele. Neljas osa käsitleb noorte mitteaktiivsuse ja töötuse teemat.

I NOORTE OSALEMINE TÖÖTURUL

Tööjõu ehk majanduslikult aktiivse rahvastiku moodustavad kõik isikud, kes soovivad töötada ja on võimelised töötama ehk siis oma tööjõudu tööturul müüma. Tööga hõivatud on isik, kes töötab ja saab oma töö eest tasu kas palgatöötajana, ettevõtjana või vabakutselisena. Tööga hõivatute hulka kuuluvad ka need inimesed, kes töötavad otsese tasuta pereettevõttes või oma talus või ajutiselt ei tööta. Tööjõus osalemise määr kirjeldab tööjõu osatähtsust tööealises rahvastikus (vanuses 15–64 aastat) ja tööhõive määr näitab, kui suur on tööealises rahvastikus hõivatute osakaal. Majanduslikult mitteaktiivseteks nimetatakse inimesi, kes ei soovi töötada (nt õpingute tõttu) või ei ole selleks võimelised (nt haiguse või vigastuse tõttu).

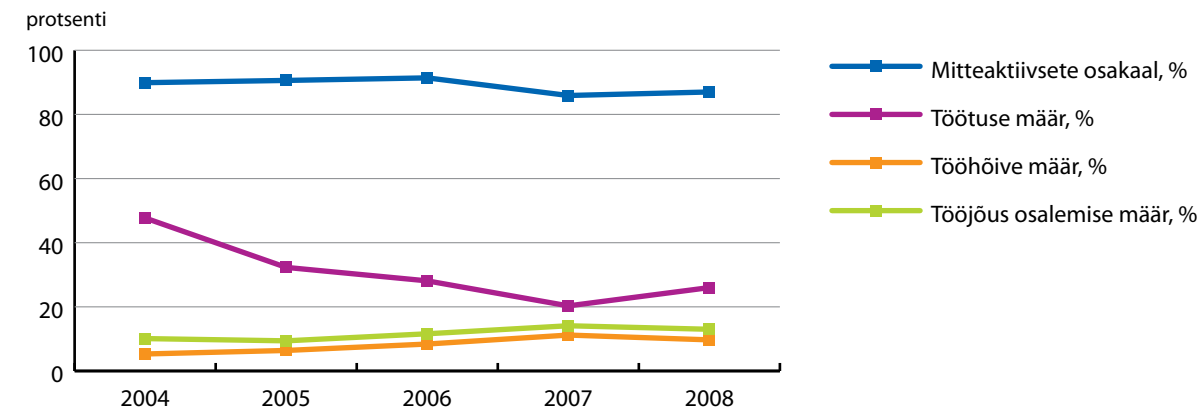
Tööjõuturul osalejaid võib lisaks muudele tunnustele (nt hõivatud, töötud) liigitada vanuse alusel, kus eraldi grupid moodustavad noored tööturule sisenejad, parimas tööeas ja küllaldase töökogemusega töötajad ning peatselt tööturult lahkujad. Põhjendatud on ka vanuserühmade eristamine noorte seas, kuna 15–19-aastased, 20–24-aastased ning 25–29-aastased erinevad suuresti õppimismäärade nagu ka õpingute lõpetatuse poolest. Nii on üheksa noort kümnest 15–19-aastasest noortest majanduslikult mitteaktiivsed (enamasti õpingute tõttu), samal ajal kui

20–24-aastaste vanuserühmas osaleb tööjõus ca kuus noort kümnest ning 25–29-aastasest üle 80% vanuserühmast.

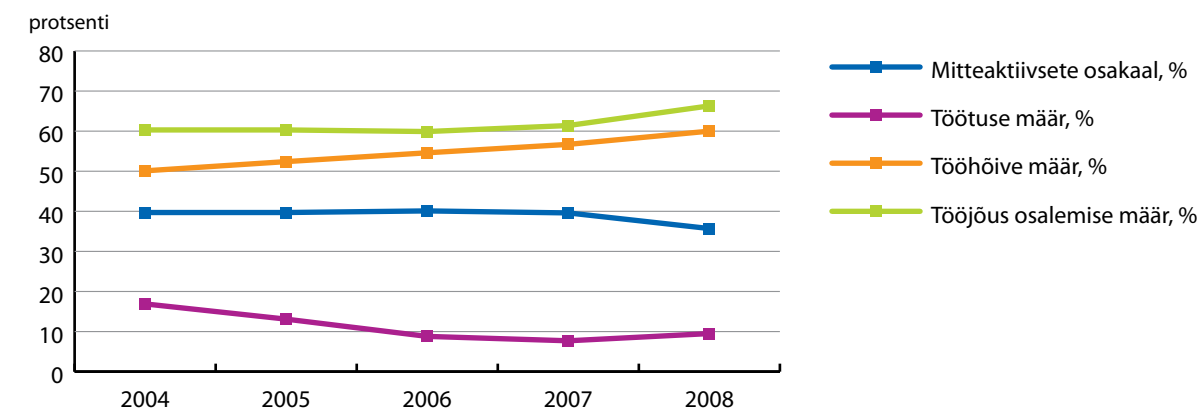
Vanuserühmas 15–19 on valdav enamik noori mitteaktiivsed ning vaid 2006.–2008. a tõusis nende tööalane aktiivsus, mis tõenäoliselt oli seotud suure nõudlusega tööjõu järele neil aastatel (perioodil 2004–2008 oli tööjõus osalenud noorte osatähtsus vahemikus 9,4–14,1%). Ja kuigi töötuse määr 15–19-aastaste vanuserühmas ei ole langenud alla 20%, tuleb selle numbri tõlgendamisel arvestada väga madalat tööjõus osalemise määra (töötavaid noori on selles vanuserühmas keskmiselt kümnendik – vt ka joonis 1). Ka on 15–19-aastaste noorte haridustase üldjuhul madal (omandatud on kas alg- või põhiharidus) ning senised töökogemused pea olematud, mistõttu on ootuspärane nende väheste 15–19-aastaste tööjõuturul aktiivsete noorte raskused töökoha saamisel.

Vanusegrupis 20–24 aastat sarnanevad tööturu üldnäitajad kogu tööealise elanikkonna näitajatega: st enamik sellest vanusegrupist juba töötab, kuid mitteaktiivsete osakaal oli veel üsna suur (vt joonis 2). Ka töötuse määr ületab pisut kogu tööealise elanikkonna töötuse määra. Seevastu 25–29-aastastest osaleb tööjõus üle 80% vanuserühmast (joonis 3) ja perioodil 2004–2008 tõusis

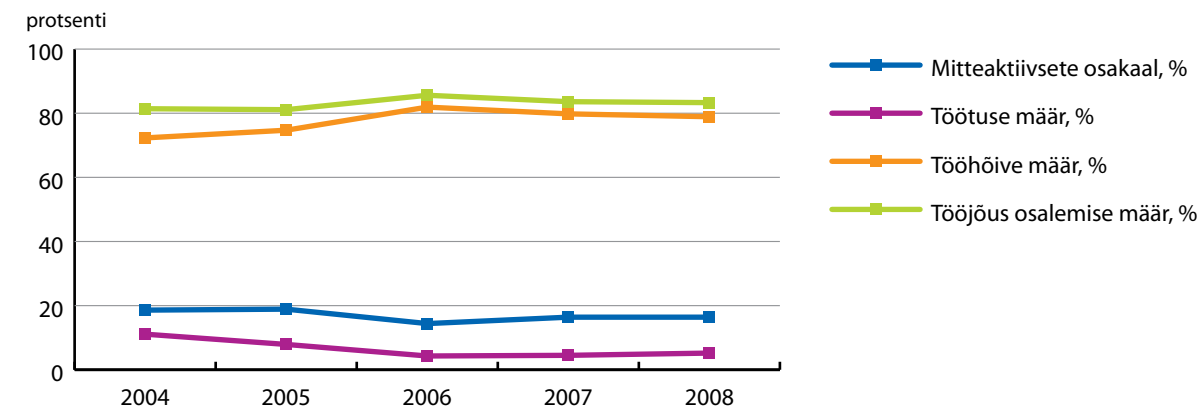
Joonis 1. 15–19-aastaste osalus tööturul, 2004–2008, %

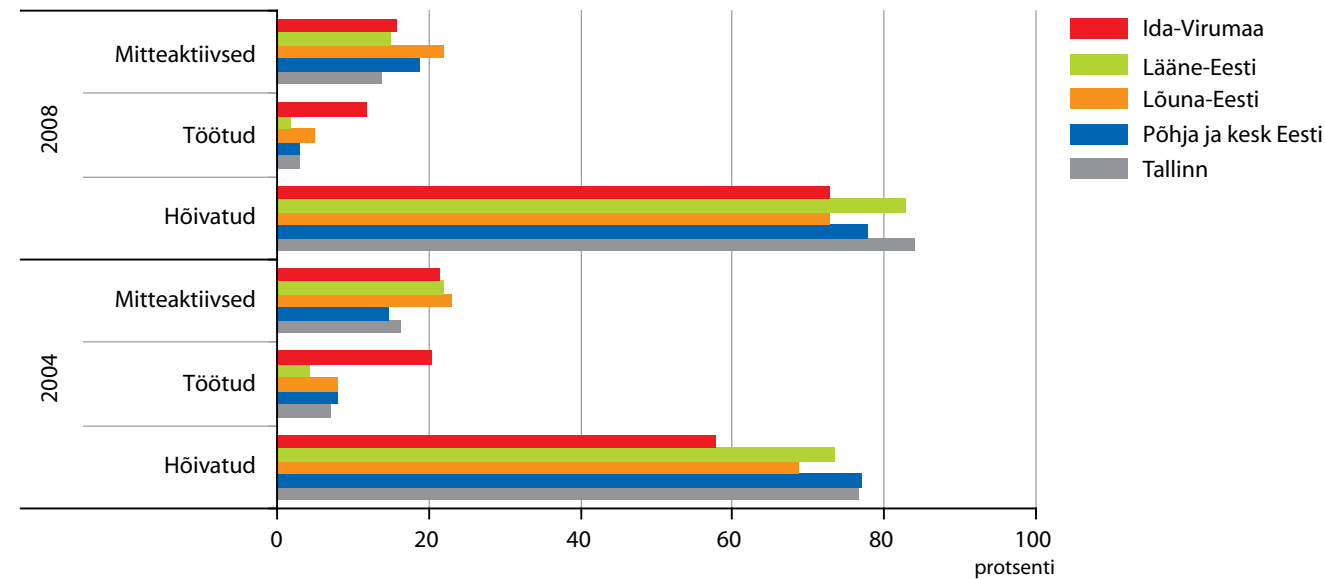
Joonis 2. 20–24-aastaste noorte osalemine tööturul, 2004–2008, %

Joonis 3. 25–29-aastaste noorte osalemine tööturul, 2004–2008, %

Joonis 4. Tööalane staatus 25–29-aastaste vanuserühmas piirkonna lõikes, %

selles vanuserühmas tööhõive määr ligi 10%, olles kõrgeim 2006. a. Töötuse määr oli 2004. a 11%, kuid langes 2008. a-ks 5%-ni. Kõigis vanusegruppides toimunud mainitud tööturunäitajate muutumine (hõivatute ehk töötavate noorte arvu suurenemine ja töötuse määra vähenemine) aastatel 2005–2007 tulenes tööjõunõudluse suurenemisest nn majandusbuumiga seoses.

Noori mehi iseloomustas kõigi kolme vanusegrupi puhul perioodil 2004–2008 kõrgem tööjõus osalemise ning tööhõive määr. Vanusegrupi 20–24 puhul olid naiste töötusnäitajad meestega võrdväärseid 2004. ja 2005. a ning 2007. ja 2008 a ning suuremad 2006. a.

2004. a olid noorte eestlaste töötusnäitajad nii 20–24- kui ka 25–29-aastaste vanuserühmas oluliselt väiksemad kui mitte-eestlastel (vastavalt 7% ja 5% eestlastel ning 16% mitte-eestlastel mõlemas vanusegrupis). Eestlaste hulgas oli ka hõivatute osakaal suurem: 20–24-aastaste seas oli tööga hõivatuid 53% ning 25–29-aastaste hulgas 77%. Mitte-eestlaste puhul olid vastavad näitajad 44% ning 65%. 2008. aastaks oli olukord mõlemas rühmas oluliselt muutunud: (a) nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste puhul olid kõigis vanuserühmades töötusnäitajad vähenenud ning hõivatute osatähtsus kasvanud; (b) kui eestlaste puhul sai töötuse vähenemist mõõta ühe või paari protsendipunktiga siis mitte-

eesti noorte puhul oli töötusnäitajate vähenemine kahekordne; (c) tööhõive tõusis 20–24-aastaste eestlaste ja mitte-eestlaste puhul 60%-ni, vanusegrupis 25–29 aga eestlaste puhul 79%-ni ning mitte-eestlaste osas 78%-ni.

Piirkondlikus lõikes tulevad tööalase staatuse erinevused välja kõige selgemalt 25–29-aastaste puhul. 2004. a eristusid teistest Ida-Virumaa noored, kelle seas oli töötute osakaal kõige suurem ning ka hõivatute osakaal kõige väiksem (vt joonis 4). Kõige edukamad olid tööturul Tallinna ning Põhja- ja Kesk-Eesti noored, kelle puhul oli hõivatute osakaal 77%. Töötuid oli Tallinna noorte hulgas 7% ning Põhja- ja Kesk-Eesti noorte puhul 8%.

2008. aastaks piirkondlikud erinevused säilisid, kuid pisut vähenesid. Kui 2004. a oli Ida-Virumaa 25–29-aastaste noorte seas töötute osakaal 20%, siis 2008. aastaks oli see langenud 12%-ni. Teistest piirkondadest pärit noorte puhul oli töötute osakaal langenud koguni 2–5%-ni. Hõivatute osakaal kasvas Ida-Virumaal 2004. a 58%-lt 73%-le 2008. a. Hõivatute osakaal kasvas ka teistes piirkondades, kuid mitte sellisel määral. (Väiksema hõivatute osakaalu kasvu põhjuseks oli kindlasti ka eelnev suhteliselt kõrge hõivatute osakaal.) Jätakuvalt aga olid ka 2008. a tööturul kõige paremas seisus Tallinna ning Põhja- ja Kesk-Eesti noored.

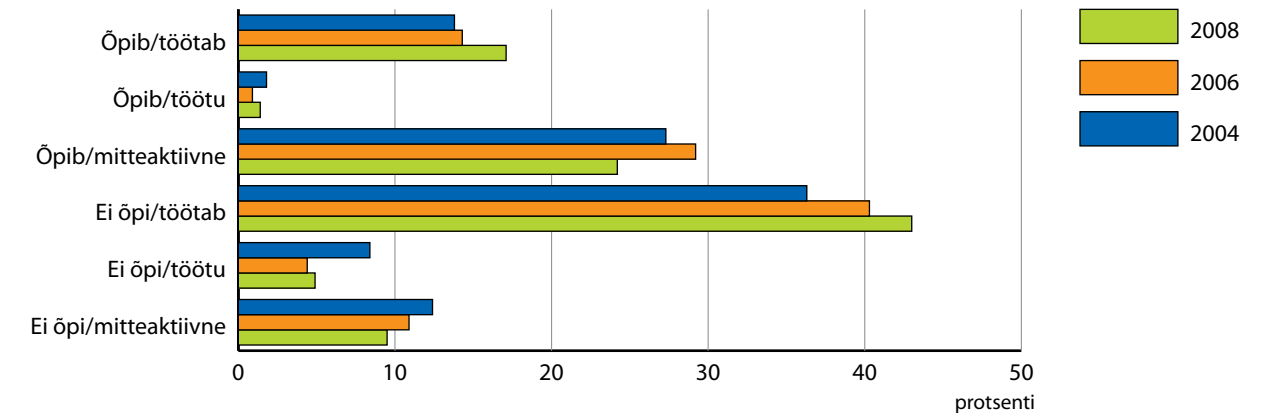
II ÕPINGUTE KÕRVALT TÖÖTAMINE

Oluliseks küsimuseks noorte jaoks on õppimise ja töötamise ühitamine, eriti kõrgharidust omandavate noorte puhul. Töötamine kooli kõrvalt võib ühest küljest vähendada õpingutele pühendumist, kuid aitab samal ajal tagada majanduslikku sõltumatust, mis on üks peamine tegur noorte iseseisvumisel. Õpingute kõrvalt töötamine annab noorele ka paljude tööandjate silmis (häda)vajaliku töökogemuse mõjutades seeläbi noore edasisi tööturul edukas olemise võimalusi. Kui 15–19-aastastest valdav enamik üksnes õpib ning õppimise kõrvalt tööl ei käi, siis 20–24-aastaste noorte võrdlus aastate lõikes annab pildi töö ja õpingute ühitamise praktikast, kuigi vanusegrupis on palju ka neid noori, kes on juba siirdunud tööturule ja edasi ei õpi (vt joonis 5).

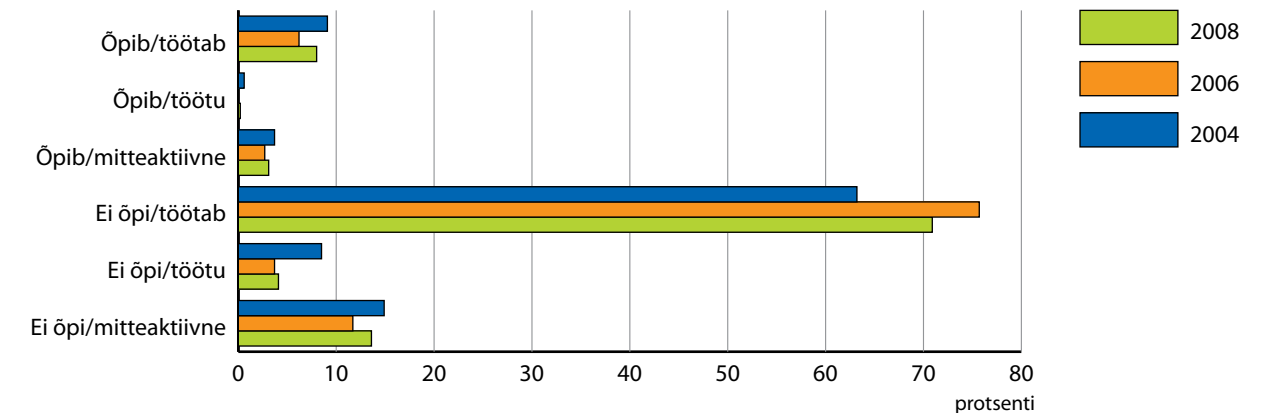
Näeme, et 2008. a tõusis nende noorte osakaal, kes on õpingud lõpetanud ning asunud tööle, üle 40%, samal ajal kui need, kes vaid õppisid ning õppimise kõrvalt ei töötanud, moodustasid pea veerandi (24%) vanuserühmast. Samaaegselt õppis ja töötas 2008. a 17% ja 2004. a 14% 20–24-aastastest noortest. Ja kuigi nelja aasta jooksul pisut suurenes samaaegselt õppivate ja tööl käivate noorte osatähtsus, oli õppivate-mittetöötavate noorte osatähtsus tunduvalt suurem.

Sugupoole lõikes oli kogu perioodi 2004–2008 vältel naistega võrreldes oluliselt enam mehi, kes töötasid ja ei õppinud enam ning naiste seas meestega võrreldes enam neid, kes küll õppi-

Joonis 5. 20–24-aastased noored õppimise ja tööalase staatuse lõikes, 2004, 2006, 2008, %

Joonis 6. 25–29-aastased noored õppimise ja tööalase staatuse lõikes, 2004, 2006, 2008, %

sid, aga ei töötanud. Eesti ja mitte-eesti noorte vahel väga suuri erinevusi polnud. Samas on eesti noorte hulgas olnud õppivaid ja töötavaid noori püsivalt pisut enam kui mitte-eesti noorte seas, samal ajal kui mitte-eesti noorte seas on olnud rohkem neid noori, kes ainult töötavad ega õpi enam (erinevus sõltuvalt aastast on olnud vahemikus 5–10%). Vaadeldaval perioodil mainitud erinevus seoses üldise tööhõive kasvuga kadus (erinevuse põhjuseks oli, et mitte-eesti noorte seas oli eestlastega võrreldes rohkem töötuid ning mitteaktiivseid, kes ei olnud seotud õpingutega, ning üldine tööhõive suurenemine tõi kaasa ka töötuse ja mitteaktiivsuse vähenemise).

25–29-aastaste vanusegrupis on õpingud üldjuhul juba lõppenud ning ollakse siirdunud kas hõivesse või ka õpingutega mitteseotud mitteaktiivsusesse (joonis 6). 2008. a töötas ja enam ei õppinud 71% selle vanusegrupi noortest (näitaja oli 4% madalam kui 2006. a, kuid 7% kõrgem võrreldes 2004. aastaga). Õpinguid

III NOORED AMETI-JA TEGEVUSALA LÖIKES

Noorte hõivatute ametialane jaotus võimaldab hinnata nende positsiooni tööturul kesk-ja vanemaealistega võrreldes. Noorte jaotumine majandustegevusalade lõikes näitab, millistes elutegevuse valdkondades on noori teiste vanuserühmadega võrreldes rohkem või vähem.

Üle 90% noortest on palgatöötajad ning seda kõigis vanuserühmades. Ettevõtjate osatähtsus tõuseb vanuse kasvades: nii oli

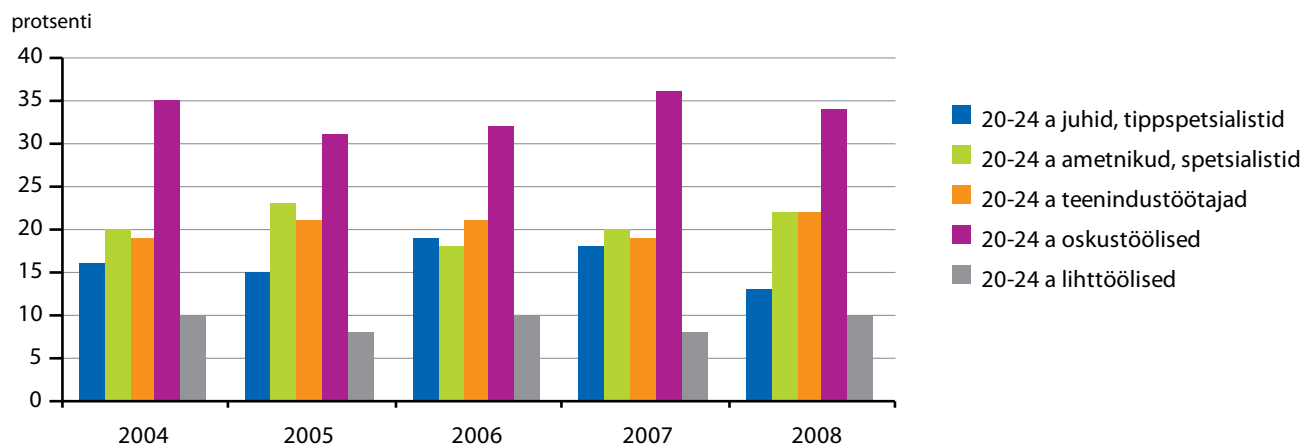
jätkavate noorte osakaal jäi vaadeldaval perioodil 9–13% vahele ning enamik õppureid ka töötas.

25–29-aastaste vanusegrupis olid sarnaselt 20–24-aastastega olulised erinevused sugupoolte vahel. 25–29-aastastest meestest valdav enamus töötas, aga ei õppinud, ning aastatel 2004–2008 tõusis töötavate ja mitteõppivate meeste osakaal üle 80%. Naiste rühmas sel perioodil olulisi muutusi ei olnud: naiste osakaal, kes üksnes töötasid, küündis pisut üle 50%. Võrreldes meestega oli naiste seas tunduvalt enam mitteaktiivseid, kes samal ajal ei õppinud, mispuhul mitteaktiivsus oli ilmselt seotud laste sünniga¹ (vt ka joonis 19). Õpinguid jätkavaid, kas töötavaid või mitetöötavaid noori oli nii 25–29-aastaste naiste kui ka meeste seas kümnekond protsenti; eestlaste ja mitte-eestlaste võrdluses olid arengud üsnagi sarnased 20–24-aastaste vanuserühma puhul kirjeldatutega.

üksikettevõtjaid või palgatöötajatega ettevõtjaid 25–29-aastaste noorte seas perioodil 2004–2008 4–6%, kusjuures sugupoolte lõikes oli ettevõtjate osakaal üsna sarnane.

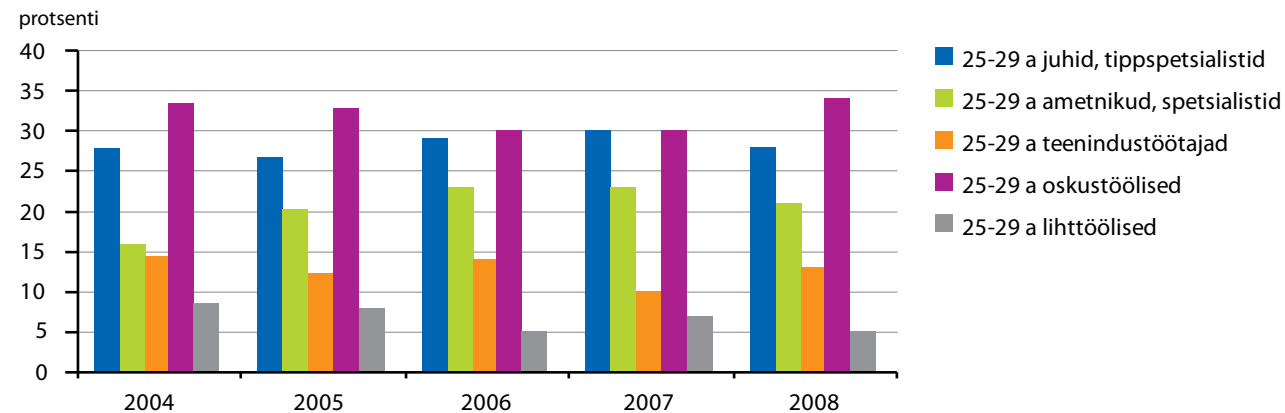
Kuigi 15–19-aastaste noorte ametialast positsiooni on vähese hõivatute arvu tõttu keeruline täpselt hinnata, võib üldtrendina välja tuua lihttööliste, teenindustöötajate ning oskustööliste suurema osatähtsuse selles vanusegrupis. Täpsem ülevaade noorte

Joonis 7. 20–24-aastaste noorte ametialane jaotus, 2004–2008, %

¹ 25–29-aastased naised moodustasid vaadeldud aastatel 31–32% sünnitajatest ja alla poolte juhtudest oli tegu esimese lapsega (toim).

Joonis 8. 25–29-aastaste noorte ametialane jaotus, 2004–2008, %

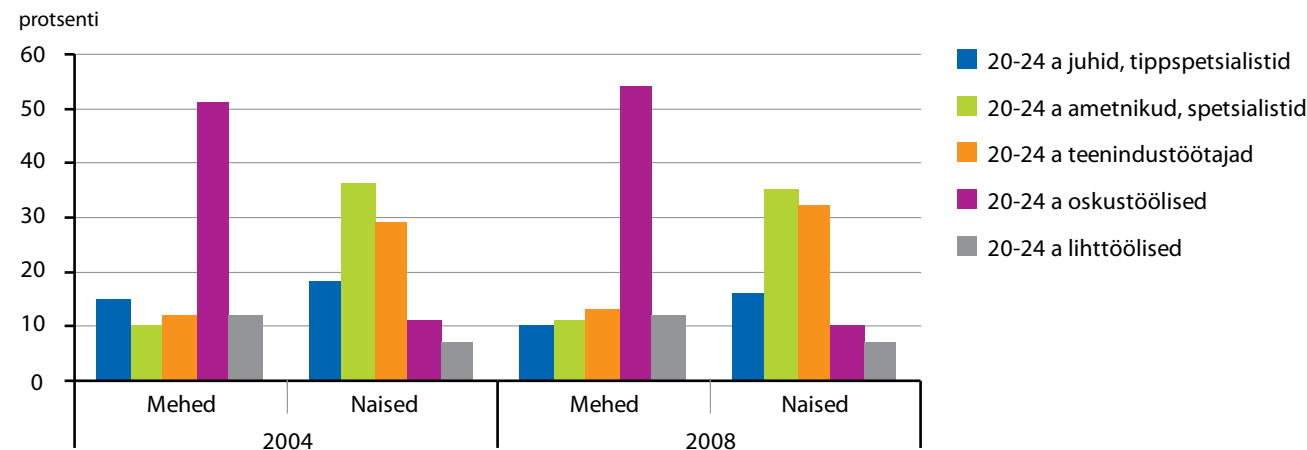
ametialasest jaotusest on võimalik keskmises ja vanemas ehk 20–24- ning 25–29-aastaste vanusegrupis (vt joonis 7 ja 8).

Jooniselt 7 võib näha, et kõige rohkem on 20–24-aastaseid noori hõivatud oskustöölisena ning kogu vaadeldava perioodi vältel on oskustöölise osatähtsus selles vanuserühmas olnud suurim, jäädes vahemikku 31–36%. Oluliselt ei ole sel ajavahemikul muutunud ka teenindustöötajate ning ametnike-spetsialistidena töötavate noorte osakaal: kummaski ametirühmas töötab ca viiendik 20–24-aastastest noortest. Kuigi 2008. a oli juhtide ja tippspetsialistidena töötavate noorte osakaal mõnevõrra väiksem kui eelmistel aastatel, ei ole langus olnud väga suur ja sellesse ametirühma on kuulunud 13–19% 20–24-aastastest hõivatutest, samal ajal kui lihttöölise osakaal on olnud stabiilselt 8–10%.

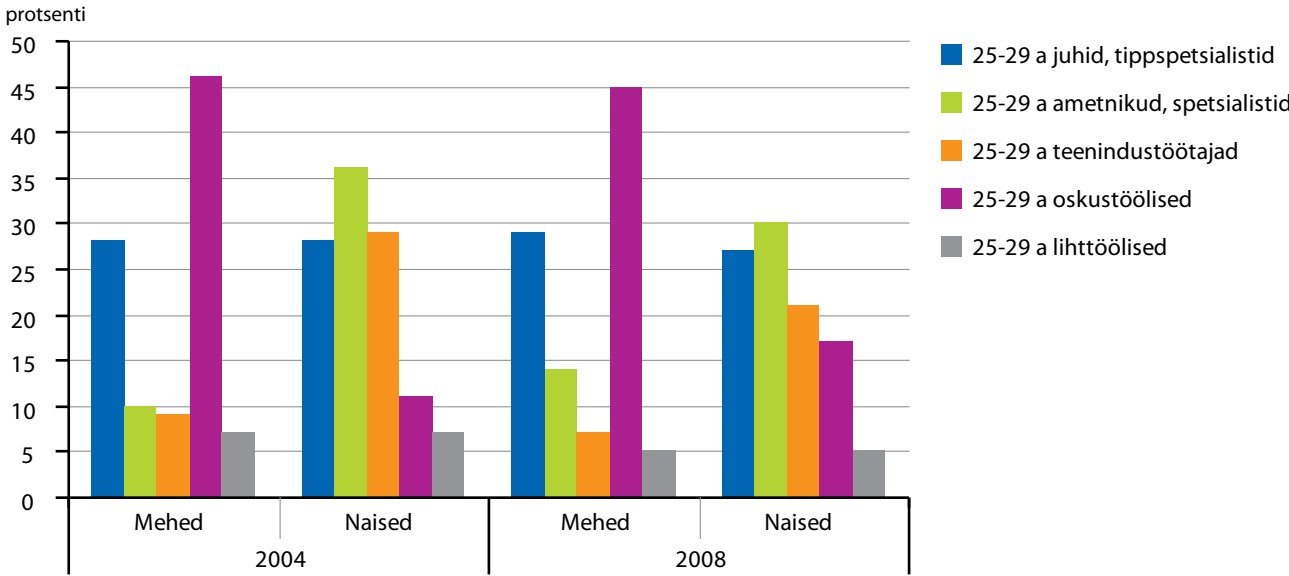
25–29-aastaste noorte ametialane jaotus erines 20–24-aastaste jaotusest oluliselt kahes ametirühmas: 25–29-aastaste hulgas oli oluliselt väiksem teenindustöötajate ning oluliselt suurem juhtide ning tippspetsialistide osakaal (kogu perioodi vältel töötas 25% vanema vanusegrupi noortest juhi või tippspetsialistina samal ajal kui teenindustöötajatena töötas selles vanuses 10–14%). Oskustöölise ning ametnike ja spetsialistidena töötavate noorte osakaal oli sarnane 20–24-aastaste vanusegruppi kuuluvate noorte jaotusega, kuid lihttöölisi oli vanemas vanuserühmas mõnevõrra vähem.

Olulised erinevused ametialases jaotuses olid ka sugupoolte lõikes (joonis 9). Üle 50% 20–24-aastastest noortest meestest töötas

Joonis 9. 20–24-aastaste noorte ametialane jaotus sugupoolte lõikes, 2004, 2008, %

Joonis 10. 25–29-aastaste noorte ametialane jaotus sugupoole lõikes, 2004, 2008, %

nii 2004. kui ka 2008. a oskustöölisena ning hõive kõigis teistes ametigruppides (juhid-tippspetsialistid, ametnikud-spetsialistid, teenindustöötajad, lihttöölised) oli 2008. a 10% ringis. Üle 30% 20–24-aastastest naistest töötas ametnike ja spetsialistidena, teine 30% teenindustöötajatena ning kõige vähem oli selles vanusegrupis lihttöölisena töötavaid naisi.

Nagu öeldud, erines 25–29-aastaste naiste ja meeste ametialane jaotus oluliselt 20–24-aastaste vanuserühma omast ning püsima on jäänud ka erinevused naiste ja meeste vahel (vt joonis 10). Jätakuvalt oli meeste seas kõige rohkem oskustöölisi (ca 45%) nii 2004. kui ka 2008. a, kuid oluliselt oli suurenenud juhtide ja tippspetsialistidena töötavate meeste hulk (rohkem kui veerand selle vanuserühma meestest töötas juhi või tippspetsialisti ametipositsioonil). Ametnike ja spetsialistidena töötas meestest 2008. a ligi 15%.

25–29-aastaste naiste seas oli jätkuvalt kõige rohkem ametnikke ja spetsialiste, sarnaselt meestega oli oluliselt suurenenud juhtide ja tippspetsialistide osatähtsus. 2004. aastaga võrreldes on selle vanuserühma naiste hulgas vähenenud teenindajate, kuid suurenenud oskustöölise osatähtsus. Võrreldes 20–24-aastaste nais-

tega oli 25–29-aastaste naiste hulgas 2008. a kaks korda suurem oskustöölise ja poole võrra väiksem teenindustöötajate osakaal.

Mitte-eesti noorte puhul oli eesti rahvusest noortega võrreldes peamine erinevus nii 20–24- kui ka 25–29-aastaste vanusegrupi puhul suurem oskustöölisena töötavate ning väiksem juhtide ning tippspetsialistidena töötavate noorte osatähtsus.

25–29-aastaste noorte ametialane jaotus sarnaneb kogu tööealise elanikkonna ametialase jaotusega. Seega võib väita, et 25–29-aastastel noortel on märksa parem positsioon tööturul kui 20–24-aastastel noortel. Ilmselt on üks oluline erinevus 20–24-aastaste ja 25–29-aastaste ametialases jaotuses seotud viimases vanuserühmas kõrgema haridustasemega inimeste suurema osakaaluga², nagu ka 25–29-aastaste suurema töökogemusega, mis võimaldab karjääriredelil edasi liikuda. Teise põhjusena võib oletada, et suur osa neid, kes õpingute ajal töötasid vähemat väljaõpet nõudvatel teenindussektori ametikohtadel, said pärast õpingute lõpetamist ja eriala omandamist parema töökoha (juhtide, tippspetsialistide ametigrupis). Üsna palju on siiski ka noori, kelle puhul ei pruugi vanuse lisandumine midagi muuta – siia kuuluvad tõenäoliselt oskustöölised, kes omandasid ameti-eriala

Tabel 1. Noored tegevusalade lõikes, 2004, 2006, 2008, %

Tegevusala	2004			2006			2008		
	20–24	25–29	15–74	20–24	25–29	15–74	20–24	25–29	15–74
Avalik sektor	22,5%	24,3%	26,6%	19,7%	21,3%	26,8%	15,6%	19,5%	24,9%
Äri, finants, kinnisvara	10%	10,1%	7,9%	12,4%	11,4%	8,3%	10,8%	14,4%	9,4%
Ehitus	8,4%	10,4%	7,8%	15,4%	11,4%	9,8%	17,3%	15,4%	12,2%
Põllumajandus, kalandus	3,4%	4,4%	5,9%	2,2%	3,7%	5,1%	1,7%	1,8%	3,9%
Tööstus, energeetika	27,9%	25,1%	27%	22%	24,3%	24%	20,9%	22,7%	23,4%
Teenindus, side, laomajandus	27,7%	25,9%	24,7%	28,2%	27,8%	26%	33,7%	26,2%	26,3%

kutseõppes pärast põhikooli lõpetamist ja asusid 19–20-aastaseks tööle, mitte järgmise taseme haridust omandama.

Lisaks ametipositsioonile on oluline mõõde ka tegevusala, kus noored töötavad. 2008. a töötas ca neljandik 25–29-aastastest noortest teeninduse-side-laomajanduse alal, samal ajal kui 20–24-aastastest noortest töötas sellel tegevusalal kolmandik. Umbes viiendik mõlemast vanuserühmast töötas tööstuse-energeetika valdkonnas ja kui nooremas vanuserühmas oli tegevusaladest kolmandal kohal ehitus, siis 25–29-aastaste hulgas oli selleks teenistus avalikus sektoris.

Nii 20–24-aastaseid kui 25–29-aastaseid on tööealise elanikkonna keskmisega võrreldes avalikus sektoris kogu perioodi vältel olnud vähem ning aastatega on mõlema vanuserühma osatähtsus selles valdkonnas järjest vähenenud. Samal ajal on kuni 30-aastaste osatähtsus teiste vanuserühmadega võrreldes suurem äri-finants-kinnisvara ja ehituse valdkonnas ning väiksem põllumajanduse ja kalanduse valdkonnas. Aastatel 2006–2008 suurenes 2004. aastaga võrreldes praktiliselt kaks korda ehituses töötanud 20–24-aastaste arv, samal ajal kui tööstuse-energeetika valdkonnas töötavate samas vanuses noorte hulk vähenes märgatavalt.

Eesti ja mitte-eesti noorte võrdluses on ja olid erinevused tegevusala lõikes üpris suured. Lisaks leidsid ajavahemikul 2004–2008 aset üsna märkimisväärsed muutused. (Mitte-eestlaste puhul oli vanusegruppide võrdluses küll mõneti erinevaid tegevusalade vahelise mobiilsuse aspekte, kuid mitte selliseid, et saaks rääkida oluliselt erinevast seaduspärasest.) Mitte-eesti noored olid eesti noortega võrreldes enam hõivatud tööstuses-energeetikas, neljandik neist oli hõivatud ka teeninduses-sides-laomajandu-

ses, seda küll üsna võrdväärselt eesti noortega. Eestlastest noori töötas jällegi oluliselt rohkem avalikus sektoris ning äri, finants-teenuste ja kinnisvara alal. 2008. aastaks olid erinevused eesti ja mitte-eesti noorte vahel vähenenud, eriti just avalikus sektoris töötamise osas. Nimelt töötas 2008. a nii eesti kui ka mitte-eesti 20–24-aastastest noortest avalikus sektoris 16% ja 25–29-aastaste vanuserühmas töötas mitte-eestlastega võrreldes vaid paar protsenti enam eestlasi. Säilinud oli aga mitte-eesti noorte suurem esindatus tööstuses ja energeetikas; noori eestlasti töötas aga teeninduse, transpordi ja side alal oluliselt rohkem.

Eesti noored mehed töötasid eelkõige ehituse, tööstuse ning energeetika, kuid ka teeninduse, side ning laonduse valdkonnas ning tunduvalt vähem avalikus sektoris ja äri, finants- ja kinnisvara valdkonnas. 2004. ja 2008. a vahelisel perioodil suurenes oluliselt ehituses töötavate eesti meeste osakaal, vähenes mõningal määral tööstuses, energeetikas ning ka teeninduses, laonduses, side alal töötavate osakaal. Võrreldes 20–24-aastastega suurenes 25–29-aastaste eesti meeste puhul avalikus sektoris, äri, finants ning kinnisvara alal töötavate osakaal, vähenes aga teeninduses, laonduses ning sides töötavate osakaal.

Eesti noorte naiste enamik töötas avalikus sektoris ning teeninduse, laonduse ja side alal. Nendes valdkondades kokku töötas 2004. a 20–24-aastaste vanusegrupis 71% ning 25–29-aastaste vanusegrupis 73% naistest. 2008. a olid vastavad näitajad 71 ja 73%. Näiliselt sarnaste näitajate taga on siiski ka olulised muutused, nimelt on võrreldes 2004. aastaga vähenenud avalikus sektoris töötavate naiste osakaal, kuid suurenenud teeninduses töötavate naiste osakaal.

² Kui 15–24-aastaste seas oli perioodil 2004–2008 7,7–11,4% kõrghariduse, magistri/doktorikraadiga isikuid, siis 25–34-aastaste seas oli neid 21–29% (toimn).

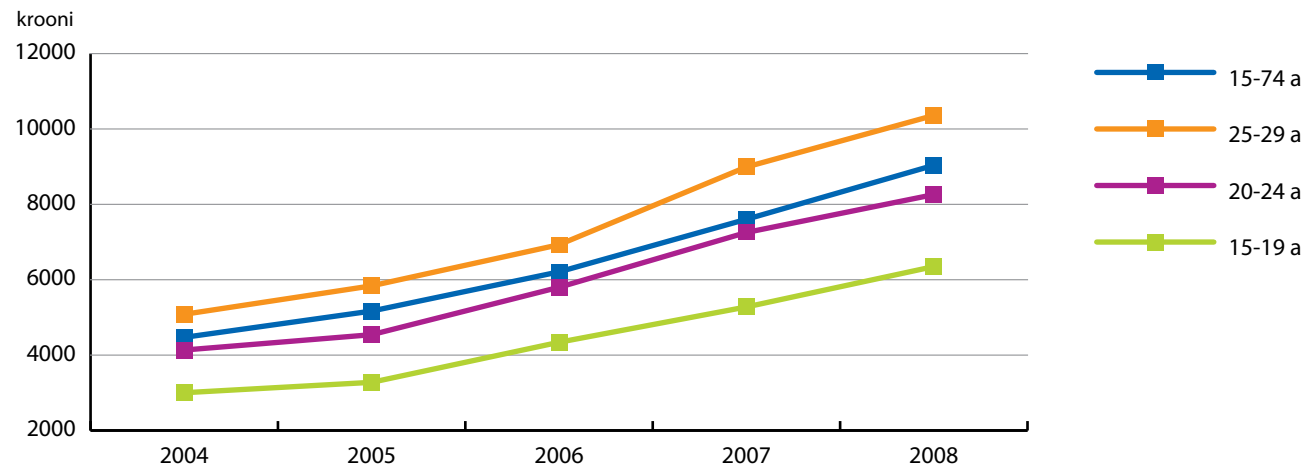
IV NOORTE TÖÖTASU JA TÖÖTINGIMUSED

Aastatel 2004 kuni 2008 liikus Eesti majandus tõusujoones. Tõus asendus langusega 2008. a teises pooles. Areng ei olnud küll pikemas perspektiivis jätkusuutlik (majandusedu taga oli suurel määral majandust ergutav laenuraha ning sellega kaasnenud tarbimis-, sh kinnisvarabuum), kuid see väljendus siiski arvestatavates sisemajanduse koguprodukti kasvunumbrites. Majanduskasvule aitas kaasa ühinemine Euroopa Liiduga, sellega peatselt kaasnenud tööjõu vaba liikumine ja majanduskasv ise tõid kaasa suurenenud nõudluse tööjõu järele. Vabaturumajanduse reeglitega kooskõlas tõi nõudluse kasv kaasa loomuliku jätkuna ka tööjõu hinna tõusu, mis suurel määral väljendus kiirenud palgakasvus.

2004. a ning ka järgnevatel aastatel oli keskmine netopalk – võrreldes 15–19- ja 20–24-aastastega – kõrgeim 25–29-aastaste vanusegrupis ning 25–29-aastaste vanuserühma keskmine netopalk oli kõrgem ka kogu tööealise elanikkonna keskmisest palgast (vt joonis 11). 2004. a oli 25–29-aastaste vanusegrupis keskmine netopalk pisut üle 5000 krooni, teiste vanusegruppide puhul jäi see sarnaselt kogu tööealise elanikkonnaga alla viie tuhande krooni. Nelja aastaga kõigi vanusgruppide puhul palganumbrid praktiliselt kahekordistusid: 2008. a oli 25–29-aastaste vanusegrupis keskmine netopalk juba üle kümne tuhande krooni, 20–24-aastastel 8000 krooni ja 15–19-aastastel üle 6000 krooni.

Noorte meeste palgatase on kõigis vanuserühmades olnud läbi aastate oluliselt kõrgem noorte naiste palgatasemest. Naiste palk moodustas meeste palgast olenevalt aastast kas 70% või ligi 90%,

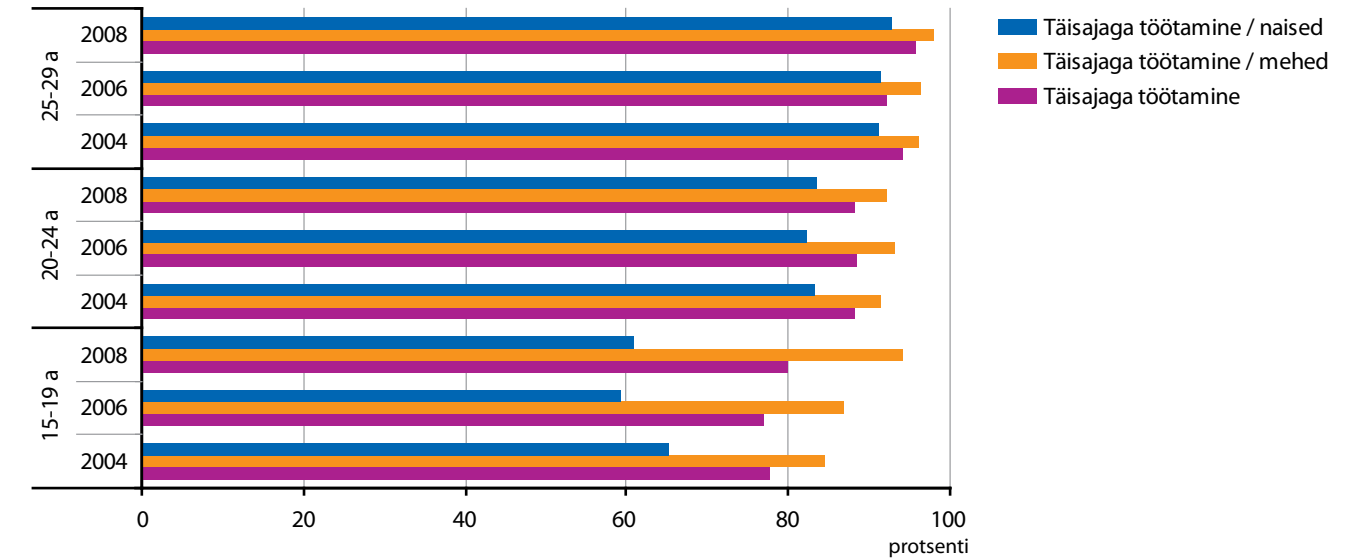
Joonis 11. Noorte netopalk, 2004–2008, EEK

kuid kindlat trendi palgavahede vähenemisele või suurenemisele ei olnud. Näiteks kui vanusegrupis 20–24 eluaastat moodustas naiste palk meeste omast 2004. a 88%, siis 2006. a oli see näitaja pisut alla 70%, tõustes samas 2008. a uuesti 80% lähedusse.

Püsivad erinevused olid aastate võrdluses vanusegrupist sõltumata ka noorte eestlaste ja mitte-eestlaste vahel. Noorte eestlaste ja mitte-eestlaste, samuti noorte naiste ja meeste palgavahed ei erinenud tööealise elanikkonna (15–74) vastavatest erinevustest. Kogu tööealise elanikkonna keskmine palk oli perioodil 2004–2008 kõige kõrgem Tallinnas, palgatasemelt järgnesid Põhja- ja Kesk-Eesti ning madalaimad palgad olid Ida-Virumaal. Noorte palga osas ei olnud jaotus identne kogu tööealise elanikkonna palgaerinevuste jaotusega. Erinevused seisnesid peamiselt selles, et nii 20–24- kui ka 25–29-aastaste puhul oli sõltuvalt aastast kõrgeim palgatase hoopis Põhja ja Kesk-Eestis. Samas jäid näiteks Ida-Virumaa palgad ka noorte puhul madalaimaks. Kaugeleulatuvaid järeldusi neist erinevustest siiski teha ei saa peamiselt kahel põhjusel. Esiteks on hinnatav grupp suhteliselt väikesearvuline ning teiseks peab arvestama sellega, et paljud Põhja- ja Kesk-Eesti noored suunduvad Tallinna haridust omandama ja tööle, kuid ei registreeri elukohavahetust. See tähendab, et nende elukoht jääb endiseks ning töötasult kinni peetavad maksud laekuvad elukohajärgsesse haldusüksusesse, mis võib olla põhjuseks, miks Tallinna üldine kõrgem palgatase ei kajastu noorte palganumbrites.³

Joonis 12. Noored täis- ja osalise tööaja lõikes, 2004–2008, %

Eesti tööjõu-uuringute andmetel on enamik Eesti töötavatest noortest rahul praeguse töökoormusega ning lisatööd sooviks vaid kuni 5%. Lisatöö põhjusena toodi kõige enam välja soovi rohkem palka saada. Lisaks olemasolevale töökohale oli kõrvaltöö vaid 2–3%-l noortest.

Vanusegrupis 15–19 aastat on töötajate töösuhe läbi aastate olnud vähem püsiv üle 20-aastaste noortega võrreldes, kuid ka noorimate hulgas on alaline töö rohkem kui pooltel noortest (st alla poolte peab leppima ajutiste töödega). 20–24- ning 25–29-aastaste vanusegrupis teevad alalist tööd üle 90% noortest, mida on paari protsendi võrra vähem kogu tööealise elanikkonnaga võrreldes. Püsivat tööd omavate noorte osakaal on olnud samalaadne kogu perioodi 2004–2008. 15–19-aastaste seas oli peamiseks ajutise töö tegemise põhjuseks ajutise töövormi sobivus, st ei soovitudki alalist tööd. Vanemate noorte puhul oli aga lisaks soovimatusle teha alalist tööd oluliseks põhjuseks ka suutmatus leida püsivat, alalist tööd.

Kaugtöö ja kodus töötamine ei ole Eestis kuigi levinud ning erandiks polnud siin ka noored. Kaugtöö tegemise võimalus on ligikaudu viiel protsendil kõigist hõivatutest, kuid enamiku ajast kaugtööd tegevate osakaal on väga väike. 25–29-aastaste noorte

seas on siiski olnud perioodil 2004–2008 tööealise elanikkonna keskmisest paari protsendi võrra rohkem neid, kes on kaugtööga kokku puutunud. Nooremate vanusegruppide puhul on jällegi kaugtööd tegevate osakaal olnud väiksem niigi väikesest tööealise elanikkonna keskmisest.

Enamik noortest (üle 80%) töötab täisajaga. Samas eksisteerivad erinevused aastate ja vanusegrupi ning ka sugupoolte lõikes (vt joonis 12). Kõige suuremad erinevused naiste ja meeste vahel olid vanusegrupis 15–19 aastat: kui naistest töötas selles vanuserühmas täisajaga üle 60%, siis meestest üle 90%. 2008. aastaks need erinevused ka pigem suurenesid. 20–24- ja 25–29-aastaste vanusegrupis nii suuri erinevusi naiste ja meeste vahel ei olnud, kuid olulised erinevused sugupoolte vahel säilisid (st osalise tööajaga töötab rohkem naisi kui mehi).

Eesti ja mitte-eesti noorte vahel vanusegruppides 20–24 ning 25–29 eluaastat olulisi erinevusi täis- või osaaajaga töötamise osas ei olnud. 15–19-aastaste seas aga püsis aastatel 2004–2008 trend, mille kohaselt mitte-eesti noorte seas oli täisajaga töötavate osakaal suurem. Osaaajaga töötamise põhjuste osas oli 15–19- ja 20–24-aastaste noorte puhul esikohal õppimine kogu ajavahemiku 2004–2008 jooksul. Õppimine osalise tööajaga töötamise põhju-

³ Vt ka demograafia peatükis rände kohta kirjutatud (toim).

sena muutus sel perioodil järjest olulisemaks ning vähemtähtsaks muutusid 2008 a ettevõtte raskustega seotud põhjused. Ka 25–29-aastaste puhul oli õppimine oluline põhjus, miks töötati osalise tööajaga, kuid osakaalu mõttes samaväärsed olid lastega ja ettevõtte raskustega seotud põhjused.

Analüüsides noorte tööaega – st kui palju töötatakse traditsioonilisel tööajal (nn üheksast viieni töö) või nädalavahetustel või öhtuti või öisel ajal, näeme järgmist. 2008. aastaks eristusid 15–19-aastased töötavad noored ülejäänud töötajaskonnast tööaja režiimi osas. Just nende hulgas on enim öhtusel ajal, ning nädalavahetustel ja vahetustega töötajaid. Võrreldes kogu tööealise elanikkonnaga oli traditsioonilisest tööajast erineva tööajaga töötajaid rohkem ka 20–24-aastaste vanusegrupis, kuid 25–29-aastaste vastav jaotus oli juba üsna sarnane kogu elanikkonna tööajarežiimile. Üheks põhjuseks, miks nooremate hulgas on rohkem nädalavahetuseti ja öhtusel ajal töötajaid, on kindlasti soov õpinguid ja töötamist ühitada, mida nn ebatraditsiooniline tööaeg ka võimaldab.

Mitte-eesti noored töötasid eesti noortega võrreldes tunduvalt enam nii nädalavahetustel kui ka öisel ja öhtusel ajal. Samuti tegid nad enam vahetustega tööd. See erinevus püsis kogu perioodi 2004–2008 jooksul kõigis noorte vanusegruppides.

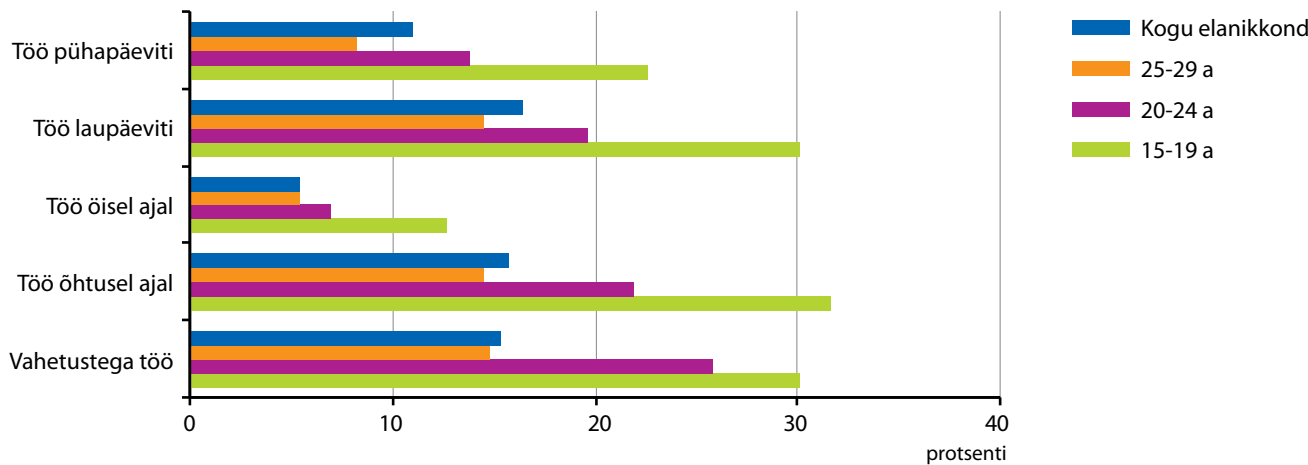
Sugupoole lõikes 2004. a tööaja režiimis erinevusi polnud, kuid 2008. a-ks oli kõigis noorte vanusegruppides laupäeviti ja püha-

päeviti töötavaid naisi meestest rohkem. Ühelt poolt võib eelnev viidata teenindussektori laienemisele (kus töötab rohkem naisi), teisalt võib tegu olla ka laste kõrvalt töötamisega, kus traditsioonilisel tööajal töötavad pereliikmed aitavad laupäeviti-pühapäeviti lapsi hoida, võimaldades seeläbi noortel naistel tööl käia.

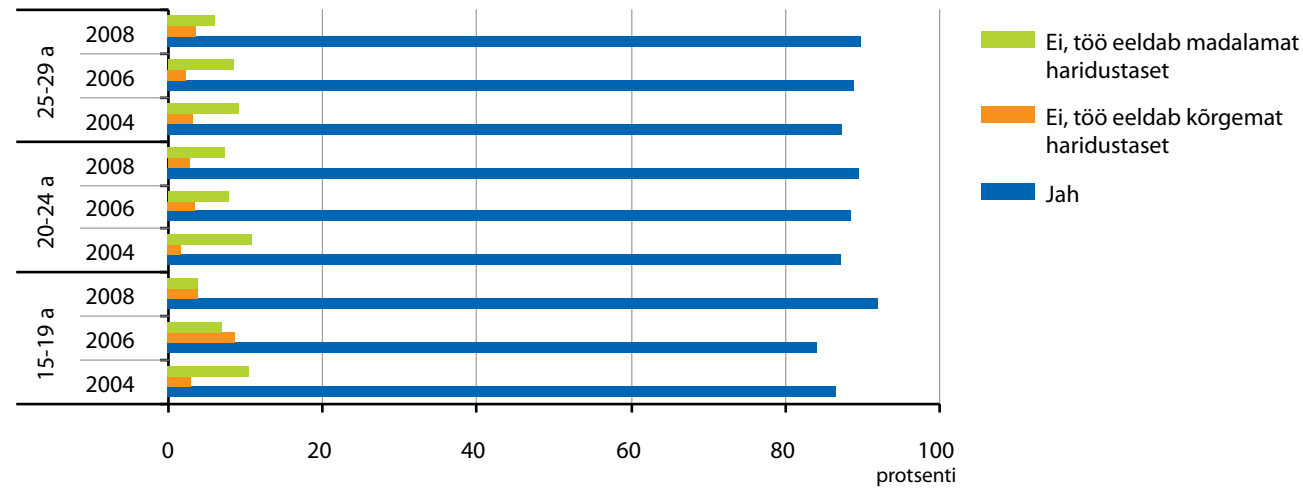
Huvipakkuv on ka, kuivõrd teevad noored tööd, mis on kooskõlas nende haridustasemega, või peavad nad leppima madalamat kvalifikatsiooni nõudva tööga, et saada mingitki sissetulekut. Jooniselt 14 näeme, et sõltumata aastast ja vanusegrupist, teevad noored enamasti tööd, mis nende hinnangul on nende haridustasemega vastavuses, ning perioodil 2004–2008 vähenes kõigis vanuserühmades pisut nende noorte osakaal, kes tegid nende hinnangul madalamat haridustaset nõudvat tööd. Vanusegruppe omavahel võrreldes tuleb kindlasti silmas pidada ka seda, et 15–19-aastaste vanusegrupi puhul tähendas madalamat haridustaset nõudva töö tegemine seda, et tehti tööd mis ei vastanud teise või isegi esimese taseme haridusele. Vanusegrupi 25–29 seas oli aga neid, kes omades kõrgharidust, tegid tööd, mis oleks nõudnud vaid põhiharidust.

Noorte naiste ja meeste vahel töökoha haridustasemele vastavuse osas silmatorkavaid erinevusi ei esinenud, küll aga esines neid noorte eestlaste ja mitte-eestlaste võrdluses. Mitte-eesti noored töötasid eestlastega võrreldes rohkem nende hinnangul madalamat haridustaset eeldaval töökohal ning see hinnang ei sõltunud vanusest ega aastast ajaperioodil 2004–2008.

Joonis 13. Noored tööaja režiimi järgi, 2008, %

Joonis 14. Töökoha vastavus haridustasemele, 2004, 2006, 2008, %

V NOORTE TÖÖTUS JA MITTEAKTIIVSUS

Mitteaktiivsete noorte osakaal ja noorte töötuse näitajad sõltuvad suurel määral vanusegrupist: nooremate seas on ja on olnud töötuse määr kõrgem ning ka mitteaktiivsete osakaal suurem.

Mitteaktiivsete ning töötute puhul on olulisimaks küsimuseks elatusallikas ja kuivõrd sissetulek tagab äraelamise. Kui töötaval noortel on peamiseks elatusallikaks palk, siis töötutel ja mitteaktiivsetel noortel on selleks muud võimalused.

Elatusallikaid võib olla mitmeid ning seda näitavad ka tabelis 2 toodud näitajad mitteaktiivsete elatusallikate kohta (veeru summa ei ole 100%). Elatusallikate jaotust mõjutab oluliselt vanusegrupp,

erinevusi oli ka aastate võrdluses. 15–19-aastaste vanusegrupis on olnud kõige olulisemaks elatusallikaks vanemate sissetulek. Ka 20–24-aastaste vanusegrupis on kahe kolmandiku noorte elatusallikaks vanemate toetus. 25–29-aastaste vanusegrupis aga ei olnud vanemate sissetulek enam kuigi oluline elatusallikas ning võrreldes 2004. aastaga vähenes selles vanuserühmas 2008. aastaks vanemate sissetuleku olulisus veelgi. Näeme, et 25–29-aastaste mitteaktiivsete seas olid olulisemateks elatusallikateks abikaasa sissetulek ja lastetoetus. Mainitu toetab eelpool 25–29-aastaste vanuserühmas naiste suurema mitteaktiivsuse põhjuste kohta kirjutatud (valdavalt on tegu mitteaktiivsusega lastega

Tabel 2. Mitteaktiivsete noorte elatusallikad, 2004, 2008, %

Elatusallikas	2004			2008		
	15–19 a	20–24 a	25–29 a	15–19 a	20–24 a	25–29 a
Sotsiaaltoetus	1,4%	4,4%	7,9%	1,3%	5,1%	10,1%
Lastetoetus	11,1%	20%	61,2%	8,7%	15,5%	77%
Vanemate sissetulek	94,1%	67,6%	23,3%	96,8%	68,6%	14,5%
Abikaasa sissetulek	1,5%	18,7%	59,2%	1,1%	17,1%	66,7%
Õppelaen	2,1%	18,6%	3,5%	0,5%	10,7%	2,3%
Stipendium	1,6%	9,2%	0,9%	2,6%	9,6%	0,9%
Pension	1,4%	3%	9,3%	1,4%	6,8%	8,4%

Tabel 3. Noorte töötute elatusallikad, 2004, 2008, %

Elatusallikas	2004			2008		
	15–19 a	20–24 a	25–29 a	15–19 a	20–24 a	25–29 a
Sotsiaaltoetus	7,9%	8,3%	24,1%	2,6%	1,3%	10,2%
Lastetoetus	8,2%	9,8%	32%	15,6%	0,7%	30,1%
Vanemate sissetulek	81,9%	71,7%	29,4%	79,3%	66,7%	23,8%
Teiste sugulaste toetus	8,6%	7,4%	14,4%	7,4%	11,5%	6,3%
Abikaasa sissetulek	9,3%	9,9%	29%	10,3%	8,3%	27,3%
Töötuskindlustus, abiraha	12,6%	6,4%	7,3%	0%	7,7%	9,9%
Juhutöö	12,1%	23,3%	22,5%	7,7%	18,4%	26,4%

seotud põhjustel). Võrreldes 2004. aastaga on 2008. aastaks lastetoetus ja abikaasa sissetulek elatusallikana muutunud tunduvalt olulisemaks.

Oluliseks muutuseks on olnud ka õppelaenu olulisuse vähenemine elatusallikana 20–24-aastaste vanusegrupis: kui 2004. a oli õppelaen elatusallikaks 19%-le 20–24-aastastest noortest, siis 2008. a oli see elatusallikaks 11%-le. Meestele oli naistega võrreldes olulisemaks elatusallikaks vanemate sissetulek 15–19- ja 20–24-aastaste vanusegrupis. Eesti ja mitte-eesti noorte vahel märkimisväärsed erinevusi elatusallikate osas ei olnud.

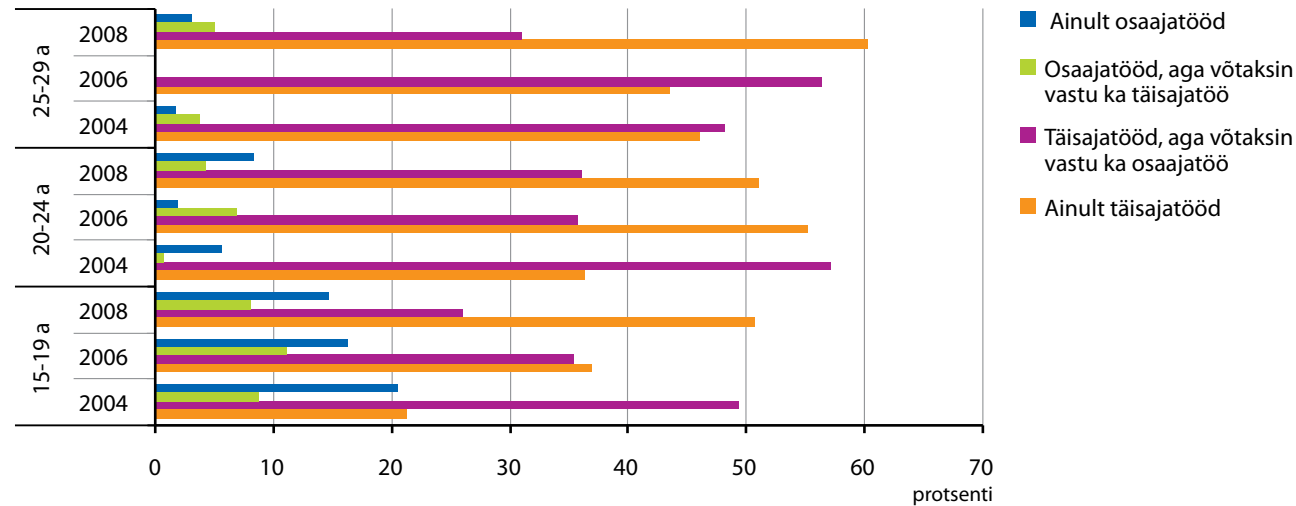
Töötutele 25–29-aastastele noortele olid oluliseks elatusallikaks nii vanemate ning abikaasa sissetulek kui ka lapsetoetus. Oluliseks elatusallikaks kujunesid ka juhutööd. Juhutööd olid elatusallikaks ka ligi neljandikule 20–24-aastastest noortest, kelle puhul

oli olulisimaks siiski vanemate sissetulek. 15–19-aastaste töötute puhul oli sarnaselt 20–24-aastaste noortele ning 15–19-aastastele mitteaktiivsetele noortele valdav vanemate abi kasutamine enese elatamiseks.

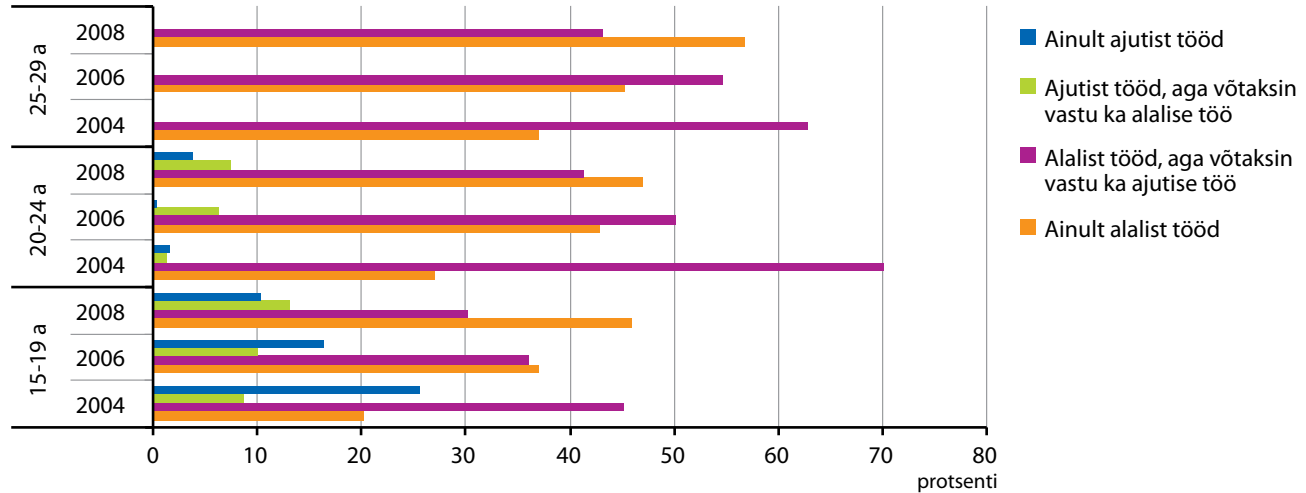
Põhjalikke järeldusi noorte naiste ja meeste erinevuste kohta elatusallikaid arvestades ei saa teha andmete väikese mahu tõttu, kuid siiski oli olenemata vanusegrupist ja aastast meeste seas rohkem neid, kelle elatusallikaks oli juhutööd, kuid samas ka vanemate ja teiste sugulaste toetus. Naiste puhul seevastu oli rohkem neid, kes elatusid abikaasa sissetulekust ning lastetoetusest. Eesti ja mitte-eesti noorte vahel silmatorkavaid erinevusi ei olnud.

Töötute kindlustunnet, võimalusi, kuid samas ka reaalsel olukorda tööturul võimaldab hinnata muuhulgas ka see, kuivõrd

Joonis 15. Töötud noored otsitava töö ajalise mahu lõikes, 2004, 2006, 2008, %

Joonis 16. Töötud noored otsitava töö püsivuse lõikes, 2004, 2006, 2008, %

ollakse nõus osaajaga töötama ja/või lepitakse ka ajutise tööga. Samas tuleb silmas pidada ka õpingute mõju, mistõttu soov töötada osaajaga või teha ajutist tööd tuleneb pigem soovist ühitada õpinguid ja tööd. Sellest lähtuvalt peegeldab ebakindlust või kindlustust nende inimeste osakaal, kes küll otsivad täisajaga tööd, kuid on valmis ka osaajaga tööks.

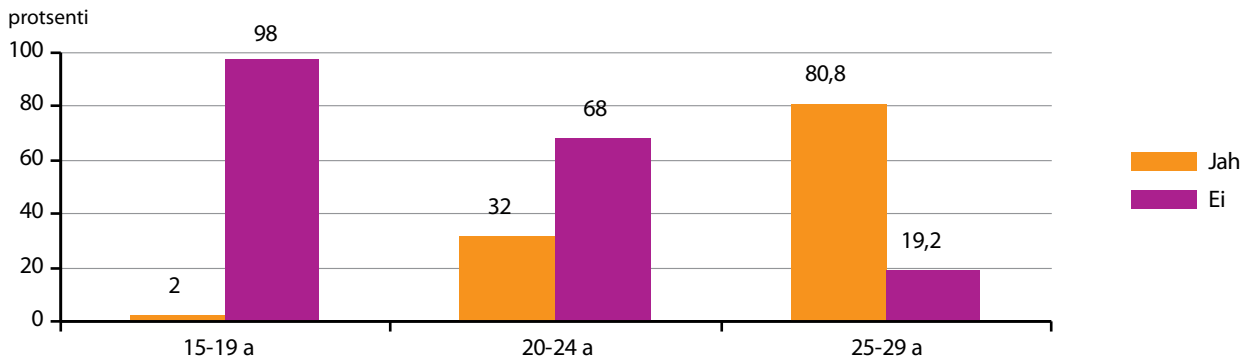
Vaadates joonisel 15 esitatud tulemusi, näeme, et kõigi vanusegruppide puhul kasvas 15–24-aastaste töötute kindlustunne perioodil 2004–2008, väljendudes selles, et tunduvalt langes nende osakaal, kes küll otsisid täisajaga tööd, kuid oleks leppinud ka osaajaga tööga. Aastatel 2004–2008 vähenes kõigis vanuserühmades oluliselt ka nende noorte osakaal, kes otsisid alalist

tööd, kuid leppinuks ka ajutise tööga, ja suurenes nende osatähtsus, kes olid nõus vastu võtma vaid alalist tööd (joonis 16).

Kuna töökogemuse olemasolu või puudumine on üks töö saamist mõjutav tegur, siis vaatame ka, milline on noorte olukord selles osas. 2008. a omas eelnevat töökogemust valdav enamik 25–29-aastaseid noori, kuid 20–24-aastastest vaid kolmandik (joonis 17). Mitteaktiivsetest ja töötutest 15–19-noortest aga olid eelnevalt töötanud väga vähesed. Näitajad olid sarnased ka vaadates eelnevat viit aastat.

Töökogemuse omamise osas puudusid sugupoole lõikes erinevusi 15–19- ja 20–24-aastaste seas, kuid vanemas, 25–29-aastaste vanusegrupis olid naiste ja meeste vahel nii 2008. kui ka eelneval

Joonis 17. Eelnevalt töötamine vanusegruppide lõikes, 2008, %

viiel aastal olulised erinevused. 2008. a omas 25–29-aastastest meestest eelnevat töökogemust 83%, samas kui naiste vastav näitaja oli 68%. Piirkondlikus võrdluses on olnud viimase viie aasta vältel kuni aastani 2008 kõige enam töökogemust Tallinnas elavatel 25–29-aastastel noortel (85%), teistes Eesti piirkondades jäi töökogemust omavate samas vanuses noorte osakaal pisut alla 80%, samas kui nooremates vanuserühmades olulisi erinevusi ei olnud.

Eesti ja mitte-eesti noorte vahel on näha aga erinevusi 20–24-aastaste vanusegrupis ja need erinevused olid viimase viie aasta jooksul samalaadsed. 20–24-aastastel mitte-eestlastel on eestlastega võrreldes suurem senine töökogemus: kui eestlastest omas selles vanusegrupis töökogemust 29% siis mitte-eestlaste puhul oli see näitaja 39%.

Eelneva töökogemuse puudumine 15–19-aastaste puhul võimaldab analüüsida töölt lahkumise põhjuseid vaid 20–24- ja 25–29-aastaste vanusegrupis töötute ja mitteaktiivsete puhul.

20–24-aastaste seas olid peamisteks töölt lahkumise põhjusteks lapsehoolduspuhkus ja õppima asumine ning 2008. aastaks muutusid olulisemaks ka muud isiklikud või perekondlikud põhjused (joonis 18). Valdav enamik 25–29-aastastest aga oli töölt lahkunud lastega seotud põhjustel ning näiteks 2008. a oli muudel põhjustel üsna väike roll.

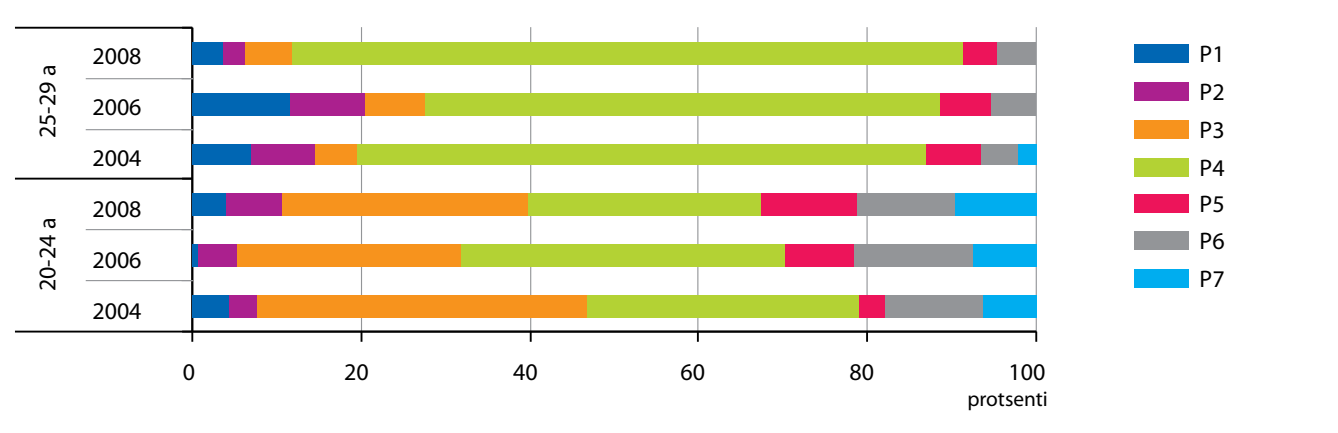
Töölt lahkumise põhjused olid naiste ja meeste võrdluses oluliselt erinevad, sõltumata eriti aastast, kuid sõltudes siiski vanusegrupist. Meeste puhul olid 2008. a 20–24-aastaste meeste töölt

lahkumise peamiseks põhjuseks õppima minek, olulised olid aga ka muud tööga seotud aga ka haigestumisega seotud põhjused. Kümnendik pidi lahkuma töö kaotamise tõttu. 25–29-aastaste meeste puhul oli olulisemaiks samuti õppima minek, kuid suurem roll oli siin näiteks töö kaotamisel ja muudel tööga seotud põhjustel.

Naiste puhul oli 25–29-aastaste vanusegrupis 87% lahkunud töölt seoses lapsehoolduspuhkuse või laste hoidmise vajadusega. 20–24-aastatse vanusegrupis oli aga põhjuste jaotus ühtlasem: kuigi pisut alla poole selle vanuserühma naistest lahkus töölt lapsehoolduspuhkuse või laste hoidmise vajaduse tõttu, siis kolmandiku naiste jaoks oli põhjuseks ka õppima minek. Eesti ja mitte-eesti noorte puhul suuri erinevusi töölt lahkumise põhjuste osas ei ilmnenud, kui välja arvata fakt, et mitte-eestlaste puhul oli vanusegrupis 20–24 pisut enam neid, kes lahkusid seoses lapsehoolduspuhkuse või laste hoidmise vajadusega ning 25–29-aastaste seas oli jällegi eestlaste osakaal puhul selles osas suurem.

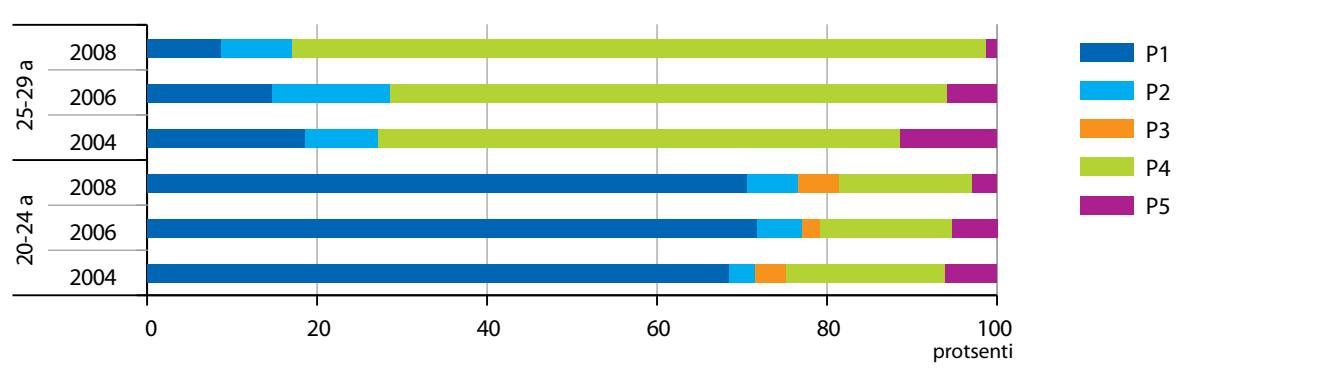
Vaadates mitteaktiivsuse põhjusi ehk miks noored ei soovi töötada (ei otsi tööd), näeme, et peamiseks põhjuseks 20–24-aastaste vanusegrupis on olnud õpingud ning see ei ole ajavahemikus 2004–2008 ka oluliselt muutunud (joonis 19). Arvestataval määral on põhjuseks olnud siiski ka laste ja nende hoidmisega seonduv. 25–29-aastaste puhul on laste ja õpingutega seonduvad põhjused oma kohad vahetanud – st nüüd oli valdava enamiku jaoks mitteaktiivsuse põhjuseks laste ja nende hoidmisega seonduv ja 2008. aastaks muutus see põhjus veelgi olulisemaks.

Joonis 18. Töötute ja mitteaktiivsete noorte töölt lahkumise põhjused, 2004, 2006, 2008, %

Märkus: P1: Ettevõtte likvideerimine, pankrot, koondamine, vallandamine, töölepingu lõppemine, katseaja lõppemine. P2: Enda haigus, vigastus või puue. P3: Õppima asumine. P4: Lapsehoolduspuhkus, vajadus hoolitseda laste või täiskasvanute eest. P5: Muud isiklikud või perekondlikud põhjused. P6: Muud tööga seotud põhjused. P7: Muu.

Joonis 19. Noorte mitteaktiivsuse põhjused, 2004, 2006, 2008, %

Märkused: P1: Õpingud. P2: Enda haigus, vigastus, puue. P3: Ajateenistus. P4: Laste sündimise ja hoidmisega seotud, samuti muud isiklikud ja perekondlikud põhjused. P5: Muu.

Mitteaktiivsuse põhjused noorte naiste ja meeste võrdluses erinesid oluliselt. Vanusegrupis 20–24 aastat oli nii naiste kui ka meeste enamiku mitteaktiivsuse põhjuseks õppimine, kuid naistel ka arvestatavalt juba lastega seotud põhjused. Vanusegrupis 25–29 aastat võiks tulemused kokku võtta järgmiselt: valdav enamus mitteaktiivsetest naistest oli lapsega kodus ja mehed töö-

KOKKUVÕTTEKS

Kui hinnata noorte positsioone tööturul vanusest lähtuvalt, siis on seda keeruline teha vanusegrupi 15–19 puhul, kuna valdav enamik noori sellest vanusegrupist alles õpib. Õpivad ka paljud 20–24-aastased noored, kuid nende kokkupuude töötamisega on juba märksa tihedam ja kuigi paljud selles vanuses noored on juba tööturule suundunud, siis paljud alles üritavad seal oma kohta leida. 25–29- aastased mehed on aga oma koha hõivestruktuuris juba leidnud ja õpinguid jätkavad neist vähesed.

Heaks indikaatoriks on 25–29-aastaste noorte puhul võrdlus kogu tööealise elanikkonnaga. Seda indikaatorit hinnates võib öelda, et noored on hariduse omandamise järgselt tööturule hästi integreerunud. 25–29-aastastel noortel olid paremad palga-

tasid või otsisid tööd. Tulemused ei erinenud oluliselt ka aastate võrdluses, kui välja arvata fakt, et 2004. aastaga võrreldes suurenes 2008. aastaks vanusegrupis 25–29 lastega seotud põhjustel mitteaktiivsete osakaal. Rahvuse lõikes tähelepanuväärseid erinevusi noorte mitteaktiivsuse põhjustes ei olnud.

näitajad kui kogu tööealise elanikkonnal ning ka töötuse määr pisut madalam. Samuti olid küllaltki paljud selle vanusegrupi noortest jõudnud juhi või tippspetsialisti ametipositsioonile ning lihttööliste osakaal oli üsna väike. Ka sellesse vanusegruppi kuuluvad töötud olid endas ja oma oskustes/võimalustes üsna kindlad ning võtaksid vastu vaid alalise töö.

Võib öelda, et antud analüüsis esitatud noorte kuvand on peegeldus ka protsessidest tõusujoones liikuva majandusükli ajal ja 2009. a on olukord hoopis teistsugune ning paljud näitajad nagu näiteks valmisolek vastu võtta ka ajutist ja osajaga tööd võivad olla samalaadsed 2004. aastaga. Viimased analüüsid (vt Luuk 2009) seda ka kinnitavad.

KIRJANDUS

- LUUK, M. 2009. Arengutrendid kriisiaja tööturul. *Eesti Statistika Kvartalkiri*, 3, 60-83.

Noorte hoiakud ettevõtluse suhtes

Marti Taru

Ettevõtluse imago noorte hulgas
Kavatsus tegutseda ettevõtjana
Ettevõtlushoiakute seosed sugupoole, keelegruppide ning asula suuruse ja asukohaga
Motivatsioon ettevõtlusega tegeleda
Tajutud takistused ettevõtlusega tegelemisel

Noorte hoiakud ettevõtluse suhtes

Marti Taru

Peatükis kirjeldatakse 15–30-aastaste Eesti noorte hoiakuid 2009. aastal ettevõtluse ja ettevõtjate ning ettevõtjaks hakkamise kavatsuse osas ning analüsitakse mainitud hoiakute seoseid sugupoole, koduse keele ning elukohaga. Ülevaate koostamisel on kasutatud Eesti Noorsoo Instituudi poolt Noorte uuring 2009 raames Faktum-Ariko poolt 2009. aasta juulis läbi viidud küsitluse andmeid. Valimisse kuulus 994 noort vanuses 15-30 aastat. Intervjueeritavad valiti valimisse pseudojuhuvaliku meetodil. Andmestik esindab selle vanusgrupi noori Eestis soolise kuuluvuse, vanuse ja piirkonna lõikes.¹ Vaadeldakse viit hoiakublocki: ettevõtluse kui eluviisi kuvand, hoiakud ettevõtjana tegutsemise suhtes, kavatsus ettevõtlusega tegeleda, asjaolud, mida on tajutud ettevõtlusse minekut motiveerivana, ning asjaolud, mida on tajutud ettevõtlusse minekut takistavana.

SISSEJUHATUS – ETTEVÕTLUSE TÄHENDUS NOORTEVALDKONNAS

Keskmisest suurem tööpuuduse tase noorte hulgas on praktiliselt kõiki EL riike iseloomustav fakt (Youth.. 2009). Lisaks tööpuuduse kõrgemale tasemele on noortele üldiselt iseloomulik väiksem majanduslik kindlustatus ja suurem sotsiaal-majanduslik ebakindlus (Mills & Blossfeldt 2005; Mills, Blossfeldt, Klijing 2005).

Lähtudes noorte ebakindlast olukorrast ühiskonnas, on noorte ettevõtluse toetamist peetud Euroopa Liidu uues nootestrateegias (*An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering 2009*) üheks kaheksast kesksest eesmärgist. Ettevõtlusega tegelemine ja ise endale tööandja olemine on üks võimalusi noorte majanduslikku ebakindlust vähendada ja/või saavutada majanduslikku heaolu. Ettevõtlusse minekut (sh siirdeühiskondades) on seletatud kahe suure motiveerivate teguritekomplektiga: tõukejõudude ja tõmbejõududega (vt nt Saar & Unt 2006 ja 2008). N-õ tõukejõud on olulised olukorras, kus inimesel ei ole muid võimalusi elatise teenimiseks. Oma ettevõtte asutamine või ka üksikettevõtjana tegutsemine on sel juhul pääsetee vaesusest. Tõmbejõududest saab rääkida olukorras, kus ettevõtlus kujutab endast palgatööst

(potentsiaalselt) tulusamat alternatiivi. Ettevõtte loomine sel juhul on motiveeritud peamiselt ootusest saavutada parem sotsiaalmajanduslik olukord kui palgatöötajana tegutsedes.

Algatusvõime ja ettevõtlikkus on üheks kaheksast Euroopa Parlamendi poolt soovitatud võtmepädevusest, mis on oluliseks aluseks ka noorsootöö korraldamisel (Recommendation... 2006). Noorte ettevõtluse toetamisele, ettevõtlusoskuste õpetamisele ja ettevõtlikkuse arendamisele pööratakse tähelepanu paljudes riikides. Siin on lähtekohaks tõdemus, et ettevõtlusoskusi tuleb hakata arendama juba varasest noorusest. Noortele suunatud ettevõtlusõppe programme ja toetussüsteeme on nii rohkem kui vähem jõukates, nii Põhja- kui Lõuna-Euroopa maades: Inglismaa, Itaalia, Küpros, Leedu, Slovakkia, Hispaania, Albaania, Sloveenia, Serbia, Rootsi, Kreeka, Soome (Promoting... 2007: 42; Xheneti 2007: 117-20; Recent developments... 2003). Ka Eestis on mitmeid initsiatiive noorte ettevõtlusaktiivsuse toetamiseks ja arendamiseks, nagu näiteks õpilasfirmade programm ja võistlus Junior Achievement'i Eesti algatusel, programm sotsiaalse ette-

võtluse toetamiseks Suured Ideed Noorte Algatusel, blogi Õpilasest ettevõtjaks, ettevõtluskonkurss Ajujaht. Tuge ettevõtlusega alustamiseks pakuvad ka teised noortele suunatud infoportaalid (www.nip.ee, www.rajaleidja.ee) ning erinevad üritused ettevõtluspäevade, -konverentside ja -koolituste näol. Eestis tegutse-

vad ka kodanikualgatuse tulemusena tekkinud rahvusvahelised noori aktiivseid ja ettevõtlikke inimesi koondavad organisatsioonid AIESEC ja Noorte Kommertskoda.

I ETTEVÕTLUSE IMAGO NOORTE HULGAS

Ettevõtluse kui tööturustaatus ja eluviisi kuvandil on mõju noorte otsusele ise ettevõtjana tegutsema hakata või, vastupidi, vältida ettevõtluse võimalus enda elus. Positiivsed hoiakud ja arusaamad ettevõtjate rollist ühiskonnas toetavad kavatsust ka ise ettevõtjaks saada, negatiivsed hoiakud pigem pärssivad taolisi kavatsusi.

Suhtumist ettevõtlusesse on vaadeldud küsimuse “Kuivõrd nõustute järgmistega ettevõtluse kohta?” abil. Intervjueeritavad said avaldada oma nõusoleku määratleda erinevate väidete suhtes. Siinkohal vaatleme viie erineva väite suhtes avaldatud arvamusi – nimelt ettevõtluse ja ettevõtjate sotsiaalset rolli kirjeldavate väidete suhtes (vt joonis 1).

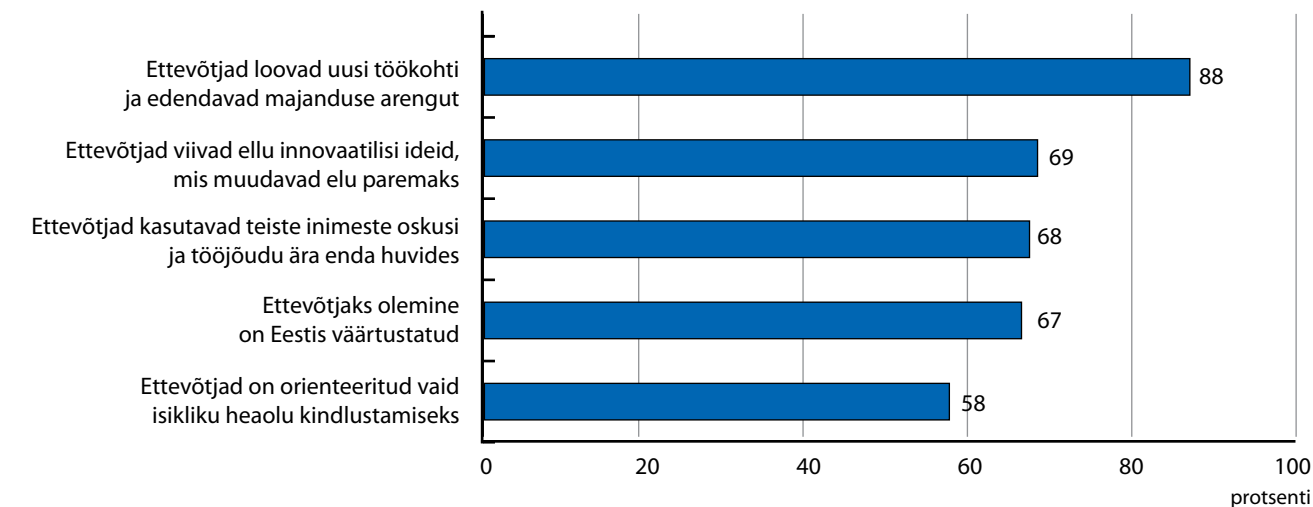
Suur osa noortest suhtub ettevõtlusse positiivselt ning näeb ettevõtluse rolli laiemalt kui vaid ettevõtja enda majandusliku heaolu kindlustamise võimalusena: pea üheksa noort kümnest

(88%) nõustub väitega, et ettevõtjad loovad uusi töökohti ning arendavad majandust tervikuna ja seitse noort kümnest (69%) nõustub väitega, et ettevõtjate innovaatiliste ideede kasutamine teeb ühiskonna tervikuna paremaks. Noorte positiivset meelestatust ettevõtluse suhtes väljendab ka 67%-line nõustumismäär väitega, et ettevõtjaks olemine on Eestis väärtustatud.

Pildi muudab keerukamaks samas suurusjärgus vastajate hulk, kelle arvates ettevõtjad kasutavad teiste inimeste tööjõudu ja oskusi ära enda huvides (68%); samuti on pea kuue noore arvates kümnest (58%) ettevõtjad motiveeritud vaid enda majandusliku heaolu saavutamiseks.

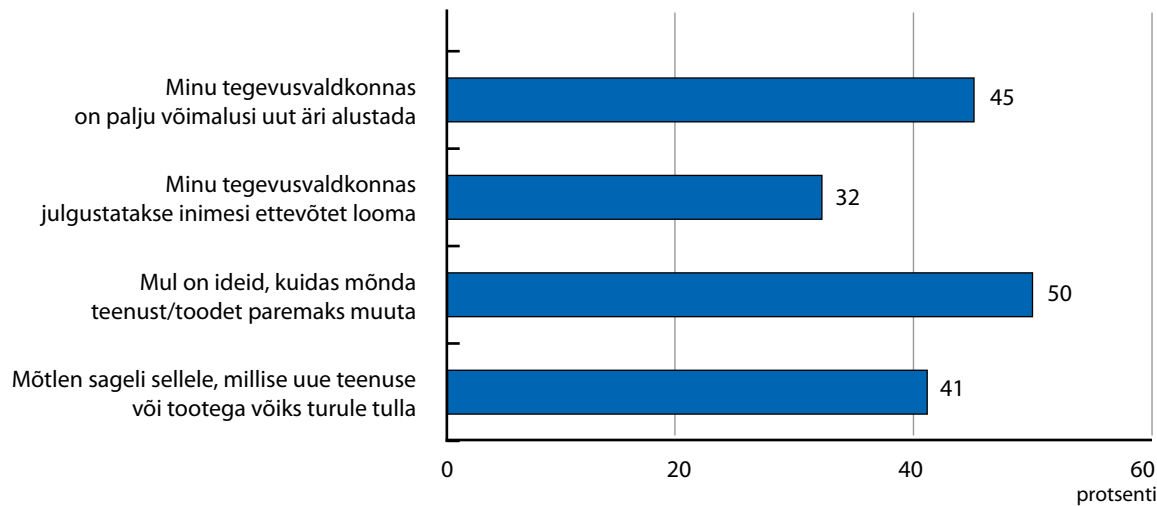
Lisaks üldist suhtumist väljendavatele hoiakutele küsiti vastaja seisukohta ka konkreetsemate, käitumisplaanide elementide sisalda-

Joonis 1. Suhtumine ettevõtlusse (vastusevariandi “nõustun täielikult” ja “pigem nõustun” valinute osakaal)

¹ Valimisse kuulus ka 5 inimest vanuses 31-35 aastat, seega on kogu valimi suuruseks 999 inimest.

Joonis 2. Hoiakud ettevõtlusidee suhtes (vastusevariandi “nõustun täielikult” ja “pigem nõustun” valinute osakaal)

vate hoiakute kohta (vt joonis 2). Hoiakute konatiivset ehk käitumuslikku komponenti mõõtvate küsimuste väärtus siinkohal seisneb selles, et need võimaldavad veidi suurema kindlusega prognoosida vastaja samme tulevikus.

Joonisel 2 jääb esmalt silma üldiste hoiakutega võrreldes mõnevõrra madalam esitatud väidetega nõustujate osakaal. Selle põhjusena võib oletada, et kuigi noored suhtuvad ettevõtlusse pooldavalt, ei kavatse siiski paljud ise ettevõtjana tegutseda. Seetõttu

II KAVATSUS TEGUTSEDA ETTEVÕTJANA

Ettevõtjana tegutsemise kavatsust on vaadeldud mitme küsimuse vahendusel; esmalt kirjeldavad seda kavatsust vastused küsimusele “Kas kavatsete hakata ettevõtjaks?” Tulemused on esitatud joonisel 3.

Ettevõtjaks kavatseb hakata umbes veerand vastanutest (26%). Euroopale iseloomulikult on ka Eestis rohkem neid, kes ei kavatse ettevõtlusega tegeleda – praktiliselt pooled vastanutest. Oma seisukohta ettevõtlusega tegelemise suhtes pole määratlenud umbkaudu veerandik küsitletutest.

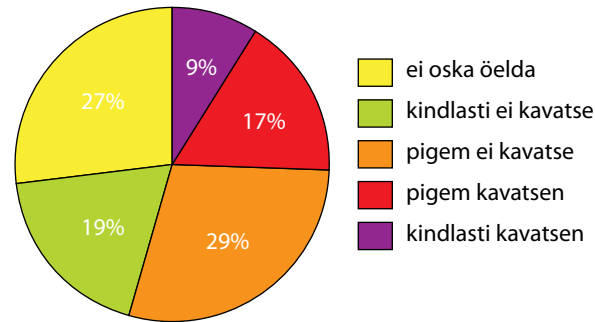
Vastustes ilmneb huvitav muster kolme vanusegrupi (15–19-aastased, 20–24-aastased ja 25–30-aastased) vahel. Kindlasti või

on ka nõustujaid käitumist sisaldavate väidetega mõnevõrra vähem. Siiski ulatub konkreetsete toodete või teenuste arendamisele mõelnud noorte osakaal pooleni ning uue teenuse või toote turuletoomisele mõelnute osakaal kahe viiendikuni. Peaaegu sama palju on ka neid, kelle arvates julgustatakse inimesi oma ettevõtet looma ning kes näevad võimalusi oma äri alustamiseks.

pigem ettevõtjana tegutsema hakata soovijate osakaal ei erine summaarselt vanusgrupiti, see jääb 25%–26% juurde. Küll aga suureneb vanuse kasvades nende osakaal, kes “kindlasti kavatsevad” hakata ettevõtjana tegutsema ja vastavalt väheneb nende osakaal, kes “pigem kavatsevad” ettevõtjana tegutseda. Vanuse kasvades suureneb nende osakaal, kes kindlasti või pigem ei kavatse ettevõtjana tegutseda: osakaal kasvab 33%-lt 56%-le. Selgem on erinevus just “kindlasti ei kavatse” vastuse lõikes, mis kasvab 9%-lt 28%-le. Mida vanem vastaja, seda madalam “ei tea” vastuste osakaal, see langeb 40%-lt 18%-le.

Kirjeldataud vastustemustri põhjal võib väita, et vanusega suureneb selgus, milliseid valikuid tööteel edaspidi teha soovitakse.

Joonis 3. Kavatsus ettevõtjana tegutseda, eri vastusevariantidega nõustujate osakaal

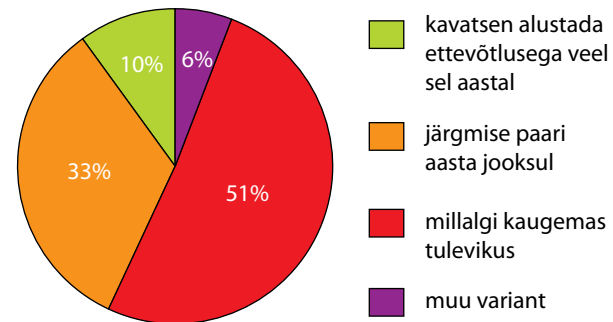

Seda väidet kinnitab fakt, et vanemas vanusegrupis on oluliselt vähem neid, kes ei tea, kas nad hakkavad kunagi ettevõtjana tegutsema või mitte. Oluline on ka leida, et ettevõtlusega tegeleda kavatsevate inimeste osakaal on kõikides vanusgruppides ühesugune. See tulemus lubab oletada, et seisukoht ettevõtjaks hakkamise osas kujuneb välja juba küllaltki noores eas, sest vanusega seotud hariduse ning töökogemuse lisandumine nimetatud kavatsust eriti ei mõjuta.

Küsimus “Millal kavatsete hakata ettevõtjaks?” esitati vaid ettevõtluses tegutseda kavatsevatelt vastanutelt. Vastuste sagedusjaotus on esitatud joonisel 4.

Näeme, et ettevõtlusega tegeleda kavatsevad noored jagunevad praktiliselt kaheks võrdseks osaks: pooled kavatsevad ettevõtlusega alustada “millalgi kaugemas tulevikus”, teine pool aga “kohe või lähema paari aasta jooksul”. Viimasesse kategooriasse kuu-

Joonis 4. Ajaperiood, mille möödudes kavatsetakse ettevõtlusega alustada (vastasid ainult need, kes kavatsevad ettevõtlusega tegeleda)

luvad ka vastusevariandi “muu” valinud – vastuste sisuanalüüs näitab, et selle kategooria valinud tegelikult on juba alustanud konkreetsete ettevalmistustega ettevõtlusse siirdumiseks või mingis ulatuses tegutsevad ettevõtjatena.

Vaadeldes ettevõtlusega alustada kavatsemise aega vanusgruppide lõikes, näeme kuidas vastusevariandi “millalgi kaugemas tulevikus” märkinute osakaal on märgatavalt madalam vanimas grupis: kui noorimas grupis on see 73%, siis vanimas grupis 37%. Vastavalt suureneb nende osakaal, kes kavatsevad ettevõtlusega alustada lähiajal või ongi juba alustanud (enamik vastusevariandi “muu” valinud). Selline vastustemuster, kombineerituna eelmisele küsimusele antud vastustega, lubab põhjendatult oletada, et vanemasse gruppi kuulujad hakkavad realiseerima soovi tegutseda ettevõtjana, mida noorimate gruppi kuulujate puhul oletavasti hoiab tagasi hariduse omandamise vajadus ja kohustus. Vanimas grupis soodustab ettevõtlusega alustamist arvatavasti

Tabel 1. Ettevõtlusega alustamise kavatsus vanusgruppides

Kavatsus alustada ettevõtlusega		15–19-aastased	20–24-aastased	25–30-aastased
Millal kavatsete hakata ettevõtjaks?	Millalgi kaugemas tulevikus	73%	45%	37%
	Järgmise paari aasta jooksul	23%	40%	38%
	Kavatsen alustada ettevõtlusega veel sel aastal	5%	15%	25%
	+ muu variant			
	Kokku	101%	100%	100%

Tabel 2. Ettevõtluskavatsuse koondindikaatori moodustavad muutujad

Küsimus	Vastusevariandid	Ettevõtluskavatsuse koondindikaator			
		Lähitulevikus	Kaugemas tulevikus	Ei kavatse	Ei tea
Kas kavatsete hakata ettevõtjaks?	Kindlasti kavatsten	X	X	0	0
	Pigem kavatsten	X	X	0	0
	Pigem ei kavatse	0	0	X	0
	Kindlasti ei kavatse	0	0	X	0
	Ei oska öelda	0	0	0	X
Millal kavatsete hakata ettevõtjaks?	Millalgi kaugemas tulevikus	0	X	0	0
	Järgmise paari aasta jooksul	X	0	0	0
	Kavatsten alustada ettevõtlusega veel sel aastal	X	0	0	0
	Muu variant	X	0	0	0

Märkus: X – originaalmuutujate kategooriad, mida on arvestatud liitmuutuja vastavas kategoorias; 0 – originaalmuutujate kategooriad, mida ei ole arvestatud liitmuutuja vastavas kategoorias.

ka töökogemuse olemasolu ja mõningase materiaalse kindlustunde saavutamine ning suurenenud sõltumatus vanematest.

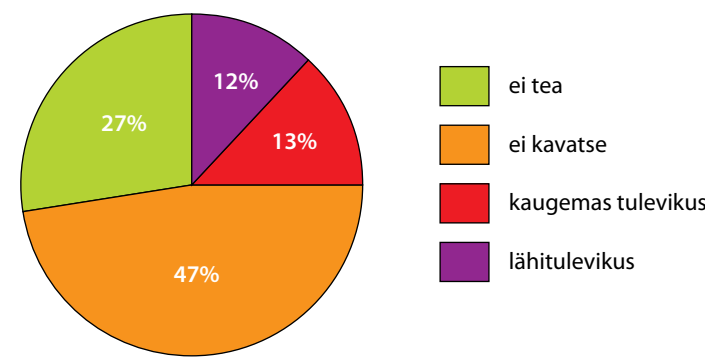
Kokkuvõtlikult kirjeldab noorte ettevõtluskavatsust kahe eelneva küsimuse põhjal koostatud koondindikaator (tabel 2 kirjeldab koondindikaatori muutujate moodustamise loogikat), mille väärtuste jagunemine on esitatud joonisel 5.

Näeme, et umbes veerand noortest kavatseb ettevõtlusega tegeleda (neist 12% lähitulevikus ja 13% kaugemas tulevikus), kusjuures veidi enam kui kümnendikul on olemas konkreetsed plaanid oma ettevõtte alustamiseks. Ebamäärasel seisukohal (“ei tea”)

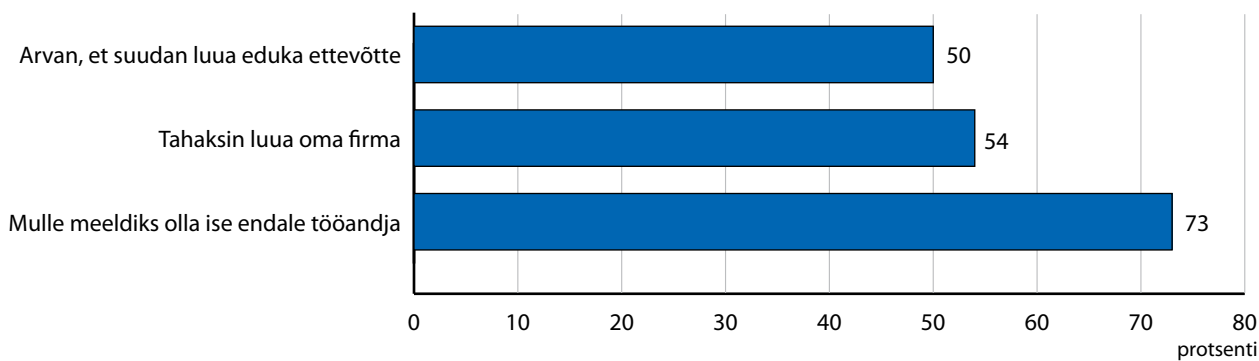
on pisut üle veerandi vastanuist ning ettevõtlusega ei kavatse tegeleda veidi alla poolte noortest.

Lisaks juba analüüsitud küsimustele pakub uuring võimaluse laiemalt avada kavatsust ettevõtlusega tegelema hakata. Väited “Tahaksin luua oma firma”, “Mulle meeldiks olla endale tööandja” ja “Arvan, et suudan luua eduka ettevõtte” väljendavad noorte kavatsusi ettevõtlusega tegeleda veidi teise nurga alt (vt joonis 6). Võrreldes ettevõtluskavatsuse küsimuste kui käitumisplaanide indikaatoritega on nende küsimuste puhul tegemist pigem vastaja üldisemat suhtumist ettevõtlusega tegelemisse kirjeldavate hoiakute emotsionaalse aspekti väljendamisega.

Joonis 5. Ettevõtlusega tegelemise kavatsuse koondindikaatori väärtuste osakaalud

Joonis 6. Ettevõtlusega tegelemist puudutavad arvamused (vastusevariantide “nõustun täielikult” ja “pigem nõustun” valinute osakaal)

Näeme mõningast erinevust vastustes – kui emotsionaalse hoiakuga (“Mulle meeldiks olla enda tööandja”), mis ei eelda tegutsemist, nõustub neljast vastajast kolm (73%) siis tegutsemisega seotud seisukohtadega nõustujate osakaal on kolmandiku võrra väiksem, jäädes poole juurde. Ilmselt on tegutsemisaspekti sisaldumine küsimuses oluline filter, mis suunab vastajate tähelepanu ettevõtluse ühele tuumale – vajadusele pingutada eesmärgi saavutamise nimel. Kuigi ettevõtlus ideena tundub paljudele atraktiivne, siis sellega kaasnevad kohustused võivad tuletada meelde vajadust edu saavutamiseks investeerida aega.

Eesmärgiga selgitada noorte arusaamu ettevõtlusega tegelemise tähendusest vaatleme korrelatsioone nende kolme hoiaku ning ettevõtluskavatsuse vahel.

Esmalt jäävad tabelis silma suhteliselt tugevad korrelatsioonid. Vastupidine oleks ootamatu – on ju tegemist sisuliselt väga lähedaste hoiakute ja arusaamadega. Ettevõtlusega seotud käitumisplaan on tihedalt seotud emotsionaalse suhtumisega ettevõtlusse.

Ettevõtluskavatsuse seos arvamusega „Mulle meeldiks olla ise endale tööandja” on kahe teise hoiakuga võrreldes veidi nõrgem. Seda leidu võib tõlgendada vastajate hulgas levinud arvamusena, et ettevõtlusega tegelemine kujutab endast esmajärjekorras firma, ettevõtte loomist ja veidi vähemal määral endale tööandjaks olemist. Põhimõttelist vastuolu nende vastuste vahel küll pole, kuid ettevõtte loomisele on iseloomulik siiski töövõtjate palkamine, mis ei sisaldu ise endale tööandja olemises.

Tabel 3. Korrelatsioon² ettevõtluskavatsuse ja ettevõtlusega seotud hoiakute vahel

Ettevõtlusega seotud hoiak	Seosekordaja (r) väärtus
Mulle meeldiks olla ise endale tööandja	0.6
Tahaksin luua oma firma	0.7
Arvan, et suudan luua eduka ettevõtte	0.7

² Spearman'i korrelatsioonikordaja, olulisuse nivoo < 0.05. Ka kõikide järgnevate korrelatsioonikordajate arvutamiseks on kasutatud Spearmani korrelatsioonikordajat ja esitatud on seosed, mille puhul olulisuse nivoo < 0.05. Olulisuse nivoo on tõlgendatav tõenäosusena, millega eksime, otsustades, et valimis leitud korrelatsioonikordaja väärtus erineb nullist ka üldkogumis. Kui olulisuse nivoo on väiksem 0.05-st, siis selle vea tegemise tõenäosus on väiksem kui 5% ehk väiksem kui viiel juhul 100st.

III ETTEVÕTLUSHOIAKUTE SEOSSED SUGUPOOLE, KEELEGRUPPIDE NING ASULA SUURUSE JA ASUKOHAGA

Ettevõtlust puudutavate väidete puhul on näha soolised ja asula suuruse ning piirkondliku asukohaga seotud erinevused. Vastamise keel diferentseeris vastuseid vähemal määral.

Üldise mustrina jäi silma jaatavalt vastanute suurem osakaal meeste hulgas; tabelis 4 on esitatud väited, mille puhul olid erinevused statistiliselt olulised.

Noorte meeste hulgas on suhteliselt rohkem neid, kellele meeldiks olla ise enda tööandja, kes tahaksid luua oma firma, kes mõtlevad toodetele, millega võiks turule tulla, või kuidas juba pakutavat toodet paremaks muuta. Nende hulgas on ka rohkem neid, kes usuvad, et nende valdkonnas on palju võimalusi uut äri alustada, ning usuvad ka enda võimesse luua edukas ettevõte. Noorte naiste uskumused millegi ise ettevõtmise kohta, nagu see

väljendub ülaltoodud väidetes, jäävad mõnevõrra tagasihoidlikumaks. Seetõttu ei ole imekspandav, et ka erinevus noorte meeste ja naiste ettevõtluskavatsuses on märgatav – meeste hulgas on suhteliselt rohkem ettevõtlusse minekut plaanivaid noori.

Esitatud väidetega nõustumine oli osa väidete puhul seotud ankeedi keelega (eesti või vene keel); järgnev tabel esitab väited, mille puhul olid erinevused statistiliselt olulised.

Erinevused keelegruppide vahel on väiksemad kui sugupoolte vahel, välja saab tuua venekeelsete vastajate suhteliselt suurema nõustumismäära. Erinevused on ilmsed kahte tüüpi väidete puhul. Esiteks, arvamused ettevõtjate koha ja rolli kohta ühiskonnas – venekeelsed vastajad kalduvad enam nõustuma väidetega, et ettevõtjad on orienteeritud enda vajaduste rahul-

Tabel 4. Meeste ja naiste vahelised erinevused hoiakutes (vastuste keskmised)³

Ettevõtlusega seotud hoiak	Mees	Naine
Mulle meeldiks olla ise endale tööandja	1.8	2.1
Tahaksin luua oma firma	2.1	2.6
Minu tegevusvaldkonnas on palju võimalusi uut äri alustada	2.5	2.8
Mõtlen sageli sellele, millise uue teenuse või tootega võiks turule tulla	2.6	2.9
Mul on mitmeid ideid selle kohta, kuidas mõnda olemasolevat teenust ja/või toodet paremaks muuta	2.5	2.7
Arvan, et suudan luua eduka ettevõtte	2.4	2.8

Märkus: 1 – nõustun täiesti, 2 – pigem nõustun, 3 – pigem ei nõustu, 4 – kindlasti ei nõustu

Tabel 5. Kavatsus hakata ettevõtjaks (tulbaprotsent)

Vastusevariant	Mees	Naine
Kavatseb lähitulevikus	24%	11%
Kavatseb kaugemas tulevikus	22%	14%
Ei kavatse	54%	75%
Kokku	100%	100%

³ t-test, olulisuse nivoo < 0.05; ka kõikide järgnevate keskmiste võrdlemisel on kasutatud t-testi ning esitatud on ainult need muutujad, mille puhul keskmised erinevad olulisuse nivool, mis on väiksem kui 0.05. Olulisuse nivoo on tõlgendatav tõenäosusena, millega eksime, otsustades, et valimis leitud keskmiste erinevus on olemas ka üldkogumis. Kui olulisuse nivoo on väiksem 0.05-st, siis selle vea tegemise tõenäosus on väiksem kui 5% ehk väiksem kui viiel juhul 100st.

Tabel 6. Eesti- ja venekeelsete vastajate vahelised erinevused (vastuste keskmised)

Ettevõtlusega seotud hoiak	Eesti	Vene
Ettevõtjaks olemine on Eestis väärtustatud	2.3	2.1
Ettevõtjad on orienteeritud vaid isikliku heaolu kindlustamisele	2.4	2.1
Ettevõtjad kasutavad teiste inimeste oskusi ja tööjõudu ära enda huvides	2.2	2.0
Mulle meeldiks olla ise endale tööandja	2.0	1.8
Tahaksin luua oma firma	2.4	2.3
Arvan, et suudan luua eduka ettevõtte	2.6	2.5

Märkus: 1 – nõustun täiesti, 2 – pigem nõustun, 3 – pigem ei nõustu, 4 – kindlasti ei nõustu

Tabel 7. Ettevõtlusega seotud hoiakute seos asula suurusega

Ettevõtlusega seotud hoiak	Seosekordaja (r) väärtus
Ettevõtjaks olemine on Eestis väärtustatud	0.1
Ettevõtjad viivad ellu innovaatilisi ideid, mis muudavad kõigi inimeste elu paremaks	0.1
Tahaksin luua oma firma	0.1

damisele, samuti väitega, et ettevõtlus on Eestis väärtustatud. Teiseks, venekeelsete vastajate hulgas on suhteliselt enam neid, kes nõustuvad ettevõtlusega alustamist kirjeldavate väidetega. Venekeelsete vastaja te hulgas on ka enam noori, kes soovivad või kavatsevad ettevõtlusega endale leiba teenida.

Vastamise keele ja ettevõtlusega alustamise kavatsuse vahel statistiliselt olulist seost ei ole.

Asula suuruse⁴ ja ettevõtlust kirjeldavate väidete vaheline seos on süstemaatiline kuid samas nõrk. Kõikide väidete puhul oli jälgitav seos asula suurusega: suuremates asulates oli väitega nõustujate osakaal suurem. Statistiliselt oluline oli seos siiski vaid kolme väite puhul: suuremate asulate noored kaldusid enam nõustuma väidetega, et ettevõtjaks olemine on väärtustatud, ettevõtjad muudavad kõigi inimeste elu paremaks ning tahaksin luua oma firma.

Ka ettevõtluskavatsus on seotud asula suurusega, kuigi mitte tugevalt: suurematest asulatest pärit noorte hulgas on enam neid, kes märkisid enda kavatsuse ettevõtlusega tegeleda (Spearman'i korrelatsioonikordaja väärtus 0.1).

Asula piirkond. Piirkondlikult on eristatud seitse regiooni: (1) Tallinn, (2) Harju- ja Raplamaa, (3) Lääne-Eesti (Hiiumaa, Saaremaa, Läänemaa, Pärnumaa), (4) Virumaa (Lääne- ja Ida Virumaa), (5) Kesk-Eesti (Jõgeva- ja Järvamaa), (6) Tartumaa ning (7) Lõuna-Eesti (Valga-, Võru-, Põlvamaa). Piirkondade vaheliste erinevuste selgitamiseks on kasutatud variatsioonianalüüsi. Järgnev tabel esitab ainult need väited, mille puhul olid jälgitavad erinevused piirkondade paarikaupa võrdlemisel.

Selgeima mustriga ilmnevad erinevused Tallinna ning teiste piirkondade vahel. Erinevuste suund on selline, et Tallinna noorte hulgas on väidetega nõustujaid enam kui teiste piirkondade noorte hulgas. Erinevused on jälgitavad kahte tüüpi väidete puhul. Esiteks, arvamused ettevõtjate tegevuse eesmärkide kohta: kesk- ja lõunapoolse Eesti noorte hulgas on suhteliselt palju neid, kes ei nõustu väidetega, nagu oleksid ettevõtjad orienteeritud vaid isikliku heaolu kindlustamisele ja teiste ärakasutamisele enda huvides (1. ja 2. väide). Teine erinevus puudutab kavatsust ettevõtjana tegutseda – Tallinna noorte hulgas on enam neid, kes nõustuvad väidetega ettevõtjana tegutsemise kohta (väited 3-5).

Ettevõtluskavatsuses ei ole piirkondade vahel märkimisväärselt erinevust.

⁴ Asulad on suuruse alusel klassifitseeritud järjgmiselt Tallinn, suurem linn (nt Tartu, Pärnu) , maakonnakeskus (Valga, Võru), väikelinn, alev (Kilingi-Nõmme); alevik; küla

Tabel 8. Piirkondade vahelised erinevused (vastuste keskmised)⁵

Ettevõtlusega seotud hoiak	Tallinn	Harju- ja Rapla	Lääne-Eesti	Virumaa	Kesk-Eesti	Tartumaa	Lõuna-Eesti
1. Ettevõtjad on orienteeritud vaid isikliku heaolu kindlustamisele	2.2	2.4	2.2	2.1	2.5	2.5	2.5
2. Ettevõtjad kasutavad teiste inimeste oskusi ja tööjõudu ära enda huvides	2.0	2.2	2.1	2.1	2.2	2.2	2.4
3. Minu tegevusvaldkonnas on palju võimalusi uut äri alustada	2.5	2.7	2.6	2.9	2.6	2.7	2.7
4. Mul on mitmeid ideid selle kohta, kuidas mõnda olemasolevat teenust ja/või toodet paremaks muuta	2.5	2.5	2.6	2.8	2.7	2.5	2.7
5. Arvan, et suudan luua eduka ettevõtte	2.4	2.5	2.5	2.7	2.6	2.9	2.9

Märkus: 1 – nõustun täiesti, 2 – pigem nõustun, 3 – pigem ei nõustu, 4 – kindlasti ei nõustu

IV MOTIVATSIOON ETTEVÕTLUSEGA TEGELEDA

Küsimus „Millistel põhjustel hakkaksite (või hakkasite, kui juba olete) ettevõtjaks?“ esitati kõikidele intervjueeritavatele. Intervjueeritavad märkisid oma arvamuse 12 erineva ettevõtluse alustamise põhjuse olulisuse kohta.

Joonisel on mitu tähelepanu väärivat leitud. Esiteks, vastusevariante “väga oluline põhjus” või “küllaltki oluline põhjus” on esitatud väidete osas valinud vägagi erinev vastajate hulk. Kõige populaarsem on soov teenida suuremat sissetulekut 71%-ga ja kõige vähem populaarne mingi muu põhjus 3%-ga. Taoline muster näitab selgelt, et küsimused on puudutanud vastajate jaoks olulisi seisukohti ning võimaldavad seega küllaltki põhjalikult tunnetada erinevate inimeste eelistusi.

Teiseks, antud vastusmustrid näitavad selgelt, et ettevõtlusega tegelemise valikul peetakse olulisteks võimalust saavutada või kindlustada oma materiaalsel heaolu ning võimalusi ennast teostada vastavalt oma soovidele ja ideaalidele. Kolm populaarseimat ettevõtlusega alustamise põhjust või ajendit on soov teenida palgatööga teenitavast suuremat sissetulekut, soov arendada huvitavat ja tulusat tegevust ning hea teenimisvõimaluse märkamine. Eesti noored näevad ettevõtluses pigem võimalust elada keskmisest palgatöötajast materiaalselt paremini kui võimalust pääseda

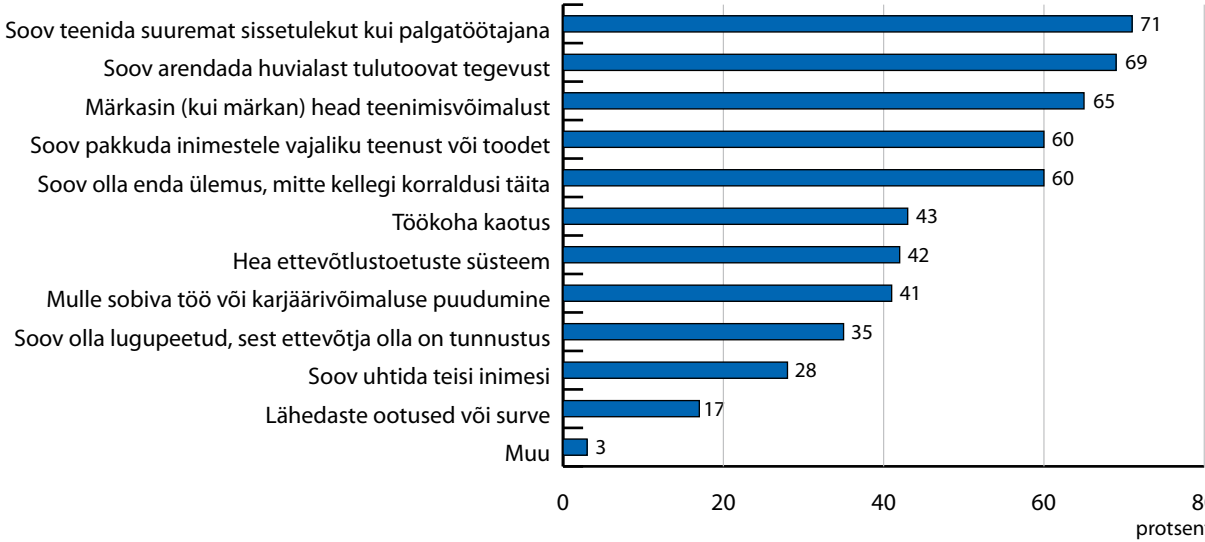
vaesusest ning kehvadest materiaalsest tingimustest, mis võib samuti olla ettevõtlusega alustamise põhjuseks. Soov arendada hobi kasumlikuks tegevuseks, soov pakkuda vajalikku teenust või toodet ning soov olla ise enda ülemus on kõik selgelt eneseteostuse tähendusega. Vähem populaarsed on väited, mis kirjeldavad ettevõtlust kui üht võimalikku pääseteed ebameeldivast ja kasinast majanduslikust olukorrast (töökoha kaotus ja karjäärivõimaluse puudumine, samuti lähedaste ootused ja surve).

Analüüsides erinevate motiivide seost sooviga minna ettevõtlusse, on näha, et ettevõtjana tegutseda kavatsevad noored näevad enamikku motiive olulisematena kui need, kes ei kavatse ettevõtlusega tegelema hakata. Enamik seoseid on aga siiski nii nõrgad, et neid ei saa lugeda nullist erinevateks. Selge on seos ettevõtlusega tegelemise kavatsuse ja kahe motiivi – soov pakkuda vajalikku toodet ning soov arendada huvialast tulutoovat tegevust – vahel.

Need seosed lubavad põhjendatult oletada, et Eesti noorte jaoks on ettevõtlusse minek seotud eneseteostusega mitte aga tööpuudusel või mingil muul põhjusel pealesunnitud otsusega.

⁵ ANOVA: F-test, paarikaupa võrdlustest Tamhane test, olulisuse nivoo < 0.05

Joonis 7. Motivatsioon ettevõtlusega tegeleda (vastusevariandi “väga oluline” või “küllaltki oluline” valinute osakaal)

Tabel 9. Seosed ettevõtlusplaani ja ettevõtluse motiivide vahel

Ettevõtlusega tegelemise põhjused	Seosekordaja (r) väärtus
Soov pakkuda inimestele vajalikku teenust või toodet	0.4
Soov arendada huvialast tulutoovat tegevust	0.4

Tabel 10. Meeste ja naiste vahelised erinevused motivatsioonitegurites (vastuste keskmised)

Ettevõtlusega tegelemise põhjused	Mees	Naine
Mulle sobiva töö või karjäärivõimaluse puudumine	2.6	2.4
Soov pakkuda inimestele vajalikku teenust või toodet	2.2	2.0
Soov arendada huvialast tulutoovat tegevust	2.0	1.9

Märkus: 1 – väga oluline põhjus, 2 – küllaltki oluline põhjus, 3 – mitte eriti oluline põhjus, 4 – tähtsusetu põhjus

Analüüsides ettevõtlusega tegelemise motivatsiooni seost sugu- poole, keele, asula suuruse ja piirkonnaga, saadi järgmised tule- mused. Sugupoolte lõikes ilmnevad olulised erinevused kolme väite puhul: naised motiveerib meestega võrreldes rohkem ette- võtlusega tegelema karjäärivõimaluse puudumine, samuti soov pakkuda vajalikku toodet ning soov arendada huvialast tulutoov tegevust (tabel 9).

Ka keele puhul on erinevused süstemaatilised – venekeelsete vastajate jaoks on motiveerivad asjaolud reeglina olulisemad; samas ei ole erinevused suured (tabel 10).

Venekeelsete vastajate jaoks osutusid olulisemaks soov olla ise enda ülemus, karjäärivõimaluse puudumine, lähedaste surve, hea teenimisvõimaluse märkamine ning soov olla lugupeetud.

Motivatsioonitegurite tähtsuse mõttes eristuvad teistest piirkondadest Tallinn ja Lõuna-Eesti (tabel 11). Kui Tallinnas on kõik motivaatorid tähtsamad keskmisest, siis Lõuna-Eesti puhul, vastupidi, on kõik motivaatorid vähemtähtsamad. See leid langeb kokku varasematega, mille kohaselt on toetus ettevõtlusega tegelemisele tugevam Tallinnas.

Tabel 11. Keelegruppide vahelised erinevused motivatsioonitegurites (vastuste keskmised)

Ettevõtlusega tegelemise põhjused	Eesti	Vene
Soov olla enda ülemus, mitte kellegi korraldusi täita	2.1	1.9
Mulle sobiva töö või karjääri võimaluse puudumine	2.5	2.4
Lähedaste ootused või surve (sh peretraditsiooni jätkamine)	3.2	3.1
Märkas in (kui märkan) head teenimisvõimalust	2.1	1.9
Soov olla lugupeetud, sest ettevõtja olla on ühiskonnas tunnustatud	2.7	2.4

Märkus: 1 – väga oluline põhjus, 2 – küllaltki oluline põhjus, 3 – mitte eriti oluline põhjus, 4 – tähtsusetu põhjus

Tabel 12. Piirkondade vahelised erinevused motivatsioonitegurites (vastuste keskmised)

Väide	Tallinn	Harju- ja Raplamaa	Lääne-Eesti	Virumaa	Kesk-Eesti	Tartumaa	Lõuna-Eesti
Soov pakkuda inimestele vajalikku teenust või toodet	2.0	2.1	2.1	2.1	2.2	2.3	2.6
Soov arendada huvialast tulutoovat tegevust	1.8	1.9	1.7	1.9	2.1	2.1	2.2
Soov olla lugupeetud, sest ettevõtja olla on ühiskonnas tunnustatud	2.4	2.9	2.8	2.7	2.8	2.7	2.8

Märkus: 1 – väga oluline takistus, 2 – küllaltki oluline takistus, 3 – mitte eriti oluline takistus, 4 – tähtsusetu takistus

V TAJUTUD TAKISTUSED ETTEVÕTLUSEGA TEGELEMISEL

Ettevõtlusse suundumist toetavate tegurite kõrval paluti intervjuueeritavatel kaaluda ka asjaolusid, mis takistavad tal ettevõtjana tegutsemist. Küsimustikus kompasime takistustena tajutavate asjaolude tähtsust järgmise küsimuse “Mis on põhilised takistused Teie arvates, miks inimesed ei hakka ettevõtlusega tegelema?” abil. Küsimusele vastasid kõik intervjuueeritud ja tulemustest annab ülevaate joonis 8.

Motivatsioon ei ole seotud asula suurusega – ühtegi statistiliselt olulist seost ei ilmnenud.

Joonis 8. Takistused ettevõtjana tegutsemisel (vastusevariantide “väga oluline takistus” ja küllaltki oluline takistus” valinute osakaal)

Näeme kuidas takistusi ettevõtjana tegutsemisel on olulisteks pidanud märgatavalt suurem osa vastanutest kui tegutsema motiveerivaid põhjusi: enamiku väidete puhul on seda oluliseks takistuseks pidanud vähemalt 75% vastanutest ja nelja väite

puhul kaheteistkümnest pidas 55–67% vastanuist seda takistavaks asjaoluks. Positiivsete motiivide korral (vt joonis 7) sai kõige populaarsem motiiv 71% vastajate toetuse, pooled aga vähem kui poolte vastanute toetuse.

Teise leiuna torkab silma asjaolu, et enamiku väidete puhul ei ole erinevused kuigi suured: üheksa populaarsema väite puhul jääb seda oluliseks takistuseks pidanute osakaal 15-ne protsendipunkti laiusesse vahemikku. Seetõttu on ka takistuste olulisuse hierarhia koostamine suhteliselt piiratud.

Siiski saab välja tuua, et enam märgitud takistuste hulka kuuluvad majanduskeskkonna olukorraga seonduv ning loodava ettevõtte võimaliku ebaõnnestumisega kaasneva majandusliku kahju kandmine. Samuti kuuluvad oluliseks peetud takistuste hulka hea äriidee puudumine, ebapiisavad oskused ettevõtet juhtida ning ettevõtjale vajalike iseloomuomaduste puudumine. Veidi vähem tähtsad on aga kaalutlused, mis peegeldavad võimalikke muutusi isiklikus elukorralduses. Vastuste selline jaotus iseloomustab noorte suhteliselt adekvaatset arusaama ettevõtlusest – tähtsal kohal on spetsiifiliselt ettevõtlusega seotud asjaolud, isiklikus elukorralduses tuleb aga muudatusi teha ka palgatöötajana.

Millised on aga ettevõtjana tegutsema hakata kavatsevate noorte eripärad? Selle analüüsimiseks vaatleme tajutud takistuste seost ettevõtluskavatsusega (tabel 12).

Tabel 13. Seosed ettevõtluskavatsuse ja ettevõtlust takistavate tegurite vahel

Ettevõtlusega tegelemist takistavad asjaolud	Korrelatsioonikordaja (r) väärtus
Ettevõtte loomine on keeruline	-0.2
Rahaliste võimaluste (algkapitali) piiratus	-0.1
Majanduse üldine ebasoodne olukord	-0.2
Ettevõtja iseloomuomaduste puudumine	-0.1
Toetusprogrammid alustavale ettevõtjale ei ole piisavad	-0.1
Raskused sobiva tööjõu leidmisel	-0.1
Raskused toodangule/teenusele turu leidmisel	-0.1

Tabel 14. Meeste ja naiste vahelised erinevused tajutud takistuste olulisuses (vastuste keskmised)

Ettevõtlusega tegelemist takistavad asjaolud	Mees	Naine
Ettevõtte loomine on keeruline	1.8	1.7
Rahaliste võimaluste (algkapitali) piiratus	1.5	1.4
Majanduse üldine ebasoodne olukord	1.6	1.5
Ettevõtja iseloomuomaduste puudumine	1.9	1.8

Märkus: 1 – väga oluline takistus, 2 – küllaltki oluline takistus, 3 – mitte eriti oluline takistus, 4 – tähtsusetu takistus

Ülaltoodud tabelis olevatele andmete alusel võib öelda, et ettevõtlusega tegeleda kavatsevad noored hindavad takistusi vähemolulisteks kui noored, kes ei kavatse ettevõtlusega tegelema hakata (seda näitab korrelatsioonikordaja negatiivne märk). Seos on kõige tugevam kahe väite puhul: ettevõtte loomise keerukus ning majanduse ebasoodne olukord.

Erinevate väidetega ilmnenud seoste puhul ei ole võimalik välja tuua sisemiselt kooskõlalist seletust võimaldavat struktuuri. Oluliseks tulemuseks siit tabelist jääbki tõdemus, et end ettevõtjana nägevad noored hindavad erinevaid võimalikke takistusi märksa vähemolulisteks kui need noored, kes ei kavatse ettevõtlusse suunduda. Kuigi on võimatu kindlaks teha, kas soov ettevõtjana tegutseda toob kaasa takistuste tähtsuse hindamise madalamaks või, vastupidi, takistuste väiksem tähtsustamine viib kavatsuseni ettevõtlusega tegeleda, võib oletada, et need seisukohad toetavad teineteist ettevõtjaks saamise teel.

Analüüsides tajutud takistuste seoseid sugupoolte, keele, asula suuruse ja asukohaga leiti, et, sarnaselt motivatsiooniga on naiste hinnangud takistustele kõrgemad kui meeste hinnangud. Naiste arvates (tabel 13) on nii ettevõtte loomise keerukus, rahaliste võimaluste piiratus, majanduse ebasoodne olukord kui ettevõtja iseloomuomaduste puudumine kõik tähtsamad takistused kui meeste arvates.

Üldiselt on eestikeelsele küsimustikule vastanud tajunud takistus olulisemadena kui venekeelse küsimustiku täitjad (vt tabel 14). Seda erinevust võib seletada hüpoteesiga, mille kohaselt mitte-eestlastele on ettevõtlus palgatööst suhteliselt ahvatlevam karjäärivõimalus, võrreldes eestlastega (tabel 6).

Tabelis 14 toodud tulemustest näeme, et eestlased on pidanud suuremaks takistuseks äriidee puudumist, juhtimisoskuste puudumist, raskusi turu leidmisel kuid ka palgatöö mugavust. Venekeelsete vastajate jaoks aga on olulisem takistus ettevõtte loomise keerukus üldiselt.

Suuremates asulates on peetud palgatöö mugavust ja külgetõmbavust väiksemaks takistuseks kui väiksemates asulates

(Spearman'i korrelatsioonikordaja väärtus -0.1). Ülejäänud väidete puhul märgatavad erinevused puudusid. Tajutud takistused ja asula piirkond (vt tabel 15) on seotud nelja väite puhul kuid keskmiste erinevuste kaudu kirjeldatavad seosed ei ole suured; süstemaatilist seost piirkondadega on praktiliselt võimatu välja tuua.

Kõige üldisema seaduspärana võib osutada mustriks, mille kohaselt tabelis toodud takistusi on keskmiselt vähemtähtsaks peetud Virumaal, Tallinnas, Harju- ja Raplamaal ning Kesk-Eesti regioonis ning mõnevõrra tähtsamateks Lääne-Eesti, Tartumaa ja Lõuna-Eesti regioonis.

Tabel 15. Keelegruppide vahelised erinevused tajutud takistuste olulisuses (vastuste keskmised)

Ettevõtlusega tegelemist takistavad asjaolud	Eesti	Vene
Puudub hea äriidee	1.4	1.6
Ettevõtte loomine on keeruline	1.8	1.7
Palgatöötaja olla on mugavam	2.2	2.4
Puuduvad või ebapiisavad oskused ettevõtet juhtida	1.7	1.8
Raskused toodangule/teenusele turu leidmisel	1.7	1.8

Märkus: 1 – väga oluline takistus, 2 – küllaltki oluline takistus, 3 – mitte eriti oluline takistus, 4 – tähtsusetu takistus

Tabel 16. Piirkondade vahelised erinevused tajutud takistuste olulisuses (vastuste keskmised)

	Tallinn	Harju- ja Raplamaa	Lääne-Eesti	Virumaa	Kesk-Eesti	Tartumaa	Lõuna-Eesti
Hirm kaotada säästud ja vara	1.6	1.6	1.5	1.6	1.6	1.8	1.5
Palgatöötaja olla on mugavam	2.4	2.1	2.0	2.3	2.5	1.9	2.1
Raskused sobiva tööjõu leidmisel	2.2	2.3	2.3	2.4	2.1	2.2	2.0
Raskused toodangule/teenusele turu leidmisel	1.7	1.8	1.7	1.9	1.6	1.7	1.6

Märkus: 1 – väga oluline takistus, 2 – küllaltki oluline takistus, 3 – mitte eriti oluline takistus, 4 – tähtsusetu takistus

KOKKUVÕTTEKS

Meeles peab pidama, et kirjpandu näol on tegemist hoiakute ja plaanide kirjeldamisega, mitte ettevõtlusega tegelemise eelise kujunemise põhjuste analüüsiga. Küsitlusandmete analüüs näitas, et noortest umbes veerand soovib enda tulevikku siduda ettevõtlusega. Peamised motiveerivad tegurid, miks ettevõtlusega tegeleda soovitakse, on usk majandusliku heaolu saavutamisse ning võimalus elada vastavalt oma soovidele ja tõekspidamistele. Eesti noorte enamiku jaoks on ettevõtlusel seega heaolu saavutamise tähendus, mitte niivõrd vaesusest pääsemise tähendus. See tulemus on kooskõlas rahvusvahelise võrdlusuuringu tulemustega, mille kohaselt on Eestis noored osutunud tööturul edukamaks kogemustega töötajatest (Helemäe & Saar 2008). Mikk Titma poolt käibesse toodud fraasiga “võitjate põlvkond” tähistatav põlvkond on oma eluteel jõudnud keskkikka, kuid idee noorte edust ettevõtjatena näib edasi elavat juba järgmise põlvkonna noorte kujutlusis. Peamiste takistavate teguritena nähakse majanduslikke raskusi ning ettevõtte juhtimise ja ettevõtluse ris-

kidega seotud ohtusid. Ettevõtlusse minna soovivad noored on üldiselt positiivsemad: nad usuvad enam motiveerivatesse teguritesse ega pea takistusi nii olulisteks kui noored, kes ei kavatse ettevõtlusega tegeleda. Kui objektiivselt võib mõlemal grupil olla enamvähem võrdselt oskusi, teadmisi ja materiaalseid ressursse, siis võib just positiivsus olla oluline ressurss ettetulevate raskuste ja takistuste ületamisel, mis eristab ettevõtlust eelistavaid noori nendest, kes seda ei eelista. Samas ei saa tulemuste põhjal öelda, et palgatööd eelistavad noored oleksid vähem motiveeritud palgatööd tegema.

Ettevõtlusega tegelemise plaanid erinevad märgatavalt noorte meeste ja naiste puhul – meeste hulgas on märgatavalt rohkem ettevõtlusega tegeleda kavatsevaid noori. Ettevõtlus on külgetõmbavam ka suuremate asulate noortele. Keelegruppide puhul nii suurt erinevust ei ole, kuigi vene keelt kõnelevatele noored suhtusid ettevõtlusse mõnevõrra positiivsemalt.

KIRJANDUS

- AN EU Strategy for Youth – Investing and Empowering. A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities. - *COM(2009) 200 final, Brussels*. [www] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>
- HELEMÄE, J. SAAR, E. 2008. Estonian way of globalisation. Globalisation in Estonia as advantageous for youngsters and ethnic Estonians. – *Social Sciences research network TransEurope*, Working Paper No.9. [www] http://www.transeurope-project.org/UserFiles/File/Papers/TransEurope_WP9_Saar_Helemae.pdf
- MILLS, M., BLOSSFELD, H.-P. 2005. Globalisation, uncertainty and the early life course. A theoretical framework. – H.-P. Blossfeld, E. Klijsing, M. Mills and K. Kurz (eds). *Globalisation, Uncertainty and Youth in Society*. London/New York: Routledge, 1-24.
- MILLS, M, BLOSSFELD, H-P, KLIJZING, E. 2005. Becoming an adult in uncertainty times: a 14-country comparison of the losers of globalisation – H.-Peter Blossfeld, E. Klijsing, M. Mills and K. Kurz (eds). *Globalisation, Uncertainty and Youth in Society*. London/New York: Routledge, 423-442.
- PROMOTING young people’s full participation in education, employment and society. 2007. – *COM(2007) 1093 EK7*, Brussels.
- RECENT developments concerning youth policies in the States parties to the European Cultural Convention, 31st meeting, 4-6 November 2003. [http://www.coe.int/t/dg4/youth/IG_Coop/YP_developments/Finland_2003_en.asp#TopOfPage]
- RECOMMENDATION of the European Parliament and of the Council on key competencies for lifelong learning. 2006/962/EC. [www] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>
- SAAR, E., UNT, M. 2006. Self-employment in Estonia: forced move or voluntary engagement? – *Europe-Asia Studies*, 58(3), 415-437.
- SAAR, E., UNT, M. 2008. Selective mobility into self-employment in post-socialist transition: early birds, later entrants, quitters and shuttles. – *International Small Business Journal*, 26, 323-347.
- YOUTH unemployment. 2009. - *EUROSTAT newsrelease* 109/23 July. [www] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-23072009-BP/EN/3-23072009-BP-EN.PDF
- XHENETI, M. 2007. Youth Entrepreneurship in South East Europe: Some Policy Recommendations. – J. Potter and A. Proto (eds). *Promoting Entrepreneurship in South East Europe. Policies and Tools*. OECD, 104-126. [www] <http://www.oecd.org/dataoecd/42/25/39872944.pdf>

Noored täiskasvanuks saamisest

Raili Nugin

Täiskasvanuks saamise muutunud kontekst
Noorte arusaam täiskasvanuks saamisest

Noored täiskasvanuks saamisest

Raili Nugin

Eesti kirjandus- ja filmiklassika varasalve kuuluvad vaieldamatult Tootsi, Kiire, Tõnissoni ja Arno Tali lustakatest vempudest pajatav „Kevade“ ja nende edasist elukäiku kirjeldav „Suvi“. „Kevades“ lugeja lemmikuna kujutatud Arno asemel on „Suve“ kangelaseks Toots – poiss, kes lapsepõlve krutskimeele pööranud eesti talumehe tarkuseks. Tõnisson, kes kooliga just sinasõber polnud, leidis oma alalhoidlikule loomusele rakenduse jõuka talu pidamisel, sellal kui Arno ja Kiir alles otsisid oma kohta elus. Kui Arno otsingud väärisid vaid Raja Teele õlakehitust ja mossitamist, siis Kiire eneseleidmist kujutas Oskar Luts suisa karikatuursena. Õige mees oli raamatus see, kes tööd ei peljanud ega arutlenud pikalt ka oma koha üle elus. Millised on Eesti noorte arusaamad täiskasvanuks saamiseks ja täiskasvanu olemisest 21. sajandi algul – sellest annab aimu käesolev peatükk. Peatüki alguses kirjeldatakse täiskasvanuks saamise konteksti ja selle muutumist. Peatüki teise osa moodustab autori poolt läbi viidud noorte täiskasvanuks saamise olemust lahti mõtestava uurimuse tulemuste tutvustus.

SISSEJUHATUS

Kiire-suguseid ei naeruvääristata enam ammu, pigem vastupidi, sest tänase noore täiskasvanuks kujunemise tee on Kiire omast veel otsinguterohkem ja kirevam. Eneseotsingud on saamas normiks, kuna täiskasvanuks saamisel oluliseks peetud üleminekud ei toimu enam lineaarselt. Kui vanasti lõpetati kool ja mindi tööle, siis täna õpitakse ja töötatakse paralleelselt; kõrghariduse omandamine (meenuta õlakehitust väärinud Arnot) on saavutanud massilise mõõtme, ent sinna ei pea tingimata suunduma kohe pärast keskkooli lõppu ega ka enam mitte vältimatult kaheküm-nendates eluaastates ning õpitavat eriala võib sageli vahetada või omandada pärast ühe kõrghariduse omandamist magistri- või doktorikraad hoopis teisel alal. Vanematekodust lahkumine ei tähenda iseseisva kodu loomist, või – nagu nõukogude ajal normiks – abiellumist. Partnerlussuhte loomine omakorda ei tähenda enam ilmtingimata abielu ega peret. Laste saamist lüka-takse järjest hilisemasse ikka.

Teisisõnu, kõikide üleminekute saabumise protsess on pikene-nud ning pannud täiskasvanuks saamist uurivaid sotsiolooge küsima, kas senised üleminekute mõõtmised (koolist tööle, vane-matekodust iseseisvasse koju, lapsest lapsevanemaks (vt Cook & Furstenberg 2002; Katus jt 2005) annavad meile adekvaatse pildi

täiskasvanuks saamise protsessist või aitavad mõista selle sisu. Nii on paljud uurijad asunud noorte endi käest uurima, milliseid tunnuseid peetakse oluliseks küpseks saamisel (Arnett 1998; Kugelberg 2000; Thomson jt 2002; Mayseless & Scharf 2003; Plug jt 2003; Nelson jt 2004; Westberg 2004; Macek jt 2007). Tõepoo-lest, uuringute tulemused kinnitavad nende kahtlusi – enamik noori peab institutsionaalsetest üleminekutest olulisemaks vas-tutustunnet, sõltumatute otsuste tegemise võimet ning rahalist sõltumatust (Arnett 2001; Arnett & Galambos 2003).

Käesolev kirjutis püüab ühtelt poolt vaadata, mismoodi täiskas-vanuks saamine on viimastel kümnenditel muutunud; teisalt näidata, mida tänane noor mõistab täiskasvanuks olemisena, kasutades selleks 179 esseed, mille keskkooli abituriendid (sün-dinud 1984–86) uurimuse tarbeks viies koolis kirjutasid (aastatel 2004–2006). Valitud andmestik ja meetodid ei võimalda määrat-leda, kas Eesti noored peavad tähtsamaks mõõdetavaid ja insti-tutsionaalseid üleminekuid või nn pehmeid tunnuseid (vastutus, sõltumatus). Küll aga näitavad esseed, kuidas hinnatakse nii ins-titutsionaalseid kui vaimseid üleminekuid ning millised tähendu-sed on täiskasvanuks saamisega seonduvate mõistete (küpsus, vastutus, vabadus jne) taga.

I TÄISKASVANUKS SAAMISE MUUTUNUD KONTEKST

Inimese elukäik kujuneb tihedas indiviidi ja ühiskonna vahelises dialoogis. Sotsiaalne kontekst ei mõjuta mitte ainult struktuuraal-seid võimalusi täiskasvanuks saamisel (näiteks kas kinnisvaraturg võimaldab noorel perel kergesti korterit muretseda), vaid ka suhtumist sellesse elufaasi tervikuna ning selle defineerimist.

Sotsioloogide mõõdetavad verstapostid (töölemine, elamis-pinna muretsemine, partnerlussuhte loomine ja järglaste saa-mine) on ilmselgelt etapid, mida võib pidada oluliseks ühiskonda integreerumisel ehk ühiskonna täisliikmeks saamisel. Olenemata sellest, kas täiskasvanuea defineerimisel lähtutakse praegu roh-kem sotsiaalsetest või vaimsetest tunnustest, on need vältimatult seotud ja sotsiaalsel foonil on endiselt kindel koht tänaste noorte täiskasvanuea tunnetuses. Seetõttu muutub oluliseks, mismoodi noorte täiskasvanuks saamise sotsiaalne kontekst on viimastel kümnenditel muutunud. Mõned faktid selle kohta pere loomise, hariduse omandamise ja tööturule integreerumise vallast.

Muinasjuttudes saabus reeglina õnnelik lõpp siis, kui prints leidis oma printsessi või võitis kuninga kuulutatud kosjavõist-luse. Ehkki vaid mõnes muinasjutus on mainitud seda, et paar sai pärast abiellumist ka lapsi, on neis juttudes pere loomist kujutatud teekonna õnneliku lõpuna. Eestis saabus see “lõpp” 1990-ndatel suhteliselt vara: 35% naistest, kes on sündinud aja-vahemikus 1969–1973, olid oma esimese lapse sünnitanud 20. eluaastaks. 1989–1993 sündis hinnanguliselt ligi 70% lastest abi-elus paaridele, ning keskmiselt siirdusid nendel murrangulistel aastatel noored koolist tööle 19-aastaselt (mediaanvanus, millal 1964–68 kohort tööle siirdus; vt Katus jt 2005). Teisisõnu, nondel pöördelistel aegadel, kui Eesti riik oli taastamas oma iseseisvust, polnud sugugi haruldane, et enda 21. sünnipäeva tähistati juba õpingud selja taha jätnud tööinimesena, abielusõrmus sõrmes ning pisipere kätkis. Ent poliitilised ja sotsiaalsed muutused, mis järgnevatel aastatel Eestist tsunamina üle käisid, muutsid ka noorte demograafilist käitumist murranguliselt. Vähe sellest, et eelmainitud demograafilised sündmused leiavad aset hiljem, ei ole nende järjekord enam sama enesestmõistetav: tegelikult muinasjutt alles printsessi leidmisel algab, ning kangelane peab

oma võistlust tööturul edasi (aga võib-olla leiab ka uue print-sessi). Abielusündide osakaal on Statistikaameti andmetel lange-nud 75%-lt 1989. a 42 %-ni 2008. a ning lapsi sünnib vabaabielus paaridele rohkem kui abielus paaridele, sealjuures pole märki-misväärselt tõusnud vallaslaste osakaal.

Kui 1980-ndate lõpus sulgesid noored kooliukse suhteliselt noo-relt ja asusid tööpõldu kündma, siis täna pole kuigi kerge välja tuua ühte konkreetset punkti, mil üleminek toimub. (Katus jt (2005) väitel läks taasiseseisvuse hakul enamik noori peale kesk-kooli tööle ning vaid umbes 20% neist omandasid kõrghariduse.) Õieti nühitakse koolipinki paralleelselt töötamisega – Eesti Üli-õpilaste Liidu uuringu kohaselt töötab või otsib õpingute kõrvalt tööd ligi 70% tudengeist (Kodres 2009); ajavahemikus 1990–2008 on kõrgkoolidesse astunute arv on kasvanud 265% ning õppijate osakaal 15–34-aastaste seas on Statistikaameti andmetel tõus-nud 5,7%-lt 1990. a 17,4%-ni 2008. a.

Tööturg ise on pidevas muutumises, nagu ka noorte olukord töö-turul. Ühelt poolt on noorte tööpuudus pendeldanud üles-alla, kõikudes 15–24-aastaste eagrupis perioodil 2000–2008 10–23% (kõige kõrgem ehk 23,8% oli see 2000. a ja madalaim ehk 10% 2007. a), teisalt leidsid noored üsna kergelt mõjukaid ning tasu-vaid töökohti 1990-ndatel valitsenud ühiskonna restruktureeri-mise keerises. Sotsiaalne ülenev mobiilsus oli tollal noorte seas suhteliselt kõrge, sageli jõudsid juhtivatele positsioonidele need, kelle puhul ei oleks seda eeldanud ei hariduse, sotsiaalse tausta, ega vanuse põhjal (Toomse 2004, Kogan & Unt 2005). 21. sajandi alguse majanduskasvu tingimustes tõusid pidevalt ka noorte sissetulekud (keskmise aastasisestulek 16–24-aastaste seas pea-aegu kahekordistus ajavahemikus 2003–2007, kuid arvestada tuleks ka inflatsiooniga). Lisades eelnevale kiire majanduskasvu lähiminevikus, võib eeldada, et tänase noore ootused tööturul läbi löömise osas on üsna kõrged ja muutunud majandussituat-siooni valguses tekivad suured käärid ootuste ja reaalsete võima-luste vahel tööturule integreeruda sama edukalt kui tegid seda 20-ndates eluaastates noored 1990-tel.

II NOORTE ARUSAAM TÄISKASVANUKS SAAMISEST

Alljärgnev analüüs põhineb viie Eesti kooli abiturientide poolt kir-jutatud esseedel pealkirjaga „Mis juhtub, kui saan täiskasvanuks“. Esseed kirjutati klassis ning õpetaja julgustas õpilasi kirjutama kõigest, mis teemaga seondub, andmata ette kindlaid raame. Valimis oli kaks kooli Tallinnast (TLN1, TLN2), üks Tartust (TRT), üks riigigümnaasium maapiirkonnas (RG) ning üks gümnaasium Viljandi maakonnas (VG). Koolide erinevus ei põhine vaid geo-

graafilistel parameetritel, erinev on ka nende sotsiaalne kooslus. Nii on üks Tallinna koolidest nn eliitkool, teine aga paneelmajade rajooni oma; ka Tartu kooli näol on tegemist eliitkooliga, riigi-gümnaasiumi õpilased on sinna pääsemiseks pidanud tegema sisseastumiseksamid, maakonnagümnaasium aga teenindab kõiki kohaliku valla õpilasi (vallas on 2800 elanikku).

Esseede analüüsimisel kasutasin kvalitatiivse kontentanalüüsi meetodit¹ ja tulemuseks sain kuus peamist teemat, mille kaudu noored täiskasvanuiga kujutavad: (1) vastutus, (2) tüütus, (3) võimalused,(4) sotsiaalne küpsus, (5) vaimne küpsus ja (6) institutsioonid. Kõigi nende kategooriate sees on omakorda allkategooriad, mis seletavad lahti, kuidas vastavaid kategooriaid mõistetakse, milliseid erinevaid tähendusi ja hinnanguid neile antakse.

Vastutus

Vastutus on üks sagedamini esinevaid mõisteid esseedes, ilmnedes ühel või teisel moel, otseselt või kaudselt, kõikides kirjutistes. Jääb mulje, et tegemist on vihmavarjuna toimiva mõistega, mis koondab ja seob kõiki teisi täiskasvanueaga seonduvaid märksõnu. Vastutust mainitakse pea alati mingis konkreetses kontekstis, rääkides kas bioloogilistest või sotsiaalsetest rollimuutustest (lapsevanemaks saamisest või võimalusest hääletada või autot juhtida), või vabadusest (vabadust ise otsustada saab anda ainult sellele, kes suudab vastutada) jne (vt ka Molgat 2007).

Vastutuse hindamine ja tähendus aga erineb üsna kardinaalselt. Vastutust võidakse esseedes eufooriselt tervitada, ent ka paaniliselt karta. Umbes pooltel juhtudel viidatakse vastutusele kui vältimatule elu osale, omistades sellele pigem positiivse või neutraalse väärtuse (40% esseedest):

TLN2 15: Tegelikult ma pean ennast juba praegu täiskasvanuks. Olen küll algaja, kuid siiski, Kõige olulisemaks muutuseks lapse- ja täiskasvanuea vahel on vast see, et aina selgemaks saab asjaolu – kõik, mis teed, teed endale.

Täiskasvanustaatusega kaasneb oluliselt suurem vastutus, kuid ka vabadus kujundada oma elu meelepärases suunas. On hea teada, et soovi korral võin saada kelleks tahes ning saavutada midagi erilist, millest eelkõige on kasu mulle endale. Tuleb vaid ennast harida, vaeva näha ja mitte alla anda.

Teised vastutust lahkhavad kirjutised võib tinglikult jagada kaheks. Esimesed (23%) nendivad, et *vastutus on koormav ja raske, kuid on paratamatu elu osa*. Siia võib liigitada need, kes mainivad, et elus tuleb ikka raskeid perioode ette; või need, kes leiavad, et vastutus

pole kuigi meeldiv või et elu pole meelakkumine; või mõtisklevad riigi toetuse vähenemise üle täiskasvanu eas (hambaravi, sotsiaaltoetused). Teine grupp (17%) maalib aga märksa süngema pildi vastutusest. Tumedate toonide osakaal mõistagi varieerub ka selle grupi sees, kuid kõik paistavad jagavat seisukohta, et *vastutus, mis täiskasvanutel lasub, rikub muidu toreda elu*. Paljud muretsevad maksude, arvete, ja perekonna toitmise kohustuse pärast; teised leiavad, et täiskasvanud on pidevas stressis ning et kohustused suruvad elu rutiini, mis muudab elu rõõmutuks:

RG 48: Täiskasvanuna pean hakkama makse maksmaks. Kusjuures tuludeklaratsiooni täitmisest ei saa ma mitte midagi aru. Kahju küll, sest täiskasvanuna on mul täielik võimalus minna vangi.

TRT 13: Täiskasvanuks saamisega kaasnevad ka iseseisvus, oma kodu, pere, kelle eest peab vastutama, kuid kõik need on ju head ning rikastavad elu – vähemalt peaksid seda tegema. Arvan, et põhiline, miks nendest rõõmu ei tunta, on see, et neid võetakse kui kohustust ning lastakse elul rutiinseks muutuda. Rutiin on aga kõige suurem probleem, mis võib tekkida. Ta tapab inimese tahte midagi impulsiivset teha. Rutiin on küll turvaline, kuid turvalisus pole alati parim lahendus.

Sellisel pessimistlikul perspektiivil võivad olla mitmed põhjused. Üks põhjus tumeda paleti valikul võib olla respondentide sotsiaalne taust. Arusaam täiskasvanueast lähtub enamasti inimese konkreetsest sotsiaalsest kontekstist (Plug jt 2003; Skeggs 2004; Côté 2007; Threadgold & Nilan 2009). Need, kes näevad oma vanemaid ning teisi täiskasvanuid vaevlemas igapäevaelu probleemide küüsis ja rahamuredes, on ka suurema tõenäosusega need, kes täiskasvanuelu ette kujutades maksude ja arvete tasumise jutuks võtavad. Ent rutiini pelgamise põhjused võivad peituda ka selles, et nooruse kuvand ühiskonnas on 21. sajandi hakul veidi teisenenud. Kui nõukogude ajal oli üleminek noorest täiskasvanuikka kiire – selleks kulus vaid mõni aasta –, siis täna algavad ühelt poolt osad üleminekud varem (näiteks seksuaalelu alustamine, püsiva partnerlussuhte loomine, töö või taskuraha teenimine), kuid lõpevad hiljem (õpingud lõpetatakse ja pere

luuakse üha vanemana). See tähendab, et „noorus“ kestab kauem ja selle eluperioodi prioriteet pole enam ühiskondliku küpsuse kiire saavutamine (Skelton 2002; Mørch 2003; Nugin 2008). Noorust kujutatakse ihaldusväärse perioodina, samas kui täiskasvanustaatust kätkeb endas igavust ja hallust.²

Üks sagedamini esinenud vastutusega seotud teemasid oli *sõltumatus vanematest* (28%). Nendes esseedes räägitakse peamiselt viiest aspektist: vanematega suhte loomine võrdsetel alustel, sõltumatus vanemate rahakotist, iseseisev elamispind, emotsionaalne sõltumatus, iseseisvate väärtusotsuste vastuvõtmine (vt ka Arnett & Galambos 2003).

Tüütu täiskasvanu vs idealistlik lapsemeelne

Seoses üleminekute pikenemisega on muutumas ka täiskasvanuea defineerimine, või öieti selle muutumine kontekstuaalsemaks³ (Kugelberg 2000; Aapola 2002; Plug jt 2003) ning piir täiskasvanuea ja nooruse vahel on hägustumas (Nugin 2008). See kajastub ka esseedes – 13,4% neist võtavad teemaks täiskasvanuea defineerimise võimalikkuse, rõhutades selle kontekstuaalset iseloomu. Osaliselt võib selle teema kerkimine olla tingitud esseevormist (esmaltpüütakse teemat defineerida), kuid esineb ka kirjutisi, mis panevad küsimärgi alla inimese elu jaotamise elufaasideks üleüldse:

TRT 5: Täiskasvanuks saamine on üks tänapäeva müütidest. Kõik pidavat muutuma – õigused, kohustused, suhe ümbritseva ja eelkõige mõttemaailm. Vallikuvõimaluste hulk elus väidetavalt väheneb, kuid tehtud valikud hakkavad realiseeruma, nendega tuleb lõplikult leppida ning neid parimal võimalikul moel kasutada. Elu pidavat kardinaalselt muutuma. Mina seda ei usu.

15, 6% abiturientidest nentis, et mõned (või ka kirjutaja ise) ei saa iial täiskasvanuks.

Paljud (14%) täheldasid, et *täiskasvanud on suisa põlgust väärt*. Neid kirjeldati külmade või kurjana, ebasiirate ja elus pettunutena, kes pole võimelised ei mängima ega arenema. Sellise halvakspanu põhjused on sarnased juba eelpoolmainitutega ja lähtuvad ühis-

kondlikest muutustest täiskasvanuks saamise protsessides. Ent antud kategooria tundub olevat laiem: siia alla kategoriseeritud esseedes autorid ei arva ainult, et rutiin või vastutus oleks põhisüüdlased inimeste „mandumisel“ nooruse lõppedes. Tundub, nagu oleks selle põhjused sügavamad: *täiskasvanuiga vastandatakse noorusele, mis on ühiskonnas omandanud sümboolse ja kultuurilise staatuse kui ihaldusväärne ja nautlemist väärt periood*. Seega, sellise sümboolse staatuse kadumine ei saagi tähendada midagi head ning seda oodata tundub mõttetu. Pigem siis juba loobuda „suureks saamisest“. Tänapäev ühiskond ja selles peadpööritava kiirusega toimuvad muutused eeldavad, et ellu jääb inimene, kes pidevalt kohandab oma väärtusi, pidevalt areneb, õpib ümber ning on muutustele aldis (Bauman 2005). Need on just omadused, mida traditsiooniliselt on omistatud noorusele. Seega tundub kohati, et täiskasvanueale omistatakse nooruse vastandväärtused. Kui noorust nähakse arengu-, optimismi- ja muutuste perioodina, siis täiskasvanueale omistatakse võimetus areneda, pessimism ja staatilisus.

RG 30: Täiskasvanute maailmas elan juba ammu ning tunnen, et olen osa neist, kuid mitte täieõiguslikult. Äratundmisega, et kuulun sellesse „suurte inimeste rassi“, võtaksin algatuseks istet toolile ning mõtleksin teetassi kõrval elu üle järele. Seejärel läheksin uksest välja, jättes oma luksusliku katusekorterihukesse üksindusse ning tõttaksin oma sportautoga tööle. Jah, just nimelt tööle. Asutusse, mille põrandaid olen arvatavasti juba aastaid kulutanud.

Päev, mil kaotan oma lapselikkuse jäänusedki, oleks võrdne ilmselt matustega – minu matustega. Peaksin selle tähistamiseks tõenäoliselt isegi peied, manustades mõnusat šokolaadikooki ning vaadates tühja pilguga seebikaid.

Vaimne küpsus

Nagu eelpool mainitud, on üha enam uurijaid veendunud, et täiskasvanuiga defineeritakse rohkem läbi „pehmete“, ehk vaimsete väärtuste ning üha enam noori ei seo seda konkreetsete institutsionaalsete, bioloogiliste või sotsiaalsete rollimuutustega. Vaimse küpsuse teema tähtsus tuleb välja ka antud esseedes analüüsides. Sellegipoolest ilmneb, et sageli seostatakse vaimse küpsuse saavutamist konkreetsete rollimuutustega.

¹ teksti lugedes grupeeritakse laused nende peamise mõtte alusel tähenduskategooriatesse; seejärel grupeeritakse tähenduskategooriad nende mõtte alusel üldisemateks teemadeks (e.g. Mayring 2000)

² Siinkohal ei soovi ma öelda, et selliseid klišeesid ka varasematel aegadel poleks olnud. Ent nende ulatus ja kaal on suurenenud, kuna need, kes on nn teelahkmed, moodustavad üha suurema osa ühiskonnast ja on ka rohkem meediapildis.

³ Noored peavad ennast täiskasvanuks olenevalt konkreetsest situatsioonist, mõnes kontekstis (näiteks oma seksuaalelu puudutavates otsustes peetakse end täiskasvanuks varakumalt, samas kui finantsilise sõltumatuse mõttes end täiskasvanuks ei peeta). Seetõttu on ka öeldud, et oma esimestel 20-ndatel eluaastatel tunnevad noored end teatavas limbo-olekus: mitte veel täiskasvanud ning ammu väljunud lapse-east.

Täiskasvanuks saamist defineeritakse läbi mentaalsete aspektide 26% esseedes. *Täiskasvanut nähakse kui kedagi, kes suudab lahendada kõik probleemid ja suudab keskenduda, kelle mõttemaailm on küps ja väljakujunenud, kel on kaine meel ja selge visioon.* On tajutav, et paljuskki vastandatakse vaimsest küpsusest rääkides lapsepõlv täiskasvanueaga. Selles kontekstis on aga just lapsepõlv see, millele omistatakse negatiivsed ning täiskasvanule positiivsed jooned: kui laps on naiivne, siis täiskasvanu hindab asju objektiivselt; lol-lusele vastandatakse elutarkus ja mõistlike otsuste langetamise võime; hajameelsusele keskendumisvõime ja planeerimisoskus. Tähelepanuväärne on see, et vaimse küpsuse kõrval peetakse siiski oluliseks ka teisi omadusi ja nii tekib sageli väike segadus oma enese ea defineerimisel:

TLN1 11: *Kuigi ma sisuliselt juba olen täiskasvanu, ei tunne ma ennast sellena. „Täiskasvanu“ on üldse väga suhteline mõiste. Mõne jaoks tähendab see 18.aastaseks saamist, teisele iseseisvat ja sõltumatut elu.*

Nii palju, kui on erinevaid inimesi, on ka erinevaid vaateid elule. Mulle on palju korrutatud: „Seda võid siis teha, kui oled täiskasvanu,“ „sa ei ole selleks veel piisavalt vana,“ jne. Mina isiklikult usun, et olen täiskasvanud vaimses mõttes, ja tegelikult olin seda juba aastaid tagasi. Usun, et küpsus ei sõltu vanusest, ning olen sellest lähtuvalt ka käitunud. Vahel võib-olla ka teistele hämmingut valmistanud.

Põhiline osa, milles ma ei usu ennast täiskasvanu olevat, ja mis on ka kaalukaim osa, on rahaline sõltumatus.

Sellest lõigust on selgesti näha, et mentaalsed küljed on vaid üks täiskasvanuks saamise komponente, seega sõltub defineerimine konkreetsest kontekstist või sellest kuidas ümbritsevad inimesed kohtlevat noort. Antud lõik on hea näide ka sellest, kuidas noored abiturientid tunnevad end teatud ülemineku-staadiumis: mõnes mõttes täiskasvanuna, teistes aga mitte.

19,5% esseedes kujutati *täiskasvanuks saamist kui pidevat protsessi, mis saabub kogemuste ja elutarkuse kogunedes ja on erinev iga indiviidi puhul.* Kuigi sageli peetakse kogemusteks ka konkreetseid üleminekuid (koolist tööle, abiellumine jne), mõistetakse kogemuste-baasi ka laiemalt kui lihtsalt pelgad sündmused eluteel. Küpseks saamist seostatakse küll individuaalsete omadustega, aga seal-juures lähtutakse siiski mingist sotsiaalselt jagatud normist (küp-sus teiste inimeste silmade läbi), mille erinevad noored saavuta-vad erineval ajal. 11% essee autoritest nendib aga, et küpsuse hindamine on iga inimese enda otsustada, see on vaid sisetunde küsimus. 9% esseedes kajas mõte, et tegelikult ei muutu midagi: ühed leidsid, et inimese tuum jääb ikka samaks sõltumata mis-

tahes sotsiaalsetest rollimuutustest; teised arvasid, et muutusi toimub nii ehk naa kogu aeg, ka pärast täiskasvanu (uute sotsiaal-sete) rollide võtmist.

Vabadus, võimalused ja tulevik

Et tänaste noorte üleminek täiskasvanuikka ei kulge lineaarselt ja struktureeritult, olen juba maininud enam kui korra. Selline ebastandardsus tähendab aga noorte endi jaoks ka teadmatust ja ebakindlust tuleviku osas (vt ka Beck 1992). Selle uuringu res-pondendid on sündinud aega, mil üks sotsiaalne kannapööre ajab teist taga – alates nende sünnist kuni tänapäevani on neid ümbritsenud ulatuslikud ühiskondlikud muutused. Selle üle, kui palju nad ise seda üles kasvades on tajunud, võib mõistagi vaielda, kuid esseedest näeb selgelt, et neid ümbritsevad täis-kasvanud rõhutavad seda sageli, pannes noorte õlgadele suure vastutusekoorma:

TLN2 3: *Liigselt pannakse rõhku tulevikule. Iga päev kohtame me meedias väljendit, mis meist tulevikus saab. Selline asi hir-mutab meid. Paratamatult kardame me tulevikku. Eesti prob-leemid ei ole mitte alkoholism ja narkootikumid, vaid noorte kartus tuleviku pärast. Meile asetatakse sellised lootused peale, et meil ei jää muud üle, kui läbipõlemise äärel nende poole püüelda.*

Hirm tuleviku ees on üsna sageli üles võetud teema (19,5%). Selle hirmu iseloom aga pendeldab seinast seina: kes kardab, et ei leia piisavalt huvitavat tööd; kes aga, et ei leia üldse tööd; mõni kur-dab valikute rohkuse üle, teised kardavad püsisuhte ebakindluse pärast. Ent oodatavalt on noored inimesed loomult optimistlikud ning püüavad kohanduda konkreetsetes sotsiaalsetes konteks-tides (Wyn & White 2000). *Rõõmsates toonides tulevikku käsitlevaid eseesid on ka siin rohkem kui neid, mis tulevikku pelgavad.* Paljud täheldavad, et täiskasvanuks saades saavad nad lõpuks iseenda peremeheks (9,5%) või räägivad lootusrikkalt tulevikuplaanidest saada rikkaks ja/või edukaks (9,5%). Mitmed abiturientid võta-vad valikute rohkuse teema üles positiivse külje pealt ning ter-vitavad seda (8,4%), mõned aga näevad täiskasvanuks saamises võimalust ühiskonnas midagi muuta (4%). Tuleviku, vabaduse ja valikute kategooriatest rääkides pandi need siiski alati konk-reetsesse konteksti, rääkides õpivõimalustest ja töökohavalikust, perest ja lastest.

Üks esilekerkinud teemadest oli ka nn moratooriumi teema: *tea-tud tähtsad elu mõjutavad otsused lükatakse edasi, et selle asemel rän-nata või töötada välismaal pärast keskkooli lõpetamist jne* (6,7%).

Huvitaval kombel on nii tuleviku suhtes väljendatud optimism kui pessimism ühe mündi kaks erinevat külge. Ühelt poolt on

tänases ühiskonnas üleminekul vähem standardiseeritud, teiselt poolt on aga ka nende institutsionaalne tugi nõrgem kui varase-matel aegadel (suunamiskirju pole, ülikoolis õpitavad ained on ebamäärasema sisuga ja laiem profiiliga). Kõik need protsessid mõjutavad ühiskonnas üha suuremat individualiseerumist: stan-dardsed eluteed asenduvad eluvalikutega ning valikute mitme-kesisus nõuab kaalukat üksikisiku otsustusjõudu. Paljud suhtuvad sellisesse valikuterohkusesse õhinaga, teised aga murelikumalt. Noorusest on aga üha rohkem saamas periood, kus tegeletaksegi valikute järeleproovimisega, samas pöördumatuid otsuseid tege-mata (Arnett 2004). Ometi on selge, et mida piiratamad on noore inimese ressursid (majanduslik, sotsiaalne või kultuuriline kapi-tal), seda vähem on tal ka valikuid, ent vastutus ja institutsionaa-lne toetus (õieti selle puudumine) on sama, mis teistel (Skeggs 2004, Schwartz jt 2005).

Sotsiaalne küpsus

Olgugi, et ühiskond on üha individualiseerunud (Giddens 1991; Beck 1992; Bauman 2005) ja täiskasvanuks saamine on järjest enam igal indiviidil erinev ja omanäoline (ja nagu nägime, kohati ka enda hinnata), on ühiskonnal ometi selles oma tähtis roll mängida, kui uskuda eseesid. Ilmselt tunnevad noored siiski, et täiskasvanuiga on midagi sotsiaalselt konstrueeritavat ning ühis-konnal on täiskasvanu rollile teatavad ootused. Üle kolmandiku abiturientidest (33,5%) tõstatasid sotsiaalsetele normidele vas-tavuse teema. Mõned näevad seda kammitsevana ja leiavad et vahel pingutavad täiskasvanud üle ning muretsevad liialt, mida teised arvavad:

VG 2: *Mina ei võta kunagi oma lastelt võimalust uskuda kas-tetilga haldjatesse või ei sunni neid alluma ühiskonna normi-dele.*

Enamasti räägiti sellest, et *täiskasvanuna tuleb käituda nagu „täis-kasvanu“, arvestada ümbritsevate inimeste ja ühiskonnaga.* Mõned suisa igatsevad normidele vastavalt käituda, seda kasvõi pelgalt täiskasvanute moodi riietudes (kõrged kontsad, pintsak), teised räägivad sellest, et *täiskasvanuna tuleb hakata ka panustama ise ühis-kondlikku ellu.*

Täiskasvanuelu sotsiaalse aspekti mainimine avaldub sageli sot-siaalses kriitikas (23,5%). *Peljatakse täiskasvanuks saamist ühiskonnas, mis on ebaõiglane või lihtsalt ühel või teisel moel muutunud.* Osad vihja-vad muutustele demograafilises käitumises (perekonna loomise edasilükkamine) või täiskasvanukssaamisele liiga varakult (sek-suaalelu algus, vastutusekoorma võtmine). Mitmed kiruvad tänast liberaalse majanduse mudelit, mis paneb liigset rõhku rahale või sunnib inimesi ebavõrdsesse konkurentsi, mõni tõdeb, et täna on

raskem edukas olla kui kunagi varem või et poliitika on räpane. Kriteeritakse ka ühiskonna fragmenteeritust.

9% esseedest kirjeldas sotsiaalsete suhete muutumist täiskas-vanuks saades – mõned rääkisid sõprade kadumisest või uute sõprade saamisest, teised aga sellest, kuidas neid täiskasvanuna teistmoodi koheldakse, kolmandad mõtisklesid püsisuhte loo-misel tekkivate uute sotsiaalsete rollide üle. Kolme essee autorid kirjutasid, et soovivad olemasolevaid sotsiaalseid norme lõhkuda – ei kavatse töötada kindlatel kellaagadel, hoiduvad klišeedest (maja, abikaasa, kaks last ja koer) ja ei loo peret klassikalises mõt-tes (täpsustamata, millises mõttes nad siis seda teevad).

Rollimuutused

Ehkki täiskasvanuks saamine on üha enam laiem protsess kui vaid sotsiaalsed ja bioloogilised rollimuutused (õpilasest tööta-jaks, lapsest lapsevanemaks jne), hinnatakse institutsionaalseid ja mõõdetavaid üleminekuid endiselt väga tähtsaks täiskasva-nuks saamisel. Tervelt 73% eseesid võtsid selle teema ühel või teisel moel üles. Isegi kui nad ise polnud nõus teatavate institut-sionaalsete tähistega küpseks saamisel, pidasid nad vajalikuks enda arvamust positsioneerida „laiema“ ühiskondliku arvamuse taustal. Teisisõnu, neid ümbritsev sotsiaalne keskkond peab tee-mat endiselt väga oluliseks, isegi kui noored ise ei jaga seda arva-must.

48% abiturientidest sidusid *täiskasvanuks saamise kas ühe või mitme tunnusega alljärgnevatest: kindel töökoht, sissetulek või finantsiline ise-seisvus, oma kodu (välja kolimine vanemate juurest) või perekond/lapsed.* Mõned esseed jagasid eriti traditsioonilist nägemust täiskasvanu east:

VG 21: *Aga mis sai minuga siis, kui sain täiskasvanuks? Mina olen elanud juba kaks aastat iga nädalavahetus oma poisiga koos ja oskan juba oma kodu eest hoolitseda ja pean tegema iga õhtu süüa. Ühesõnaga olen juba, kui koduperenaine.*

... Kui mina saan kahekümne ühe aastaseks siis tahaks ma juba endale last. Enne lapse saamist tahaks oma kindlat kodu, kus ma elan ainult oma peigmehega kahekesi. Praegu elab mu poiss oma sõbraga ja see häirib mind kui ma talle külla lähen. Enne lapse saamist tahaks ma ka raha teenida. Peale kooli lähen ma Inglismaale ja kui sealt tagasi tulen võin ma juba luua oma päris kodu. Ootan juba himuga kooli lõppu ja peale seda saan ma lõpuks päris täiskasvanuks ja saan teha kõike seda, mida ise heaks arvan.

Võib spekuloides väita, et traditsioonilise pere-mudeli sidumine täiskasvanuks saamisega sõltub sotsiaalsest kontekstist. Standardse peremudeli kujutamine (kaasa ja kaks last) oli kõige sagedasem Viljandi maakonnagümnaasiumis, kus 37-st vastanust tervelt 16 võtsid selle teema üles, sealhulgas poisid ja tüdrukud võrdselt. Võrdluseks võib tuua Tallinna eliitkooli, kus seda teemat käsitles vaid 4 respondenti 39-st. Siiski on oluline mainida, et kõiki neid üleminekuid peetakse vajalikuks siduda teiste juba eelpool mainitud kategooriatega – vaimne küpsus, vastutus, sotsiaalne küpsus jne.

KOKKUVÕTTEKS

Tänane ühiskond on pidevas muutumises, ja see mõjutab inimeste igapäevaelu ja selle tajumist. Et pärast kommunismileeri lagunemist alanud muutused Eestis on järk-järgult asendunud järgmise laine muudatustega (majanduskasv, majanduslangus ning muud liberaalse majandusmudeliga ühiskonnale omased muutused), siis on muutuste tajumine ja aktsepteerimine elu osana ka noorte inimeste elu kujundaja. Sellega seonduvalt vormitakse ka oma igapäevaelumõisteid ning kohandatakse neid vastavalt kontekstile. Üks selline mõiste on „täiskasvanuiga“ (vt ka Blatterer 2007). Noored mõtestavad täiskasvanuks saamist nii traditsiooniliste pidepunktide kaudu (töö, pere, abielu) kui ka nn pehmete väärtuste kaudu, mis on igal indiviidil erinevad: vastutustunne, vaimne küpsus, sotsiaalne küpsus, lapsemeelsus või selle puudumine. Siinjuures on ehk oluline märkida, et kõiki neid tunnuseid vaadeldakse väga kontekstuaalselt ja ühe essee raames võib leida märkimist, et numbriline vanus pole määrav kui ka seda, et teatud kontekstis on see oluline (näiteks alkoholi ostmise õigusega kaasneb vastutus, mis teeb inimese täiskasvanumaks). Samamoodi võidakse ühes ja samas essees deklareerida, et ei saada kunagi täiskasvanuks, vaid jäädakse lõbusaks ja arenemisvõimeliseks lapseks, ning hiljem nentida, et essee kirjutaja on tegelikult juba ammu „täiskasvanuliku mõtlemisega“. Lisaks võib ühes essees väljendada nii mõtet, et täiskasvanuks saadakse tänapäeval üha varem, kui ka seda, et täiskasvanuks ei saada

Paljud algatasid teema *numbrilise ea tähendusest* (24%), väites, et *number ei tähenda inimese küpsuse hindamisel midagi*. Mitmed numברי tähenduses kahtlejad ei sea aga kahtluse alla teisi rolli-üleminekuid, ehk siis olenemata east, võib täiskasvanu määratlus olla nende jaoks siiski kas kindel töökoht või laps, lihtsalt need üleminekud toimuvad iga inimese jaoks erineval ajal. Üsna suur hulk (17,3%) aga täheldas, et osad rollid saabuavad teatud vanuses, mille ühiskond on kehtestanud ja nende rollide võtmine aitab täiskasvanuks saamisele kaasa, kuna õpetab vastutustunnet (juhiload, alkoholi ostmise, hääletamis-, või kasiinode külastamise õigus).

Üldse. See kõik viitab täiskasvanuks olemise pidevale mõtestamisel ja ümbermõtestamisele tänases muutuv kontekstuaalses maailmas.

Ehkki on selge, et kindlat täiskasvanuks olemise definitsiooni ei ole võimalik välja tuua, kajab kõikidest esseedest ometi läbi üks ühiskonna viimaseid arenguid iseloomustav märksõna – „individualism“. Et ühiskonnas on viimastel aastakümnetel selgelt defineeritavad normid ja jagatud eesmärgid üha hägustumas, lasub nende defineerimine üha enam üksikindiviidil. Täna näeme, et eluteede võimalikud valikud on suured, kuid suuremad on ka võimalused valikutes ebaõnnestuda ning kukkumisel on turvavõrgud märksa hapramad kui eelmise ühiskonnakorral ajal. Siin seisnevadki tänase noore peamised paradoksid – valikuid on lõputult, kuid tuge on vähe; individuaalne vastutuskoozem suureneb, aga teiselt poolt võimalik suurem vabadus ja rohkem võimalusi. On loomulik, et osade noorte jaoks on teadmatus põnev ja valikuterohkus paeluv, teiste jaoks on see aga hirmutav ja koormav (pole ka võimatu, et noore jaoks on see mõlemat: nii paeluv kui hirmutav). Saladus pole siiski ka see, et nagu alati, on kesismate sotsiaalsete ressurssidega noorte jaoks valikuid vähem ja tulevik võib tunduda ka seetõttu ängistavam.

KASUTATUD KIRJANDUS

- ARNETT, J. J. 1998. Learning to Stand Alone: The Contemporary American Transition to Adulthood in Cultural and Historical Context. – *Human Development*. Vol. 41, 295-315.
- ARNETT, J. J. 2001. Conceptions of the Transitions to Adulthood: Perspectives from Adolescence through Midlife. – *Journal of Adult Development*. Vol. 8, 2, 133-143.
- ARNETT, J. J. 2004. *Emerging Adulthood. The Winding Road From the Late Teens Through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press.
- ARNETT, J. J., GALAMBOS, N. L. 2003. Culture and Conceptions of Adulthood. – *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, 91-98.
- BAUMAN, Z. 2005. *Life in Fragments*. Oxford: Blackwell.
- BECK, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- BLATTERER, H. 2007. Contemporary Adulthood. Reconceptualizing an Uncontested Category. – *Current Sociology*. Vol. 55, 6, 771-792.
- COOK, T. D., FURSTENBERG, F. F. Jr. 2002. Explaining Aspects of the Transition to Adulthood in Italy, Sweden, Germany, and the United States: A Cross-Disciplinary, Case Synthesis Approach. – *The Annals of the American Academy*. Vol. 580, 1, 257-87.
- COTE, J. E. 2007. Youth and the Provision of Resources – H. Helve, J. Bynner (eds.). *Youth and Social Capital*, London: Tufnell Press, 59-70.
- GIDDENS, A. 1991. *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford: Polity Press.
- KATUS, K., PUUR, A., SAKKEUS, L. 2005. Transition to Adulthood in Estonia: Evidence from FFS. – H.-P. Blossfeld, E. Klijzing, M. Mills, K. Kurz (eds.). *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London: Routledge, 215-248.
- KODRES, M. 2009. Noortel üha raskem tööd saada. – *Eesti Päevaleht*, 31. marts.
- KOGAN, I., UNT, M. 2005. Transition from School to Work in Transition Economies. – *European Societies*. Vol. 7, 2, 219-253.
- KUGELBERG, C. 2000. Young Adult Life With and Without Limits. Different Discourses around Becoming Adult among Swedish Young People. – *Young*. Vol. 1, 8, 36-53.
- MACEK, P., BEJČEK, J., VANIČKOVA, J. 2007. Contemporary Czech Emerging Adults. Generation Growing Up in the Period of Social Changes. – *Journal of Adolescent Research*. Vol. 22, 5, 444-475.
- MAYRING, P. 2000. Qualitative Content Analysis. – *Forum: Qualitative Social Research*. Vol. 1, 2.
- MAYSELESS, O., SCHARF, M. 2003. What does it Mean to Be an Adult? – *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, 5-20.
- MOLGAT, M. 2007. Do Transitions and Social Structures Matter? How 'Emerging Adults' Define Themselves as Adults. – *Journal of Youth Studies*. Vol. 10, 5, 495-516.
- MØRCH, S. 2003. *Youth and education*. – *Young*. Vol. 11, 1, 49-73.
- NELSON, L. J., BADGER, S., WU, B. 2004. The Influence of Culture in Emerging Adulthood: Perspectives of Chinese College Students. – *International Journal of Behavioral Development*. Vol. 28, 1, 26-36.
- NUGIN, R. 2008. Constructing Adulthood in the World of Uncertainties – Some Cases of Post-Communist Estonia. – *Young*. Vol. 16, 2, 185-207.
- PLUG, W., ZEIJL, E., DU BOIS-REYMOND, M. 2003. Young People's Perception on Youth and Adulthood. A Longitudinal Study from the Netherlands. – *Journal of Youth Studies*. Vol. 6, 2, 127-144.
- SCHWARTZ, S. J., COTE, J. E., ARNETT, J. J. 2005. Identity and Agency in Emerging Adulthood: Two Developmental Routes in Individualization Process. – *Youth & Society*. Vol. 37, 2, 201-229.
- SKEGGS, B. 2004. *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- SKELTON, T. 2002. Research on Youth Transitions: Some Critical Interventions. – M. Cieslik, G. Pollock (eds.). *Young People in Risk Society*. Hampshire: Ashgate, 100-16.
- THREAGOLD, S., NILAN, P. 2009. Reflexivity of Contemporary Youth, Risk and Cultural Capital. – *Current Sociology*. Vol. 57, 1, 47-68.
- TOOMSE, M. 2004. Koolist tööle: millistelt positsioonidelt alustavad noored oma tööteed. – R. Vöörmann (toim). *Noorte siirdumine tööturule: probleemid, vastuolud, kitsaskohad*. Tallinn: TPÜ RASI, 12-39.
- WESTBERG, A. 2004. Forever Young? Young People's Conception of Adulthood: The Swedish Case. – *Journal of Youth Studies*. Vol. 7, 1, 33-53.
- WYN, J., WHITE, R. 2000. Negotiating Social Change. The Paradox of Youth. – *Youth and Society*. Vol. 32, 2, 165-83.

Märkus

Uuringut toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus), Haridus- ja Teadusministeerium (SF0130008s07) ning Eesti Teadusfond (ETF7030).

Noorsootöö

Eesti Noorsootöö Keskus, Eesti Noorsoo Instituut (Urmo Reitav, Lianne Ristikivi)

Noorsootöö olemus, eesmärgid ja tulemuslikkus
Ülevaade noorsootöö põhitegevustest
Noorte osalus

Noorsootöö

Eesti Noorsootöö Keskus, Eesti Noorsoo Instituut (Urmo Reitav, Lianne Ristikivi)

Noorsootöö kui noortele arendavaks tegevuseks tingimuste ja võimaluste loomine mitteformaalse õppe keskkonnas on üks oluline komponent, et toetada noore inimese arengut väljaspool peret, tööd ja kooli. Noorsootöö strateegias 2006–2013 on kokku lepitud tinglikult kümneks valdkonnaks koondatud kolmkümmend kaks meedet, mille kaudu noorsootöö eesmärgid saavutada. Peatüki eesmärk on anda ülevaade noorsootöö valdkondades toimunud põhitegevustest ja arengutest 2008.–2009. aastal ning noorte osalemisest pakutavates noorsootöö tegevustes. Peatüki algul tutvustatakse noorsootöö olemust ja eesmärgi kehtivate raamdokumentide alusel ning kirjeldatakse tehtud samme noorsootöö tulemuslikkuse hindamiseks. Peatüki teise osa moodustab ülevaade noorsootöö põhitegevustest ja kolmanda teemana räägitakse noorte osalusest, mis on noorsootöö üks aluspõhimõtetest ja eesmärkidest.

I NOORSOOTÖ OLEMUS, EESMÄRGID JA TULEMUSLIKKUS

Noorsootöö seaduse kohaselt on noorsootöö noortele arendavaks tegevuseks tingimuste loomine, mis võimaldab neil oma vaba tahte alusel tegutseda väljaspool perekonda, tasemeõpet ja tööd. Noorsootöö sisuks on sama seaduse järgi noorte vaimset ja füüsilist arengut soodustav sotsiaal-, kultuuri- ja tervisekasvatus. Margit Sutropit¹ parafraseerides on noorsootöö sarnaselt haridussüsteemile samal ajal isiksuse ja ühiskonna teenistuses: ühest küljest valmistab noorsootöö noori ette õnneliku elu elamiseks ning teisalt kujundab riigile vajalike oskuste ja teadmistega kodanikke.

Noorsootöö ja noortepoliitika lähtekohad ja valdkonna olulised eesmärgid perioodil 2006–2013 on sõnastatud noorsootöö strateegias. Selle järgi on noorsootöö eesmärk luua eeldusi ja toetada noore toimetulekut ühiskonnaliikmena, noorsootöö peaks aitama kujundada noore eetilisi tõekspidamisi, kodanikutunnet

ja austust teiste kultuuride vastu, samuti aitama noorel õppida tundma iseennast, teisi inimesi ja ümbritsevat ühiskonda, võtma vastutust ja tegema teadlikke otsuseid oma elu, väärtushinnangute ja ühiskonna arengu suhtes (lk 21). Üsna sarnaseid eesmärgi üritab saavutada ka formaalharidussüsteem. Nii tuleb põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava² kohaselt kujundada noortes lisaks õppekava ainekavades olevatele baasteadmistele ka üldpädevusi, nagu õpi-, tegevus-, väärtus- ja enesemääratluspädevus. Uues, 14. jaanuaril 2010 Vabariigi Valitsuse määrusega kinnitatud põhikooli ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas on nimetatud üldpädevustena väärtus-, õpi-, suhtlemis- ja ettevõtlikkuspädevust. Need üldpädevused on sarnased eesmärkidele, mida noorsootöö taotleb. Erinevus formaalharidussüsteemi ja noorsootöö vahel on pigem selles, et noorsootöö puhul rõhutatakse õppimise toimumist mitteformaalses ja informaalses keskkonnas (Noorsootöö strateegia 2006–2013: 21).

Noorsootöö on lõimitud noortepoliitika peamisi elluviimise vahendeid. Lõimitud noortepoliitika tulemusena peaks noorsootöö strateegia (lk 16) kohaselt noorel kujunema nn kogemuste pakett, mis sisaldab kõike vajalikku ettetulevate väljakutsete ja võimalustega positiivseks toimetulekuks, sh

- osalusvõimalusi ja -kogemust;
- õppimist;
- loovust ja väljendusvõimalust;
- infot ja nõustamist;
- kuuluvuskogemust ühiskondlikus elus;
- turvalisust ja heaolu;
- probleemide ennetust ja tuge nendega toimetulekul.

Noorsootöö tulemuslikkuse hindamisel ühtset praktikat hetkel ei ole. Noorsootöö tulemuslikkuse mõõtmine ja indikaatorid on lahti kirjutatud noorsootöö strateegias, kasutades peaaesjalikult tulemusseisundi kirjeldust (nt suureneb noorteinfo teenuste olemasolu ja kättesaadavus) ning struktuurialaseid arvindikaatoreid. Noorsootöö meetmete raames toimuvate tegevuste tulemuslikkust hinnatakse noorsootöö strateegia rakendusplaanis kokku lepitud indikaatorite saavutamise alusel. Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahastamisel ellukutsutud programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“ käigus töötatakse välja noorsootöö kvaliteedi hindamise süsteem. 2009. aastal algatati valdkonnasisesed arutelud ja koostati hindamissüsteemi kirjeldus. Hindamissüsteemi rakendamisega alustatakse 2010. aastal. Soovi määrata kindlaks kvaliteedikriteeriumid ja arendada kvaliteeti kinnitavad varasemad noorsootöö tulemuslikkuse hindamise katsed ja kogemused. Noorsootööasutuste³ tulemuslikkuse hindamise näitena tuleb esile tõsta Tallinna ja Tartu linnavalitsuse noortekeskuste kvaliteedihindamise projekti.

Täiendav algatus noortevaldkonna tulemuslikkuse hindamisel oli riigi poolt toetatud noorteühenduste kvaliteedi hindamise ja kvaliteedijuhtimise käsiraamatu väljaandmine. Projekti eesmärk oli luua noorteühendustele abimees, mille abil noorteühing saab ise enda tegevust süsteemselt hinnata ja arendada. Kvaliteediprojekti kaasatud noorteühenduste esindajate ühistöö tulemu-

sena leiti, et noorteühenduse tegevuse kvaliteeti saab kirjeldada kuue peamise tunnusega (Enesehindamise... 2008: 6):

- liikmete aktiivne kaasamine (sh ühenduse tegevuse kavandamisse);
- koostöö igas valdkonnas (sh koostöö kogukonnaga ning selle kaudu noorsootöö maine kujundamine);
- ühtne tegutsemine (sh ühise missiooni, visiooni ja eesmärkide järgimine);
- finantsiline stabiilsus;
- liikmete arengu soodustamine (sh liikmete tunnustamine);
- tõhus infovahetus (sh organisatsiooni sees).

2009. aastal leidsid nimetatud tunnused kasutamist üleriigilistele noorteühendustele noorsootöö seaduses ette nähtud aastatotevuste taotluste hindamisel.

Tegevuse tulemuslikkuse hindamisega on tegeletud ka huvitegevuse valdkonnas. Nii tunnustab Tallinna Haridusamet Tallinna üldhariduskoolide tööd süsteemse, mitmekesise, õpilaste individuaalset arengut toetava huvitegevuse korraldamisel ja annab välja Tallinna Haridusametuste kvaliteediauhinda kategoorias „Hea huvitegevusega kool“. Kandideerimise eeldus on auhinna statuudi kriteeriumidele vastav enesehindamine haridusasutuses. Hindamiskriteeriumid põhinevad Eesti kvaliteediauhinna mudelil ning Euroopas aastaid edukalt rakendatud Euroopa kvaliteediauhinna (*European Foundation for Quality Management, EFQM*) mudelil. Hinnatakse kvaliteedi võimaldajaid ja tulemusi. Kvaliteedi võimaldajate kategooriates hinnatakse arengukava ja plaane, personali, partnerlust ja ressursse ning huvitegevust (nt kas koolil on olemas huvitegevuse arengukava ja plaanid, tuginedes asjakohasele ja süsteemsele mõõtmistest/hindamistest ning uuringutest saadud informatsioonile). Tulemuste juures hinnatakse õpilastega, personaliga ning ühiskonnaga seonduvaid tulemusi (võib hõlmata näiteks huvitegevuse mõju õpilaste õpitulemustele, klassi- ja koolivälistes üritustes osalevate õpilaste arvu õpilaste üldarvuga võrreldes, töötajate huvitegevusega seotud täiendusõpet, õpilaste tulemusi ülelinnalistel üritustel jne).

¹ Ettekanne „Haridus ja õnn“ 31.10.2009 Tartu Ülikoolis toimunud konverentsil „Õnnestav õpetus“.

² 2009. aasta novembris kehtinud versioon.

³ Noorsootöö seaduse kohaselt on noorsootööasutus Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav riigiasutus, kohaliku omavalitsuse asutus või eraõigusliku juriidilise isiku asutus, mille põhitegevus on korraldada noorsootööd.

II ÜLEVAADE NOORSOOTÖÖ PÕHITEGEVUSTEST

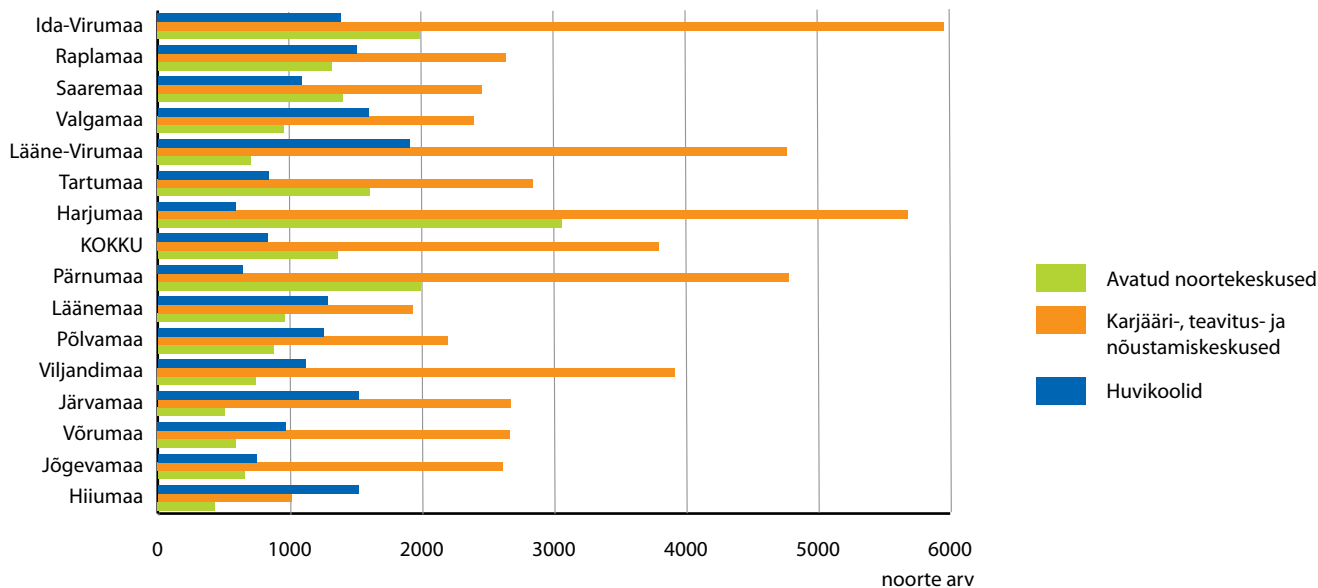
2.1 NOORSOOTÖÖ STRUKTUURID JA KVALITEET

Kaasatus noorsootöösse annab väärtusliku õppimiskogemuse, mis võimaldab lihtsustada noorte üleminekut haridussüsteemist tööturule. Eesti noore jaoks on olemas võimalused osaleda noorsootöös lisaks huvikoolidele ka avatud noortekeskustes, noorteühingutes, noortelaagrites. Noorteühingute registri alusel võib öelda, et 2009. aastal oli noorteühingutesse aktiivselt kaasatud 7% noortest. Avatud noortekeskusi ning teavitus- ja nõustamiskeskusi külastas kokku keskmiselt 10% noortest, laagrites osales 2009. aastal üle 20 000 noore ning malevates ligi 4500 noort (kokku ligi 8% noortest).

2009. aastal kasvas noorsootöösasutuste arv 742-ni, mis on 15% rohkem kui 2008. aastal ning ligi 50% rohkem kui 2007. aastal.

Noorsootöö kutsealal töötas 2009. aastal üle 5000 noorsootöötaja, mis moodustas mahult umbes 34% üldhariduskoolide õpetajaskonnast.⁴ Vaatamata nimetatud arengutele erineb noorsootöö kättesaadavus siiski piirkonniti (joonis 1). Jooniselt võib näha, et statistiliselt on noorsootöö kättesaadavus kõige parem Hiiumaal, kus üks noorsootöösasutus saab tegeleda keskmiselt kõige väiksema arvu noortega. Kõige kehvem noorsootöoga kaetus on Raplamaal ja Ida-Virumaal. Kui Hiiumaal on üks noorsootöösasutus 256 noore kohta, siis Ida-Virumaal on üks asutus 732 noore kohta ning Eestis keskmiselt üks asutus 514 noore kohta. 2007. aastaga võrreldes on Hiiumaal jäänud seis küll samaks, kuid Eestis keskmiselt, sealhulgas kõige kehvema kaetusega maakondades on olukord paranenud.⁵

Joonis 1. Noori ühe noorsootöösasutuse kohta maakonniti 2009. aastal

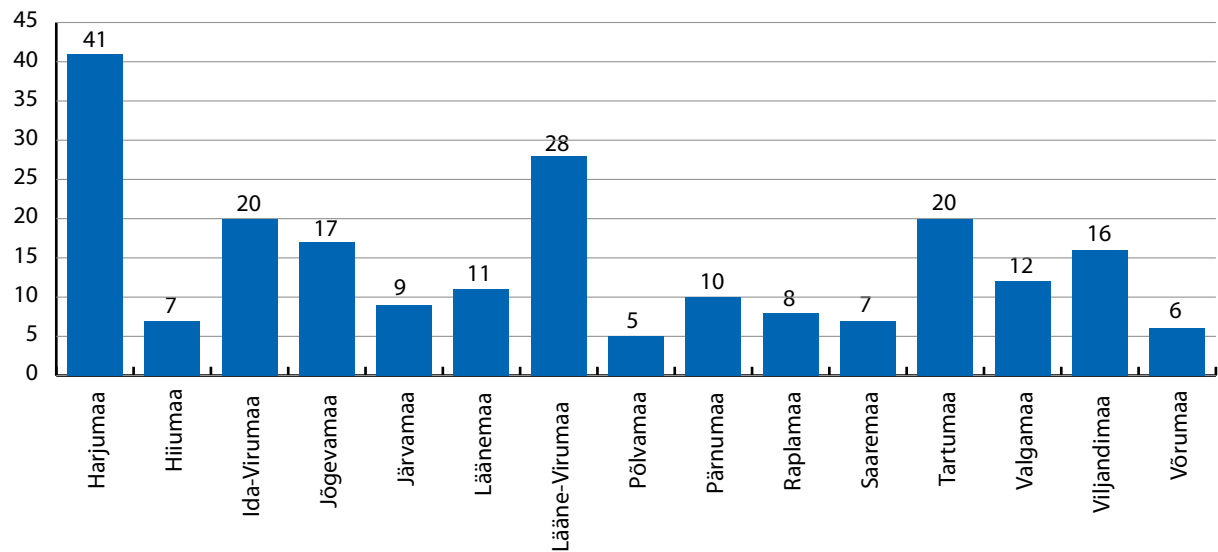

Allikas: Eesti Noorsootöö Keskus

⁴ Noorsootöö seaduse eelnõu seletuskiri. HTM, 2009.

⁵ Noorsootöö strateegia 2006–2013 aruanne strateegia eesmärkide ja rakendusplaani täitmisest 2009. aastal. HTM, 2010.

Joonis 2. Noortekeskused maakonniti seisuga 01.01.2010

Allikas: Eesti Noorsootöö Keskus

2009. aasta oli noortevaldkonna struktuuride arengus oluline verstapost, kuna märkimisväärset tähelepanu osutati noorsootöö kvaliteedi hindamissüsteemi väljatöötamisele ning noorsootöö struktuuri jätkusuutlikkuse ja arengu tagamisele. Peamiseks arendustegevuse vahendiks kujunes haridus- ja teadusministri poolt kinnitatud Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahastatav riiklik programm „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“, mille üldeesmärk on noorsootöö teenuste kõrgem kvaliteet, mis suurendab noorte võimekust siseneda tööturule ja seal toime tulla. Noortevaldkonna infrastruktuuri arendamiseks kinnitas Vabariigi Valitsus noorsootöö investeeringute kava aastateks 2007–2015, mille kaudu Euroopa Regionaalarengu Fondi 316 miljoni kroonini ulatuval kaasrahastamisel renoveeritakse või ehitatakse vähemalt 47 noorsootöösasutust ehk pea 8% kõikidest noorsootöösasutustest. Noorsootöö struktuuride arendamise seisukohalt on see väga oluline panus ja kvalitatiivne edasimineku.

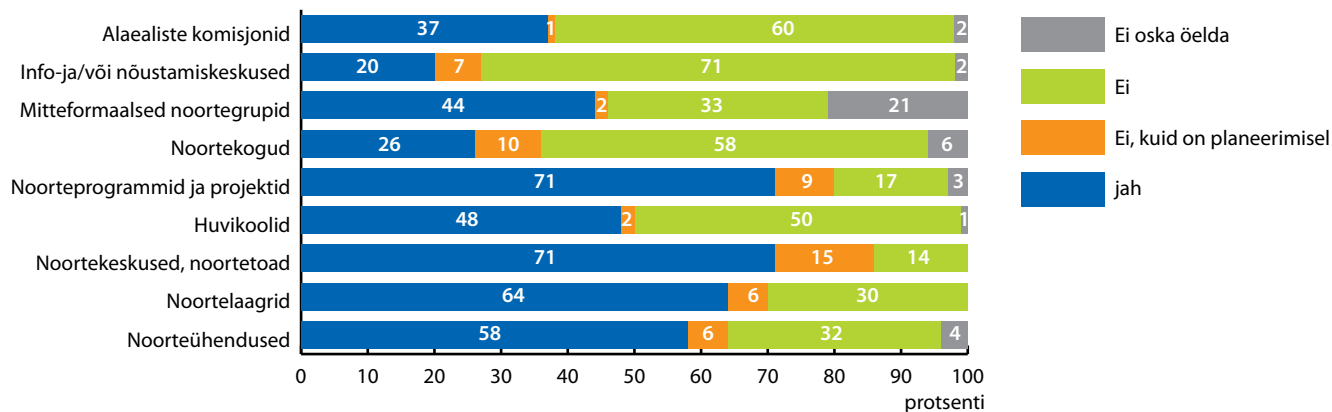
Noortevaldkonna arengu tagamise seisukohalt olulisel kohal oli lisaks Eesti Noorsootöö Keskuse ja SA Archimedes Eesti büroo tegevuse toetamisele ka noortevaldkonna võrgustike toetamine. Selle raames jätkati nt Haridus- ja Teadusministeeriumi poolset tegevustoetust Eesti Noorsootöötajate Ühendusele, Eesti Avatud Noortekeskuste Ühendusele ja Eesti Huvijuhtide Liidule. Peami-

se noortepoliitika alase nõuandva organina tegutses möödunud aastal Noortepoliitika Nõukogu.

Eesti Noorsootöö Keskuse (ENTK) andmetel oli 2010. aasta algul Eestis kokku 217 avatud noortekeskust (ANK), millest 70% tegutses kohalike omavalitsuste asutustena ja 30% mittetulundusühingutena või sihtasutustena. Kõige enam noortekeskuseid tegutses Harjumaal (41) ja Lääne-Virumaal (28) ning kõige vähem Võrumaal (6) ja Põlvamaal (5). Võrreldes 2008. aastaga suurenes noortekeskuste arv Jõgevamaal, Järvamaal, Läänemaal, Valgamaal ja Võrumaal.

Juba 2008. aastal korraldatud uurimus kohalikes omavalitsustes noorsootöö struktuuride olemasolu kaardistamiseks kinnitas noorsootöö laialdast struktuurset arengut (Krusell & Reitav 2008). Leiti, et enam kui pooltes kohalikes omavalitsustes on olemas noortelaagrid, -keskused, -ühendused, -programmid ja -projektid (vt joonis 3). Seitsmes omavalitsuses kümnest on noortekeskus/noortetuba ning noorteprogrammid ning -projektid, vähem on noorsootöö struktuuridest esindatud noortekogud ning info- ja/või nõustamiskeskuseid on vaid viiendikus omavalitsustest. Huvikoolid on peaaegu pooltes omavalitsustes ning veidi rohkem kui kolmandikus omavalitsustes tegutsesvad alaealiste komisjonid.

Joonis 3. Noorsootöö struktuuride olemasolu kohalikes omavalitsustes 2008. aastal

Allikas: Krusell & Reitav (2008)

Mis puudutab kavatsusi luua juurde noorsootöö struktuure, siis 15% kohalikest omavalitsustest plaanis juurde luua noortekeskusi/noortetubasid, kümnendik plaanis noortekogu ja 7% noorte info- ja/või nõustamiskeskuse loomist. Üldine noorsootöösutuste arvu suurenemine 2009. aastal võrreldes varasemaga näitab, et kavatsusi viidi olulisel määral ka ellu. Struktuuride arengut toetasid suuresti ka riiklik poliitika ja toetusmehhanismid. Noorsootöösutuste jätkusuutlikkuse ja arengu tagamiseks on vajalik jätkata investeeringutega noortevaldkonna struktuuridesse, rakendades täiel määral EL-i tõukefondide vahendeid. Positiivse trendina

2.2. ERINOORSOOTÖÖ

Erinoorsootöö on „riskioludes elavatele ja/või probleemkäitumisega noortele arengueelduste loomine noorte võimete ja oskuste aktiveerimise ning motivatsiooni suurendamise kaudu“ (Noorsootöö... 2006: 23). Erilist tähelepanu pööratakse selles valdkonnas alaealiste komisjonidele ja nende tegevuse kvaliteedile. Maakondlikud alaealiste komisjonid jagasid 2008. aastal projektikonkursi kaudu riigieelarvelistest vahenditest toetusi, et korraldada kohalikul tasandil kuriteoennetuslikke projekte. 2008. aastal toetati noorsootöö strateegia eesmärkide täitmise ja rakendamise aruande kohaselt Eestis kokku 165 kuriteoennetuslikku projekti, kõige vähem (4) projekte oli Hiiumaal ning kõige enam (16 projekti) sai toetust Läänemaa. Kokku jagati projektidele toetusi üle 2,5 miljoni krooni (Aruanne... lk 5).

Eesti Hariduse Infosüsteemi andmetel tegutses 2008. aastal 15 maakondlikku alaealiste komisjoni ning 52 kohaliku omavalitsuse juures tegutsevat alaealiste komisjoni (sh 8 linnaosavalitsuse juures). Alaealise mõjutusvahendite seaduse § 13 lg 2 kohaselt

võib nimetada ka kohalike noorte osaluskogude arvu suurenemist, mida muuhulgas soodustas riiklik sisuline ja rahaline toetus. Tuginedes Eesti noortepoliitika ja noorsootöö põhialustele ning Euroopa Liidu liikmesriikide koostöökokkulepetele, on endiselt tähtis arendada ja toetada noorte osalusvõimalusi ning konsulteerida noortega kõikides noortepoliitika toimealades. Niimoodi tagatakse olukord, et noortele suunatud otsused ja poliitikad arvestavad noorte arvamuse ja nende tegelike vajadustega, seda eelkõige kohalikul tasandil.

koordineerib alaealiste komisjon oma haldusterritooriumil alaealistega tehtavat kriminaalpreventiivset tööd. Alaealiste komisjonide võrgustiku toimimine ja arendamine on olnud valdkonnas prioriteet viimase nelja-viie aasta jooksul. Loodud ja kasutusele on võetud spetsiaalne veebikeskkond alaealiste komisjonide sekretäridele, toimuvad regionaalsed (maakondlikud) ja riiklikult korraldatud baas- ja täienduskoolitused alaealiste komisjonide liikmetele. Alus on pandud ka mõjutusvahendite pakkujate andmebaasile, asutamisel on valdkonna koordinatsioonikogu. Haridus- ja teadusminister kinnitas 6. augusti 2009 käskkirjaga nr 708 „Tegevuskava noorte toimetuleku toetamiseks, sh alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks ja vähendamiseks Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas aastatel 2009–2011“. Tegevuskava hõlmab ministeeriumi haldusalas tegutsevate osapoolte kohustusi ja tegevusi, mille eesmärk on muuta alaealiste õigusrikkujatega tehtav töö tõhusamaks ja toetada noorte toimetulekut selliste tegevuste kaudu nagu erikoolide arendamine, alaealiste komisjonide tegevuse kvaliteet ja mõjutusvahendite kättesaa-

davus, kohalike varajase märkamise võrgustike arendamine jms. Alaealiste komisjonidesse suunati 2008. aastal 4012 alaealist õigusrikkujat, mis moodustab kogu eärühmast 2,58%. Alaealiste komisjonide poolt määrati 2008. aastal mõjutusvahendeid kokku 5202, millest enamiku moodustasid hoiatus, üldkasulik töö ja spetsialisti juurde vestlusele suunamine (vastavalt 40%, 21% ja 19,6% kohaldatud mõjutusvahendite koguhulgast). Alaealiste komisjoni suunatud kuni 14-aastaste ja 14–18-aastaste noorte koguarvus olulisi erinevusi ei ole (kuni 14-aastaseid 52,5% ning 14–18-aastaseid 47,5%), küll aga esinevad suured erinevused

2.3. NOORTE HUVIHARIDUS JA HUVITEGEVUS

Noorsootöö strateegias defineeritakse huviharidust kui pikaajalist ja huvitegevust kui lühiajalist süsteemselt juhendatud tegevust huvialaga vaba tahte alusel tasemeõppest ja tööst vabal ajal süvendatud teadmiste ja oskuste omandamiseks valitud huvialal (lk 23). Perioodil 2006–2013 keskendutakse huvihariduse ja -tegevuse valdkonna arendamisel (lk 29) sellele, et suureneks huvihariduse kättesaadavus noortele, areneks huvikoolide infrastruktuur ja uueneks varustus ning tõuseks huvikoolide tegevuse ühtlustatus.

2008. aastal rakendus Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) huvihariduse moodul, mille käigus esitasid huvikoolid esimest korda andmed oma õpilaste ja töötajate kohta. Huvikoolide seni kehtinud koolitusload kaotasid kehtivuse ning asendusid õppeasutuse ja õppeasutuse õppekavade registreeringuga EHIS-es. Haridus- ja Teadusministeeriumis koostatud huvihariduse olukorra ülevaate

soolises lõikes. 69% alaealiste komisjoni suunatudest on poisid. Kõige enam on alaealiste komisjoni suunajaks politsei (63% juhtudest) ning kool (18% juhtudest) või prokurör (16% juhtudest).

Õigusrikkumiste ennetamisel on oluline alaealiste komisjonide struktuuri edasine arendamine, pidades silmas kaasatud spetsialistide pädevust ja protseduuride kvaliteeti. Oluline on vastavate institutsioonide loomine ja tegevus kohalikul tasandil. Tähelepanu tuleb pöörata varajasele märkamisele ning rõhutada suuremat koostööd kohalikul tasandil kõikide teiste, lapse või noorega tegelevate asutuste ja institutsioonide vahel.

kohaselt oli 04.02.2009 EHIS-e väljavõtte järgi Eestis kokku 313 huvikooli ning 2409 kinnitatud õppekava. Õppureid oli huvikoolides 58 056 ning õppekasvatustööga (ÕKT) seotud töötajaid 3529. Hinnates huvihariduse vastavust huviharidusstandardile ja õppekavale, selgub, et näiteks spordiklubisid, kus õpe ei toimu õppekava alusel, on Eestis ligi kümme korda rohkem kui õppekava alusel õpetavaid spordikoole (Aruanne... 2008: 5).

Märkimisväärselt suur osa huvitegevusest toimub Eestis üldhariduskoolides huviringide vormis, kusjuures nii huviringide arvu kui ka tegevusvaldkondade kohta hetkel Eestis andmeid ei koguta. Seetõttu puudub ülevaade kõigist Eestis huvitegevusse kaasatud noortest. Huvikoolidest annab ülevaate koolide arvu, õppekavade, ÕKT-ga seotud töötajate ning õppureite kohta kooli omandivormi ja õppeasutuse alamtüübi lõikes tabel 1.

Tabel 1. Huvikoolide koondandmed

OMANDIVORM	ÕPPEASUTUSE ALAMTÜÜP	HUVIKOOLE	ÕPPEKAVU	ÕKT-GA SEOTUD TÖÖTAJAJD	ÕPPUREID
eraomand	muusika- ja kunstikool	27	116	187	4266
	spordikool	61	141	406	10995
	tehnika-, loodus-, loome- ja huvimaja või -keskused	7	32	28	1048
	muu huvikool	85	273	485	11088
eraomand kokku		180	562	1106	27397
munitsipaalomand	muusika- ja kunstikool	96	1354	1729	14324
	spordikool	14	92	236	5529
	tehnika-, loodus-, loome- ja huvimaja või -keskused	14	227	280	6899
	muu huvikool	9	174	178	3907
munitsipaalomand kokku		133	1847	2423	30659
KÕIK KOKKU		313	2409	3529	58056

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Tabel 2. Huvikoolides õppijate jaotus sugupoole ja keele lõikes

Sugu	Vanusgrupp	Keel				KOKKU
		eesti	eesti/vene	vene	muu	
mees	0–6	2786	71	630	9	3496
	7–11	5525	52	2023	35	7635
	12–18	5769	24	1944	26	7763
	19–26	346		198	4	548
	27–...	358		82		440
Mehi kokku		14 784	147	4 877	74	19 882
naine	0–6	4460	94	971	14	5539
	7–11	8082	77	2402	55	10 616
	12–18	8634	56	2647	26	11 363
	19–26	490	2	233		725
	27–...	1137	3	423		1563
Naisi kokku		22 803	232	6 676	95	29 806
KOKKU		37 587	379	11 553	169	49 688

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

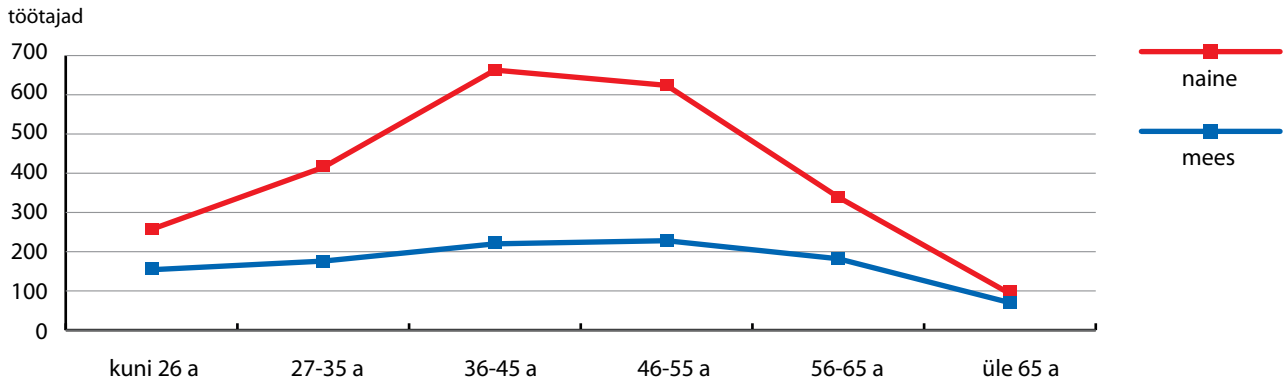
Näeme, et arviliselt on kõige enam muusika- ja kunstikoolide (127), millest enamik on munitsipaalomandis, samal ajal kui spordikoolide suurema osa moodustavad eraomanduses spordikoolid. Ka tehnika-, loodus-, loome- ja huvimajade või -keskuste puhul on vaekauss munitsipaalomandis koolide kasuks (14), samal ajal kui enamiku muudest huvikoolidest moodustavad erakapitalil põhinevad koolid.

313 huvikoolil on kinnitatud kokku 2409 õppekava, millest 72% on muusika ja kunsti valdkonnas, 12,5% üldkultuuri valdkonnas,

11,7% spordi valdkonnas ning vaid 2,5% õppekavadest tehnika ja 1,3% looduse valdkonnas. Samas oli Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel 2008/2009. õppeaastal märgitud huvikoolides õppureid 1825 õppekavale.

Kokku õppis 04.02.2009. aasta seisuga huvikoolides 49 688 inimest, kellest 11,2% õppis rohkem kui ühel õppekaval. Õppuritest kolmveerandi moodustasid noored vanuses 7–18 aastat, 19–26-aastaseid on huvikoolide õppurite hulgas 2,6% (vt tabel 2). Huvikoolides õppivatest isikutest 89% (44 106 õppurit) õpib korraga

Joonis 4. Huvikoolide õppekasvatustööga seotud töötajate jaotus sugupoole ja vanusgruppide lõikes

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Tabel 3. Huvihariduse arendamise 01.04.2009 projektikonkursi tulemused

Valdkond	Esitatud projekte	Toetatud projekte	Taotletud summa kokku (kr)	Toetatud summa kokku (kr)
Tehnika	35	20	6 992 796	2 274 405
Loodus	28	21	3 105 881	1 657 857
Üldkultuur	16	10	1 352 447	583 827
KOKKU	79	51	11 451 124	4 516 089

Allikas: www.huviharidus.ee

ühes huvikoolis ning 11% (5582 õppurit) õpib kahes või enamas huvikoolis.

Õppekasvatustööga seotud töötajaid oli huvikoolides kokku 3421, neist kõrgharidusega oli 70%. Töötajate soo- ja vanusjaotusest annab ülevaate joonis 4. Näeme, et kõige rohkem on ÕKT-ga seotud töötajate hulgas 36–55-aastaseid naisi (37,6% töötajast), 12% töötajatest on nooremad kui 26 aastat ning 4,7% on üle 65-aastaseid.

2008. aastal sõlmisid Haridus- ja Teadusministeerium ning Eesti Noorsootöö Keskus koostöölepingud Eesti Muusikakoolide Liidu, Eesti Olümpiakomitee ja Huvikeskuste Juhtide Koguga HAKK, et jätkata huvihariduse ja huvitegevuse projektikonkursse õppevahendite ostmiseks viies valdkonnas. Samal aastal valmistati ette ka konkursside tingimused, moodustati komisjone ja sõlmiti lepinguid. Konkursid kuulutati välja tehnika, looduse ja üldkultuuri valdkonnas 2009. aasta alguses, kuhu esitati kokku 79 projekti-taotlust, millest rahuldati 51 ehk 65% taotlustest kogusummas

4 516 089 krooni (vt tabel 3). Kokku oli erinevaid taotlejaid 62, kellest vaid 25 olid huvikoolid, seega osales konkursil kõigest 8% huvikoolidest. Ülejäänud taotlejad olid üldhariduskoolid, avatud noorteakeskused jt. Kõige enam toetati projektikonkursil tehnika valdkonna projekte (kokku veidi üle poole toetuste mahust).

2008. aastal jätkas Haridus- ja Teadusministeerium lasterikaste perede laste osalemise toetamist huvikoolides ja -ringides, eraldades selleks sihtotstarbelist toetust 800 000 krooni Eesti Lasterikaste Perede Liidule. Eraldi mainimist väärib ka kümne kohaliku omavalitsusega (kuus linna ja neli valda) sõlmitud lepingud huvikoolide renoveerimiseks ja põhivara soetamiseks kogusummas 2 166 300 krooni. (Aruanne strateegia... 2008: 30, 35)

Sarnaselt valdkonna üldise trendiga suurenesid ka huvihariduse ja -tegevuse võimalused, sh tänu riiklikule toetusele. Ka selles valdkonnas on oluline pöörata tähelepanu infrastruktuuri arendamisele ning tegevuse kvaliteedile, nt õppekavade arendamise kaudu.

2.4. NOORTE TEAVITAMINE JA NÕUSTAMINE

Noorte teavitamine on aja- ja asjakohase, kvaliteetse ning kättesaadava informatsiooni ja teavitamise teenuse tagamine noortele. Prioriteedid teavitamisvaldkonnas noorsootöö strateegia 2006–2013 kohaselt on 1) noorte infokanalite koostöö arendamine, et tagada info kättesaadavus noortele elukoha läheduses ning noortepärasel vormis, 2) noorte kaasamine noorteinfo kujundamisse ja vahendamisse, 3) noorteinfo kvaliteedi tõstmine.

Noortele teavitamise ja nõustamisteenuste tagamise kaudu soovitakse toetada noori nende elu puudutavate otsuste langetamisel (Noorsootöö... 2006: 23). Vastavate teenuste arendamiseks ja kättesaadavuse suurendamiseks toetas riik (Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Eesti Noorsootöö Keskuse kaudu) teenuse osutamist maakondades. Vaatamata negatiivsete lisaeelarvete

vastuvõtmisele säilitati teenuse rahastamist samal tasemel, noorte karjääriteenuste toetamise mahtu aga suurendati pea kaks korda tänu Euroopa Sotsiaalfondist kaasrahastatavale programmile „Karjääriteenuste süsteemi arendamine aastatel 2008–2011”, mille elluviijaks on SA Innove. 2009. aastal toetati maakondades noorte teavitamise ja nõustamise korraldamist riigieelarvelistest ja Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest kokku üle 10,8 miljoni krooniga. Teenust osutasid 23 keskust, millest 14 pakkusid nii teavitamis- kui ka nõustamisteenust, kuus ainult noorteinfo teenust ning kolm olid spetsialiseerunud ainult karjääriinfole ja -nõustamisele. Keskused osutasid teenust noortele vanuses 7–26 eluaastat. Eraldi pakuvad karjäärinõustamist kõrgkoolides õppijatele spetsiaalsed kõrgkoolide karjääriteenistused.

Üks näitaja noorte info- ja nõustamise teenuse vajalikkuse kohta on infopäringute arv keskustes, sh loendatakse eraldi keskuse külastusi, e-posti teel kontaktivõtte ning telefoni teel nõustamist. Eesti Noorsootöö Keskuse andmetel küsiti 2009. aastal üle Eesti noorteinfot pakkuvatest teavitamis- ja nõustamiskeskustest infot kokku 8393 korral. Infopäringute esitamise viisidest oli noorte seas kõige populaarsem infopäringu esitamine telefoni teel (3434 infopäringut). 2008. aastal toimus ENTK andmetel rühma- viisilist karjäärinõustamist keskustes kokku 1065 noorega, keskustest väljaspool 8062 noorega. Prioriteetne sihtgrupp on üldhariduskoolide lõpetajad. Individuaalset karjäärinõustamist sai 2008. aastal keskustes kokku 1044 noort ning väljaspool karjäärinõustamise keskust 2484 noort. 2008. aastal küsiti noorteinfo ja -nõustamiskeskustest enim infot õppimisvõimaluste kohta Eestis ja välismaal (erialad, koolid, sisseastumiseksamid), riigieksamite, õpilasvahetusprogrammide, suviste töö- ja praktikakohtade,

vaba aja veetmise võimaluste ning õpilasürituste ja huvitegevuse võimaluste kohta.

Noorte teavitamist on viimastel aastatel oluliselt edendanud ka Euroopa Noorte Eesti büroo, korraldades erinevaid teavitustegevusi nii noortele kui ka noortega tegelevatele spetsialistidele üle Eesti (vt tabel 4). Tallinna Spordi- ja Noorsooameti ning Integratsiooni Sihtasutuse eestvõttel on ilmunud mitmed noortele suunatud ja noorsootööd tutvustavad vahelehed üle-eestiliste päevalehtede vahel. Populaarseteks infoportaalideks on kujunenud www.nip.ee, www.rajaleidja.ee, www.taninfo.ee. Ka regionaalsel tasandil on märkimisväärselt pööratud tähelepanu maakondlike noorteportaalide loomisele ja arendamisele, nt http://noorte-aken.tartu.ee, www.vanker.ee, http://noor.laanemaa.ee, http://noored.parnu.ee, http://noored.raplamaa.ee, http://tankla.net jt.

Tabel 4. Programmi „Euroopa noored” esitlused 2009. aastal (09.11.2009 seisuga)

Maakond	Osalenud noori	Osalenud üliõpilasi	Osalenud täiskasvanuid	Kokku
Harjumaa	895		100	995
Hiiumaa	130			130
Jõgevamaa	100			100
Läänemaa	138	35		173
Põlvamaa	100			100
Pärnumaa	203			203
Raplamaa	200			200
Saaremaa	165			165
Tartumaa	740	110		850
Viljandimaa	495	10		505
Kokku	3166	155	100	3421

Allikas: Euroopa Noored Eesti büroo

Tabel 5. Infomessi „Teeviit” eksponentide ja küllastajate arv, 2006–2009

Näitaja	2006	2007	2008	2009
Eksponentide arv	160	174	164	161
Küllastajate arv	18 500	17 000	16 500	15 065

Allikas: Eesti Noorsootöö Keskus

Jätkus ka traditsioonilise ja populaarse noorte infomessi „Teeviit” korraldamine, kus võrreldes 2007. aastaga oli 2009. aastal mõnevõrra vähenenud nii eksponentide kui ka küllastajate arv. Eksponentide arvu vähenemist seostatakse eelkõige raske majandusliku olukorraga, küllastajate arvu langus tuleneb peamise sihtgrupi ehk noorte arvu vähenemisest. Samas oli 2009. aasta „Teeviida” messi osalejate hulgas eelnevate aastatega võrreldes oluliselt rohkem üle 18-aastaseid inimesi.

Väiksema tähtsusega ei ole muu noorte elu puudutav nõustamine. Näiteks tegutsevad Eesti Seksuaaltervise Liidu eestvedamisel üle Eesti 18 Amori noorte nõustamiskeskust, mille üldisem eesmärk on säilitada noore reproduktiivtervist ning ennetada riskikäitumist. Nõustamiskeskuste sihtgrupp on kuni 24-aastased noored (kaasa arvatud), kellele pakutakse nii individuaal- kui ka paarinõustamist grupid ja loengu vormis. 2008. aastal oli

noorte nõustamiskeskustes kokku 32 084 ennetusjuhtu, 1% neist olid alla 15-aastastega, ülejäänud 99% juhtudest oli tegu noortega vanuses 15-24 eluaastat. 95,4% juhtudest oli tegu naissoost noortega ning 81% juhtudest eestlastega. Täiendavalt registreeriti 14 206 telefoninõustamist. Korraldati 612 seksuaalharidusliku loengut ja grupid, milles osales 8557 õpilast vanuses 10–19 eluaastat (Noorte reproduktiivtervisealase... 2008). Samuti on noortele nende elu puudutavate otsuste tegemisel suureks abiks mitmed harivad veebilehed, nagu www.hiv.ee, http://lahendus.net või www.eluliin.ee ja mitmed teised.

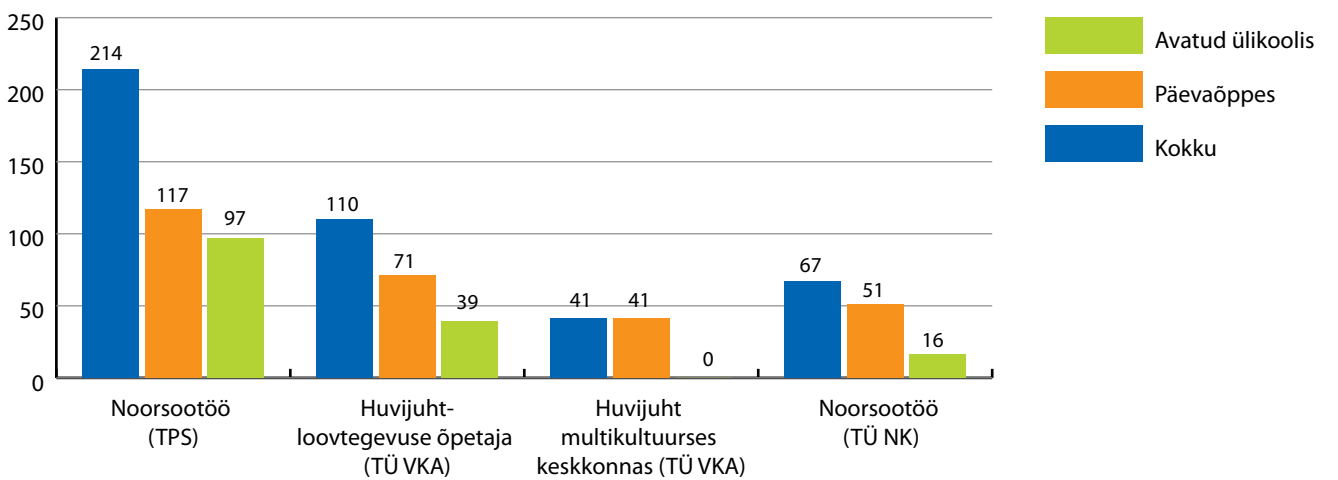
Vaatamata viimastel aastatel noorte teavitamise ja nõustamise valdkonnas toimunud arengutele on oluline märksõna siiski jätkuvalt kättesaadavus, kuna osutatava teenuse põhisihtgruppi kuuluvate noorte arv on siiski veel pakutavate võimalustega võrreldes suurem.

2.5. NOORSOOTÖÖKOOLITUS

Noorsootööd on võimalik õppida Eestis alates 1992. aastast, mil avati noorsootöö eriala Tallinna Pedagoogilises Seminaris (TPS). 1994. aastal avati huvijuhi eriala tollases Viljandi Kultuurikolledžis (praegune Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (TÜ VKA))

ning 2005. aastast on võimalik noorsootöö eriala omandada ka Tartu Ülikooli Narva kolledžis (TÜ NK). 01.09.2009 seisuga õppis noorsootöö erialal eri kõrgkoolides kokku 432 üliõpilast, neist 280 päevaõppes ja 152 avatud ülikoolis (kaugõppes).

Joonis 5. Üliõpilaste arv noorsootöö õppekavadel 01.09.2009

Allikas: Tallinna Pedagoogiline Seminar, Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia, Tartu Ülikooli Narva kolledž

Tabel 6. Riigieelarvelised õppekohad noorsootöö erialal 2009/2010. õppeaastal

Õppekava	Õppeasutus	Riigieelarvelisi õppekohti
Noorsootöö	Tallinna Pedagoogiline Seminar (TPS)	45
Huvijuht-loovtegevuse õpetaja	TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia (TÜ VKA)	24
Noorsootöö	Tartu Ülikooli Narva Kolledž (TÜ NK)	15

Allikas: Tallinna Pedagoogiline Seminar, TÜ Viljandi kultuuriakadeemia, TÜ Narva kolledž

Riiklik koolitustellimus noorsootöötajate ettevalmistamiseks on olnud tänaseni stabiilselt 84 õppekohta aastas. Õppekohtade jagunemisest õppeasutuste vahel annab ülevaate tabel 6.

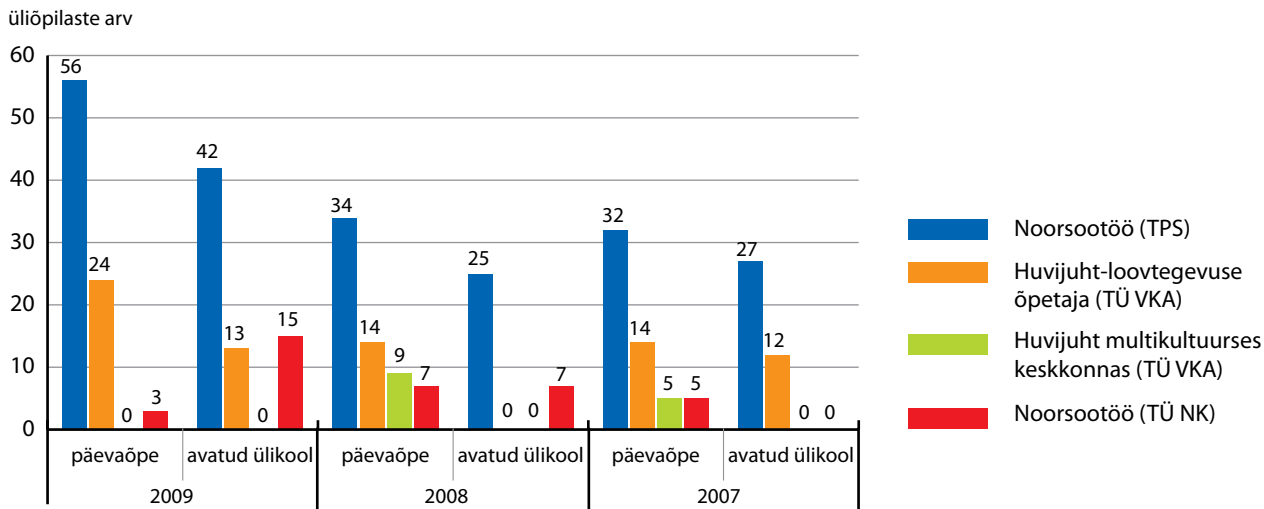
Olulisemate arengutena noorsootöötajate õpetamises võib esile tõsta kõrgkoolide õppekava arendusliku tegevuse, mille tulemusel on kõigis kolmes kõrgkoolis õppekavad üles ehitatud väljundipõhiselt. Selle tegevuse käigus on alustatud ka omavalitsuse koostöoga. Lisaks on kõrgkoolid pööranud tähelepanu kõrvalerialadele ja spetsialiseerumistele. Tallinna Pedagoogilises Seminaris on noorsootöö erialal võimalik valida rahvusvahelise noorsootöö ning disaini ja meedia kõrvalerialade vahel. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias on valida loovusõppe (sh ka rakendusteater), tegevusõppe (sh seikluskasvatus, mängumudeldus

ja simulatsioonid) ja kultuurikorralduse spetsialiseerumissuuna vahel. TÜ Narva kolledž pakub lisaerialana sotsiaalpedagoogikat ja kohaliku omavalitsuse korraldust.

2009/2010. õppeaastal ei toimunud TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias seoses õppekava sulgemisega enam vastuvõttu huvijuhi erialale multikultuurses keskkonnas. Joonis 6 annab ülevaate üliõpilaste vastuvõttust aastatel 2007–2009 eri kõrgkoolides õpetatavate erialade lõikes.

Noorsootöö strateegia 2006–2013 kohaselt mõistetakse noorsootöölase koolitusena kvaliteetseks noorsootöoks vajalike hoiakute, teadmiste ja oskuste omandamise ja arendamise võimaluste olemasolu, kättesaadavuse ja kvaliteedi tagamist noorsootöö

Joonis 6. Vastuvõtt noorsootöö õppekavadele, 2007–2009

Allikas: Tallinna Pedagoogiline Seminar, TÜ Viljandi kultuuriakadeemia, TÜ Narva kolledž

arengu ja tulemuslikkuse soodustamiseks (lk 24). Koolitusprioriteetideks on perioodil 2006–2013 olnud noorsootööhariduse saamise võimaluste tagamine ja laiendamine, täienduskoolituse arendamine, valdkondlike õppematerjalide ja kirjanduse publitseerimine ning kutse andmise süsteemi väljaarendamine (lk 27).

Lisaks tasemeõppele on 2009. a koolitusvaldkonnas oluliselt tähelepanu pööratud ka täienduskoolitusele, mida pakuvad nii kõrgkoolid, eri koolitusasutused kui ka Eesti Noorsootöö Keskus ja Euroopa Noored Eesti büroo. Noorsootöötajatele on mitmeid koolitusi ja seminare korraldanud ka maavalitsused, kohalike omavalitsuste liidud ning noortevaldkonna katusorganisatsioonid (Eesti Avatud Noortekeskuste Ühendus, Eesti Noorsootöötajate Ühendus, Eesti Noorteühenduste Liit jpt).

Kogu noorsootöölase koolitusvaldkonna arengule on andnud märkimisväärse panuse riiklik Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahastatav programm „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“, mille elluviija on Eesti Noorsootöö Keskus ja partner SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo. Programmi kaudu on alates 2008. aasta sügi-

2.6. NOORTE Tervistav ja arendav puhkus

Noorte tervistavat ja arendavat puhkust korraldatakse erinevate vaba aja veetmise projektide ning laagrite kaudu. Eesti Noorsootöö Keskuse tegevusena on see eelkõige hõlmanud kahte suuremat valdkonda – noortesporti ning noorte- ja projektlaagreid.

Noorsootöö seaduse kohaselt tegutseb noortelaager Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt väljastatud tegevusloa alusel ning projektlaager kohaliku omavalitsuse (mille territooriumil laager toimub) poolt väljastatud loa alusel. Mõlema laagri puhul peab vahetuse kestuseks olema vähemalt kuus ööpäeva. Noortelaager tegutseb kokku üle 60 päeva aastas ning projektlaager alla 60 päeva aastas.

Eesti Noorsootöö Keskuse andmetel tegutses Eestis 2009. aastal 24 Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt väljastatud tegevusloaga noortelaagrit. Riiklikult toetati kokku 21 719 lapse osalemist noorte- või projektlaagris ning suurema toetussumma eraldamise kaudu võimaldati laagrisuvest osa saada ka lastekodulastel ja vähem kindlustatud peredest pärit lastel (laagri teenusest riiklikul toetusel osa saanud laste koguarv moodustab 2008. aasta laagris osalenud laste arvust 66%). Noortelaagrid on märkinud laagri vahetustes osalejate vanuseks 7–19 eluaastat. 2008. aastal korraldatud laagrisuve uuringu kohaselt selgus, et kõige sagedamini sattusid laagrilistest valimisse 12–13-aastased laagrilised (Laagrisuvi

sest korraldatud noorsootöötajatele arvukalt koolitusi ja seminare, koostati mitteformaalse õppe kontseptsioon, käivitati koolitajate koolituse valdkonna tegevused, kättesaadavuse tagamiseks rakendati koolituskalendrit ja koolitajate andmebaasi, arendati mitteformaalse õppimise veebilehte (www.mitteformaalne.ee). 2009. aastal korraldati 41 koolitust ja seminari üle tuhandele osalejale. Koolitajate andmebaasi oli end 2009. aasta lõpu seisuga registreerinud 140 noortevaldkonna koolitajat. Noortele korraldatud koolitustest väärrib mainimist programm „Euroopa noored“, mille raames on 2009. aastal (10.11.2009 seisuga) korraldatud 67 noortekoolitust üle 700 osalejaga.

ESF-i programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“ raames arendati 2009. aastal noortevaldkonna õppematerjale ning koostööd mitteformaalse ja formaalse õppe koolitajate vahel. Alustati noorsootöö ajakirja Mihus väljaandmist, mille eesmärk on tuua noorsootöö professionaalile kergemalt kätte uued teooriad, arengud, uuringud, arvamused ja praktikad, mis on hetkel aktuaalsed nii Eestis kui ka mujal maailmas.

2008), mis ilmselt näitab, et just selles vanuses noored on laagris osalejatest enamuses. Eesti Statistikaameti andmetel elas 1. jaanuari 2009 seisuga 7–19-aastaseid noori Eestis kokku 189 562. Seega said 6,4% nimetatud vanusegrupi noortest toetust riiklikust noorte tervistava ja arendava puhkuse programmist, et osaleda tegevusloaga noortelaagrites. Kokku sai 2009. aastal riiklikku laagritoetust 11,5% 7–19-aastaste noorte vanusegrupist.

Hasartmängumaksu Nõukogu vahenditest eraldati 2009. aastal noorte tervistava ja arendava puhkuse korraldamiseks ligikaudu 9,5 miljonit krooni, mis moodustab 2008. aasta toetuse mahust 60%. Täiendavalt toetasid laagrite korraldamist kohalikud omavalitsused. Näiteks Tallinn jagas projektlaagrite toetusi 41 korraldajale kokku üle 2,3 miljoni krooni. Integratsiooni Sihtasutus jagas 2009. aastal valdkondliku arengukava „Eesti lõimumiskava 2008–2013“ eesmärkide täitmiseks toetust 16 organisatsioonile, et korraldada eestikeelsetele ja venekeelsetele noortele ühiseid projektlaagreid kokku ligikaudu 3,7 miljoni krooni eest.

2009. aastal toetatud noortelaagrites olid vahetused kestusega 6–12 päeva, üle poolte korraldatud laagritest kestsid üheksa või enam päeva, samuti oli kõige sagedamini just üheksapäevaseid laagreid. Laagrituusiku maksumus oli lapse jaoks 1290–2860 krooni (laagripäeva tegelikule maksumusele lisandus riiklik toe-

tus vastavalt 45 krooni lapse kohta päevas). Üle pooltes vahetustes maksis laagrituusik 1855 või rohkem krooni, keskmine hind oli 1934 krooni. Eesti Statistikaameti andmetel oli 2009. aasta teise

2.7. NOORTE TÖÖKASVATUS

Noorte töökasvatuse sisuks on mitmekesiste meetmete kaudu tõsta noorte tööhõivevalmidust ning parandada noorte olukorda tööturule sisenemisel. Noorte tööhõivega seotud probleemidega tegelemiseks on kavandanud meetmeid Sotsiaalministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium ning Rahandusministeerium.

Noorte tööpuudus on sarnaselt teiste riikidega probleem ka Eestis. Eesti Töötukassa andmetel oli 31.03.2009 seisuga Eestis 16–24-aastaseid töötuid registreeritud 9445, mis moodustab 5,2% kogu vanusegrupist. 31. oktoobri 2009 seisuga oli registreeritud töötuid nimetatud vanusegrupis juba 12 968, mis moodustab 7,1% vanusegrupist (arvutuste aluseks on Statistikaameti avaldatud Eesti rahvaarv 01.01.2009 seisuga).

Noorte tööhõive edendamine on Eesti Töötukassa poolt elluviidava Euroopa Sotsiaalfondist kaasrahastatava programmi „Kvalifitseeritud tööjõu pakkumise suurendamine 2007–2013” üks tegevusi, kus keskendutakse noorte tööturule sisenemise võimaluste suurendamisele ja töötuse vähendamisele. Erinevate aktiivsete tööturumeetmetena oli 2008. ja 2009. aastal planeeritud osutada selliseid teenuseid nagu karjäärinõustamine, töötusingukoolitus, erialakoolitus, tööpraktika, tööharjutus, tööklubi, sotsiaalne rehabilitatsioon ja psühholoogiline nõustamine. Programmi käigus toimuvatel teabepäevadel informeeritakse koolide õppealajuhatajaid ja huvijuhte Eesti Töötukassa võimalustest.

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium on Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse kaudu toetanud erinevaid noorte tööhõivevalmidust tõstvaid tegevusi, sh konverentse ja üritusi nagu „Õpilasest ettevõtjaks”, „Lahe koolipäev”, „Juhtimisaju”, õppematerjalide loomine üldharidus-, kutse- ja kõrgkoolide õpilastele (Reedik 2009: 8).

Eesti Noorsootöö Keskuse korraldamisel viiakse igal aastal ellu koondprojekti „Õpilasmalev”. 2009. aastal toetati 35 organisatsiooni üle Eesti õpilasmalevate korraldamiseks kokku 3805 noorele. Õpilasmalevate poolt Eesti Noorsootöö Keskusele esitatud aruannete põhjal osales suvistes õpilasmalevates kokku 4392 noort.

kvartali seisuga keskmine brutopalk kuus 12 716 krooni, mis teeb laagrivahetuse tuusiku maksumuseks keskmiselt 15% kuupalgast.

Noorte töövalmiduse tõstmiseks pakkusid 2009.aastal paljud organisatsioonid mitmekesiseid tegevusi. Kindlasti on üks hea väljund osaleda noorteühendustes (Eesti Gaidide Liit, Noorteühing T.O.R.E. jt), viia ellu omaalgatuslikke vabatahtlikke projekte (nt programmis „Euroopa noored”, SINA-noorteprogrammis), osaleda õpilasfirmade tegevuses (Junior Achievement Eesti), lüüa kaasa töövarjupäevades, osaleda noorteüritustel (nt Eesti Noorteühenduste Liidu poolt korraldatud rahvusvaheline noortepäev „Aktivist töötuks ei jää” 12.08.2009) ning mitmed teised projektid ja programmid.

Oluliseks tegevuseks töökogemuse saamisel on noorte vabatahtlik tegevus. 2009. aasta lõpus alustati Haridus- ja Teadusministeeriumi noorteosakonna eestvedamisel Eesti vabatahtliku teenistuse programmiga T.A.H.E. Algatuse idee on võimaldada töötutele noortele saada kogemusi ning arendada sotsiaalset võrgustikku eri noorteühingutes, et suurendada noorte konkurentsivõimet tööturule sisenemiseks. Algatuse rakendaja on Eesti Noorsootöö Keskus, parterina on kaasatud ka Töötukassa. Tähtsaks võimaluseks noorte vabatahtlikuks tegevuseks noortevaldkonnas on programmi „Euroopa noored” Euroopa Vabatahtlik Teenistus.

Noorte töökasvatuse ja ka kogu noortevaldkonna seisukohalt on oluline noorsootöös õpitu arvestamine edasise hariduse jätkamiseks ja tööelu alustamiseks. Noorsootöös osalemine toetab noorte konkurentsivõime suurenemist ja tema üleminekuid haridusest tööturule. Noorsootöös õpitu ja kogetu väärtustamiseks, fikseerimiseks ja hindamiseks töötas ENTK välja vastava veebiportaali kontseptsiooni. Varem puudus noorte erinevaid õpikogemusi koondav veebiportaal, mis võimaldab kirjeldada nii formaalhariduse kui ka mitteformaalse õppe kaudu omandatud oskusi, teadmisi ja pädevusi ning seeläbi juhtida nii noorte kui ka tööandjate tähelepanu mõlema tähtsusele. Samuti puudus keskkond, mis võimaldaks süsteemselt koondada noorsootöös osalemist tõendavaid tunnistusi või eneseanalüüsi vorme. Loodav tehniline lahendus aitab väärtustada noorte erinevaid õpikogemusi, muuta need nähtavaks ja arvestatavaks seeläbi, et pakub noortele keskkonna, kuhu saab koondada kõik enda erinevad õpikogemused ning neid analüüsida. Nimetatud tegevusi on vaja selleks, et teha karjääriplaane või koostada eluloo kirjeldust või vormistada portfoolio, mida esitada tööandja(te)le tööle kandideerimisel

või VÕTA-süsteemile varasemate õpi- või töökogemuste arvestamiseks. Õpikogemuste kirjeldusi koondava veebiportaali abil on võimalik tuvastada ja tunnustada noorte mitteformaalse ja informaalse õppimise teel ehk noorsootöö kaudu omandatud oskusi ja pädevusi. Tööandjatel tekib võimalus hinnata noorte varase-

2.8. RAHVUSVAHELINE NOORSOOTÖÖ

Rahvusvaheline noorsootöö eesmärk on anda nii noortele kui ka noorsootöötajatele rahvusvahelise koostöö kogemusi ja luua kultuuridevahelise õppimise võimalusi.

Haridus- ja Teadusministeerium on sõlminud noorsootöölased koostööprotokollid Soome Haridusministeeriumi, Belgia Flaami kogukonna, Saksamaa Liitvabariigi Perekonna-, Vanurite-, Naiste- ja Noorteministeeriumi ja Hiina Haridusministeeriumiga. Lisaks on sõlmitud Jaapaniga Hea Tahte Missioon, mille eesmärk on suurendada ning tagada Eesti ja Jaapani vahel tihedam koostöö kultuuri- ja haridussuhetes. Programmi algataja on Jaapani valitsuskabineti noortevahetuse osakond. Kõikide koostöölepingute oluline osa on noorsootöötajate liikuvusele suunatud tegevused

mat kogemust süsteemselt ja saada adekvaatsem pilt noore potentsiaalset töötajana. Koolidel on võimalik toetada noorte edasiõppimise soovi, arvestades nende noorsootöös omandatud kogemusi, ning samuti süsteemselt hinnata noore arengut. Vastav tehniline lahendus valmib 2010. aastal.

ning vastastikune õppimine (Aruanne... 2008: 8). 2008. aasta oktoobris allkirjastati Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Hiina Rahvavabariigi Haridusministeeriumi vaheline koostööprogramm aastateks 2008–2012.

Euroopa Liidu noorte kodanikuharidusprogrammis „Euroopa noored” jätkati ka 2008. aastal noorte omaalgatuslike projektide ja rahvusvahelise koostöö toetamist. 2008. aastal esitati kokku 253 taotlust, millest 139 taotlusele (54%) eraldati toetust ühtekokku 22,3 miljoni krooni ulatuses (vt tabel 7). Euroopa Noored Eesti büroo 2008. aasta aastaraamatu andmetel osales Eestis toetatud projektides 2066 noort. Alaprogrammide lõikes (tabel 8) toetati varasemaga võrreldes rohkem noortealgatusi ja -seminare.

Tabel 7. Programmi „Euroopa noored” statistiline ülevaade 2005–2008

Näitaja	2005	2006	2007	2008
Esitatud projekte	117	392	211	255
Toetatud projekte	76	297	129	138
Toetusprotsent esitatud taotlustest	65%	76%	61%	54%
Eraldatud toetussumma (krooni)	12 593 782	33 177 033	22 501 963	21 993 631

Tabel 8. Ülevaade programmi „Euroopa noored” kaasatusprojektidest 2008. aastal

Programmi „Euroopa noored” alaprogramm	Toetatud projektid kokku	Erivajaduste ja vähemate võimalustega noori kaasavaid projekte kokku
Rahvusvahelised noortevahetused	35	25
Kohalikud ja rahvusvahelised noortealgatused	44	44
Noorte demokraatiaprojektid	1	1
Euroopa vabatahtlik teenistus	37	20
Koostööprojektid EL-i naabrusspiirkonnaga	15	8
Koolitused ja võrgustikuprojektid	5	3
Noorte seminarid	6	6

III NOORTE OSALUS

Noorte osalus on noorte inimeste aktiivne või passiivne sekkumine ühiskonna protsessidesse, nende mõju ühiskonnas vastuvõetavatele otsustele (Noorsootöö strateegia... 2006: 34). Eristatakse aktiivset ja passiivset osalust. Aktiivne osalus tähendab noorte omaalgatuslikku tegutsemist ja initsiatiivi oma hääle kuuldavaks tegemisel, passiivse osaluse korral osaletakse ühiskonna pakutavates tegevustes. Kodanikuühiskonna mõistes on osalus isiku võimalus kaasa rääkida otsustes, mida teda puudutavad. Mikko Lagerspetzi (2007) kohaselt on selle üheks oluliseks kanaliks mittetulundusühendused, mis püüavad luua partnerlussuhteid avaliku võimuga. Osaluse eeldustena on Lagerspetz nimetanud aegsasti piisava teabe saamist arutatavatest otsustest, osalejatega konsulteerimist ning reaalse mõju avaldamise võimalust (samas lk 13).

Euroopa hartas on noorte osalemise kohta kohalikus ja regionaalses elus nimetatud viis peamist omavahel tihedalt seotud tegurit, et tagada noorte täielik osalus. Selleks peavad kogukonnas olema noortele tagatud õigused (sh põhiõigus osaleda), vahendid (sh noorte elutingimused, sotsiaalne turvalisus, haridus, tervishoiud, transport), ruum (sh füüsiline koht ning koht institutsionaalses struktuuris), võimalused (sh ligipääs informatsioonile, olemasolevad noortele kohased süsteemid, struktuurid, protsessid ja tegevused) ja toetus (sh isiklikul, organisatsioonilisel ja omavalitsuse tasandil). (Godžik-Ormel 2008: 34–41)

Noorsootöö strateegia määratleb noorte osalust noortele otsustusprotsessides osalemiseks mitmekesiste võimaluste loomise- na ja osalusmotivatsiooni arendamisena (lk 24) ning valdkonna arengut on kirjeldatud järgmiste tulemusnäitajate kaudu: (i) välja

on antud metoodiline materjal, mis tutvustab noorte osaluse võimalusi omavalitsuses; (ii) igas maakonnas tegutseb noortekogu, (iii) on korraldatud noorte osalust teadvustav kampaania (lk 30).

Eesti Noorteühenduste Liidu korraldamisel ja Eesti Noorsootöö Keskuse toetusel anti 2008. aastal välja nn osaluskogumik „Osale. Ütle, kui mõtled!“, mis on Integratsiooni Sihtasutuse poolt Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest tõlgitud ka vene keelde. Koostöös Integratsiooni Sihtasutusega on välja antud eestikeelse osaluskogumiku teine ja kolmas trükk ning venekeelse kogumiku esimene trükk. 2009. aastal valmis Eesti Noorteühenduste Liidu koordineerimisel ja Eesti Noorsootöö Keskuse toetusel raamat „Noorte kaasamine ja osalemine: Käsiraamat noorele, noortekogule, noortevolikogule, ametnikule, maakonna, kohaliku omavalitsuse juhile ja noorsootöötajale“.

Eesti Noorsootöö Keskuse andmetel tegutses 2009. aastal 14 maakondlikku noortekogu. Noortekogude liikmete arv suurenes võrreldes 2008. aastaga ja noortekogudesse kuulus 253 noort. 2008. aasta aprillis kuulus maakondlikesse noortekogudesse 221 liiget vanuses 14–26 aastat, neist 71% olid naissoost ja valdav osa (94%) üldharidus-, kutse- või kõrgkoolide õpilased. 2008. aasta kohalike omavalitsuste uuringust selgus, et noortekogu on loodud 26% omavalitsustest ning 10% omavalitsustest oli noortekogu uurimise hetkel loomisel (Krusell & Reitav 2008). Kaasamise ja osaluse käsiraamatu kohaselt võivad kohaliku omavalitsuse noortekogu liikmeks olla noored vanuses 13–26 eluaastat, kelle elukoht on registreeritud konkreetse omavalitsuse haldusüksuse territooriumil; noortekokku soovitatakse kaasata mitte vähem kui 15 noort. (Aruanne 2008: 17).

LÕPETUSEKS

Noorsootöö Eestis on pikkade traditsioonidega valdkond.⁶ Traditsioonide säilitajateks ja arendajateks on olnud noortega tegelevad spetsialistid. Praegune noorsootöö Eestis on aastakümnete jooksul kujunenud valdkond, mis toimib selgepiirilises õigusruumis (valdkonda reguleerib noorsootöö seadus, alavaldkondi reguleerivad alaealise mõjutusvahendite seadus ja huvikooli seadus) ning mille eesmärgid ja tegevused, nagu ka nende saavutamiseks ning täitmiseks kavandatud vahendid on strateegiliselt planeeritud.

Tinglikult on noorsootöö jaotatud kümneks alavaldkonnaks. Jaotuse tingib nii valdkonna ulatus kui ka tegevuste ja meetodite mitmekesisus. Viimased määravad osaliselt omakorda vastavate teemadega tegelevate noorsootöötajate ja noorsootöösutuste nimetused. Tihtipeale on noorsootöö alavaldkonnale viitav nimetus (nt huvijuht või laagrikasvataja) valdkonnaga vähem kokku puutuvale inimesele harjumuspärasem ja arusaadavam, kuid seda ei seostata konkreetse noorsootöö institutsiooni või valdkonnaga.

Noorsootöö üks oluline väärtus peitub noorte vajadustest lähtuva mitteformaalse õpikeskkonna pakkumises ja tagamises, mis omakorda suurendab noore konkurentsivõimet ja toetab tema üleminekut haridusest tööturule, sh haridustee jätkamisel. Osalemine noorteorganisatsioonides ja -ühendustes, huviringides, laagrites, noorteprogrammides, -projektides jt tegevustes pakub noorele võimalust arendada erinevaid elus hakkama saamise seisukohalt vajalikke oskusi ja pädevusi, luua sotsiaalseid kontakte ning võimaldab juurdepääsu noore jaoks olulisele infole. Eelmainitu aitab kujundada noorest aktiivset ning leidlikku ühiskonna liiget, kes oma teadmiste, oskuste ja pädevustega on ühiskonna ning tööturu jaoks väärtuslik ressurss.

Noorsootöös pakutav mitteformaalne õpe on toeks noorte arendamisel formaalõppe kõrval. Kuna mitteformaalse õppe tulemused ei ole mõõdetavad formaalõppe hindamisskaaladel ning õppe tulemuslikkust ei hinnata ega anta selle kohta sageli ka mingit tagasisidet, siis on mitteformaalse õppe kaudu omandatud teadmised, oskused ja pädevused sageli jäänud märkamata. Oluline on noortele teadvustada, et mitteformaalse õppe vahendusel on võimalik omandada mitmekesisem haridus ning suured oma konkurentsivõimet, mis on oluline tegur tööturule

sisenemisel. Ka on pooleli jäänud õpingute juurde tagasipöördumisel abi mitteformaalses õppes omandatust, kui seda osatakse väärtustada ning tõendada. Noorte oskus oma erinevaid õpikogemusi väärtustada ja õpitulemusi analüüsida on oluline edasiste arengutegevuste võimaldaja ja üks eeldusi elukestva õppe suhtes positiivse hoiaku kujunemisel. Nimetatud eelduse realiseerimiseks on vajalik tunnustada ja arvestada noorte erinevaid mitteformaalses õppes saadud kogemusi võrdselt formaalõppes omandatud kogemustega.

Oma olemuselt on noorsootöö mõtestatud, sihipäraselt planeeritud, mahukas ja väärtuslik õppe- ja kasvatusprotsess, mis toetab noore teadmiste, oskuste ja väärtuste kujunemist. Noorte parem tundmine on noorsootöö üks alustalasid, mis mõjutab oluliselt valdkonnaga seotud spetsialistide igapäevatööd ja otsuseid. Seetõttu toetatakse noortega töötavate spetsialistide pädevuste kujunemist ning arendamist laialdaste õppe- ja enesetäiendamise võimalustega. Noortevaldkonnas otsuste tegemisel on üliolulise tähtsusega veel noortega konsulteerimine kõikidel tasanditel ja teemadel ning selleks võimaluste loomine (vt ka Noorsootöö siin ja praegu. ENTK, 2009).

Lisaks erinevate struktuuride ja tegevuste jätkusuutlikkuse tagamisele oli 2009. aastal prioriteediks noorsootöö ja noorsootöös õpitu olulisus, kvaliteet ja selle esiletoomine. Nagu mainitud, alustati ulatusliku noorsootöötajate pädevuste arenguprogrammi, noorsootöös õpitu tunnustamise veebiportaali, noorsootöö kvaliteedi hindamise ja noorte eluolu seire süsteemi loomisega. Ülevaates toodud statistika ja näited iseloomustavad ka noorsootöö ja teiste oluliste noortepoliitika toimealade (nt haridus, tööturg, kriminaalpoliitika jne) seoseid ja mõju, mis omakorda rõhutab edaspidise tiheda koostöö ja väärtuste jagamise vajadust. Ja kuigi palju on veel teha, on nii mõndagi juba tehtud, mis kahtlemata aitab kaasa valdkonna edasisele arengule.

Analüüsides noortevaldkonna arengunäitajaid ja tegevusi, võib väita, et püstitatud strateegilised eesmärgid on 2009. aastaga saavutatud. Samas on oluline jätkuv tähelepanu ja toetus nii prioriteetsetele suundadele kui ka noortevaldkonnale tervikuna, et tagada edasine areng, kvaliteet ja kättesaadavus, sh ennetada noorte sotsiaalset tõrjutust. Noorsootöö strateegias kehtestatud indikaatorite areng on näidatud tabelis 9. Andmete tõlgendami-

⁶ Vt Martinson, Bruus & Sikk. 2000. Noorsooliikumise ajaloost Eestis. – Eesti Noorsooraport. EV Haridusministeerium, Euroopa Nõukogu, 35–50.

Tabel 9. Noorsootöö eesmärkide saavutamise indikaatorite areng 2009. aastal

Indikaator	2005	2006	2007	2008	2009
Noorte (7–26) kaasatus noorsootöösse	42%	42%	42%	37%	35%
Noorte osalus noorteühingutes	3%	4%	4,1%	6%	7%
Noorsootöö asutuste arv suureneb	ca 420	ca 440	ca 498	ca 570	742
Noortekogud igas maakonnas ja suuremates linnades	5	14	18	20	31

sel peab arvestama, et ainsana langustrendis oleva indikaatori – noorte kaasatus noorsootöösse – tase muutus olulisel määral mitte kättesaadavuse langusega, vaid arvestusmetoodika täpsustumisega (nt ei sisalda hinnangut üldhariduskoolides toimuvale huvitegevusele). Seda, et kaasatus noorsootöösse ei ole negatiivselt muutunud, kinnitab nt suurenenud üleriigiliste noorteühingute arv. Konkreetse mõjutegurina võib välja tuua aga pearahapõhiste programmide-projektide rahastamise vähendamist lisaelarvete tõttu, millega seoses vähenes riigi poolt toetatavate noorte kohtade arv (nt vastav vähenemine koondprojektides „Tervistav ja arendav puhkus” ning „Õpilasmalev”).

2009. aastal on kasvanud noorte kaasatus registreeritud noorteühingutesse. Samuti on kasvanud noorsootööasutuste arv, seda

nii avatud noortekeskuste, teavitamis- ja nõustamiskeskuste kui ka huvikoolide arvu suurenemisega. 2009. aasta andmed huvikoolide kohta pärinevad Eesti Hariduse Infosüsteemist. ERF-i rakendamine peaks veelgi soodustama avatud noortekeskuste, noorte info- ja nõustamiskeskuste ja huvikoolide arvu suurendamist.

Kokkuvõte: Noorsootöö strateegia aastateks 2006–2013 eesmärkide täitmist kaardistavad mõõdikud näitavad valdkonna arengu jätkuvat tõusu. Noorsootöö strateegias 2006–2013 prognoositud 2009. aasta sihttasemetest kolm on saavutatud, noorte kaasatus noorsootöösse on prognoositust madalam seoses indikaatori metoodika täpsustamisega.

KASUTATUD MATERJALID

- ARUANNE strateegia eesmärkide ja rakendusplaani täitmisest 2008. aastal. Noorsootöö strateegia 2006–2013. [www] www.hm.ee/index.php?popup=download&id=8492 (15.11.2009)
- ENESEHINDAMISE käsiraamat noorteühendusele. 2008. Tallinn: MTÜ Eesti Noorteühenduste Liit.
- EUROOPA Noored Eesti büroo aastaraamat 2008. 2009. Tallinn: Euroopa Noored Eesti büroo.
- GODŽIK-ORMEL, Ž. 2008. *Have your say! Manual on the Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life*. Strasbourg: Council of Europe, 15–41.
- KRUSELL, S., REITAV, U. 2008. *Noorsootöö rahastamine kohalikes omavalitsustes. Uuringu aruanne*. Tallinn: MTÜ Eesti Noorteühenduste Liit.
- KRUSELL, S., REITAV, U. 2009. *Kohaliku tasandi noorsootööd teostavate mittetulunduslike organisatsioonide areng. Uuringu aruanne*. Tallinn: MTÜ Mõnus Tegu.
- LAAGRISUVI 2008. Uuringuraport. 2008. – S. Krusell (koost). Tallinn: MTÜ Mõnus Tegu.
- LAGERSPETZ, M. 2007. *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn: Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuse Liit.
- NOORSOOTÖÖ seadus (RT I 1999, 27, 392). 15. november 2009 kehtinud versioon.
- NOORSOOTÖÖ strateegia 2006–2013. 2006. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- NOORTE reproduktiivtervisealase nõustamise ja seksuaalsel teel levivate haiguste ennetamise projekt. Projekti 2008. aasta tegevuste lühikokkuvõte. [www] <http://www.amor.ee/63027> (15.11.2009)
- RANNALA, I.-E, TIKO, A., ROHTLA, A. 2006. *Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides*. Tallinn: Justiitsministeerium.
- REEDIK, E. 2009. *Ülevaade hetkeolukorrast noorte tööhõives ja selle suurendamisele suunatud meetmetest*. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus, 8.
- SALLA, J., TAMM, K. 2009. *Alaealistega seotud kuritegevus. – Kuritegevus Eestis 2008*. Tallinn: Justiitsministeerium, 69–75.

Noorte vaba aeg

Gerli Nimmerfeldt

Vaba aja mõiste
Organiseeritud ja organiseerimata vaba aeg kooli ajal
Tervisesport
Kultuuritarbimine

Noorte vaba aeg

Gerli Nimmerfeldt

Võimalus vaba aega endale meelepäraselt veeta on noorte elus niisama oluline kui hea hariduse ja töö saamine. Vaba aega võib sisustada väga erinevalt, alates sportimisest, hobidega tegelemisest, enesetäiendamisest ja -arendamisest ning lõpetades lihtsalt puhkamise, lõõgastumise ja meelelahutusega. Noorte vaba aja veetmise viis peegeldab ühelt poolt noorte väärtushinnanguid (mida peetakse oluliseks), teiselt poolt aga olemasolevaid võimalusi. Käeolevas peatükis vaadeldakse Eesti noorte vaba aja kasutust vanuse, soo, rahvuse ja elukoha asulatuübi lõikes. Peatüki algul antakse lühike ülevaade vaba aja mõiste defineerimisest ja tutvustatakse analüüsi lähtekohti. Teise teemana vaadeldakse noorte organiseeritud ja organiseerimata vaba aja tegevuste struktuuri kooli ajal (vanuses 15–19 aastat). Kolmandaks teemaks on tervisespordiga tegelemine ja neljandaks kultuuritarbimine. Analüüsi aluseks on eeskätt Eesti Noorsoo Instituudi (ENI) tellimusel 2009. a juulis Faktum & Ariko OÜ poolt üle-eestilise noorte ankeetküsitluse andmed. Noorte tervisespordiga tegelemise analüüsi aluseks on Tervise Arengu Instituudi poolt 2008. a läbi viidud Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu raames kogutud ja ülevaatearuandes esitatud andmed (Tekkel jt 2009). Noorte kultuuritarbimise ja kultuuris osalemise analüüsiks kasutatakse 2007. aastal Statistikaameti poolt läbi viidud täiskasvanute koolituse uuringu andmeid.

I VABA AJA MÕISTE

Aega, mis on vaba kooli, töö ja perekonnaga seotud kohustus-test, nimetatakse vabaks ajaks. Varasemad uuringud (Tallinna noorte... 2006; Nimmerfeldt jt 2007) on näidanud, et noored ise peavad vabaks ajaks kohustusest vaba aega. Õppivate noorte puhul on esimeseks kohustuseks kool, vanematel lisandub sellele töö. Kooliõpilaste jaoks on sageli ka peale kooli huvialaringides ja/või trennides käimine nõ kohustus ja seal veedetud aega ei loeta vaba aja hulka. Vanemate noorte jaoks (kes juba töötavad või samaaegselt õpivad kõrgkoolis ja töötavad, kuulub selline tegevus aga kindlasti vaba aja tegevuste hulka. Juhendatult oma huvialaga või spordiga tegelemise tõlgendamine vaba aja tegevusena sõltub lisaks vanusele ka tegevuse meeldivusest, ringi- ja trennikaaslastest ning osalemise aluseks olnud vabast tahtest. Näiteks Tallinna noorte seas läbi viidud uuringu tulemusel hindavad ka kuni 12-aastased noored huvialaringides ja trennides käimisele kulunud aega vabaks ajaks juhul, kui seal tegeletakse meeldiva alaga ja seda tehakse koos sõpradega (Tallinna noorte...

2006). Valdavaks vaba aja definitsiooniks kooliõpilaste seas on siiski kas kodus olles või siis sõpradega koos veedetud aeg, mis ei hõlma organiseeritud ja juhendatud tegevusi (vt Rannala & Taru 2009: 28; Tallinna noorte... 2006; Nimmerfeldt jt 2007: 15; Tartu noorte... 2004).

Samas võib kooliõpilaste jaoks vaba aeg tähendada kogu kooli(tööde)välist aega, mistõttu ei ole sugugi harv kui vaba aja tegevustena nimetatakse ka koduste toimetuste tegemist, kodus õppimist või ka töötamist (Tallinna noorte... 2006; Nimmerfeldt jt 2007). Kui eelnev rõhutab vaba aja määratlemisel subjektiivset iseloomu, siis selle kõrval eksisteerib ka formaalsem vaba aja määratlemise viis. Näiteks noorsootöö seaduse kohaselt on noorte vaba aja sisustamine üks oluline eesmärk, kuid siia alla ei kuulu igasuguste vaba aja tegevuste korraldamine vaid (organi-seeritult) noorte vaimset ja füüsilist arengut soodustav sotsiaal-, kultuuri- ja tervisekasvatuse, mida viiakse ellu huvihariduse ja

–tegevuste¹ ja noorte tervistava ja arendava puhkuse korraldamise kaudu. Eelneva põhjal võib öelda, et vaba aja mõiste on individuaalne ja nähtuse piiritlemine ametlike definitsioonide kohaselt keeruline.²

Järgnevas analüüsis on jäetud kõrvale subjektiivne vaba aja mõiste ja lähtutud formaalsete definitsioonide põhjal tuletatud järgmisest analüütilisest eristusest: *organiseeritud vaba aeg hõlmab juhendatud arendavaid ja tervistavaid tegevusi või osalemist tegevustes erinevate noorsootöö institutsioonide raames ning organiseerimata vaba aeg on sisustatud mitte nii süsteemselt ja eeskätt juhendamata tegevustega.*

Vaba aja jagunemine organiseeritud ja organiseerimata vaba aja tegevuste vahel sõltub noore vanusest ja sellest, kas ta õpib üldhariduskoolis või mitte. Kooliõpilased on töötavate noortega võrreldes oluliselt rohkem seotud noorsootöö institutsioonidega. Töötavatel noortel on ka varasemate uuringute kohaselt vähem vaba aega, kuna sageli käiakse töö kõrvalt ka kõrgkoolis või lisan-duvad pereeluga seotud kohustused. Ka huvialadega tegelemise

võimalused noorsootöö institutsioonide raames on eeskätt suunatud esimese ja teise haridustaseme õpilastele ehk noortele, kes õpivad kas põhi-, kesk- või kutsekoolis. Eelnevast tulenevalt on noorte vaba aja veetmise analüüs antud peatükis üles ehitatud sellisena, et koolinoorte vaba aja tegevuste struktuuri analüüsita-akse nii organiseeritud kui ka organiseerimata tegevuste lõikes, vanemate noorte puhul (20+ aastat) aga vaadatakse peamiselt organiseerimata vaba aja tegevusi.

Vanuse alusel on noored jagatud kolme gruppi järgmiselt: 15–19-aastased koolinoored; 20–24-aastased noored ja 25–30-aastased noored. Lisaks vanusele vaadeldakse sugupoolte erinevusi vaba aja kasutuses ning võrreldakse eestlastest noori teistest rahvus-test noortega.³ Kuna vaba aja tegevuste struktuur sõltub eeldatavasti ka olemasolevatest tingimustest ja võimalustest, siis on üheks võrdlusaluseks ka noorte elukoha tüüp ehk see, kas tege-mist on linnas või maal elavate noortega. Tallinna kui pealinna võimalusi eristatakse sageli teiste piirkondade võimalustest, mis-tõttu tallinlasi võrreldakse teistes linnades ja alevikes ning küla-des elavate noortega.

II ORGANISEERITUD JA ORGANISEERIMATA VABA AEG KOOLI AJAL

1. ORGANISEERITUD VABA AEG KOOLI AJAL

Organiseeritud vaba aja tegevused võib omakorda jagada (1) huvialaga tegelemine nii huvihariduse kui huvitegevuse raames (ringid, trennid); (2) laagrites, maleva(te)s osalemine; (3) osale-mine noorte osalus- ja otsustuskogudes nagu näiteks noortepar-lamendid, -volikogud, kohalikud noortekogud, poliitiliste erakon-dade noortekogud, õpilas- ja üliõpilasesindused; (4) osalemine noorteorganisatsioonides nagu näiteks skaudid, gaidid, Kaitseliit, Noored Kotkad, Kodutütred, Naiskodukaitse, usuorganisatsioo-nid ja pühapäevakoolid, aga ka rahvusvahelised noorteorgani-satsioonid ja (5) osalemine vabatahtlikes ja sotsiaalpoliitilistes

organisatsioonides nagu näiteks keskkonnakaitse- ja humani-taarabiorganisatsioonid, Punane Rist, k.a kohaliku elu edendamise-ga seotud organisatsioonid nagu külaseltsid

Organiseeritud vaba aja tegevuste analüüsi aluseks on noortele esitatud küsimus “Milliste huvialadega nad kooli ajal tegelesid või tegelevad?” ja “Millises mahus?”. Küsimust täpsustati öeldes, et mõeldud on osalemist juhendatavates tegevustes huvialakoolis, -ringis, sporditreennis või -klubis. Vastajatele anti ette loetelu 15-st erinevast tegevusalast ja iga ala kohta, millega noor on tegele-

¹ vastavalt kas pikaajaline (huviharidus) või lühiajaline (huvitegevus) süsteemne juhendatud tegelemine huvialaga vaba tahte alusel tasemeõppest ja tööst vabal ajal, et omandada süvendatud teadmised ja oskused valitud huvialal

² nt tervistav-arendavate ja lihtsalt lõõgastavate tegevuste eristamine: ühe inimese jaoks võivad need tegevused olla lõõgastavad ja teise jaoks arendavad, kolmanda jaoks aga mõlemat korraga.

³ Analüüsi aluseks on eeskätt Eesti Noorsoo Instituudi tellimusel 2009. a juulis Faktum & Ariko OÜ poolt üle-eestilise noorte ankeetküsitluse andmed (valimisse kuulus 994 noort vanuses 15–30 eluaastat). 15–19-aastaste gruppi käsitletakse kooliõpilastena, kuigi tegelikkuses vanuse alusel üheselt järeltada noorte osalemist formaalharidussüsteemis ei saa. 2009. a ENI noorte uuringu tulemustel oli 994-st küsitletud noorest vanuses 15–30 eluaastat küsitluse hetkel õppivaid noori kokku 364 ehk 36%. 364-st noorest õppis põhikoolis 60, keskkoolis 113, kutsekoolis 62 ja kokku 129 noort õppis erinevatel tasemetel kõrgkoolis. Seega kogu valimist oli esimesel ja teisel haridustasemel õppivaid noori 23,6% (235 noort), neist valdav enamus (210 noort) kuulus vanusegruppi 15–19 eluaastat. Samas mitte kõik noorimasse vanuserühma kuuluvad noored ei olnud küsitluse hetkel kooliõpilased – 36% 15–19-aastastest noortest on oma haridustee kas lõpetanud või katkestanud või jätkavad seda kõrgkoolis. Neist mitteõppivatest noortest vanuses 15–19 aastat aga lõpetas oma viimase kooli 78% aastal 2009 ehk siis vahetult küsitlusele eelnenu kevadel, mistõttu on õigustatud nende noorte käsitlemine kooli ajal vaba aja sisustamise analüüsil kooliõpilastena. Rahvuse lõikes eristuse aluseks on ankeedi täitmise keel, eesti keeles ankeedi täitnud noori võrreldakse venekeelsete noortega

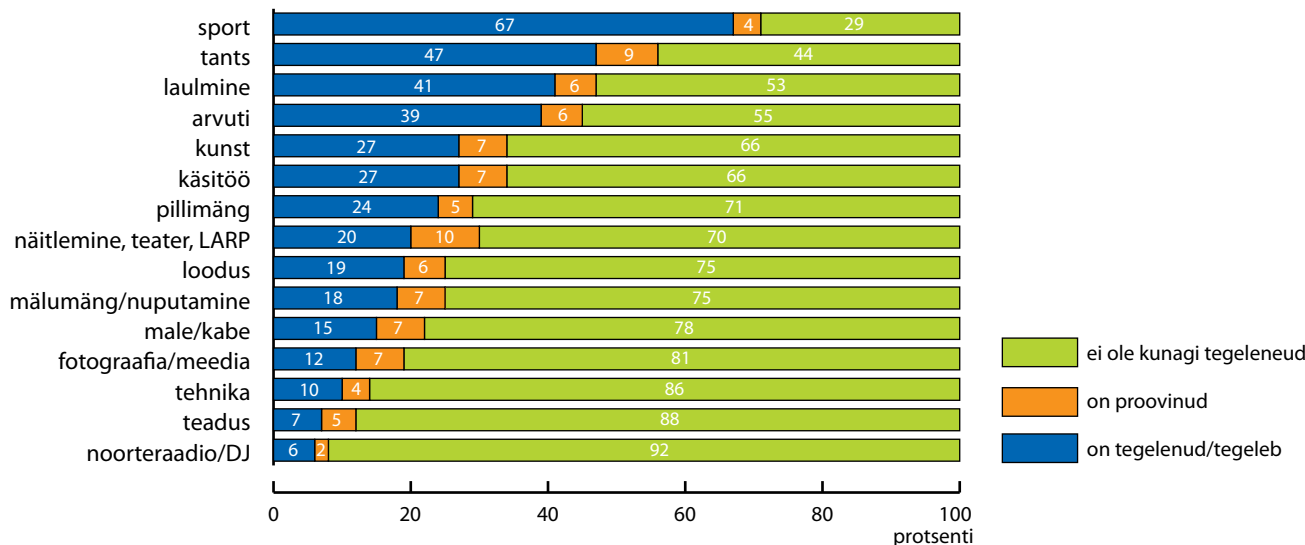
nud, selgitati omakorda välja, millises mahus: kas nad on ainult proovinud korra-paar ehk käinud tutvumas; on nad tegelenud selle alaga alla 1 aasta, 1–3 aastat või kauem kui 3 aastat. Kooliealistele pakuti välja ka kuues vastusevariant: “tegelen ka praegu”. Ülevaatlikkuse eesmärgil on vastajad koondatud kolme gruppi vastavalt sellele, kas nad (a) on mingi alaga tegelenud (siia kuuluvad nii need, kes tegelevad hetkel või on tegelenud aasta, 1–3 või enam kui 3 aastat), (b) on seda vaid proovinud või (c) pole sellega kunagi tegelenud. Kuna küsitluse valim hõlmas noori vanuses 15–30 aastat, siis suure osa vastanute vastused on retrospektiivsed, mida tuleb alljärgneva lugemisel meeles pidada. Tulemuste analüüs vanusegruppide lõikes võimaldab saada ülevaate noorte huvide ja ka vaba aja sisustamise võimaluste muutumisest läbi aastate.

Tulemustest selgub (vt joonis 1), et sport on noorte seas konkurentsitult kõige populaarsem organiseeritud vaba aja sisustamise viis: kõigist vastajatest kokku 67% tegeleb või on kunagi kooli ajal treeneri juhendamisel spordiga tegelenud ja vaid 29% ei ole spordiga kooli ajal kellegi juhendamisel kunagi tegelenud. Teisele kohale paigutub tants, millega on tegelenud 47% kõigist vastajatest ja populaarsuselt kolmandaks juhendatud huvialategevuseks on laulmine, millega on suuremal või väiksemal määral kokku puutunud 41% vastajatest. Ka arvuti on koolinoorte

seas pea sama levinud huviala: kokku 39% kõigist vastanutest on märkinud selle kui ühe huviala, millega nad on kooli kõrvalt tegelenud. Edasi tulevad sellised loovharrastused nagu kunsti ja käsitööga tegelemine, pillimäng ja näitlemine, millega iga neljas kuni viies koolinoor tegeleb või on tegelenud. Ka huvi looduse ja mälumängu vastu jääb samasse suurskategoriasse. Kõige vähem populaarne on koolinoorte seas tehnika ja teadus ning viimasele kohale asetub noorteraadio.

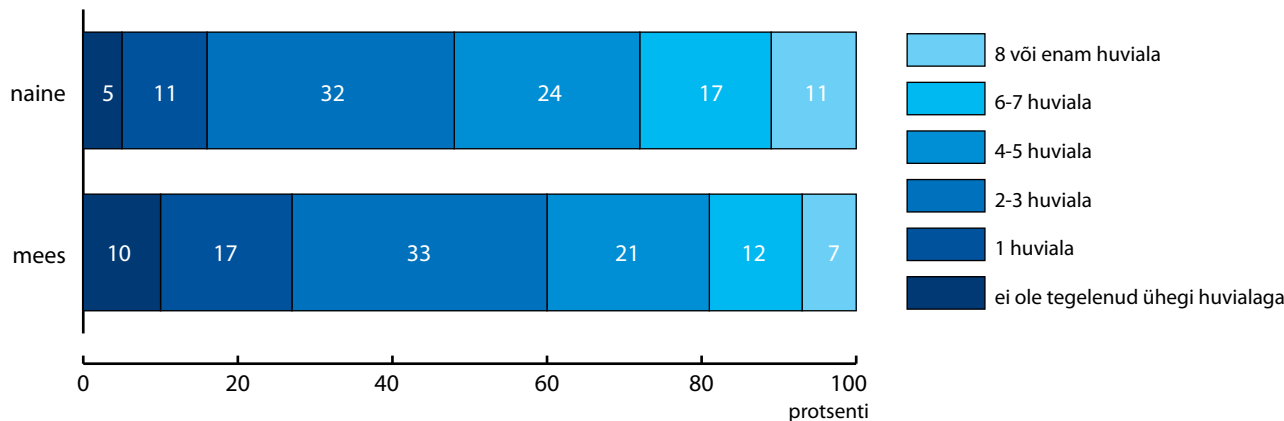
Koolinoortele suunatud huvihariduse ja –tegevuse korraldamise üheks eesmärgiks on anda noortele võimalus välja selgitada millised anded neis peituvad, et neid siis edasi arendada. Küsitlustulemused näitavad, et noored neid võimalusi ka usinasti kasutavad, vaid 8% kõigist vastanutest ei ole tegelenud kooli kõrvalt mitte ühegi nimetatud huvialaga mõne huvialaringi, -kooli või –klubi raames ega ole käinud ka sporditreennis. Harilikult tegeletakse kooli kõrvalt pigem väga mitmete huvialadega kas siis samaaegselt või käiakse ning proovitakse ühel aastal üht ja teisel teist tegevust. Mõned noored on püsivamad ja kindlamad oma eelistustes, teised kas tüdinevad kiiresti või ei leia nii kergelt endale sobivat tegevusvaldkonda. Seetõttu ei ole sugugi üllatav tulemus, et küsitletud noortest vaid 13% on tegelenud kooli ajal ainult ühe huvialaga samal ajal kui 32% vastanutest on tegele- nud koolipõlves 2–3 huvialaga ja 23% kokku 4–5 erineva alaga.

Joonis 1. Huvialadega tegelemine kooli ajal

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

Joonis 2. Kooli ajal huvialadega tegelemise määr sugupoole lõikes

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

6–7 huvialaga on tegelenud mõnevõrra vähem noori, 15% vastanutest ja veelgi enamaid alasid on kooli ajal harrastanud 9% (vt tabel 1).

Tabel 1. Huvialade kooli ajal tegelemise määr^a

	arv	%
ei ole tegelenud ühegi huvialaga	75	8
tegelenud 1 huvialaga	134	13
tegelenud 2–3 huvialaga	321	32
tegelenud 4–5 huvialaga	225	23
tegelenud 6–7 huvialaga	148	15
tegelenud 8 või enam huvialaga	91	9
Kokku	994	100

^aTabelis on esitatud 15 muutuja alusel arvutatud summaindeksi tulemused.

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

Tüdrukud on koolieas huvitegevuses pisut aktiivsemad kui poisid: kui neidudest ei ole tegelenud mitte ühegagi etteantud viieteistkümnest huvialast 5%, siis noormeeste seas on see protsent 10. Samuti on meessoost vastajate seas enam neid, kes on tegelenud vaid ühe tegevusega ning naissoost respondentide seas jällegi enam neid, kes on kooli ajal tegelenud 6–7 või 8 ja enamagi erineva huvialaga (joonis 2).

Väga selgelt joonistuvad soolised erinevused välja ka tegevusalade lõikes. Poiste seas populaarseteks kuid tüdrukute seas märkimisväärselt vähem eelistatud kooliaegseteks harrastusteks on sport, tehnika, male- ja kabemäng ning loodushuvi. Ka arvutit kui üht kooli ajal harrastatud huviala on märkinud meessoost vastajad enam. Samas on tüdrukute seas võrreldes poistega oluliselt enam populaarseks sellised harrastused, nagu tantsimine, laulmine, näitlemine ning kunsti ja käsitööga tegelemine.

Võrreldes eestlastest noori venekeelsete noortega, näeme, et ka rahvuse lõikes teatavad erinevused eelistatud huvialades on olemas. Kui venekeelsete noorte seas on natuke enam neid, kes kooli ajal on tegelenud pillimängu ja male või kabega, siis eestlaste seas on jällegi enam neid, kes on harrastanud koolipõlves tantsimist, näitlemist või tegelenud käsitöö ja kunstiga. Ka loodushuvi on eestlastest noorte seas suurem võrreldes venekeelsete noortega. Kõige silmatorkavam erinevus aga rahvuse lõikes avaldub laulmises: 45% kõigist eesti keeles küsitlusele vastanutest on kooli ajal tegelenud laulmisega, venekeelsetest respondentidest aga vaid 28%.

Selleks, et vaadata, kas elukohatüüp ehk asjaolu, kas noor elab Tallinnas, mõnes teises linnas või maal, on statistiliselt oluliselt seotud mõne alaga tegelemise sagedusega või mitte, saame analüüsi kaasata vaid kõige noorema vanusegrupi ehk küsitluse hetkel koolis käivad või selle äsja lõpetanud noored. Arvestades 20–30-aastaste noorte suurt mobiilsust, ei ole vanemate noorte

puhul sugugi kindel, et nende küsitluse hetke elukoht on sama, mis koolis käimise ajal. Pärast kooli lõppu kolib suur osa noortest vanematekodust ära kõrgkoolis õppimise, töö leidmise või oma perekonna loomise eesmärgil.

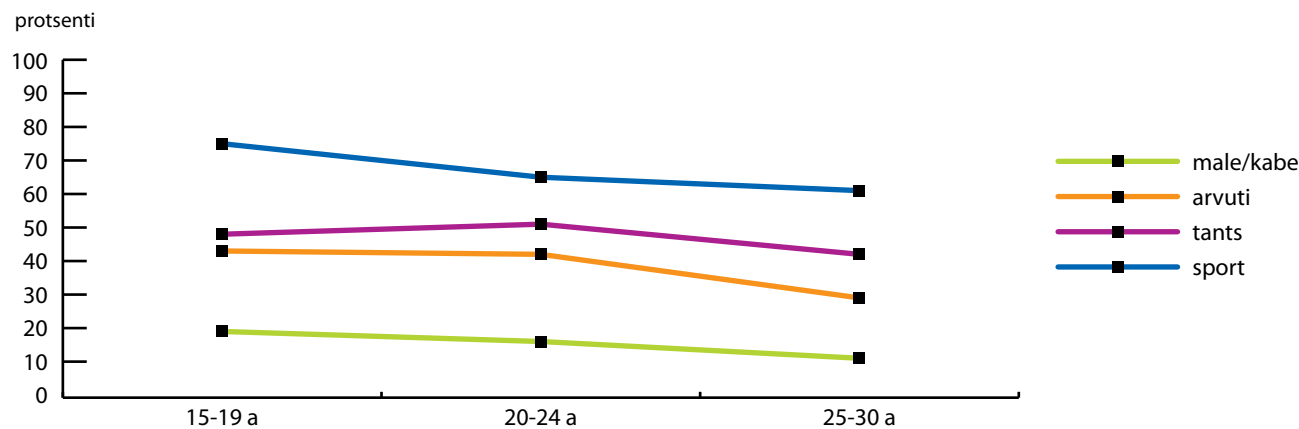
Ainus märkimisväärne erinevus elukohatüübi lõikes avaldub selles, et Tallinnas elavate noorte seas on võrreldes teistes linnades ja maal elavate noortega oluliselt vähem neid, keda huvitavaks valdkonnaks on loodus. Vaid 11% Tallinna koolinoortest on märkinud kooliaegseks huvialaks looduse, samal ajal kui teistes linnades elavate noorte seas on loodushuvilisi 21% ja maal elavate koolinoorte seas koguni 28%. See tulemus on aga suhteliselt ootuspärane, sest Tallinnas on noortel ka vähem võimalusi looduses viibimiseks. Ülejäänud neljateistkümne huviala puhul tegelemise sagedustes statistiliselt olulisi erinevusi ei avaldunud, mis tähendab, et noored tegelevad nii spordi, tehnika, loovharrastuste ja muude huvialadega ühtmoodi vaatamata sellele, kas nad elavad pealinnas, mõnes muus linnas või külas. Ka ei ole erinevusi elukoha järgi organiseeritud vaba aja tegevustest osalemise määras ehk huvialade arvus, millega noored kooli ajal kokku on puutunud.

Uuringus osalenud noorte seas oli lisaks üldhariduskooli õppuritele ka neid, kellel on kooli lõpetamisest möödas kuni 11 aastat.

Nemad vastasid vaatlusalusele küsimusele retrospektiivselt. See aga annab meile võimaluse teatud mööndustega võrrelda koolinoorte huvitegevust aastate lõikes. Millised huvialad olid populaarsed 90-ndatel ja millised käesoleval aastakümnel?

Vanusegrupiti huvitegevusega tegelemist vaadates näeme, et erinevatel aegadel põhi- ja keskkoolis käinud noorte kooliaegses huvitegevuses osalemise määras suuri erinevusi ole. Võib ainult märkida, et tänapäeva koolinoored on tegelenud kooli kõrvalt mõnevõrra enamate erinevate huvialadega. 25–30-aastased noored, kes alustasid õpinguid põhikoolis aastatel 1992–1997, on märkinud vähem erinevaid huvialasid, millega nad on tegelenud kooli ajal, võrreldes 1998–2002 aastatel põhikooli astunudega või küsitluse hetkel kooliealistega (vt tabel 2). Antud andmestik ei võimalda meil kahjuks hinnata erinevuste tagamaid. Põhjuseks võib olla ühelt poolt võimaluste avarumine aastatega aga niisamuti võib selleks põhjuseks olla noorte aktiivsemaks muutumine ja suurem huvi proovida võimalikult paljusid erinevaid valdkondi. Kuid ei tohi ära unustada, et kahe vanema grupi jaoks, oli küsimus esitatud retrospektiivselt ja respondendid ei pruukinud enam täpselt mäletada kõiki alasid, mida sai kooli ajal proovitud või millega tegeletud. Võimalik, et mainiti ainult olulisemaid ja erinevus huvialadega tegelemise määras on pigem artefakt kui tegelikkus.

Joonis 3. Spordi, tantsu, arvuti ja male/kabega tegelenute osakaal (%) vanusegrupiti

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

Tabel 2. Huvialadega tegelemise määr vanuserühmiti, %

	vanusegrupid		
	15-19 a	20-24 a	25-30 a
ei ole tegelenud ühegi huvialaga	6%	8%	9%
1 huviala	13%	11%	15%
2–3 huviala	29%	32%	35%
4–5 huviala	23%	24%	22%
6–7 huviala	18%	14%	13%
8 või enam huviala	11%	11%	6%
N	326	276	392

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

2. ORGANISEERIMATA VABA AEG KOOLI AJAL

Organiseerimata vaba aja tegevusi on väga erinevaid ja varasemates uuringutes sagedamini mainitud saab koondada järgmiste märksõnade alla: (1) sõpradega koos olemine ja suhtlemine, (2) tervisesport, (3) lugemine, (4) arvuti (arvutimängud, Internetis surfamine ka suhtlemine sõpradega jt), (5) TV vaatamine (ka videode, DVD-e), (6) käsitöö, kunst ja muud loovharrastused, millega tegeletakse omal käel, (7) muusika (nii muusika kuulamine kui mõne instrumendi mängimine), (7) tehnika, (8) fotograafia) ja (9) kultuuritarbimine (kinos, teatris, kontserdil, muuseumis jmt käimine)

Nagu eelpool kirjeldatud, uuriti 2009. a noorte uuringu raames esiteks noorte osalemist organiseeritud vaba aja tegevustes kooli ajal ja teiseks küsiti noortelt millega nad koolis käies lisaks huvikoolides, -ringides, -klubides ja trennides käimisele ning erinevates organisatsioonides osalemisele veel vabal ajal tegelevad, lisades, et mõeldud on tegevusi, mis ei olnud juhendatud. Küsimus on esitatud lahtisena, mis tähendab, et vastajad nimetasid neid tegevusi, mis neil küsitluse hetkel pähe tulid. Ja nagu lahtiste küsimuste puhul tavaline, ei ole kõik vastajad oma organiseerimata vaba aja tegevusi täpsustanud. Seetõttu põhineb järgnev analüüs mitte kogu uuringu valimil, vaid vaatluse all on need 690 noort, kes sellele küsimusele vastasid. Vabas vormis antud vastused kodeeriti ja koondati erinevate tegevusliikide alla, andes tulemuseks viis muutujat (sest enamus vastajatest oli nimetanud 2–5

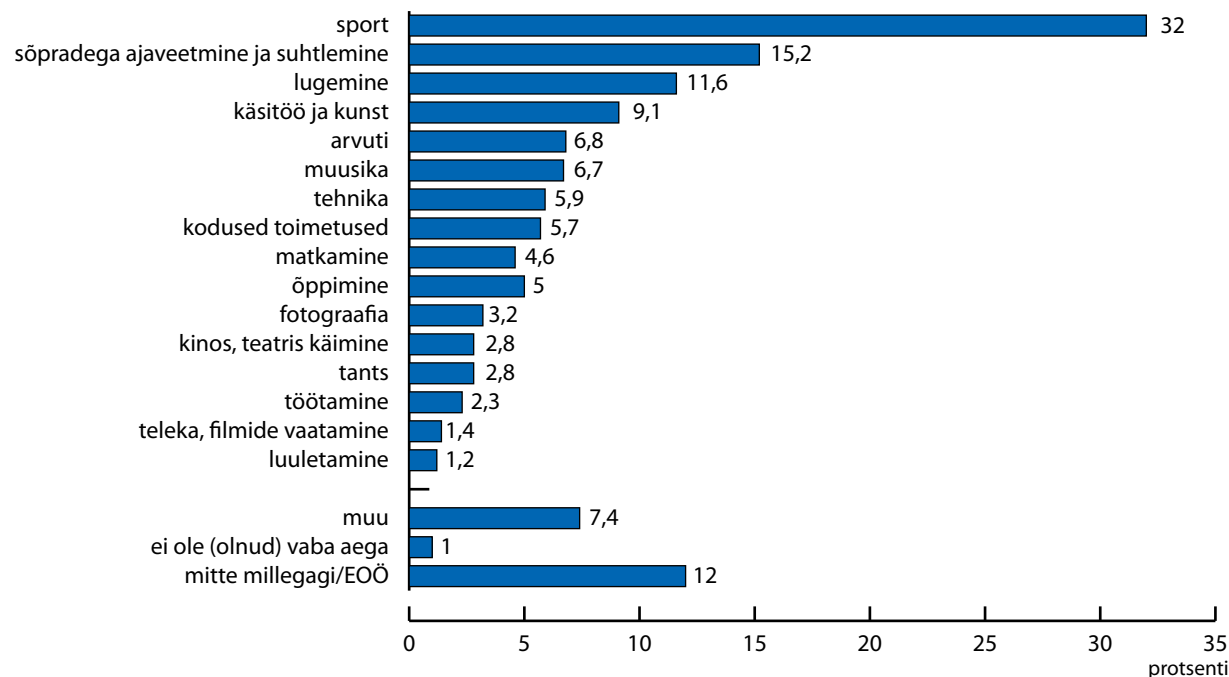
Etteantud huvialategevuste populaarsuse osas esineb olulisi erinevusi vanuserühmiti vaid üksikute valdkondade lõikes. Näiteks on sporditrennis käimine kooli ajal muutunud aastate jooksul üha levinumaks. 15–19-aastastest noortest, kes olid küsitluse hetkel veel kooliealised, on spordiga tegelenud 74%. 20–24-aastatest, kes on lõpetanud kooli 1–5 aastat tagasi, märkis spordi üheks kooliaja harrastuseks 64% ja 25–30-aastastest noortest, kelle kooli lõpetamisest on möödas 6–11 aastat, 61%. Ka tantsu ning male ja kabe mängu harrastamine oli 90-ndatel kooliskäinute seas vähem populaarne kui käesoleval aastakümnel suurema osa oma kooliteest läbinutel. Oodatud erinevus läbi aastate avaldub ka arvutiga tegelemise sagedustes. Kui 25–30-aastastest tegeles arvutiga huvialakoolis või –ringis kooli ajal 30%, siis nooremates vanuserühmades on see protsent 43–44 (joonis 3).

erinevat tegevusvaldkonda). Vastusevariandid, mille esinemissagedus oli väike, kodeeriti väärtuseks „muu“ ja sagedusjaotused esitatakse viie kodeeritud muutuja tulemusi koondavatena.

Analüüsi tulemusena selgub, et nagu organiseeritud vaba aja tegevuste puhul, on sport ka ülekaalukalt kõige levinum organiseerimata vaba aja tegevus koolinoorte seas (vt joonis 4). Kokku 32% sellele küsimusele vastanutest on maininud sportimist kas üldiselt või mingeid spordialasid spetsiifiliselt välja tuues. Erinevate spordialade loetelu, millega noored nimetasid end olevat kooli ajal tegelenud n-ö omal käel lisaks trennides harrastatavatele aladele, tuli väga pikk ja kirju. Mainiti nii klassikalisi suve- ja talispordialasid kui ka mitmeid ekstreemspordialasid. Kõige sagedamini mainiti siiski kõikvõimalikke pallimänge.

Teiseks organiseerimata vaba aja vormiks on sõpradega koos olemine ja suhtlemine, erineval moel mainis sõpradega koos aja veetmist kooli ajal kokku 12% vastanutest. Samas tuleb mainida, et nimetatud kaks populaarseimat organiseerimata vaba aja sisustamise vormi ei ole üksteist välistavad. See tähendab, et sageli kirjeldati oma vaba aja tegevusi kui sportimist koos sõpradega. Näiteks ütlesid noored, et nad mängisid koos sõpradega erinevaid pallimänge, sõitsid ratastega, ruladega või käisid sõpradega ujumas. Sellistel juhtudel kodeeriti mõlemad valdkonnad.

Joonis 4. Organiseerimata vaba aja tegevused (tegevust nimetanud noorte %)

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

Sageduselt kolmanda organiseerimata vaba aja tegevusena nimetasid noored lugemist, neljandana käsitööd ja kunsti. Ja kuigi huvihariduse ja huvitegevuse all mõistetakse noorsootöös tegevusi ringide, klubide jms raames ehk organiseeritud vaba aja veetmisena, on ootuspärane, et esineb ka suuremal või väiksemal määral omal käel huvialadega tegelemist, kas siis kodus üksi, pereringis või väljas koos sõpradega. Ka antud noorte uuringu tulemusena selgub, et mainimissageduselt neljandaks osutub käsitöö ja kunstiga tegelemine, kokku 9% vastanutest sisustab või sisustas oma vaba aega kooli ajal nimetatud hobidega. Loe- telust leiame veel teisigi huvialadega tegelemise vorme nagu muusika, tehnika, matkamine, fotograafia, tants ja ka luuletamine (joonis 4).

Mõnevõrra üllatavaks võib pidada tulemust arvuti kasutamise osas – vaid 7% organiseerimata vaba aja küsimusele vastanutest nimetas arvutit kui üht vaba aja sisustamise vormi (joonis 4). Kui vaadata arvuti kasutamise sageduse näitajaid noorte seas, siis oleks eeldanud arvuti enamat mainimist vaba aja sisustamisel. E-

seire uuringu andmetel nimelt on 2008. a seisuga 15–24-aastaste noorte seas kokku 97% arvutikasutajaid ja 25–34-aastaste seas 93% (E-seire.. 2008). Sama uuringu andmed näitavad ka, et valdav enamus (74%) arvutikasutajatest kasutab arvutit iga päev ja 21% vähemalt kord nädalas ning ainult 6% harvem. Teiseks võiks eeldada arvuti enamat kasutamist noorte poolt vabal ajal ka seetõttu, et suuremal osal noortest on kodus arvuti (89% nii 15–24-aastastest kui ka 25–34-aastastest) ja 91% 15–24-aastastest ning 93% 25–34-aastastest Internetikasutajatest kasutab Internetti ka kodus.⁴ Üheks põhjuseks, miks arvuti mainimine vaba aja sisustajana on noorte uuringu küsitluse tulemuste põhjal niivõrd marginaalne, võib olla asjaolu, et noored käsitlevad arvutit vahendina millekski muuks. Näiteks sõpradega suhtlemiseks, erinevate suhtlusportaalide külastamiseks, muusika kuulamiseks, filmide vaatamiseks, informatsiooni hankimiseks, töötamiseks, õppimiseks vms. Noorte uuringu käigus küsitud lahtise küsimuse vastustest kodeeriti märksõna 'arvuti' alla peamiselt arvutimängude mängimine, vähesed mainisid lihtsalt arvutit, täpsustamata milleks seda kasutatakse.

⁴ Internetikasutajaid kokku 15–24-aastaste seas 98% ja 25–34-aastaste seas 92% (e-seire uuring 2008).

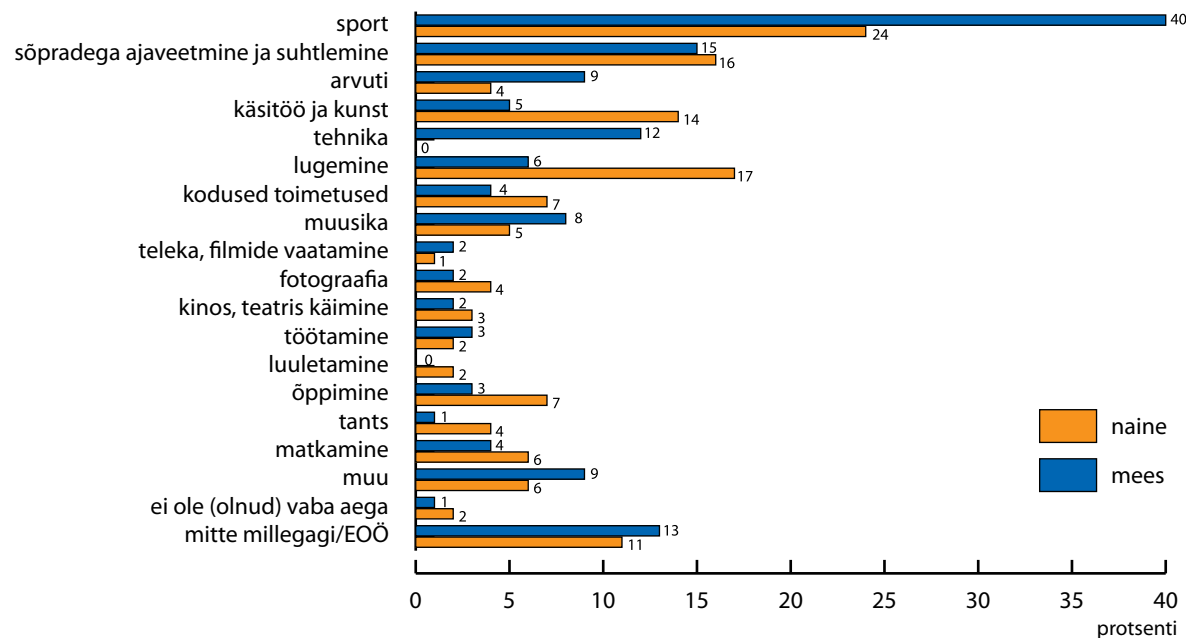
Samuti on üllatavaks tulemuseks teleri ja filmide vaatamise väike sagedus – vaid 1,4% kõigist sellele küsimusele vastanutest on iseloomustanud oma vaba aja sisustamist koolipölvles nimetades TV või filmide vaatamist.⁵ Antud uuringu tulemustel on teleri ja filmide vaatamine umbes sama populaarne kui luuletamine

Varasemad uuringud on näidanud, et vaba aja mõiste on noorte jaoks väga individuaalne ja see, kuhu keegi tõmbab piiri vaba aja ja kohustuste vahele, on väga subjektiivne. Nii näeme ka antud uuringu tulemuste põhjal, et osa noorte jaoks on vaba aja sisustamise vormiks töö (2%), õppimine (5%) ja kodused toimetused (6%) (joonis 4). Töötamise alla kuulub peamiselt suviti töötamine taskuraha teenimise eesmärgil. Õppimise alla kodeeriti lisaks koolitööde tegemisele ka võõrkeelte õppimine. Kodused toimetused hõlmasid väga mitmesuguseid tegevusi: nii nooremate õdede-vendade hoidmist, koduloomade eest hoolitsemist kui ka vanematele ja vanavanematele erinevates kodustes töödes abiks olemist.

Nii organiseeritud vaba aja tegevuste puhul kui ka organiseerimata tegevuste puhul joonistuvad eelistustes välja soolised erinevused. Noormehed on maininud sportlikke tegevusi oluliselt enam kui neid (vastavalt 40% ja 24%). Ka arvutit ja muusikat on märkinud meessoost vastajad, võrreldes naissoost respondentidega, mõnevõrra enam. Tehnika on aga märksõna vaid noormeeste jaoks. Tüdrukud soovastu tegelevad või on tegelenud kooli ajal enam käsitöö ja kunstiga ning lugemisega, mõnevõrra enam ka koduste toimetuste ja õppimisega (joonis 5).

Organiseerimata vaba aja tegevuste struktuuris avalduvad rahvuse lõikes märgatavad erinevused vaid üksikute tegevuste puhul. Näiteks sõpradega koos olemist ja suhtlemist on vaba aja sisustamise ühe viisina maininud 17% eestikeelsetest noortest võrreldes 9%-ga venekeelsetest noortest. Teine suurem erinevus avaldub vabal ajal õppimise osas. Nimelt võrreldes eestlastega tegeleb enam kui kolm korda rohkem venekeelsetest noortest kooli ja huvitegevusest vabal ajal õppimisega (vastavalt 3% ja

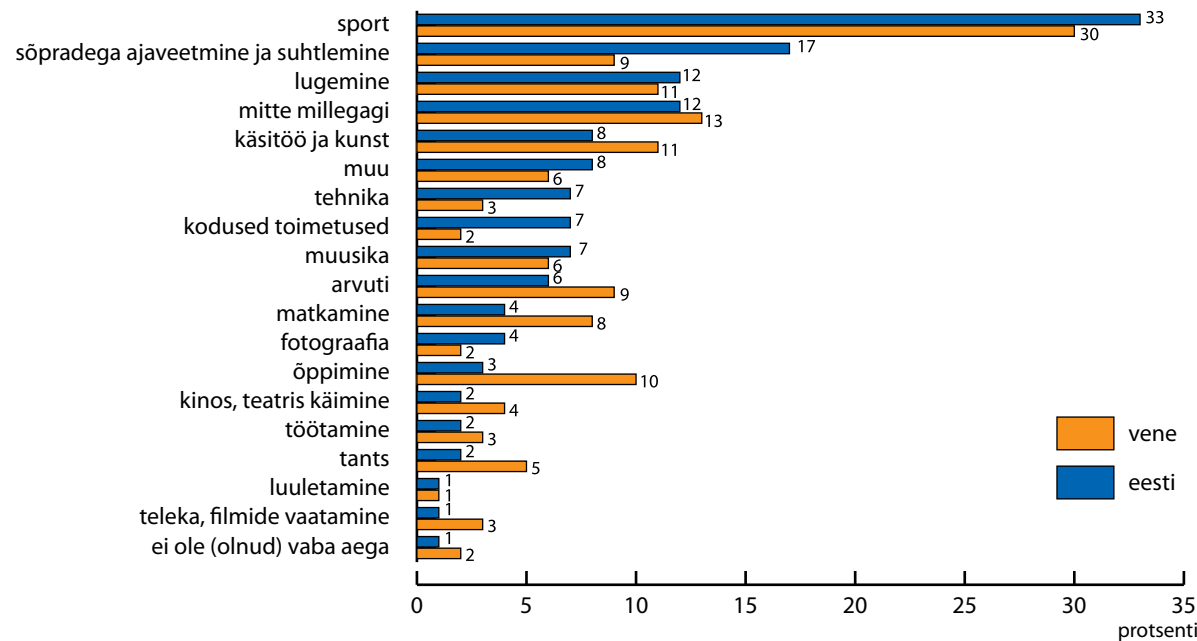
Joonis 5. Organiseerimata vaba aja tegevused sugupoole lõikes (tegevust nimetanud noorte %)

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

⁵ Koolinoorte tervisekäitumise uuringu tulemuste põhjal kasutas 2005/06 õppeaastal koolipäevadel kaks tundi või rohkem arvutit 57% 15-aastastest, 51% 13-aastastest ja 39% 11-aastastest noortest ning kaks tundi või rohkem vaatas koolipäevadel TV-d 72% 15-aastastest, 80% 13-aastastest ja 75% 11-aastastest noortest. (toim)

Joonis 6. Organiseerimata vaba aja tegevused rahvuse lõikes (tegevust nimetanud noorte %)

Allikas: Noorte uuring 2009, Eesti Noorsoo Instituut

10%). Eestlaste seas on aga võrreldes venekeelsetega seevastu mõnevõrra enam neid noori, kes oma vabal ajal aitavad vane- maid koduste toimetustega (vastavalt 7% ja 2%). Välja arvatud sõpradega aja veetmine, ei ole erinevast rahvusest noorte poolt enim mainitud vaba aja tegevuste (sportimine, lugemine, arvuti ja käsitöö ning kunstiga tegelemine) osas olulisi erinevusi, sage- duste erinevused jäävad 2-3% piirimaile (joonis 6).

Vaadates, millega koolinoored (15–19-aastased) linnas ja maal lisaks organiseeritud tegevustele vabal ajal tegelevad, näeme, et jällegi on sport mõnevõrra populaarsem vaba aja tegevus maal elavate noorte seas võrreldes Tallinnas või teistes linnades elavate noortega. Kui 51% maal elavatest koolinoortest on märkinud sportimist, siis Tallinna noortest on sama teinud 44% ja teistes Eesti linnades elavatest noortest vaid 33%. Ka tehnikaga tegelemine on oluliselt populaarsem maakohtades elavate koo- linoorte seas, kokku 12% neist on maininud mootorrataste või autode putitamist ja ehitamist või muud tehnikaga tegelemist tegevusena, millega nad sisustavad oma vaba aega (vastavad protsendid Tallinnas ja teistes linnades elavate noorte seas on 2 ja 3). Tallinna noored seevastu loevad ja õpivad pisut enam kui teised, kuid suurim erinevus tallinlaste ja mujal elavate Eesti noorte vahel avaldub vabal ajal kinos ja teatris käimises – 8%

Tallinna koolinoortest on maininud seda kui üht viisi oma vaba aja sisustamiseks, samal ajal aga nii teistes linnades kui ka maal elavate noorte seast ei ole neid tegevusi maininud mitte ükski vastajatest. Teistes linnades elavad noored eristuvad Tallinnas ja maal elavatest noortest oma passiivsuse poolest – neist pea kaks korda enam noori ei tegele enda sõnul vabal ajal mitte millegagi (vastavalt 13% ja 7–8%). Linnanoored (v.a tallinlased) on nimeta- nud enam ka arvutit ja muusikat kui vaba aja tegevusi koonda- vaid märksõnu.

Vanusegruppide võrdlus annab ka antud küsimuse osas meile ülevaate sellest, millega koolinoored erinevatel aegadel on tegelenud, mitte aga sellest, millega erinevas vanuses noored praegu tegelevad. Väljaspool juhendatud treeninguid spordiga tegelemine on noorte uuringu andmetel sagedasem vaba aja veetmise viis küsitluse hetkel 15–19-aastaste noorte seas, kellest 42% on erinevaid sportlikke tegevusi nimetanud oma vaba aja tegevustena kooliajal. 20–24-aastastest noortest, kelle koolitee põhikoolis algas aastatel 1998–2002, on nimetanud sportimist organiseerimata vaba aja tegevusena 27% ja 1990-ndatel koo- lis käinutest 28%. Samuti on küsitluse hetkel kooliealiste seas arvuti kasutamine märksa populaarsem kui see oli 20–30-aas- taste noorte jaoks nende kooliajal – 11% 15–19-aastastest on

nimetanud arvutit vaba aja sisustamisvormina võrreldes 7%-ga 20–24-aastaste ja 3%-ga 25–30-aastaste seast. Ka fotograafiaga tegelemine on pigem tänapäeva koolinoortele iseloomulik – 7% noorimast vanuserühmast on märkinud seda kui üht vaba veet- misviisi võrreldes 3%-ga 20–24-aastastest. Aastatel 1992-1997

III TERVISESPORT

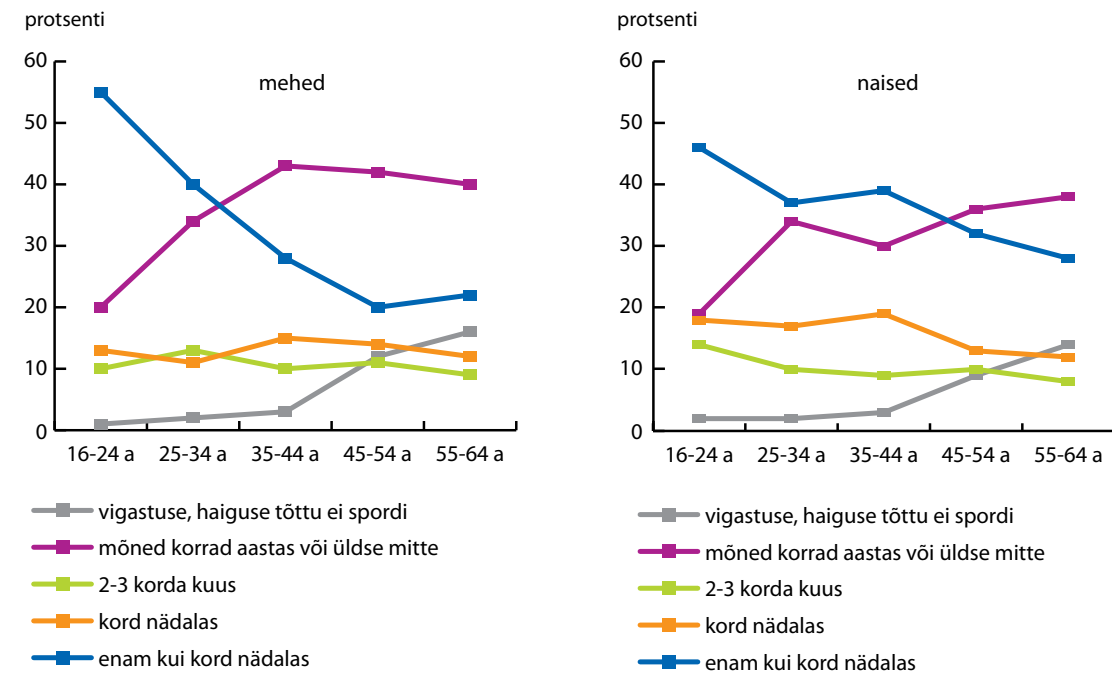
Eesti Noorsoo Instituudi 2009. a noorte uuringu tulemused näi- tasid, et sportimine on koolinoorte seas kõige levinum vaba aja tegevus. Järgnevalt vaatame, kas noored ka peale kooliiga spordiga tegelevad. Omal käel ja/või sõprade ja lähedaste sel- sis sportimine koondatakse üldjuhul tervisespordi mõiste alla. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring (Tekkel jt 2009) võimaldab meil täiendavalt vaadata noorte seas tervises- pordi harrastamist ja võrrelda noori ülejäänud elanikkonna rüh- madega.⁶ Nimetatud uuringu raames küsiti respondentidelt, kui

põhikooli astunute seast vaid üks respondent nimetas fotograa- fiat. Vähem populaarseks näib aga olevat muutunud aja jooksul käsitöö ja kunstiga tegelemine omal käel, aga ka koduste toime- tuste tegemine vabal ajal.

sageli nad harrastavad tervisesporti vabal ajal vähemalt poole tunni vältel sagedusega kas siis (1) iga päev; (2) 4–6 korda nädala- las; (3) 2–3 korda nädalas; (4) kord nädalas; (5) 2–3 korda kuus või (6) mõned korrad aastas või (7) üldse mitte. Eraldi vastusevarian- dina registreeriti ka vigastuse või haiguse tõttu mittesportimine.

Selgub, et üldiselt tervisespordiga tegelemise sagedus vanuse kasvades langeb. 16–24-aastased on kõige aktiivsemad tervi- sespordi harrastajad (vt joonis 7). Kokku 55% selle vanuserühma

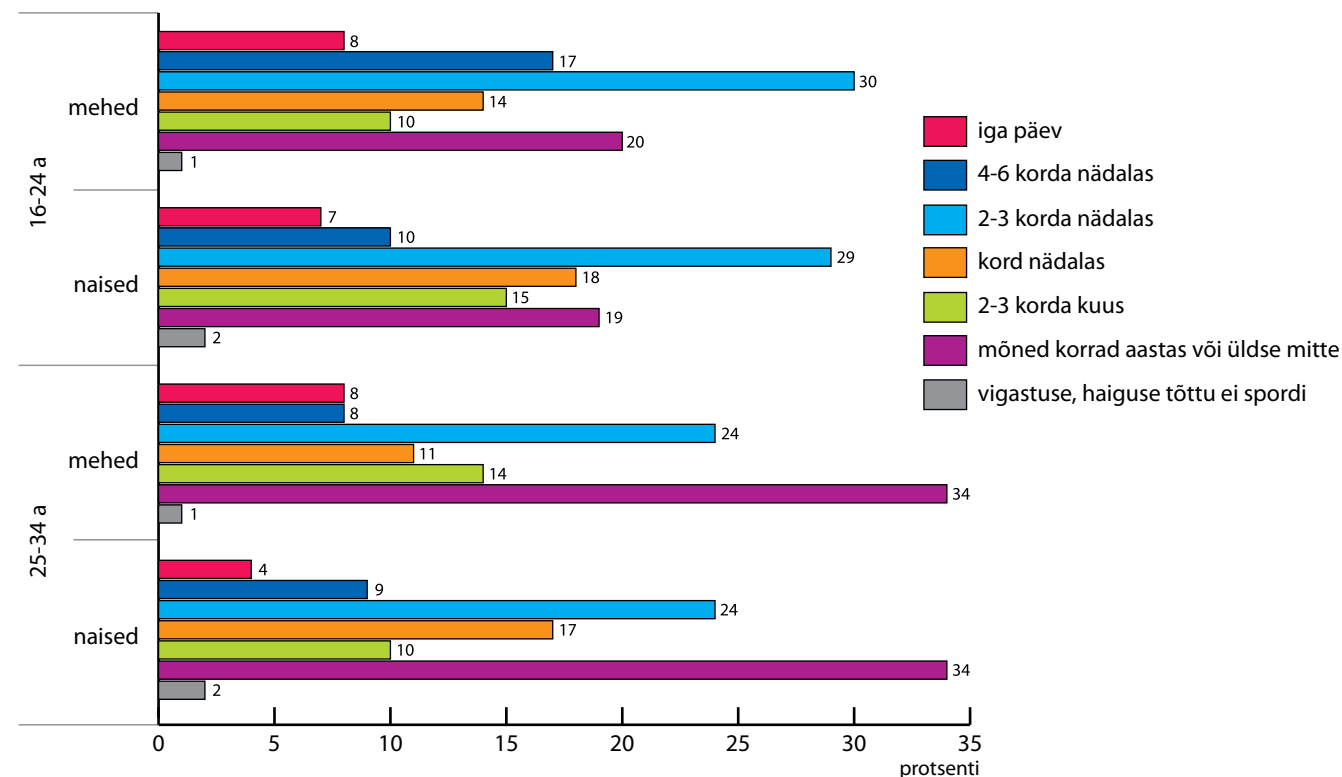
Joonis 7. Vabal ajal vähemalt poole tunni vältel tervisespordi harrastajad vanuse ja sugupoole lõikes, %

Allikas: Tekkel jt (2009)

⁶ Uuringu viis postiküsitluse vormis läbi Tervise Arengu Instituut. Küsitluses osales 3004 Eesti elanikku vanuses 16-64 aastat. Uuringutulemuste kokkuvõtte on kättesaadav aadressil <http://www2.tai.ee/TAI/TKU2008.pdf>.

Joonis 8. Vabal ajal vähemalt poole tunni vältel tervisespordi harrastamine 16–24- ja 25–34-aastaste seas sugupoole lõikes, %

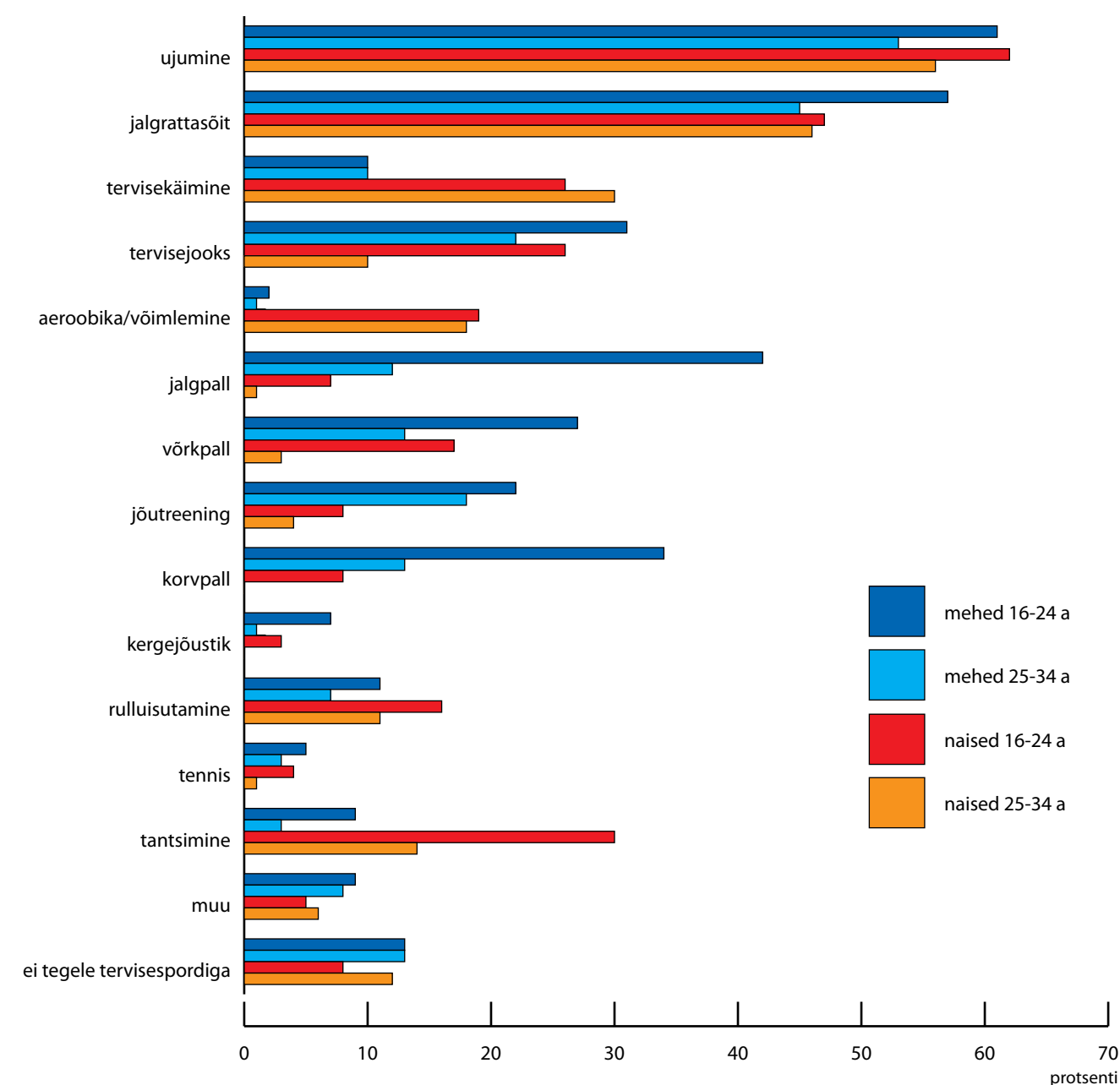
Allikas: Tekkel jt (2009)

meestest ja 46% naistest harrastab sporti vabal ajal vähemalt pool tundi enam kui kord nädalas. Meessoost vastajatest tegeleb igapäevaselt tervisespordiga 8%, 4–6 korda nädalas 10% ja 2–3 korda nädalas 29%. Naiste seas on igapäevaselt harrastajaid 7%, 4–6 korda nädalas aga tegeleb vähemalt poole tunni vältel tervisespordiga 8% ja 2–3 korda nädalas 24% naistest.

25–34-aastaste seas on kokku neid, kes enam kui kord nädalas tervisesporti harrastavad meeste seas 41% ja naiste seas 37% (vt joonis 8). Jällegi on meeste seas igapäevaselt harrastajaid mõnevõrra enam kui naiste seas (vastavalt 8% ja 4%). Samas soolised erinevused on selles vanusegrupis kadunud 4–6 korda ja 2–3 korda nädalas tervisespordiga tegelevate isikute määra osas. Oluline tähelepanek on ka, et kui nooremates vanusegruppides on mehed aktiivsemad tervisesportijad kui naised (ka kooli ajal

tegelesid noormehed tütarlastega võrreldes spordiga rohkem), siis vanemates gruppides muutub olukord vastupidiseks – naised harrastavad sagedamini sporti vabal ajal kui mehed (joonis 7). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmetel selgub, et tervisespordiga tegelemise aktiivsus sõltub ka aastaajast. Näiteks nende osakaal, kes suvel ei ole harrastanud ühtki tervisespordiala on väiksem kui nende osakaal, kes talvel ei ole üldse tegelenud tervisespordiga. 6% meestest ja 8% naistest vanuses 16–24 eluaastat ei ole tegelenud ühegi spordialaga suvel viimase 12 kuu jooksul, talvel ei ole aga tervisesporti harrastanud viimase aasta jooksul 11% meestest ja 13% naistest noorimas vanusegrupis. (25–34-aastastest meestest aga 13% ja naistest 12% ei ole tegelenud spordiga vabal ajal suveperioodil ja 22% meestest ja 18% naistest selles vanuserühmas ei ole tegelenud viimase aasta jooksul talviti tervisespordiga.)

Joonis 9. Suvel tervisespordialadega tegelemine sugupoole ja vanuse lõikes, %

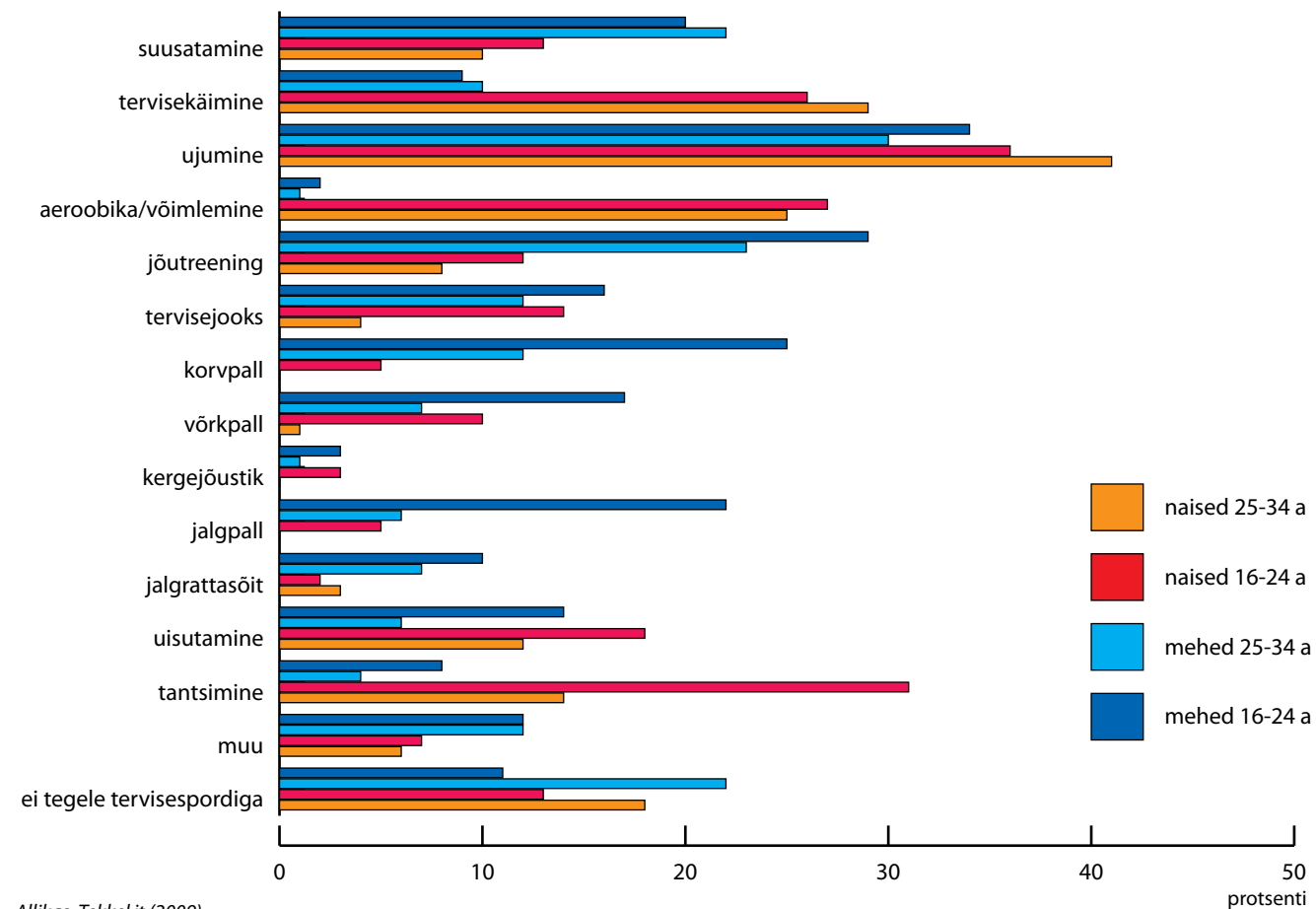
Allikas: Tekkel jt (2009)

Populaarsemaid suvised spordialad noorte seas on ujumine ja jalgrattasõit. 62% naistest ja 61% meestest vanuses 16–24 aastat on tegelenud ujumisega vabal ajal viimase aasta jooksul suveperioodil. 25–34-aastaste seas on vastavad protsendid naiste puhul 56 ja meeste puhul 53. Jalgrattaga on sõitnud aga 57% meestest ja 47% naistest vanuses 16–24 aastat ning 45% 25–34-aastastest meestest ja 46% samaealistest naistest. 16–24-aastaste noormeeste seas on populaarsed ka mitmesugused pallimängud – 42% neist on tegelenud jalgpalliga, 34% korvpalliga ja 27% võrkpalliga. Neidude jaoks on pallimängudest atraktiivsem võrkpall (kokku 17% 16–24-aastastest naistest on tegelenud võrkpalliga viimase aasta jooksul suveperioodil). Korvpall ja jalgpall

on neidude seas vähem populaarsed, mõlemaid pallimänge on harrastanud 8% 16–24-aastastest neidudest, kuid vaid 1% 25–34-aastastest on tegelenud jalgpalli ja alla 1% korvpalliga. Naiste seas on pigem populaarsed vabal ajal tantsimine, tervisekäimine ja –jooks, rulluisutamine ja aeroobika (joonis 9).

Ujumine osutub populaarseimaks tervisespordialaks ka talvisel perioodil. Kokku 34% meestest ja 36% naistest vanuses 16–24 aastat ja 30% meestest ning 41% naistest vanuses 25–34 eluaastat on viimase aasta jooksul talveperioodil harrastanud ujumist vabal ajal. Meeste seas on populaarsemaks aladeks ka jõutreening, suusatamine ning pallimängud. Ka talvisel perioodil on 16–24-

Joonis 10. Talvel tervisespordialadega tegelemine sugupoole ja vanuse lõikes, %

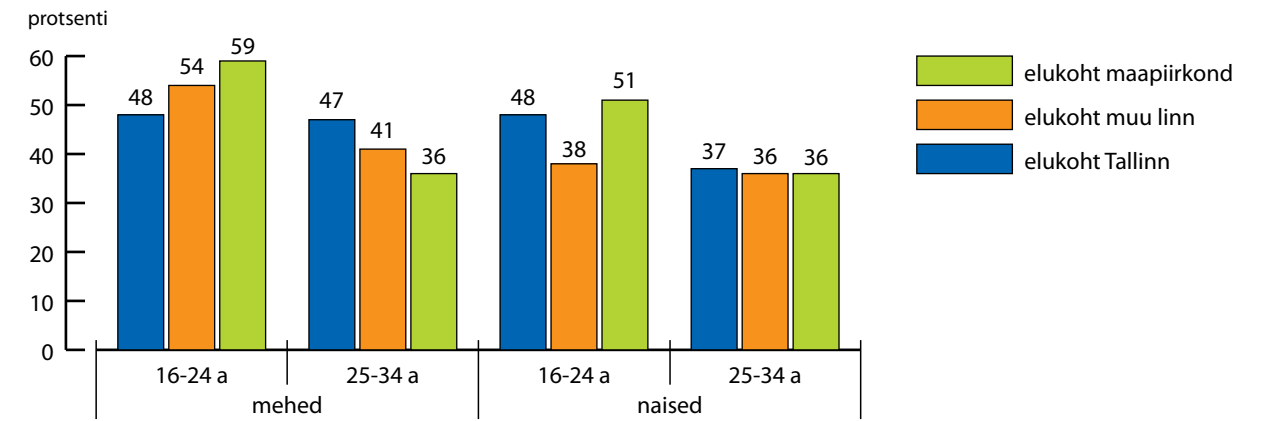

Allikas: Tekkel jt (2009)

aastastest noormeestest 25% mänginud korvpalli, 22% jalgpalli ja 17% võrkpalli. 25–34-aastastest meestest tegeleb talviti pallimängudega märksa vähem. Naiste seas on ka talviti üheks peamiselt harrastatavaks alaks tantsimine, seda eriti nooremas vanusegrupis, kellest 31% on viimase aasta jooksul talveperioodil tantsimisega tegelenud. Aeroobika on samuti neidude seas levinud ala talviti harrastamiseks ja seda nii nooremas kui vanemas vanuserühmas. Naiste seas on meestega võrreldes uisutamine enam levinud ja uisutamine on naiste puhul ka mõnevõrra eelistatavam tegevus kui suusatamine (joonis 10).

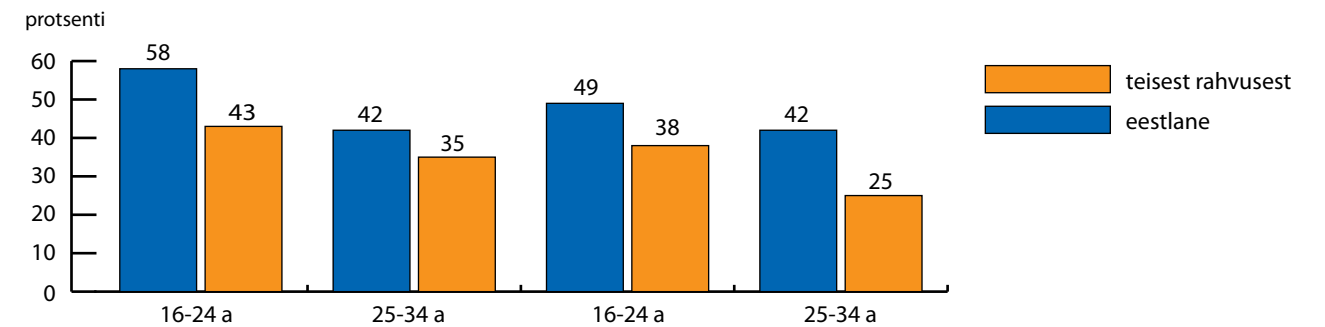
Sageli ehk enam kui kord nädalas vabal ajal spordiga tegelejate osas on märgata teatavaid erinevusi ka elukohast tulenevalt – maapiirkondadest pärit noorte seas on enam neid, kes harrastavad tervisesporti sagedamini kui kord nädalas, võrreldes Tallinnast ja teistest linnadest pärit noortega. Erinevused on väiksemad naiste puhul. 25–34-aastaste noorte naiste osas on erinevused elukoha lõikes kadunud, meeste osas aga on olukord vastupidine – maapiirkondadest pärit noormehed on vähem aktiivsed tervisespordi harrastajad kui Tallinnast või teistest linnadest pärit noormehed (vt joonis 11).

Joonis 11. Rohkem kui kord nädalas vabal ajal vähemalt poole tunni vältel tervisespordi harrastamine noorte seas sugupoole ja elukoha lõikes, %

Allikas: Tekkel jt (2009)

Joonis 12. Rohkem kui kord nädalas vabal ajal vähemalt poole tunni vältel tervisespordi harrastamine noorte seas sugupoole ja rahvuse lõikes, %

Allikas: Tekkel jt (2009)

Ka rahvuse lõikes avalduvad erinevused tervisespordi harrastamises, nimelt on eestlased mõnevõrra aktiivsemad kui teistest rahvustest Eesti elanikud ja seda nii meeste kui naiste puhul (vt joonis 12). 16–24-aastastest eestlastest meestest tegeleb rohkem kui kord nädalas tervisespordiga 58%, samaealistest teisest rahvusest meestest aga 43%. Naiste puhul on need näitajad samas vanusegrupis vastavalt 49% (eestlased) ja 38% (teised rahvused). 25–34-aastaste meeste puhul on eestlaste seas rohkem kui kord nädalas tervisespordi harrastajaid 42%, teistest rahvustest vas-

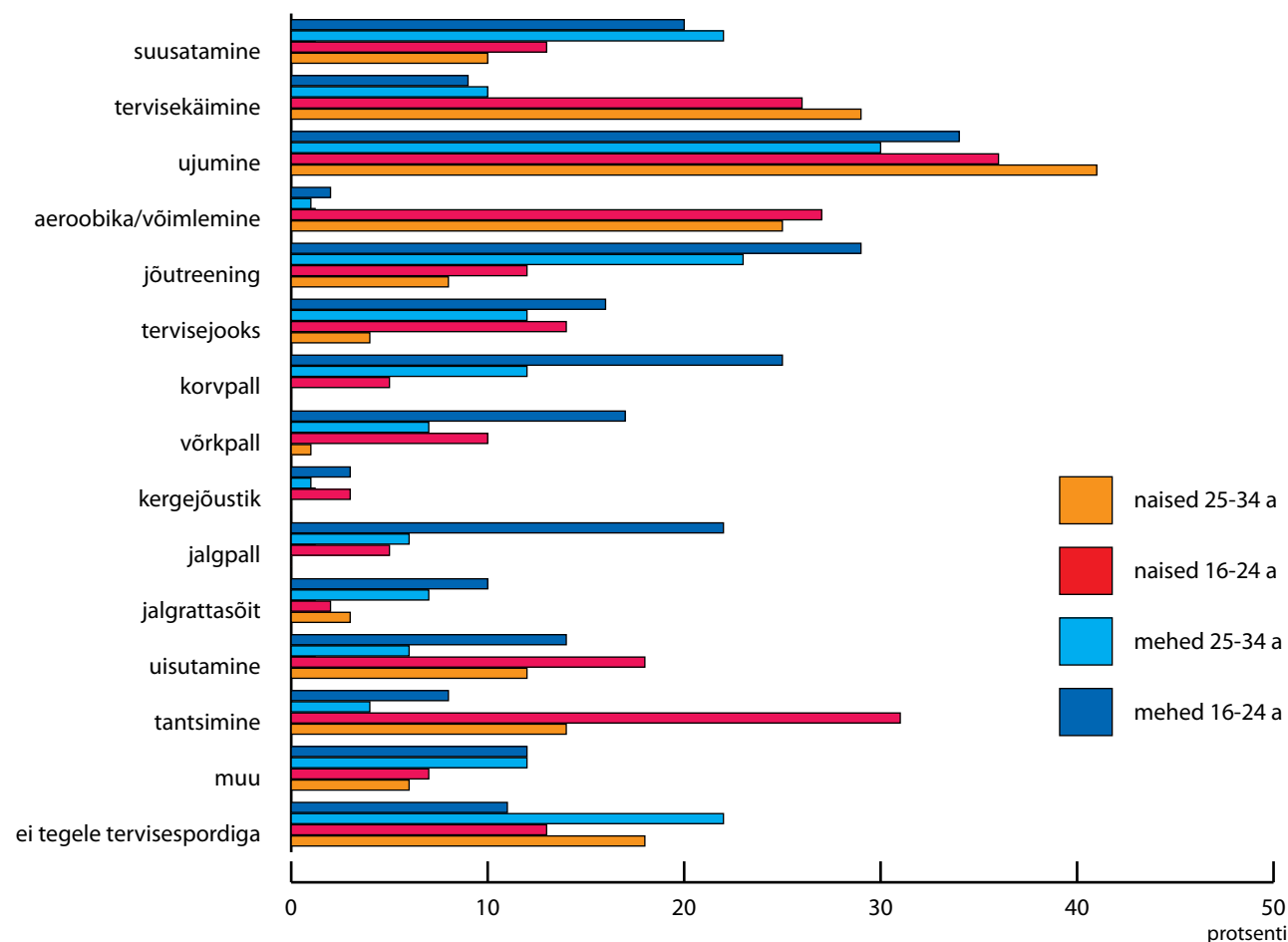
tajate seas aga 35%. Selle vanuserühma erinevused erinevast rahvusest naiste puhul on suuremad: eestlastest 42% ja teistest rahvustest 25% harrastavad sporti vabal ajal sagedamini kui kord nädalas.

Eesti täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuringu andmetel on võimalik vaadata ka seda, mis takistab inimestel tervisespordiga tegelemist. Uuringu käigus küsiti vastajatelt, kas põhjuseks, miks nad harrastavad sporti vabal ajal harvem kui kord

nädalas on: (a) sportimiskoha puudus; (b) halb tervislik seisund; (c) huvi- ja viitsimise puudus; (d) kallis hind, (e) transpordivõimaluste puudumine, (f) sportimisoskuste puudumine, (g) väsimus; (h) ajapuudus või (i) mõni muu põhjus. Jooniselt 13 näeme, et noorte seas on enim põhjusena nimetatud ajapuudust ja väsimust. 77% 16–24-aastastest meestest ja 89% 25–34-aastastest meestest on nimetanud ajapuudust ühena takistavatest teguritest. Naiste puhul on ajapuudus isegi natuke suuremaks probleemiks kui meestel – 86% 16–24-aastastest ja 90% 25–34-aastastest naistest peab just ajapuudust põhjuseks, miks nad tegelevad tervisespordiga harvem kui kord nädalas.

Kolmandaks enam mainitud põhjuseks on huvipuudus ja viitsimatus ning neljandaks sportimise liiga kallis hind. Viimane on probleemiks tunduvalt enam naiste kui meeste jaoks. Samas väidab kolmandik noortest (16–24 a) meestest, et nad ei tegele spordiga sportimiskoha puudumise tõttu ja 29% toob põhjuseks kehva tervise. Ka 30% 16–24-aastaste naiste hinnangul takistab sportimist sagemini kui kord nädalas sportimiskoha puudumine ja 33% toob põhjuseks kehva tervise (kusjuures 25–34-aastaste naiste hulgas kasvab kehva tervisega vähese kehalise aktiivsuse põhjendamine veelgi).

Joonis 13. Harva sportimise põhjused harvem kui kord nädalas tervisespordiga tegelenute hinnangul sugupoole ja vanuse lõikes, % (vastusvariantide 'see kindlasti' ja 'ka see' valinute osakaal)

Allikas: Tekkel jt (2009)

IV KULTUURITARBIKIMINE

Järgmiseks vaatame lähemalt, kas ja kui palju Eesti noored lisaks sportimisele oma vabal ajal tegelevad kultuuritarbimisega. Kultuuritarbimiseks loetakse nii teatris, kinos, kontserdil, muuseumis jmt käimist kui ka lugemist.

Kui umbes 20 aastat tagasi erinesid Eesti koolinoored oma vaba aja veetmise eelistuste osas teistest Euroopa riikide noortest oma aktiivsema kultuuritarbimise ja loovharrastuste poolest, siis 1990-ndate aastate keskel korraldatud Euroopa kooliõpilaste ESPAD küsitlus⁷ viitas kultuurihuvi vähenemisele. Tagantjärele tõlgendatakse paarikümne aasta taguseid tulemusi sageli muude tegutsemisvõimaluste puudumisena ja muutust seletatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kiire arenguga, mis on toonud teatris, kinos jm käimise ning raamatute lugemise asemele TV ja videofilmide vaatamise ning arvuti. Naruski (1998) väitel vaatas ESPAD uurimuse andmetel iga päev vähemalt 2–3 tundi TV-d või videosid 89% 15–16-aastastest poistest ja 86% samaealistest tüdrukutest ja selles osas olid Eesti noored sarnased teiste uuringus osalenud Euroopa riikide noortega. Raamatuid (mis ei kuulu kooliõpikute hulka) lugesid aga Eesti õpilased endiselt keskmiselt enam kui teiste riikide õpilased (erinevused ei ole nii märgatavad tüdrukute kui just poiste seas: vähemalt kord kuus luges raamatuid 65% 15–16-aastastest poistest ja 77% tüdrukutest).

2009. a noorte uuringu tulemustel on loovharrastustel endiselt oluline koht koolinoorte organiseeritud vaba aja tegevuste struktuuris, kuigi on vähem levinud kui liikumisharrastused (vt eespool joonis 1). Organiseerimata vaba aja tegevuste analüüs aga näitas, et lugemine on organiseerimata vaba aja tegevustest sageduselt kolmas - kokku 12% respondentidest on kooli ajal vabast ajast

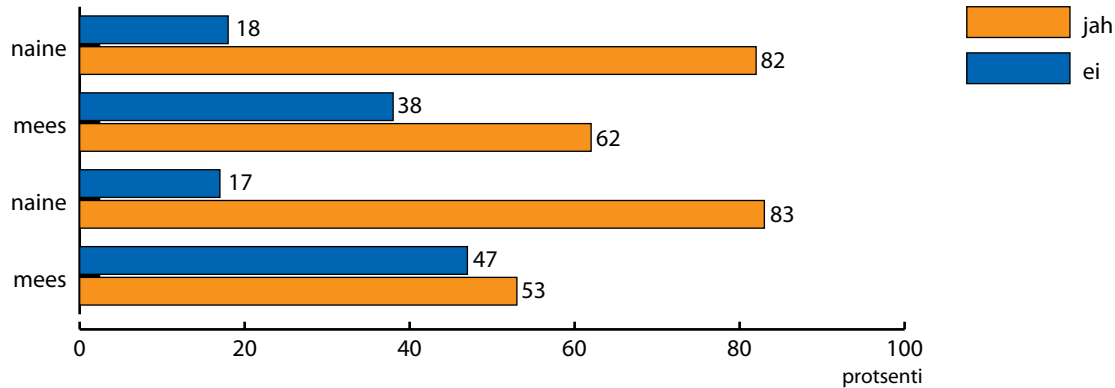
lugenud raamatuid (vt eespool joonis 4). Käesolevas peatükis eespool analüüsitud kvalitatiivse küsimuse tulemused ei ole aga otseselt võrreldavad standardiseeritud üle-euroopalise küsitluse tulemustega. Selleks on enam kohased Eesti Statistikaameti poolt aastal 2007 läbiviidud täiskasvanute koolituse uuringu andmed.⁸ Nimetatud uuringu tulemustel on 20–24-aastastest noortest lugenud puhketegevusena viimase 12 kuu jooksul raamatuid 73% ja 25–30-aastastest 75%. Küsimuse eesmärk oli välja selgitada selliste raamatute lugemine, mis ei ole seotud kooli kohustusliku kirjanduse, töö ega õppimisega. Selle küsimuse puhul noored vanematest elanikkonnarühmadest suurt ei erine – 31–50-aastaste seas on raamatuid lugenud 77% ja 51–64-aastastest 78%. Küll aga avalduvad erinevused vanuse lõikes loetud raamatute hulga osas. Vanemad loevad aastas rohkem raamatuid läbi kui noored. Enam kui 12 raamatut on aasta jooksul lugenud 37% 51–64-aastastest ja 31% 31–50-aastastest, noorte puhul on nii palju raamatuid lugenud 26% 20–24-aastastest ja 29% 25–30-aastastest. Noorte puhul jääb lugemus aastas suuremalt jaolt 1–7 raamatu piiridesse – 33% nii 20–24-aastastest kui ka 25–30-aastastest on lugenud viimase 12 kuu jooksul 1–3 raamatut ja vastavalt 27% ja 25% 4–7 raamatut.

Lisaks raamatute lugemisele küsiti täiskasvanute koolituse uuringu käigus vastajatelt ka ajalehtede ja ajakirjade lugemise kohta. Ajalehtede puhul on igapäevaseid lugejaid noorte seas teiste elanikkonnarühmadega võrreldes pisut vähem. Kokku 63% 20–24-aastastest vastas, et nad loevad ajalehti iga päev või peaaegu iga päev, 25–30-aastaste seas oli see protsent 66. Vanemates elanikkonnagruppides on igapäevaseid lehelugejaid 71–72%. Samas võime uuringu tulemustel öelda, et valdav enamus noor-

⁷ ESPAD- The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, www.espad.org (toim)

⁸ Kokku küsitleti 3968 elanikku vanuses 20–64 eluaastat üle Eesti.

Joonis 14. Küsimusele „Kas olete puhketegevusena viimase 12 kuu jooksul raamatuid lugenud (välja arvatud kooli nn kohustuslik kirjandus ja töö või õppimisega seotud kirjandus)?” vastanute osatähtsus

Allikas: Eesti täiskasvanute koolituse uuring 2007, Eesti Statistikaamet

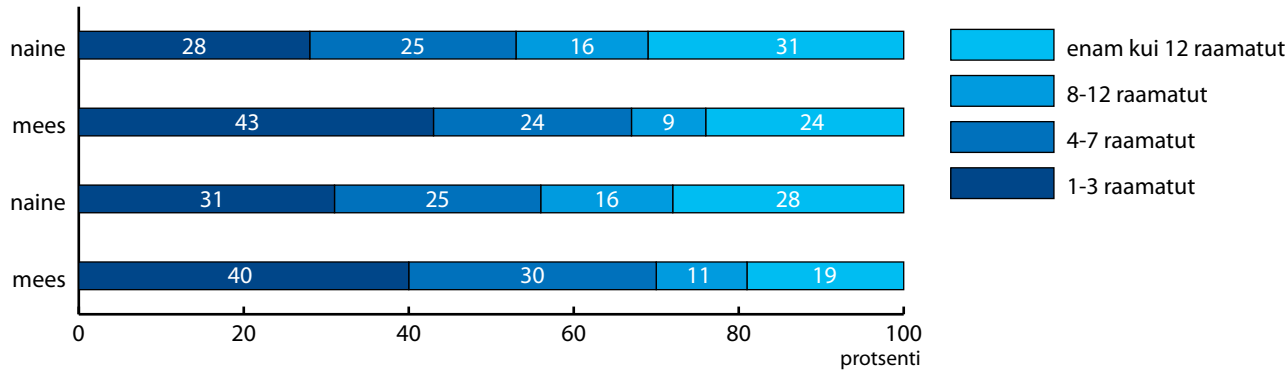
test siiski loeb ajalehti regulaarselt vähemalt kord nädalas, sest neid, kes loevad kord kuus või harvemini lehti, oli 20–24-aastaste seas kokku 7% ja 25–30-aastaste hulgas 8%. Ajakirju loeb noortest mõlemas vaadeldud vanusegrupis vähemalt kord nädalas 61%. Ajakirjade lugemine on vastupidiselt ajalehtedele enam levinud just nooremates elanikkonnarühmades.

Täiskasvanute koolituse uuring kinnitab noorte uuringu tulemusi, et neid loevad vabal ajal enam kui noormehed (vt joonis

14). 20–24-aastastest naistest on puhketegevusena raamatuid lugenud viimase 12 kuu jooksul kokku 83%, samaealistest noormeestest aga vaid 53%. 25–30-aastaste seas on aga märgata sooliste erinevuste mõningast vähenemist tänu sellele, et enam noormehi on vabal ajal raamatuid lugenud.

Naised loevad ka arvuliselt enam raamatuid kui mehed. 44% 20–24-aastastest neidudest on puhketegevusena lugenud viimase aasta jooksul kokku 8 või enam raamatut, samaealistest

Joonis 15. Küsimusele „Mitu raamatut olete lugenud viimase 12 kuu jooksul?” vastanute osatähtsus^a

^a Küsimus esitat vaid neile, kes vastasid „ja” küsimusele „Kas te olete viimase 12 kuu jooksul puhketegevusena lugenud raamatuid?”

Allikas: Eesti täiskasvanute koolituse uuring 2007, Eesti Statistikaamet

noormeestest on nii arvukalt raamatuid lugenud 30%. Vanemas vanusegrupis on 8 või enam raamatut lugenud 46% naistest ja 32% meestest (vt joonis 15).

Kultuuris osalemist võime vaadelda omakorda kahest aspektist: ühelt poolt kultuuritarbimine ehk kultuurisündmuste, -asutuste ja –paikade külastamine ning teiselt poolt kultuurilises tegevuses osalemine ehk loovharrastused, millega tegeletakse põhitööst vabal ajal. Seega üheks oluliseks kultuuris osalemise näitajaks on kultuurisündmustest käimine, mis tähendab teatri, kino, kontsertide, muuseumide, raamatukogude, festivalide aga ka informaalsete kultuurisündmuste (näiteks tänavateatri) külastust (Kommel 2009:2).

Statistikaameti andmetel kultuuritarbimise aktiivsus vanuse kasvades langeb, mis tähendab, et nooremad inimesed on aktiivsemad kultuurisündmustes osalema ja kultuuriasutusi külastama kui vanemad inimesed. Kultuurielus ühel või teisel moel osalenute osakaal 20-29-aastaste seas on 93%, 30-39-aastaste seas 90%. 40-49-aastastest on kultuurielus osalenud 84% ja 50-64-aastastest 77% (tabel 3).

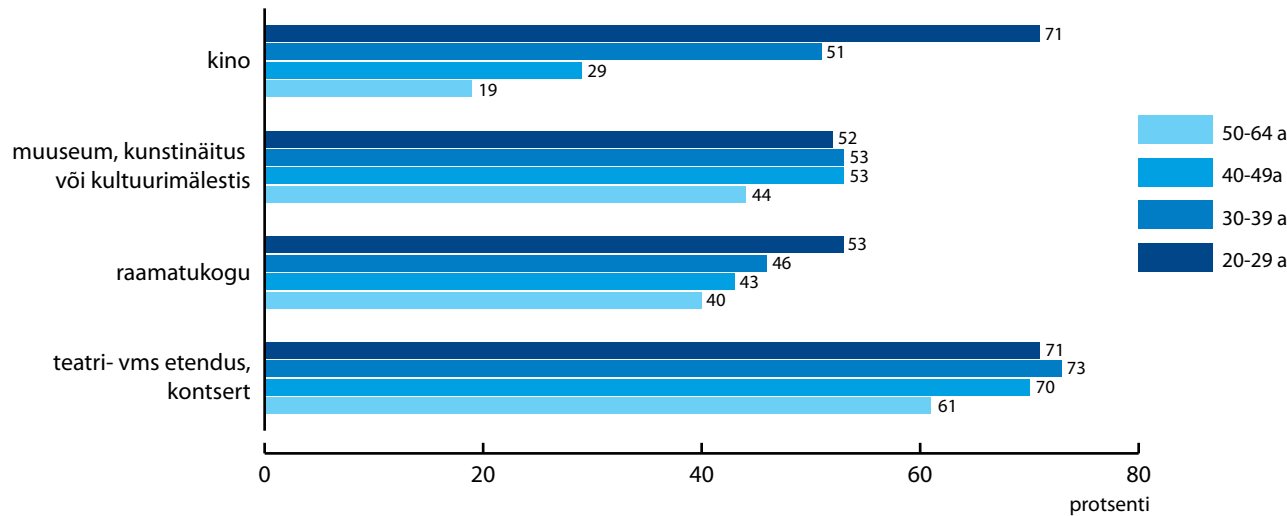
Tabel 3. Kultuurielus osalenud 2007. aastal, osatähtsus vanuserühmiti

20–29-aastased	93%
30–39-aastased	90%
40–49-aastased	84%
50–64-aastased	77%

Allikas: Eesti täiskasvanute koolituse uuring 2007, Statistikaamet

Kultuurielus osalemise üldnäitaja kallutab kõige noorema grupi kasuks aga eeskätt 20–29-aastaste poolt teiste vanuserühmadega võrreldes suurem kino ja raamatukogu külastamise määr. Kui me vaatame kultuurielus osalemist kultuuritegevuse või –asutuse liigi järgi, siis näeme et erinevused muuseumide, näituste ning etenduste ja kontsertide külastamises ei ole vanuserühmiti nii suured ja nende puhul ei ole kõige nooremad alati kõige aktiivsemad (joonis 16). Kuni 29-aastased noored käivad aga teistest

Joonis 16. Kultuuriasutuste külastamine vanuserühmiti, %

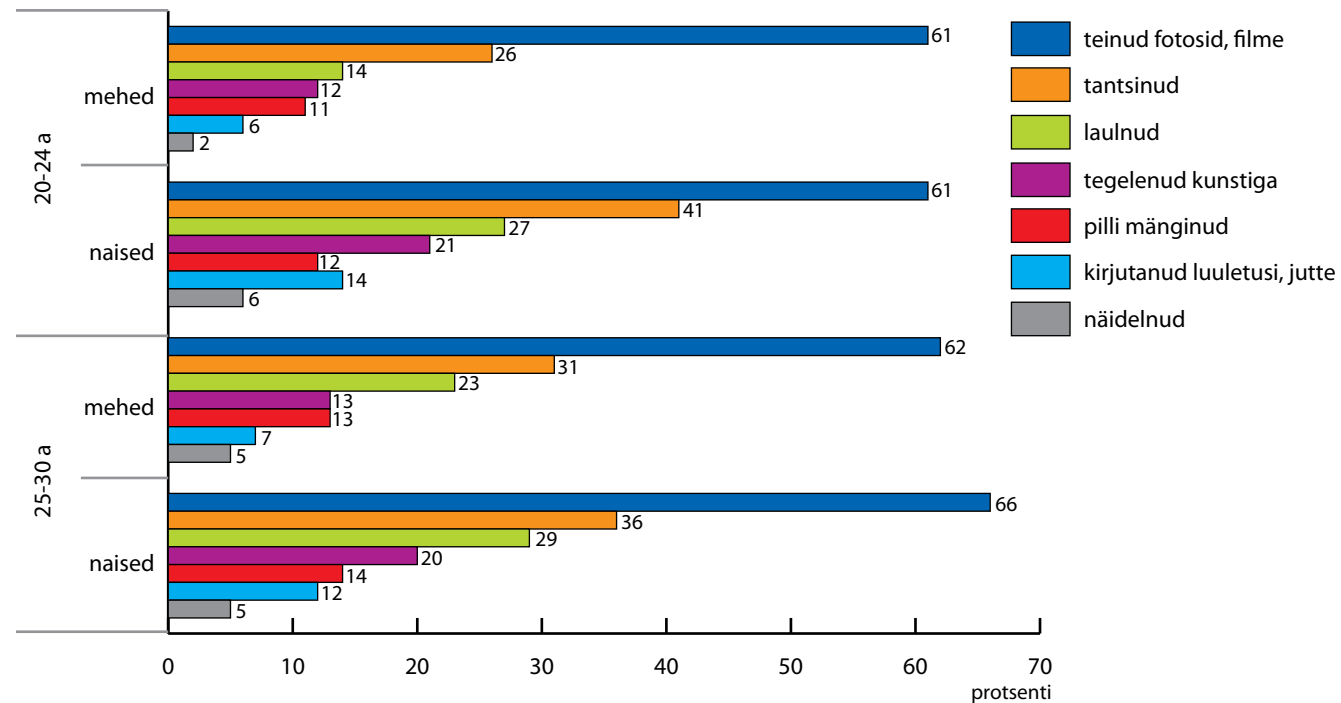

Allikas: Eesti täiskasvanute koolituse uuring 2007, Statistikaamet

vanusegruppidest oluliselt enam kinos ja raamatukogus. Jooniselt 16 näeme, et kinokülastused harvenevad vanuse kasvades märkimisväärselt: 40–49-aastased käivad kinos pea 2,5 korda harvem kui kuni 29-aastased. Veelgi harvemini käivad kinos aga vanemad kui 50-aastased elanikud, kellest vaid 19% oli 2007. aastal toimunud küsitluse ajal viimase 12 kuu jooksul kinos käinud.

Kõige sagedasemad kinokülastajad on 20–24-aastased noored, kellest 12,5% käis kinos aasta jooksul 7–12 korda ja enam kui 12 korda külastas kino aastas 6,5%. 25–30-aastastest külastas 7–12 korda kino 7% ja enam kui 12 korda 5% küsitletutest. Külastuste sagedustelt on teisel kohal noorte seas teatri-, ooperi-, balleti- või tantsuetenduste või kontserdikülastused. 28% 20–24-aastastest noortest ja 26% 25–30-aastastest ei ole mainitud kultuuriüritusi külastanud kordagi viimase 12 kuu jooksul. 40% mõlemast vanuserühmast on aga käinud etendustel või kontserdil 1–3 korda ja vastavalt 22% ja 24% 4–6 korda viimase aasta jooksul. Arvukam nimetatud kultuurisündumuste külastamine on harvem nähtus ja mõlemas vanuserühmas samas suurusjärgus. 31–50-aastastega võrreldes noorte kultuuritarbimisel selles osas olulisi erinevusi ei ole, teistest elanikkonnarühmadest eristuvad vaid vanemad

Joonis 17. Kultuuriharrastustega tegelenute osakaal vanuse ja sugupoole lõikes, %

Allikas: Eesti täiskasvanute koolituse uuring 2007, Statistikaamet

kui 51-aastased harvem etendustel ja kontsertidel käimise poolest. Sageduselt kolmandana külastavad noored raamatukogu ja veelgi harvem muuseumi või kunstinäitusi. Raamatukogukülastuste puhul on märgata ka ealisi erinevusi: nooremad käivad raamatukogus rohkem kui vanemad. Mitte kordagi ei ole viimase 12 kuu jooksul raamatukogus käinud 39% 20–24-aastastest ja 50% 25–30-aastastest. Muuseumi või kunstinäituse külastuste puhul kaks vanuserühma üksteisest oluliselt ei erine – 45% 20–24-aastastest ja 47% 25–30-aastastest ei ole aasta jooksul kordagi käinud ei muuseumis ega näitusel.

Soolised erinevused on täheldatavad kõigi vaadeldud kultuuri-asutuste külastamise puhul. Naised on kultuuritarbimises aktiivsemad kui mehed, naised käivad enam nii kinos, muuseumis, näitusel, teatri-, ooperi-, balleti- ja tantsuetendustel, kontsertidel ja ka raamatukogus. Viimase puhul on erinevus mees- ja naiskülastajate arvu vahel kõige suurem (32% meestest ja 57% naistest on külastanud 12 kuu jooksul raamatukogu). Kõige väiksem on aga sooline erinevus kinokülastuste puhul (38% meestest ja 44% naistest on 12 kuu jooksul kinos käinud).

Statistikaameti teostatud Eesti täiskasvanute koolituse uuring 2007 võimaldab meil analüüsida ka kultuuriharrastustega tegelemist vanemate kui 20-aastaste noorte seas uuringule eelnenud 12 kuu jooksul. Selgub, et kõige populaarsem on üle 20-aastaste noorte seas fotograafia ja filmiga tegelemine: 61% 20–24-aastastest ja 64% 25–30-aastastest on viimase 12 kuu jooksul teinud fotosid või filminud. Teisena tõuseb esile tants: 36% 20–24-aastastest ja 34% 25-30-aastastest on tegelenud tantsuga. Ka laulmine on suhteliselt levinud harrastus – 23% nooremast ja 27% vanemast vanusegrupist on aasta jooksul tegelenud laulmisega. Kunstiga on tegelenud 18% mõlemast vanuserühmast noortest.

KOKKUVÕTTEKS

Käesoleva peatüki eesmärk oli vaadata noorte vaba aja struktuuri organiseeritud ja organiseerimata tegevuste lõikes. Tulemused näitavad, et koolinoorte seas on sportimine kõige levinum nii organiseeritud kui organiseerimata vaba aja tegevuste struktuuris. Tervisespordi harrastamine on populaarne ka koolieast vanemate noorte seas, kusjuures noormeeste puhul on sportimisel olulisem koht vaba aja tegevuste struktuuris kui neidudel ning maal elavad noored harrastavad üldjuhul sporti enam kui linna-noored. Neidude puhul on nii kooli ajal kui ka hiljem kõige populaarsem vaba aja tegevus tantsimine. Kooliaegseteks populaarse-

Harvem harrastavad noored pillimängu (12% 20–24-aastastest ja 14% 25–30-aastastest), luuletamist ja juttude kirjutamist (11% 20–24-aastastest ja 10% 25–30-aastastest) ning näitlemist (5% nii 20–24-aastastest kui ka 25–30-aastastest).

Kui fotograafia ja filmiga tegelemise puhul soolisi erinevusi ei ilmne, siis teiste loovharrastuste puhul nagu tantsimine, laulmine, kunstiga tegelemine, loovkirjutamine ja näitlemine on neid aktiivsemad kui noormehed. Pillimängu harrastajaid leidub võrdselt nii naiste kui meeste seas (joonis 17).

teks huvialadeks peale liikumisharrastuste on laulmine ja arvuti, seejärel tulevad loovharrastused. Omaalgatuslikest ehk organiseerimata vaba aja tegevustest on sportimise järel populaarsuselt teisel kohal sõpradega aja veetmine ja kolmandana tuleb lugemine, mis on märksa populaarsem tüdrukute seas. Neiud on ka koolieast vanemate noorte seas aktiivsemad lugejad, samuti tegelevad nad enam loovharrastuste ja kultuurisündmuste ja –asutuste külastamisega, samal ajal kui mehed tegelevad naistega võrreldes veidi enam spordiga.

KIRJANDUS

- E-SEIRE uuring 2008. TNS Emor/Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Riigi infosüsteemide osakond.
- KOMMEL, K. 2009. Kultuuris osalemine. *Eesti Statistika Teemaleht I*, 2009.
- NARUSK, A. 1998. Eesti kooliõpilased võrdluses Euroopa eakaaslastega: vaba aeg ja uimastid - *Õpetajate Leht*, 16. jaanuar.
- NOORSOOTÕÕ SEADUS. RT I 1999, 27, 392.
- NIMMERFELDT, G., VETIK, R., VIHMA, P., TARU, M. 2007. Noored Maardus ja Maardu noorte silmade läbi. Maardu 14-24-aastaste noorte vaba aja, ühiskondliku aktiivsuse, identiteedi ja integratsiooni hoiakute uuring. Tallinn: TLÜ RASI.
- RANNALA, I.-E. ja TARU, M. 2009. Noorte vaba aja sisustamise võimalused Pärnu linnas. Õpilaste ja lapsevanemate arvamused. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.
- TALLINNA noorte vaba aja sisustamise eelistused, sotsiaalne ja poliitiline aktiivsus ning noorte enesemääratlus kui neid mõjutav faktor. 2006. Tallinn: TLÜ RASI.
- TARTU noorte vaba aja veetmise võimalused ja vajadused. 2004. Tartu: Tartu Linnavalitsuse kultuuriosakonna noorsooteenistus.
- TEKKEL, M., VEIDEMAN, T., RAHU, M. 2009. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Noored ja vabatahtlik tegevus

Heili Jõe

Vabatahtliku tegevuse käsitlemisest
Vabatahtlik tegevus ja Euroopa noored
Vabatahtlikus tegevuses osalemisest Eestis
Noorte osalemine vabatahtlikus tegevuses Eestis

Noored ja vabatahtlik tegevus

Heili Jõe

Käesolevas peatükis vaadeldakse Eesti noorte osalemist vabatahtlikus tegevuses. Peatükk keskendub sellele, kui palju ning millistes valdkondades Eesti noored vabatahtlikena tegutsevad ning mis neid motiveerib oma aega ja energiat panustama tegevustesse kellegi teise heaks, ilma selle eest tasu saamata. Peatüki algul antakse ülevaade vabatahtliku tegevuse olemusest ja tähtsusest noortevaldkonnas. Seejärel käsitletakse lühidalt vabatahtlikus tegevuses osalemise määra Eestis ning peatüki viimases osas kirjeldatakse noorte osalemist vabatahtlikus tegevuses Eestis.

I VABATAHTLIKU TEGEVUSE KÄSITLEMISEST

Vabatahtliku tegevuse rolli ühiskonnas on hakatud üha rohkem tähtsustama nii rahvusvahelisel tasandil kui ka Eestis. Vastu on võetud mitmeid olulisi valdkonda reguleerivaid dokumente: vabatahtliku tegevuse resolutsioon 1983. aastal Euroopa Parlamendis, Amsterdami lepingu 38. deklaratsioon¹, milles rõhutatase vabatahtliku teenistuse olulisust sotsiaalse solidaarsuse arendamisel Euroopa Liidus, pöörates erilist rõhku noorte ja vanemaealiste inimeste osalemisele vabatahtlikus töös (Vabatahtlik töö... 2004–2005). Rahvusvaheliseks vabatahtlike aastaks kuulutatud 2001. aastal võeti Rahvusvahelise Vabatahtlike Püüdluste Ühingu (*International Association of Volunteer Effort*) initsiatiivil vastu vabatahtliku tegevuse ülddeklaratsioon. Riigikogus 2002. aastal heaks kiidetud Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni kohaselt on kodanikuühiskonna üheks eesmärgiks vabatahtliku tegevuse kui kodanikuks olemise olulise tunnuse väärtustamine. Siseministeeriumi koordineerimisel ellu viidavas kodanikualgatusete toetamise arengukavas 2007–2010 on ette nähtud meetmed vabatahtliku tegevuse tunnustamiseks ja väärtustamiseks, samuti võimalused vabatahtlikuks tegevuseks soodsama keskkonna loomiseks ning huvigruppide vahelise koostöö

ja võrgustikutegevuste edendamiseks. Loodud on veebiportaal Vabatahtlike Värav (www.vabatahtlikud.ee), tähistatakse rahvusvahelist vabatahtlike päeva, korraldatud on vabatahtlikke foorumeid, ka on Eesti esindatud Euroopa Vabatahtlike Keskuse liikmete ridades.

Kõige üldisemalt tähendab vabatahtlik tegevus tegutsemist teiste hüvanguks isiku vaba tahte alusel selle tegevuse eest tasu nõudmata; tegu on enamasti altruistlikuks tegevusega, mille eesmärk on edendada ja parandada inimkonna elukvaliteeti. Vabatahtlikus tegevuses osalemise põhjuseks võib olla ka soov arendada isiklikke oskusi, kohtuda teiste inimestega ja saada uusi tutvusi, mis tulevad kasuks näiteks töö saamisel, eesmärgiks võib olla aja meeldivalt veetmine jms.

Vabatahtlik tegevus kui ühiskondliku elukorralduse viis leiab üha enam kolapinda paljudes riikides, sh uutes Euroopa Liidu liikmesriikides. Vabatahtlikus tegevuses nähakse potentsiaali taaselustada kodanikuaktiivsust, suurendada ühiskonna sidusust ja sotsiaalset kapitali, parandada organisatsioonide teovõimet,

efektiivsust ja jätkusuutlikkust, teenuste kättesaadavust ja kvaliteeti. Vabatahtlikust tegevusest tuleneva sotsiaalse ja majandusliku kasu mõõtmise, analüüsimise ja hindamisega tegeldakse nii ühiskonna, organisatsiooni kui ka indiviidi tasandil. Viimasel juhul annab vabatahtlik tegevus võimaluse parandada oma elukvaliteeti ja omandada erinevaid kogemusi erinevates tegevustes osalemise kaudu. (Surva 2009)

Kuigi esmapilgul tundub vabatahtliku tegevuse määratlemine üsna ühene olevat, ei ole see nii. Seda põhjusel, et mitmes käsitluses ei tähenda vabatahtlik töö päris tasuta töötamist (Surva 2009). Näiteks Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee teeb vahet kaht liiki vabatahtlikul töö. Esimene neist toetub Rahvusvahelise Töö-organisatsiooni (*International Labour Organization*) ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni definitsioonile ning tähistab tööd mittetulundusliku organisatsiooni heaks, kus palk on madalam kui sama töö eest makstav tasu erasektoris. Teine liik tasustatud vabatahtlikust tööst on selline, mille eest palka ei maksta, ent kaetakse tööga otseselt seotud kulud. Samuti ei tegele kõik kasumit mittetaotlevad ühendused vabatahtlike ega vabatahtliku tööga (nt poliitilisi parteisid, korteriühistuid, kutseliite, hobiringe jms inimeste vaba tahte alusel tegutsevaid ühendusi ei peeta vabatahtliku tegevuse edendajateks, sest nad ei teeni laiema üldsuse huve, vaid täidavad kitsa ringi inimeste vajadusi).

Ühtse vabatahtliku tegevuse määratluse puudumise tõttu on võrdlevat statistikat vabatahtlike kohta nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil raske leida. Täpsemalt on vabatahtlik tegevus määratletud ja reguleeritud tegevusvaldkondade lõikes. Ka Eesti õigusaktides on mitmed spetsiifilised vabatahtlike töövaldkonnad seadusandlikult reguleeritud erinevalt: vabatahtliku kriminaalhooldusametniku abistamine, ohvriabi, kinnipeetava tugiisikuks olemine, töö haridusasutuse hoolekogu liikmena, juhataise liikmena tegutsemine vabaühendustes jm (Vabatahtliku tegevuse arengukava 2007–2010). Põhjuseks võib pidada seda, et vabatahtlik tegevus on eri ühiskondades ja ka tegevusvaldkondades arenenud erinevalt: osa tegevusi eeldavad erialast välja-

õpet (meditsiinis, hariduses, päästetöödel), teised tegevused ei eelda erilisi oskusi (heakorratööd, osalemine looduskatastroofide tagajärgede likvideerimisel jms).

Sellegipoolest järgitakse vabatahtliku tegevuse iseloomustamisel teatud ühtseid põhimõtteid:

- tegevus toimub vabast tahtest, mitte kohustuslikult ega sunniviisiliselt;
- tegija ei saa rahalist ega materiaalset tasu (ka alatasustamine ei ole arvestatud vabatahtliku tegevusena), kuigi võib saada palju kasu ning tänutäheks ka kingitusi;
- tegutsetakse väljaspool oma kodu ja perekonda, kellegi teise või laiemalt ühiskonna hüvanguks.

Käesolevas peatükis tutvustatavates uuringutes on vabatahtliku tegevuse määratlemisel lähtutud vabatahtliku tegevuse arengukavas 2007–2010 kasutatud terminoloogiast. Selle kohaselt on **vabatahtlik tegevus oma aja, energia või oskuste pakkumine vabast tahtest ja tasu saamata; vabatahtlikud aitavad teisi või tegutsevad peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks ning oma pereliikmete abistamist ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks.**

Vabatahtliku tegevuse uurimisel eristatakse omaalgatuslikku tegevust ja organisatsioonide poolt korraldatud vabatahtlikku tegevust; ühekordset (ühe ürituse raames) või regulaarset vabatahtlikku tegevust. Tegevused jaotuvad veel eri valdkondade vahel (näiteks tervishoid, kunst ja kultuur, loomakaitse, noorsootöö jms) ning võivad erineda ka tegevustüübiti (teavitamine, koolitamine, nõustamine, abistamine jms). Vabatahtliku tegevuse uurimiseks Eestis töötati 2008. aastal Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskuse tellimisel välja metoodika ja 2009. aasta suvel korraldati üleriigiline küsitlusuuring (aruanded on kättesaadavad <http://www.vabatahtlikud.ee/et/Vabatahtlik-tegevus/Uuringud>). Sama metoodikat kasutas noorte vabatahtlikus tegevuses osalemise kaardistamiseks ka Eesti Noorsoo Instituut 2009. aasta juulis korraldatud noorteuuringus.

II VABATAHTLIK TEGEVUS JA EUROOPA NOORED

Euroopas pööratakse vabatahtlikus tegevuses enim tähelepanu just noortevaldkonnale. Mitmed Euroopa Liidu noortepoliitika raamdokumendid ning programmid peavad vabatahtlikku tegevust üha olulisemaks osaks noorte elu edendamisel. Näiteks rõhutatakse Euroopa noorsoostrateegias noorte vabatahtlikus töös osalemise võimaluste lihtsustamist (ka piiriüleselt); vabatahtlik tegevus on oluline mitteformaalse õppe osa (ELi noorsoostratee-

gia: investeerimine ja mobiliseerimine, 2009). Ka Euroopa Noortepakt ning selle rakendussätted toovad välja vajaduse suurendada noorte mobiilsust vabatahtlike tegevuste kaudu.

Euroopa Vabatahtlik Teenistus, mis on Euroopa Liidu programmi „Euroopa noored“ (YOUTH) üks osa, annab igal aastal 3500 noorele 31 Euroopa riigist ja kolmandatest riikidest võimaluse tegut-

¹ 2. oktoobril 1997 sõlmitud ja 1. mail 1999 jõustunud Amsterdami lepinguga muudeti ja nummerdati ümber Euroopa Liidu ja Euroopa Ühenduse asutamislepingud ja sellele on lisatud asutamislepingute koondversioonid. Amsterdami leping ei ole iseseisev õigusakt, see koosneb paljudest parandustest ja lisandustest eelnevatele lepingutele (Vabatahtlik töö... 2004–2005)

seda vabatahtlikuna ELi riikides ja kolmandates riikides. Lisaks on paljud noored seotud vabatahtliku tegevusega erinevate organisatsioonide juures ning vabatahtlikena tegutseb hinnanguliselt 1–6% 15–25-aastastest noortest Euroopas (Vabatahtliku tegevuse arengukava 2007–2010: 5). Sarnased rahvuslikud bürood on olemas veel 31 Euroopa riigis, sh Eestis. Euroopa Noored Eesti büroo (ENEB) vahendusel on Eesti noortel olnud võimalus osaleda Euroopa Vabatahtlikus Teenistuses ning organisatsioonidel võtta vastu Euroopast pärit vabatahtlikke. Iga osaleja valib endale ise meelepärase riigi ja tegevusvaldkonna. Programm katab transpordi, majutuse, toitlustuse ja muud elamiskulud. ENEBi andmetel on enim Eestist pärit noori vabatahtlikke käinud Prantsusmaal ja Saksamaal, kuid aina rohkem soovivad Eesti noored oma panust anda Ladina-Ameerika, Aasia ja Aafrika kogukondade arendamisse. Kõige rohkem teenistusi tehakse noorsoo- ja

III VABATAHTLIKUS TEGEVUSES OSALEMISEST EESTIS

Eesti elanikkonna osalemise määra vabatahtlikus tegevuses on kuni viimase ajani olnud raske määratleda, sest puudusid vastavad ülevaateuuringud. Küll aga on teemat käsitletud valdkondlikes uuringutes. Nii on mitmed kodanikuühiskonna arengu kohta tehtud uuringud käsitlenud elanikkonna suhtumist vabatahtlikku töösse (Proos jt 2006; Emor 2008), asjakohast informatsiooni leiab ka kolmanda sektori organisatsioonide kujunemist ja arengut käsitlevates uuringutes-analüüsides (Rikman jt 2005). Ka noortevaldkonnas ning noorteorganisatsioonide tasandil on tehtud uuringuid, mis käsitlevad just noorte suhtumist vabatahtlikku töösse (ENL 2006; Toots jt 2006).

2009. aasta augustis ilmus Vabatahtlike Tegevuse Arenduskeskuse (VTAK) tellimusel valminud üleriigiline uuring vabatahtliku tegevuse rollist ja iseloomust Eesti 15–74-aastase elanikkonna hulgas. Uuringu rõhuasetus oli indiviidi tasandi vabatahtliku tegevuse eri aspektide kirjeldamisel ja selle raames küsitleti telefoni teel 401 vabatahtlikus tegevuses osalenud ning 200 mitteosalenud inimest. Selle uuringu tulemustel määratles end eespool kirjeldatud vabatahtliku definitsiooni alusel vabatahtlikuks 30% vastajaist (nn teadlikud vabatahtlikud). Samas oli küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul tasu saamata osalenud erinevates vabatahtlikes tegevustes aga oluliselt rohkem inimesi, nn mitteteadlikke vabatahtlikke. Neid juurde arvates oli VTAK hinnangul vabatahtlikus tegevuses osalenud kokku 47% Eesti elanikkonnast. Võrreldes vabatahtlikke mittevabatahtlikega on vabatahtlikus tegevuses enam osalenud nooremaealine (15–24-aastane) ja vähem vanemaeline (65 aas-

sotsiaaltöö valdkonnas, populaarsust koguvad ka keskkonna- ja kultuuriprojektid

Samas on raske leida ühtseid andmeid noorte vabatahtlikus tegevuses osalemise kohta nii Eestis kui ka välisriikides. Ühelt poolt on põhjuseks valdkonna reguleerimatus, teiselt poolt ühtse lähene-mise puudumine uuringute korraldamisel. Euroopa Liidu noorte-raporti (2009) ning Eurobaromeetri 2007. aasta jaanuaris tehtud uuringu kohaselt osaleb vaid 2% 15–30-aastatest noortest regu-laarselt vabatahtlikus tegevuses ja 16% on kunagi olnud vaba-tahtlikud. Samas arvab iga kolmas noor neljast, et vabatahtlik tegevus on ühiskonnas aktiivseks osalemiseks oluline. Huvilised leiavad rahvusvahelisi ning Euroopa Liidu liikmesriikide võrdle-vaid uuringuid vabatahtlike tegevuste kohta Euroopa Vabataht-like Keskuse² (CEV) kodulehelt (www.cev.be).

tat ja vanemad) elanikkond. Hariduse poolest eristuvad alg- ja põhiharidusega inimesed, kes osalevad vabatahtlikus tegevus-es veidi vähem kui kõrgema haridustasemega inimesed (kesk-, kõrgharidus). Samuti on vabatahtlikus tegevuses oluliselt vähem osalejaid lapsehoolduspuhkusel olevate inimeste ja pensionä-ride hulgas ja rohkem õpilaste/üliõpilaste seas. Palgatöötajatest on vabatahtlikuna veidi enam tegutsenud asutuse/ettevõtte juhid ja keskastme juhid ning seetõttu ka kõrgema sissetulekuga inimesed.

Vabatahtlike tüpoloogiat analüüsides selgus, et suurem osa (78%) osaleb vabatahtlikus tegevuses siis, kui tegemist on konkreetse tegevusega (peamiseks tegevuseks on heakorra- või päästetöö-del osalemine) või kui keegi inimene vajab konkreetset abi (ini-mestele abi pakkumine või nende inimeste vaba aja sisustamine). Teine tüüp (17%) on seevastu aktiivne vabatahtlik, kes osaleb esimese tüübiga võrreldes erinevates tegevustes oluliselt enam. Neil on peamiseks tegevuseks teavitustöö, samuti projektide kirjutamine ning inimestele abi pakkumine. Ligi pooled sellesse tüüpi kuuluvad vabatahtlikud on seotud ka muude projektipõ-histe tegevustega, nagu ürituste või koolituste korraldamine, või ka üldiste koordineerivate tegevustega, nagu administratiivne töö, transpordiabi pakkumine või kodanikuühenduse juhtimises osalemine. Kolmandat tüüpi vabatahtlikud (5%) on aidanud kor-raldada vastastikuse abi gruppide tööd, peamiselt külaliikumise, kohaliku elu edendamise, sotsiaaltöö ja religiooni valdkonnas.

IV NOORTE OSALEMINE VABATAHTLIKUS TEGEVUSES EESTIS

Eelkirjeldatud VTAK uuringu metoodikat kasutades koguti and-meid noorte osalemise kohta vabatahtlikus tegevuses ka Eesti Noorsoo Instituudi (ENI) poolt tellitud „Noorte uuringu 2009” raames. Valimisse kuulus 994 noort vanuses 15–30 aastat. Interv-jueeritavad valiti valimisse pseudojuhuvaliku meetodil ja and-mestik esindab selle vanusegrupi noori Eestis soolise kuuluvuse, vanuse ja piirkonna lõikes.

Antud uuringus määratleti vabatahtlikku tegevust kui *oma aja, energia või oskuste pakkumist vabast tahtest ja rahalist kasu saamata peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks, kuid ka teiste heaks teh-tavaid tegevusi. Oma pereliikmete abistamist ning rahalisi või esemelisi*

annetusi ei loeta vabatahtlikuks tegevuseks. Pärast sellist sissejuha-tust küsiti intervjueeritavalt, kas ta on viimase 12 kuu jooksul vabatahtlikus tegevuses osalenud. Küsimused vabatahtliku tegevuse tüübi, valdkonna, osaleja rolli, tegevuse sageduse ning selle kohta, kuidas vabatahtliku tegevuse juurde jõuti ning mil-liseks selles tegevuses osalemise kogemust hinnati, esitati vaid eelnevale küsimusele jaatavalt vastanutele. Seega käsitletakse käesoleva uuringu raames vabatahtlikuna neid, kes teadlikult olid tegelenud vabatahtliku tööga viimase 12 kuu jooksul (mit-teteadvustatud vabatahtlikku tegevust antud uuringuga hinnata ei saa).

4.1. VABATAHTLIKE NOORTE SOTSIAALDEMOGRAAFILINE PROFIIL

Tulemustest selgus, et **vabatahtlikus tegevuses on** küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul **osalenud 21% küsitletutest** (207 noort inimest) ja 79% küsitletutest (792 inimest) ei ole. Kõrvutades vabatahtlikus tegevuses osalenud noorte jaotumist eri sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes valimi parameetritega, näeme, et

vabatahtlikus tegevuses on osalenud rohkem nooremad (15–19-aastased) ja vallalised ning vähem üle 25-aastased ja abielus või vabaabielus noored. Ka on eesti keelt kõnelevaid noori vabataht-like hulgas rohkem kui vene keelt kõnelevaid noori.

Tabel 1. Valimi ja vabatahtlike jaotumine vanuserühma, sugupoole, keele ja pereseisu lõikes

Tunnus	Osakaal (%)	
	valimis (n=999)	vabatahtlike hulgas (n=207)
VANUS	15–19 a	40
	20–24 a	26
	25–30 a	34
SUGU	Mees	45
	Naine	55
KEEL	Eesti	82
	Vene	18
PEREKONNASEIS	Vallaline	66
	Abielus, vabaabielus	30
	Lahutatud, elab lahus, lesk	3

Põhja-, Lääne- ja Lõuna-Eestis oli vabatahtliku tegevuse määr ehk vabatahtlike osatähtsus selles piirkonnas elavate noorte hulgas 24 %, Virumaal 21 % ning Tallinnas, Tartus ja Jõgeval 16%.

² CEV on erinevaid vabatahtlikke huvigruppe, võrgustikke ning keskusi (kokku 74) koondav katusorganisatsioon.

4.2. VABATAHTLIKU TEGEVUSE ISELOOM

Vabatahtlikel paluti iga tegevuse puhul märkida tegevusvaldkond ning tegevuse tüüp (kas tegemist oli teavitamise ja informatsiooni kogumise; koolitamise ning juhendamise; nõustamise, kellegi huvide esindamise, abistamise, ürituste korraldamise, projektide algamise või administratiivse tööga). Seejärel paluti vabatahtlikel välja tuua, kuidas konkreetse tegevuseni jõuti ning kirjeldada enda rolli selles tegevuses (tegevuse algataja/eestvedaja, aktiivne kaasalööja, osaleja), nagu ka seda, kui sagedasti konkreetses tegevuses osaleti.

Kokku nimetasid 207 vabatahtlikku 309 tegevust, milles nad viimase 12 kuu jooksul olid osalenud. 72% vabatahtlikest olid osalenud ühes tegevuses ja 28% oli osalenud kahes või enamas tegevuses (58 vabatahtlikku kahes, 27 vabatahtlikku kolmes, 12 vabatahtlikku neljas ja 5 noort olid osalenud viies vabatahtlikus tegevuses).

Vabatahtliku tegevuse tüüpidest on kõige sagedasem kellegi abistamine – sellega oli kokku puutunud 43% kõigist vabatahtlikest. Sageduselt järgmine oli ürituste korraldamine või neis aktiivne osalemine, millega oli tegelenud 37% vabatahtlikest. Teavitamise ja informatsiooni kogumisega seotud tegevusi mainis 12% ning koolitamisi ja juhendamiseiga seotud tegevusi 14% vabatahtlikest (joonis 1).

Joonis 2 kirjeldab vabatahtliku tegevuse jaotumist valdkondade kaupa (sinine tulp) ning valdkonnaga erinevate tegevuste raames kokku puutunud vabatahtlike osatähtsust (oranž tulp). Näeme, et kõige populaarsemaks tegevusvaldkonnaks oli keskkonnakaitse ja loodushoid (17% kõigist nimetatud tegevustest), milles on tegevad olnud neljandik vabatahtlikest. Järgnevad kunsti-kul-

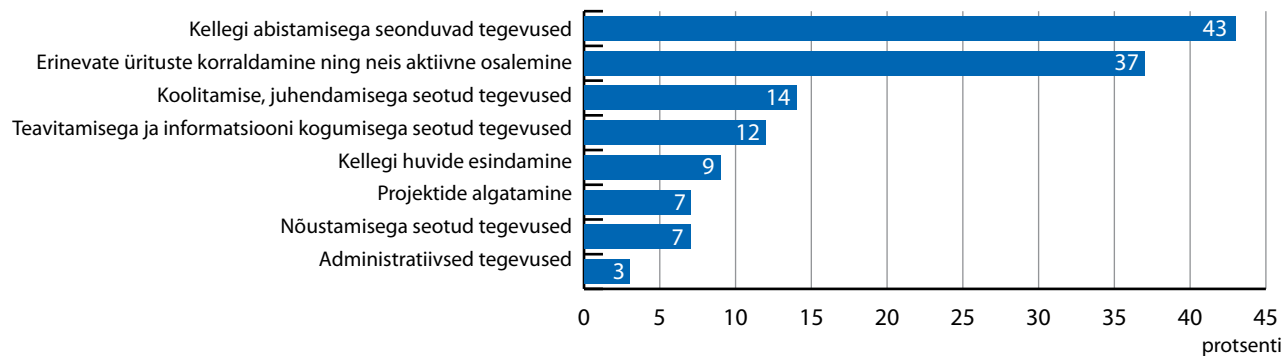
tuuri-meelelahutuse-vaba aja ning noorsootöö valdkond (vastavalt 15% ja 12% tegevustest), millega on kokku puutunud 23% ja 18% vabatahtlikest.

Enam kui kolmandikul juhtudest jõudsid noored vabatahtliku tegevuse juurde sõprade kaudu (joonis 3), 17%-ni tegevustest jõuti omaalgatuslikult ja 15%-ni kooli kaudu. Tuttavate-kolleeptide ning noorsootöö mõju vabatahtliku tegevuseni jõudmisel, nagu ka üleskutsete-kampaaniate ja tööandja roll oli väiksema osakaaluga. Vanusega suurenesid töökoha, üleskutse või kampaania ning noorsootöö kaudu vabatahtlikku tegevusse jõudmise juhud. Noorema vanuserühma (15–19-aastaste) puhul oli kool see, mille kaudu vabatahtliku tegevusega kokku puututi.

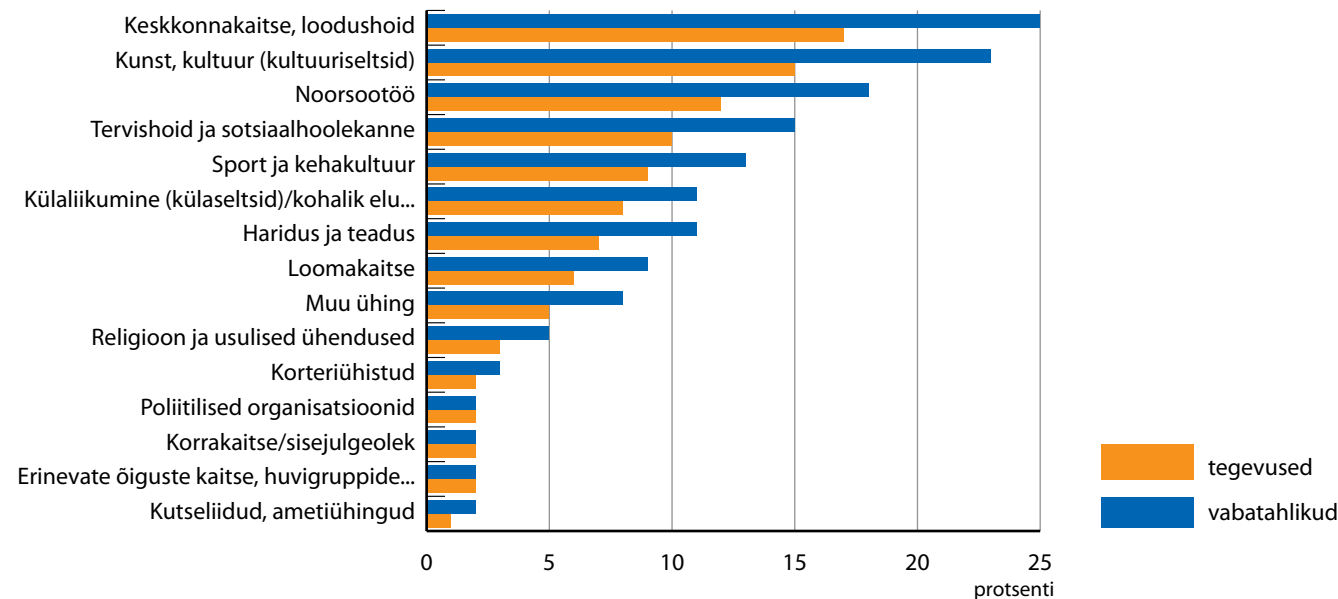
Kolmandiku vabatahtlikest tegevustest, milles noored osalesid, moodustasid ühekordsed tegevused (kampaaniad) või sagedusega kord aastas toimunud tegevused. 5% tegevustest moodustas vabatahtlikuks olemine mingi projekti raames teatud aja (1–6 kuud) jooksul. Kord kuus või korra poole aasta jooksul toimuvaid tegevusi oli kõigist vabatahtlikest tegevustest 25%. 36% tegevustest toimusid sagedusega vähemalt kord nädalas või 2–3 korda kuus (joonis 4). Veidi üle veerandi vabatahtlikest olid olnud vabatahtlikud ühekordse tegevuse (kampaania) raames, veerand (26%) vabatahtlikest osales vabatahtlikes tegevustes kord nädalas või tihedamini.

Emakeele lõikes ei esine erinevusi eesti ja vene keelt kõnelevate noorte vahel tegevusvaldkondade suhtes: populaarsed valdkonnad on mõlemas grupi puhul kunst ja kultuur, keskkonna korrashoid, tervishoid ning noorsootöö. Erinevused ilmnevad harvemini mainitud tegevuste puhul – näiteks mainiti eestlaste

Joonis 1. Eri tüüpi tegevustes osalenud vabatahtlikud, %

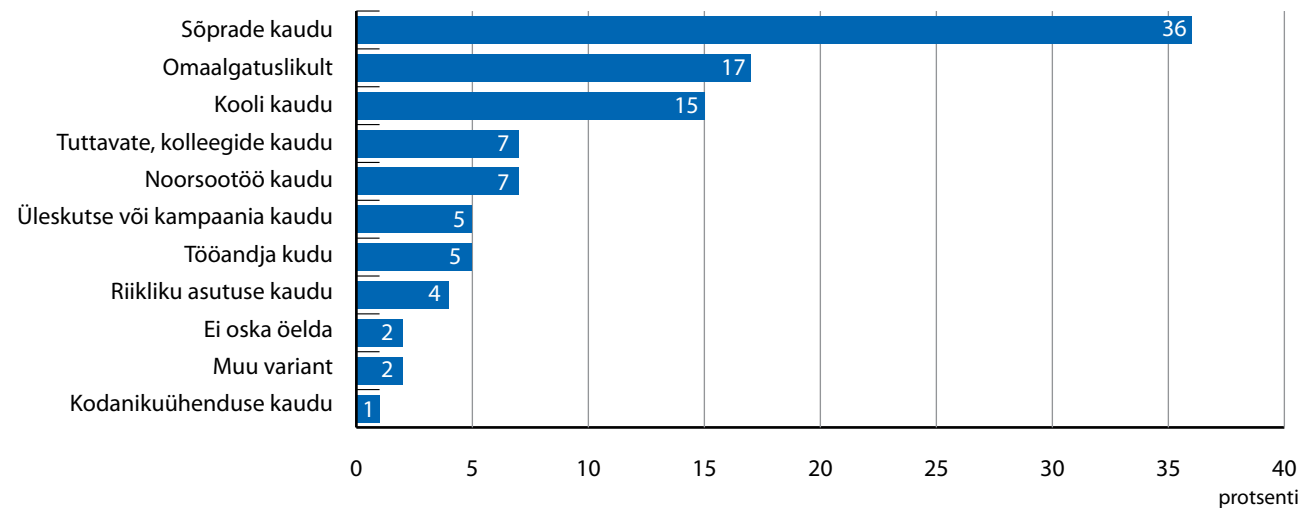

Joonis 2. Tegevuste ja valdkonnaga kokku puutunud vabatahtlike osatähtsus, %

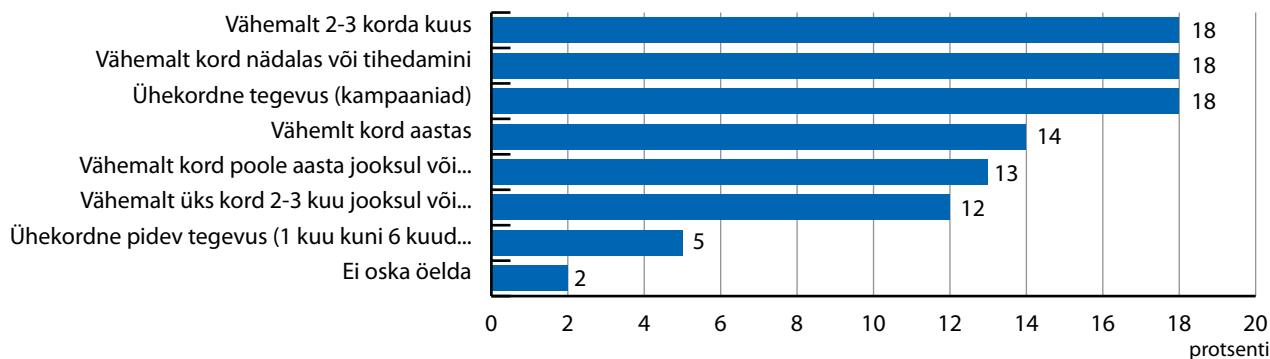
Tervishoiu ja sotsiaaltöö valdkonnas on vabatahtlikuna tegutsenud 15% ning spordi vallas 13% noortest vabatahtlikest.

Joonis 3. Vabatahtliku tegevuseni jõudmise viis, %

60% tegevuste puhul hindasid noored end aktiivseks kaasalööjaks, 29% tegevuste puhul nähti end osaleja rollis ja 11% tegevuste puhul nimetati end tegevuse algatajaks-eestvedajaks.

Joonis 4. Tegevuste sagedus, %

puhul sagedamini ära ühiskondlikud tegevused (külastamine, poliitilised organisatsioonid ja kutseliidud), vene keel kõnelevate noorte puhul toodi sagedamini välja aga religioon ning usulised ühendused ning haridus ja teadus.

Sugupoole lõikes ilmneb, et mehed tegelevad sagedamini keskkonnakaitse ning loodushoiuga, naised noorsootöö, tervishoiuga ning loomakaitsega. Samas kunsti ja kultuuri valdkonnas osalemise sagedus sugupoole lõikes ei erine.

Tervishoiu ning noorsootöö valdkonnas osalevad pigem vanema vanuserühma noored (25–30-aastased), hariduses ja teaduse valdkonnas pigem 20–24-aastased. Keskkonnakaitse ja -korras-

hoiu ning sporditegevusi toodi sagedamini välja nooremates vanusegruppides.

Piirkonniti eristuvad tegevusvaldkonnad kindlasti vastavalt pakutavatele võimalustele. Tallinnas olid lisaks tervishoiule, kunstile ja kultuurile levinumad valdkonnad keskkonnakaitse ja loomakaitse valdkond, noorsootöö ning sport. Põhja-Eestis eristus eestlastest vabatahtlike hulgas külastamine. Lääne-Eestis eristusid selgelt kaks valdkonda: kunst ja kultuur (30% vabatahtlikest on selles osalenud) ning keskkonnakaitse. Tartu piirkonnas moodustasid noorsootöö ning keskkonnakaitse mõlemad kolmandiku mainitud tegevusvaldkondadest. Lõuna-Eestis eristus samuti noorsootöö ning Virumaal noorsootöö ja haridusvaldkond (just vene noorte seas).

4.3. VABATAHTLIKUST TEGEVUSEST VALDKONNITI

Alljärgnevalt vabatahtlikus tegevuses osalemisest valdkondade lõikes lähemalt.

Keskkonnakaitse ja -korrashoid

Keskkonnakaitse ja -korrashoid on vabatahtlikest tegevusvaldkondadest kõige populaarsem. Esmategevusena mainiti seda 49 korral ning teise tegevusena kolmel korral. Kokku moodustasid vabatahtlikud tegevused selles valdkonnas veerandi kõigist tegevustest. Arusaadavalt seostub keskkonnakaitse kellegi abistamisega, kuid välja toodi ka ürituste korraldamist (4), projektide algatamist (1), nõustamist (3), koolitamist ja teavitamist (7), samuti kellegi huvide esindamist (2). Selles tegevusvaldkonnas tegutsesid pigem mehed ning nooremad vanusegrupid. Piirkondadest võib esile tuua Tartu ja selle lähiümbrust, kus 34% tegevustest toimus just keskkonnakaitse valdkonnas. Enamasti jõuti selle tegevuseni sõprade kaudu (21), aga näiteks ka kooli kaudu (10) (15–19-aastased); mainiti ka noorsootöö kaudu jõudmist, kutset

tuttavatelt-kolleevidelt ning omaalgatust. Samas iseloomustab seda tegevusvaldkonda ajutus - ligi pooled osalenutest olid seal osalenud vaid ühekordses tegevuses kampaania korras (22), kuigi esines ka regulaarseid vabatahtlikke (11 inimest olid vabatahtlikuks paar korda kuus ja sagedamini). Enamasti hinnati end aktiivseks kaasalööjaks (25), kolm vastanut olid tegevuse algatajaks ja 23 osalejad. Üks noor oli osalenud vabatahtlikus keskkonnakaitse- ja korrashoiutegevuses välismaal.

Kunst, kultuur, meelelahutus ning vaba aeg

Ligi veerandi vabatahtlike noorte poolt (n=46) mainitud kunsti ja kultuuri ning vaba aja valdkond oli samuti enamasti mainitud esmategevusena (34). Selles valdkonnas osalemine on seotud pigem ürituste korraldamisega (23), aga ka kellegi abistamisega (12), kuid mainiti ka koolitust (4) ja teavitustööd (3). Leidus üks projekti algataja. Kunsti ja kultuuri valdkonnas saab piirkondadest välja tuua Lääne-Eesti vabatahtlikud, kus vabatahtlikest

28% tulid sellest tegevusvaldkonnast. Enamasti jõuti tegevuseni kas sõprade kaudu (20) või omaalgatuslikult (8), samuti kolleegide ja kooli kaudu. Kuigi kõigi sagedamini mainiti taas aktiivset kaasalöömist (31) või osalemist (7), leidis selles tegevusvaldkonnas kõige rohkem algatajaid (6). Seda valdkonda iseloomustab aga pidev tegevus - sagedusega kord nädalas või tihedamini kuni paari korra aastas: 65% vabatahtlikest tegeleb selle valdkonnaga rohkem kui korra poole aasta jooksul ning 8 vabatahtlikku kord nädalas. Väljaspool Eestit oli valdkonnaga tegelenud 2 vabatahtlikku.

Noorsootöö

Noorsootöö valdkond toodi noorte poolt välja 37 korral ja kokku on selles valdkonnas vabatahtliku tegevusega kokku puutunud 18% kõikidest vabatahtlikest ning 3% kõikidest vastanutest. Noorsootööd on mainitud võrdselt nii esmase kui ka teise tegevusena. Tegevus on seotud ürituste korraldamisega (15), kuid populaarne on olnud ka projektide algatamine (5). Noorsootöö puhul toodi välja kõik tegevustüübid peale administratiivsete tegevuste. Noorsootöös osalevad pigem naised kui mehed ning noorim ja vanem vanusegrupp (25-aastased ja vanemad). Tartu piirkonnas toimus kolmandik vabatahtlikest tegevustest noorsootöö valdkonnas, Lõuna-Eestis viiendik. Tallinnas osales noorsootöö valdkonnas vabatahtlikuna kolm noort inimest ja Lääne-Eestis üks. Noorsootöö kaudu jõudis selle tegevuseni 9 vabatahtlikku, kõige sagedamini aga sõprade kaudu (11). Mainiti ka kolleege (4) ning omaalgatust (4). Enamasti oldi aktiivne kaasalööja (15 tegevuse puhul), aga samuti tegevuse algataja (5). Osalemise sagedus jaotus üsna võrdselt. Oli neid, kes osalesid vaid paar korda aastas või harvemini (12) või sagedamini (18). Selles valdkonnas oli vaid üks vabatahtlik ühekordse tegevuse näol. Üks vabatahtlik oli tegutsenud välismaal.

Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne

29 korral (15% vabatahtlikest) oldi vabatahtlikud tervishoiu ja sotsiaalhoolekande valdkonnas. Lisaks abistamisega seonduvatele tegevustele (18) mainiti ka teavitamist ja koolitamist. Pigem osalesid selles tegevuses naised (21) kui mehed ning 25-aastased ja vanemad noored (13). Kõige sagedamini mainiti seda tegevusvaldkonda Tallinnas (11), kõige vähem Virumaa vabatahtlike hulgas (2). Tegevuseni jõuti taas nii sõprade kaudu kui ka omaalgatuslikult, aga ka noorsootöö kaudu (3) ja riikliku asutuse kaudu (2). Tegevuse algatajaid oli kokku 5. Esines nii ühekordseid abistajaid (4) kui enamasti ka regulaarseid osalejaid (24), kellest 6 osales selle valdkonna vabatahtlikes tegevustes vähemalt korra nädalas.

Sport ja kehakultuur

Sporti ja kehakultuuri mainiti kokku 26 korral, võrdselt nii esimese, teise kui ka kolmanda tegevusena. Enamasti seostati valdkonda

ürituste korraldamisega (10), aga ka kellegi abistamisega (5). Kolmel korral mainiti kellegi huvide esindamist. Pigem osalesid nooremad kui vanemad vanusegrupid. Piirkondadest saab esile tuua Tallinna (7) ja Virumaa (6). Tegevuseni jõuti sõprade kaudu, omaalgatuslikult, aga ka kooli ja noorsootöö kaudu, samuti riikliku asutuse kaudu. Selles valdkonnas ei olnud algatajaid, vaid pigem aktiivsed osalejad. Osaleti pigem sagedasti ja vähem ühekordse tegevusena. Kolm vabatahtlikku mainisid tegevuskohana ka välismaad.

Külastamine (külastused) / kohaliku elu edendamine

23 vabatahtlikku mainisid ka külastamist - enamasti oli tegemist ürituste korraldamise või kellegi abistamisega. Kahel juhul mainiti ka kellegi huvide esindamist. Külastamises osalesid pigem eestlased kui venelased, piirkondadest olid enim esindatud Põhja-Eesti ja Harjumaa (11 korral). Enamasti jõuti selleni tegevuseni sõprade kaudu, aga ka omaalgatuslikult ning noorsootöö kaudu. Selle valdkonna puhul mainiti ühe vähestena ära kodanikuühendusi ja riiklike institutsioone. Tegevustes osaleti vähemalt kord poole aasta jooksul või tihemini, vaid 3 vabatahtlikku mainisid tegevust ühekordseks. Üks vabatahtlik oli osalenud külastamises/kohaliku elu edendamises ka väljaspool Eestit.

Haridus ja teadus

Hariduse ja teaduse töid välja kokku 22 vabatahtlikku. Mainiti kõiki tegevusi peale administratiivsete tegevuste, kõige sagedamini on see valdkond seotud koolitusega (10). Vene keelt kõnelevate noorte hulgas oli see tegevusvaldkond ka kõige sagedamini välja toodud (9). Eristus keskmine vanusegrupp (ülikoolieas noored) ning piirkondades oli see tegevusala populaarseim Virumaal (seal jaotus vabatahtlik tegevus ühtlaselt hariduse (9), noorsootöö (9), kunsti ja kultuuri (8) ning keskkonnakaitse (8) vahel). Tegevuseni jõuti pigem kooli kaudu, aga ka omal algatusel, sõprade ja kolleegide kaudu. Neli vabatahtlikku oli tegevuse algatajateks ning 6 tegelesid sellega vähemalt kord nädalas. Pigem oli tegemist sagedase tegevusega. Kaks vabatahtlikku olid selles valdkonnas tegutsenud ka välismaal.

Loomakaitse

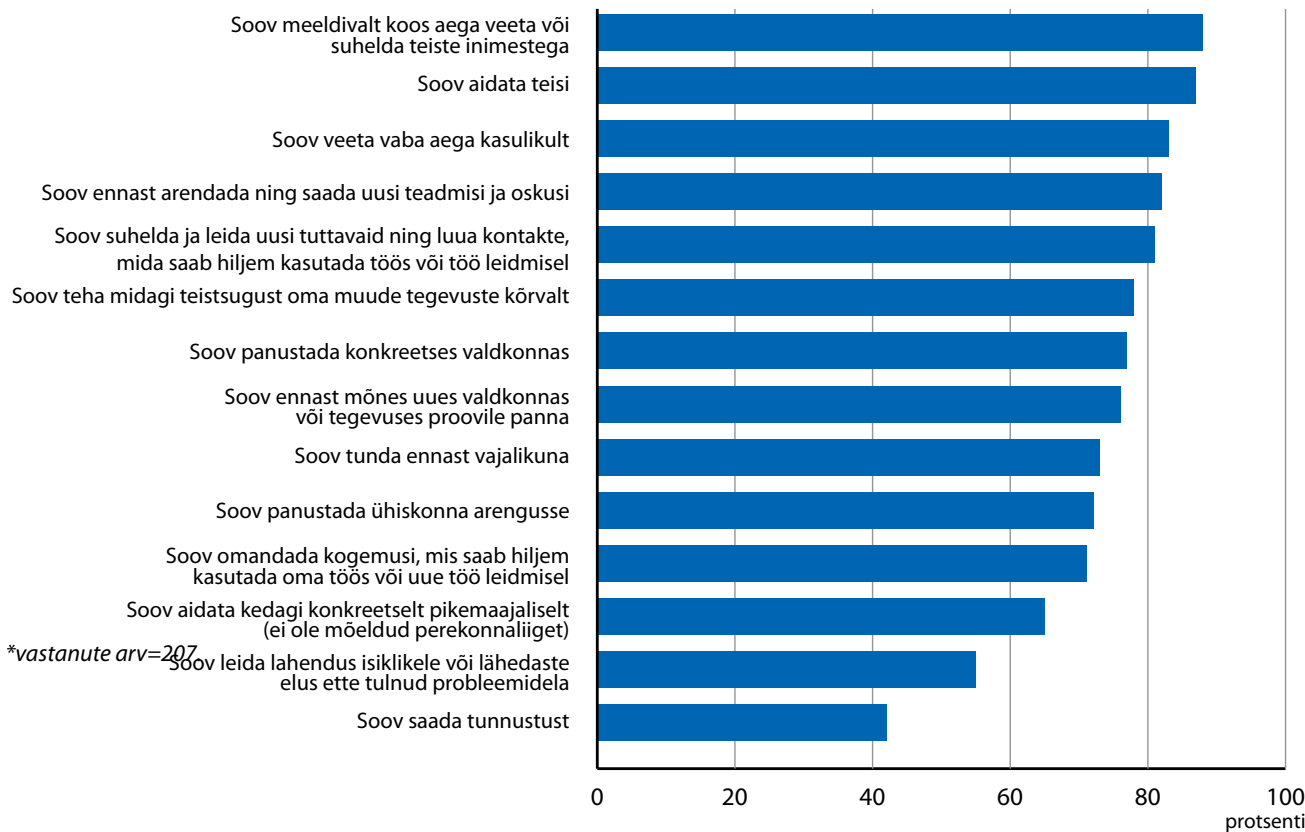
Loomakaitset mainiti kokku 18 korral (osalenud 9% kõigist vabatahtlikest) seoses kellegi abistamisega, aga ka teavitamise ja huvide eest seismisega. Vastajate hulgas leidis kolm algatajat, osalesid pigem naised kui mehed. See tegevus on enim levinud Tallinnas või Põhja-Eestis (Harjumaal). Kokku mainiti viit allikat, kust infot saadi - sõbrad, omaalgatuslikult, aga ka kooli, riikliku asutuse ja üleskutse kaudu. Osalemissagedus oli lai - esines mitmeid ühekordset abistajaid, aga ka pidevalt aitavaid vabatahtlikke. Ülejäänud tegevusvaldkondi mainiti alla 10 korra.

4.4 VABATAHTLIKUS TEGEVUSES OSALEMISE MOTIIVID

Noorte puhul on vabatahtlikus tegevuses osalemisel kõige suuremaks motiveerijaks soov suhelda teiste inimestega ning ka meeldivalt vaba aja veetmine – seda pidas oluliseks või väga oluliseks 88% vastanuist (joonis 3). Samas soovitakse ka aidata teisi (88%) ning ennast arendada (84%). Üle 80% vastanuist peab oluliseks vabatahtlikus tegevuses osalemise põhjuseks veel soovi kasulikult vaba aega veeta. Vähem soovitakse leida lahendusi isiklikele

probleemidele (55%) – see fakt erineb oluliselt VTAK uuringu tulemustest, kus nimetatud põhjust oli mainitud kõige sagedamini (74%). Noortel ei ole elus niivõrd võrdlusmomenti isikliku eluga ning pigem otsitakse vabatahtlikuna tegutsemise kaudu uusi kontakte ning kogemusi, millest on kasu ka edaspidises elus töö saamisel.

Joonis 5. Põhjused vabatahtlikuna tegutsemisel, vastusevariandi „väga oluline“ või „oluline“ valinute osatähtsus vabatahtlikest*

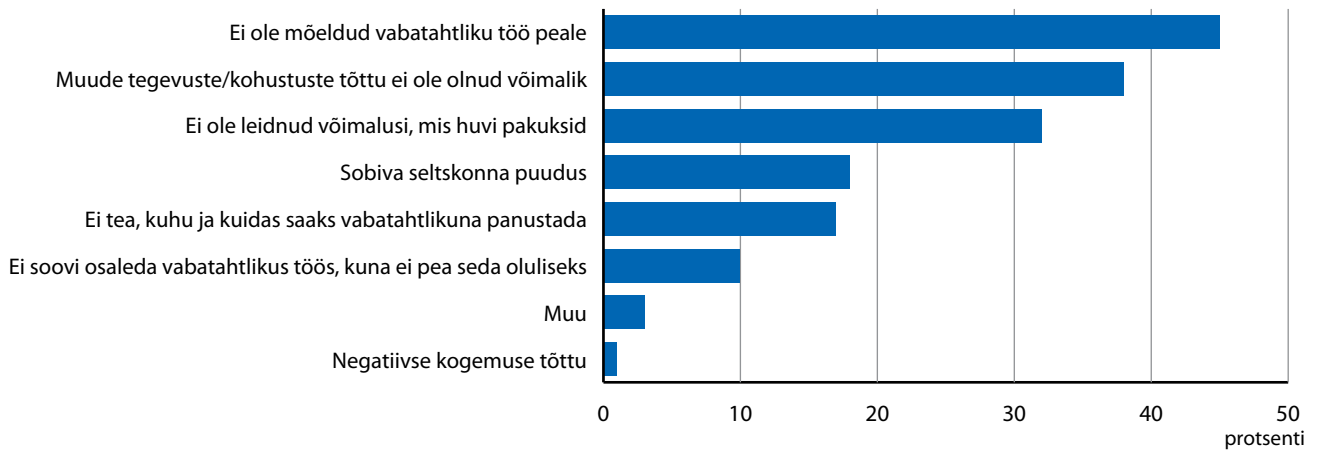
*vastanute arv=207

4.5. VABATAHTLIKUS TÖÖS MITTEOSALEMISE PÕHJUSED

Vabatahtlikus töös mitteosalemise põhjuste kohta esitati küsimus neile, kes ei olnud viimase 12 kuu jooksul selles tegevuses osalenud. Joonisel 4 on toodud vastusevariandid, mille hulgest võis valida kuni kolm põhjust. Näeme, et peamisteks mitteosalemise põhjusteks on huvipuudus valdkonna vastu – 45% kõikidest

vastanutest ei ole lihtsalt mõelnud selle peale ning 38% vasta-jaist tõi välja, et selleks ei jää muude kohustuste kõrvalt aega. 33% vastanutest leidis, et nad ei ole veel leidnud võimalusi, mis huvi pakuksid, ning 10% (54 vastajat) ei pidanud vabatahtlikku tegevust üldse oluliseks.

Joonis 6 . Vabatahtlikus töös mitteosalemise põhjused mittevabatahtlike hulgas (n=535)

V KOKKUVÕTE

2009. aasta suvel korraldatud küsitluse kohaselt on vabatahtliku tööga viimase aasta jooksul tegelenud viiendik noortest, kusjuures kõige aktiivsemad on olnud kõige nooremaid – kuni 19-aastased noored, kes moodustasid uuringu vabatahtlikest 40%. Enamjaolt on noorte kokkupuude vabatahtliku tegevusega piirdunud ühe tegevusalaga, kuid suhteliselt palju (17%) oli ka kolme ja rohkema tegevusalaga tegelenud noori (n=36).

Kõige populaarsemad tegevusvaldkonnad olid noorte hulgas keskkonnakaitse ja korrashoid, mis seostub ka kõige rohkem kellegi abistamisega. Samas iseloomustab seda tegevust lühiajalisus ja ühekordsus (kampaaniad). Võrreldes kogu elanikkonna hulgas korraldatud VTAK uuringuga, eristub noorte puhul kõige enam kunsti ja kultuuri ning vaba aja valdkond (23%), mille raames

enamasti korraldatakse üritusi. Seda valdkonda iseloomustab ka teatav regulaarsus võrreldes teiste valdkondadega. Vabatahtlikke noori tegutseb ka noorsooalvaldkonnas (18%) – see on ka üks valdkondi, kus sagedamini on mainitud projektide algatamist. Noorsootöö valdkonnas osalevad pigem nooremad (15–19-aastased) ja vanemad (üle 25-aastased) vanusegrupid kui 20–24-aastased.

Uuringu põhjal võib väita, et noorte puhul on vabatahtlikus tegevuses osalemisel kõige suuremaks motiveerijaks suhtlemine teiste inimestega ning ka meeldivalt vaba aja veetmine (88%) ja kõige sagedamini jõutakse vabatahtliku tegevuse juurde sõprade kaudu. Vabatahtlikus töös on peamisteks mitteosalemise põhjusteks see, et seda valdkonda ei ole paljud noored enda jaoks avastanud ning valitseb ajapuudus muude kohustuste kõrvalt.

KASUTATUD KIRJANDUS

Vabatahtliku tegevuse raamdokumendid Eestis:

- 1) Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK). Heaks kiidetud Riigikogu otsusega 12.12.2002. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=231276>
- 2) Eesti Kodanikualgatuse toetamise arengukava. Vabariigi Valitsuse 15.06.2006 korraldus nr 350. <http://www.sisemin.gov.ee/atp/?id=10211>
- 3) Vabatahtliku tegevuse arengukava 2007–2010. 2006. Tallinn-Tartu: Siseministeerium, Tartu Vabatahtlike Keskus http://www.vabatahtlikud.ee/UserFiles/arengukava/vta_2007_2010_31_jaan_2007.pdf
- 4) MÖLLER, G., ENDER, J., MÄND, K., SURVA, L. 2008–2009. *Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis. Uuringuaruanne I, II.* Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskus
- 5) *Vabatahtliku tegevuse hea tava.* EKAK ühiskomisjoni 25.05.09 istungi protokoll LISA 6.
- 6) Eesti noorsoo strateegia 2006–2013. 2006. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=4935>

Euroopa Liidu olulisemad poliitikadokumendid noorsoopoliitikas ja vabatahtlikus tegevuses:

- 7) Komisjoni teatis Nõukogule, Euroopa Parlamendile, Euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele, ning Regioonide komiteele: ELi noorsoostrategia: investeerimine ja mobiliseerimine. Uuendatud avatud koordineerimismeetod noortega seotud väljakutsete ja võimaluste tarvis. KOM (2009) 200, lõplik. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:ET:PDF>
- 8) ELi noorsoostrategia: investeerimine ja mobiliseerimine. Uuendatud avatud koordineerimismeetod noortega seotud väljakutsete ja võimaluste tarvis. KOM (2009) 200, lõplik. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:ET:PDF>
- 9) Euroopa Noortepakt. SEC (2009) 549. <http://www.entk.ee/failid/noortepakt.pdf>
- 10) Euroopa Noortepakti rakendamine, KOM (2005) 206, lõplik. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0206:FIN:ET:HTML>
- 11) Euroopa Noortepoliitika valge raamat, COM (2001) 681, lõplik <http://www.hm.ee/index.php/?popup=download&id=4064>
- 12) EL Nõukogu ühised eesmärgid noorte vabatahtliku tegevuse osas. KOM 2004(337), lõplik http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/youth/c11076_en.htm
- 13) Universal Declaration on Volunteering, adopted by the Board of Directors of the International Association for Volunteer Effort (IAVE), January 2001, The Netherlands <http://www.iave.org/content/universal-declaration-volunteering>

Vabatahtlikku tegevust käsitlevad uuringud Eestis:

- 14) Tallinna noorteühenduste kaardistamine. Uuringuprojekti kokkuvõte ja tulemused. 2006. Tallinn: Eesti Noorteühenduste Liit, Tallinna Spordi- ja Noorsoo Amet
- 15) LEPP, Ü., LIIV, D., KULDJÄRV, M., ÜMARIK, M. 2003. *Eesti mittetulundussektori kohta käiva statistika kogumise ja analüüsi korrastamine.* Sihtasutus Poliitikauringute Keskus PRAXIS & Eesti Statistikaamet <http://www.vabatahtlikud.ee/UserFiles/uuringud/statistika.pdf>
- 16) PROOS, I., KAEVATS, Ü., KIVIRÄHK, J., PETTAI, I., VETIK, R. 2006. *Demokraatia ja rahvuslikud huvid. Eesti Ühiskond 2005.* Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Avatud Eesti Fond 2006. http://www.oef.org.ee/_repository/Document/DeMo_taispikk_versioon.pdf
- 17) RIKMAN, E., ÜMARIK, M., JOONS, S., LAGERSPETZ, M. 2005. *Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis: organiseerumise struktuur ja ressursid.* Tallinn: Eesti Humanitaarinstituut & Balti-Ameerika Partnerlusprogramm http://www.ehi.ee/erialad/sotsioloogia/Kodanikualgatuse/file_view
- 18) VUTT, M. 2005. *Vabatahtliku tegevuse õigusliku reguleerimise vajaduste ja võimaluste analüüs ning ettepanekud.* Tartu. <http://www.vabatahtlikud.ee/UserFiles/seadusandluse%20dokid/ekspertarvamus.pdf>
- 19) Eesti Inimarengu Aruanne. 2007. http://www.kogu.ee/public/trykised/EIA07_est.pdf
- 20) MÖLLER, G., ENDER, J., MÄND, K., SURVA, L. 2008-2009. *Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis. Uuringuaruanne I, II.* Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskus
- 21) Vabatahtliku tegevuse SWOT-analüüs. VT arengusuundade väljatöötamise tegevusrühm 2006
- 22) TOOTS, A., IDNURM, T., SHEVELJOVA, M. 2006. *Noorte kodanikukultuur muutuv as ühiskonnas. Üleeestilise kodanikukasvatuse kordusuuringu lõppraport.* Tallinn
- 23) Lagerspetz, M., Rikman, E., Peterson, A.-E., Sepp, M., Vallimäe, T. 2006. *Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni rakendamise indikaatorid: uurimuse aruanne.* Tallinn: Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste Sotsiaaluuringute Instituudi Kodanikuühiskonna uurimis- ja arenduskeskus
- 24) Väärtushinnangute uuringu RISC aruanne. 2008 Tallinn: TNS Emor
- 25) Heategevus ja ühiskondlikes algatustes kaasalöömine: hetkeolukord ja potentsiaal. 2008. Tallinn: TNS Emor

Eestis tegutsevad vabatahtlikku tegevust koordineerivad organisatsioonid:

- 26) Vabatahtliku tegevuse arenduskeskus. Kodulehekülg: www.vabatahtlikud.ee
- 27) Euroopa Noored Eesti Büroo, <http://euroopa.noored.ee>
- 28) Noortevahetuse Arengu Ühing EstYES, <http://estyes.ee/>
- 29) Hea Teo Sihtasutus – sotsiaalne ettevõtlus, www.heategu.ee
- 30) Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, www.emsl.ee
- 31) GLEN programm – vabatahtlik tegevus välismaal, www.terveeesti.ee

Noorte haridusvalikud

Vootele Veldre

Noored formaalharidussüsteemis
Noorte haridusvalikud pärast põhihariduse omandamist
Noorte haridusvalikud pärast keskhariduse omandamist

Noorte haridusvalikud

Vootele Veldre

Vanasõna "Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea" on tõenäoliselt kõik kunagised või praegused koolijärgsed kuulnud. Käesolev peatükk keskendub sellele, milliste teadmiste-oskuste omandamise kasuks otsustavad noored praegu. Peatüki esimene osa annab ülevaate noortest formaalharidussüsteemis 2008/2009. õppeaastal. Teises osas kirjeldatakse noorte haridusvalikuid pärast põhihariduse omandamist ja peatüki kolmandas osas analüüsitakse keskharidusjärgseid eelistusi omandatava hariduse osas.

I NOORED FORMAALHARIDUSSÜSTEEMIS

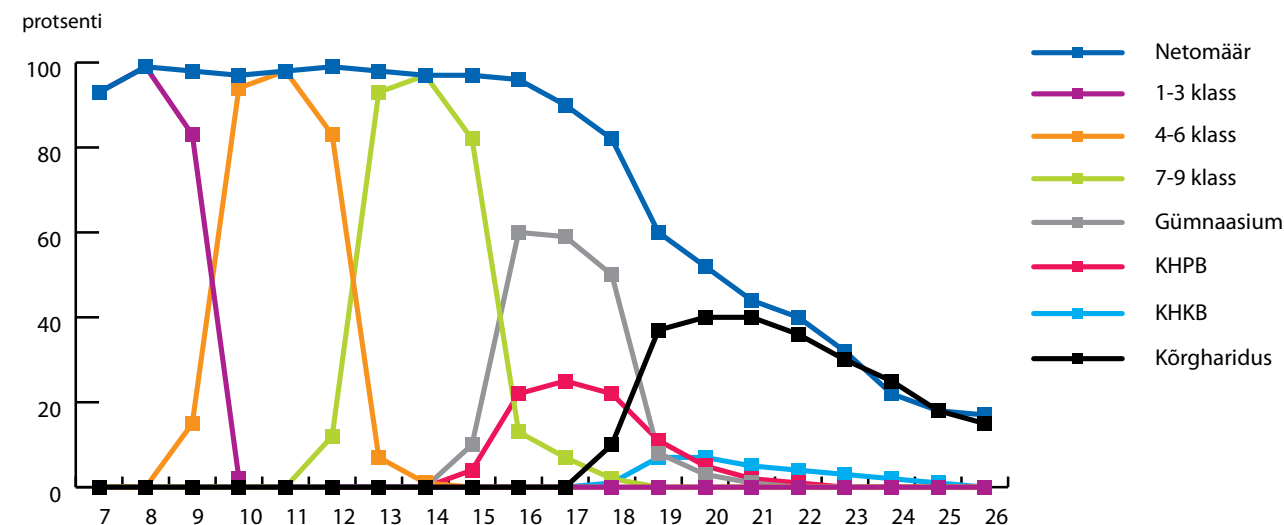
Eesti formaalharidussüsteemis (üld-, kutse- ja kõrghariduse omandamist võimaldavates õppeasutustes) 2008/2009. õppeaasta alguses õppinud 250 000-pealisest õppurkonnast moodustasid kuni 26-aastased 90,5%, sealhulgas üldhariduskoolides õppijaist 99,5%, kutsehariduse omandajatest 86,7% ning üliõpilaskonnast 71,5%. 7–26-aastaste hariduselust 2008/2009. õppeaastal annab läbilõikelise ülevaate joonis 1. Kõrgeimad noorte õppimismäär¹ on vanusevahemikus 7–16 eluaastat, selles vanuses noorte koolikohustus on seadusesse kirjutatud. Rohkem kui kolmandik noortest lõpetas 2008. a haridustee kesk- ja/või kutsehariduse omandamisega, olles siis tüüpiliselt 19-aastane. 40% keskhariduseni jõudnuist siirdub lõpetamise järel kõrgharidust omandama, täiendav kümmekond protsenti aga omandama kutseharidust keskhariduse baasil. 26-aastastest on formaalharidussüsteemis haridust omandamas veel 13,8%.

Põhihariduse omandamine on pärast 1990-ndaid, mil selle tasemeni jõudis vaid ca 80% vastavast vanuserühmast (vt nt Heinlo 1998), oluliselt paranenud. Seadusega sätestatud minimaalse haridustasemeni jõuab täna sarnaselt 1980-ndate lõpu ja 1990-ndate algusaastatega üle 90% eagrupid (vt ka joonis 2). Peamise soodustava tegurina võib siin näha efektiivsemat ja paindlikumat

haridussüsteemi. Õppureil võimaldab tõenäolisemalt põhikooli lõputunnistuseni jõuda 2005. a kasutusele tulnud pikendatud õppeaeg, sarnaselt toimib ka öhtu- ja kaugõppe senisest levinum rakendamine tavakoolides, mis kahandab väljalangemist näiteks raseduse korral, tööle siirdumisel või ka nt edasijõudmatuse sildiga tähistatavalt juhtudel. Lisaks on arvuka 1980-ndate teises pooles sündinud sünnikohordi põhikooliastmest nõ väljakasvamise tõttu märgatavalt langema hakanud klassikomplektide keskmine suurus, mis muudab õppetöö nii õpilastele kui ka õpetajatele sõbralikumaks ja tulemusrikkamaks. Hoolimata mitmete koolide liitmisest ja sulgemisest on nt 9. klassi klassikomplekti keskmine suurus langenud 22,3-lt 2003. a 18,2-le 2008. a, Harjumaal koolides 25,7-lt 21,5-ni.

Viimase kümne aasta jooksul on põhikooliastmes oluliselt paranenud just poiste edasijõudmine. Kui esimesse klassi astumisel on poiste ja tüdrukute õppimismäärad vanuserühmas alati ligilähedased olnud, siis põhikooli lõpetamise määrad on taasiseseisvumisest alates püsivad noormeeste kahjuks, aastatuhandevahetusel kasvas erinevus poiste ja tüdrukute lõpetamise määrade vahel peaaegu 10 protsendipunktiliseks. Kuigi jätkuvalt on pois- tel suurem tõenäosus istuma jääda ning ka õpingud katkevad

Joonis 1. 7–26-aastaste õppimismäärad vanuseti ja õppetasemeti 2008/2009. õppeaasta alguses

Märkus: KHPB-kutseharidus põhihariduse baasil, KHKB-kutseharidus keskhariduse baasil

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

neil sagedamini, viitavad poiste ja tüdrukute faktiliselt identsed põhikooli lõpetamise määrad² 2008. a (vastavalt 96,3 ja 96,4), et haridussüsteemis on toimunud teatav murrang.

Noortel, kes ei ole põhihariduseni jõudnud, ning teistelgi, kes kolmeaastaseid või kauem kestvaid õpinguid kutsekoolis pikaks peavad, on alates 2006. aastast võimalik asuda õppima põhiharidusnõudeta lühikeste kutseõppekavade alusel, mis poole- kuni

kaheaastase kestusega annavad ettevalmistuse oskustööliseks tööturule siirdumiseks. 2007/2008. õppeaastal lõpetas põhiharidusnõudeta kutseõppekavade järgi 72 noormeest vanuses 17–26 eluaastat, ca pool neist tislari või keevitajana ning kolm 17–19-aastast neidu kokana.³ 2008/2009. õppeaasta alguses õppis neil õppekavade alusel edasi 158 kuni 26-aastast noormeest ning 30 neidu.⁴

II NOORTE HARIDUSVALIKUD PÄRAST PÕHIHARIDUSE OMANDAMIST

Põhihariduse omandamise järel on noored oma elu ühe olulisima valiku ees: kas jätkata gümnaasiumiastmes või minna kohe kutsekooli elukutset omandama? Otsus õpinguid mitte jätkata on enamjaolt tingitud noore madalast akadeemilisest võimekusest, halvast tervislikust seisundist kuid ka vaesusest. Akadeemilise võimekuse kesktes üldharidussüsteemis kasutusel olevad hin-

damispraktikad kahandavad madala akadeemilise võimekusega noorte soovi tasemehariduse omandamist jätkata, kuna noort, kelle võimed seatud kriteeriumitele ei vasta, karistatakse süstemaatiliselt negatiivsete hinnetega. Heal juhul jõuab ta enne tema seisukohalt ebasõbralikust haridussüsteemist väljalangemist omandada põhihariduse, halvemal juhul katkeb haridustee

² Lõpetamise kogumäär on arvutatud õppeaastal lõpetanud kuni 26-aastaste õppurite arvu ja antud õppetaseme lõpetamisel tüüpilisima vanuserühma õppeaasta lõpu-aasta aastakeskmise rahvaarvu põhjal. Põhikool lõpetatakse enamasti 16-aastaselt, keskhariduse ja põhiharidusel baseeruv kutseharidus omandatakse 19-aastaselt, keskharidusel baseeruv kutseharidus 21-aastaselt, kõrghariduse I astme lõpetamisel on tüüpilisimad vanused 22 ja 23 eluaastat ning sel juhul on määr arvutatud viimati nimetatud vanustes isikute keskmise aastakeskmise rahvaarvu põhjal.

³ Kokku lõpetas Eesti Hariduse Infosüsteemi andmetel kutseõppe 2008. a 5848 kuni 26-aastast noort (toim)

⁴ 2008/2009. õppeaastal õppis Eesti Hariduse Infosüsteemi andmetel põhihariduseta kutseõppe õppekavadel kokku 212 noort ja kokku oli kutseõppes 23557 kuni 26-aastast noort (toim)

¹ Õppimise kogumäär on arvutatud kooliaasta alguse õpilaste arvude ja 1. septembri arvestusliku rahvaarvu põhjal.

varem. Noore edasiõppimist võib takistada ka tema halb tervislik seisund ja/või erivajadused (sh vaimupuue). 2007. a põhikooli tervislikel põhjustel koduõppes või lastehaiglas lõpetanuist jätkas samal aastal kõrgemal astmel vaid 62%, erivajadustega laste koolide õppureist 53%. Ka leibkonna vähene materiaalne kindlustatus võib perel takistada edasiõppimiseas noort õpingupe rioodil toetada või survestab noort haridustee jätkamise asemel perele sissetulekut teenima minema.

Edasi õppida otsustanute haridusvaliku – kuhu kooli ja millist eriala õppima siirduda – kujunemisel on mõjureid palju. Rolli mängivad noore akadeemiline võimekus (mida kõrgem see on, seda tõenäolisemalt jätkab noor üldkeskharidusõppes), informeeritus õppimisvõimalustest, elukoht, vanemate soovid, pere sotsiaalmajanduslik olukord, sotsiaalne võrgustik, erialased huvid ja eelteadmised, hariduslikud ja karjäärialased soovid, õppeasutuse ja eriala prestiižsus ühiskonnas ja populaarsus eakaaslaste seas ning ka eriala või valdkonna palgatase tööturul.

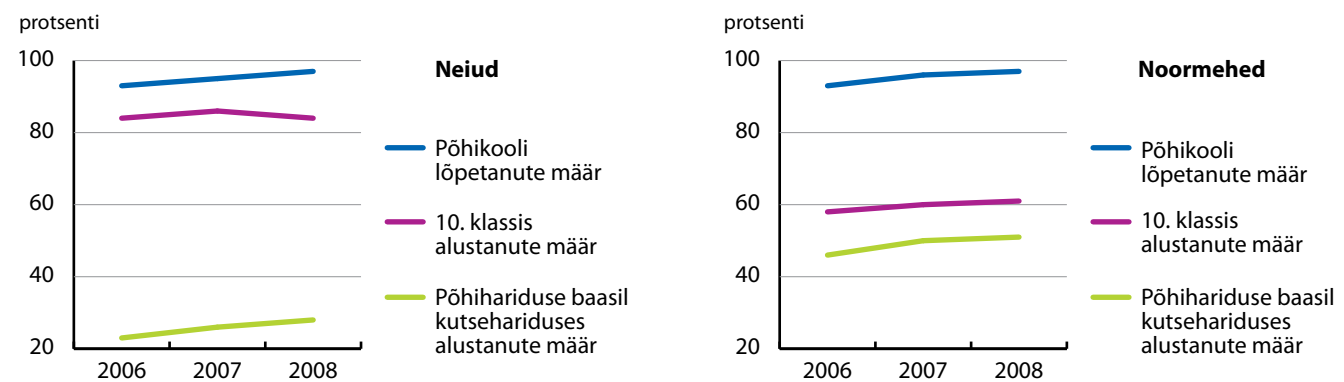
Kooli valikul on üheks oluliseks teguriks ka õppuri pere geograafiline asukoht. Nii moodustavad koolides, kus koos on põhikooli ja gümnaasiumiaste, enamuse 10. klasside õpilastest sama kooli 9. klasside lõpetanud. Ka põhiharidusel baseeruvat kutseõpet pakkuvate kutsekoolide esimene lend koosneb enamasti samas maakonnas või regioonis põhihariduse omandanud noortest. Kirjeldatu on ootuspärane, sest majanduslik sõltuvus perekonnast piirab põhikoolilõpetanu mobiilsust, samuti on lähemate koo-

lide kohta rohkem taustinfot. Teisalt võivad suhted perekonnaga ning iseseisvumissoov noort mõjutada valima ka eriala, mida õpetatakse koolis, mis on kodust piisavalt kaugel. Geograafiliselt eemal paiknev kool valitakse aga tõenäolisemalt juhul, kui seal on juba olemas või sinna tulemas sõprade-sugulaste näol kaasa sotsiaalne võrgustik. Erialased huvid ning informeeritus eriala ja valdkonna palgatase kohta, samuti potentsiaalsete valikute prestiižsus kujundavad noore karjäärialaseid, sh tasemehariduslikke soov

Teise taseme ülemisel astmel ehk gümnaasiumis ja põhikoolijärgses kutseõppes jätkavate noorte hulk on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud. Põhikooli 2008. a lõpetanud neidude, kes tunnistuse omandamisega samal aastal õpinguid ei jätkanud, osakaal oli 4,5%, noormeestel 6,9%. Suhteliselt head edasiõppimismäärad on mõistetavad, sest tööturg on pelgalt põhiharidusega või vähema haridusega noorte suhtes ebasõbralik – 15–24-aastaste põhihariduse või vähema haridusega noorte töötuse määr on viimasel kolmel aastal olnud üle 18%, vanusegrupi keskmine on samas olnud 10–12%.

Põhiharidusjärgsed haridusvalikud erinevad sooti märgatavalt (vt joonis 2). 2008. a siirdus põhikooli lõpetanud neidudest, kes samal aastal edasi õppisid, gümnaasiumisse ligi 80%, noormeestest aga pisut alla 60%. Põhihariduse baasil kutseharidusõpinguid alustas seega üle 40% edasiõppivatest poistest, neidudest

Joonis 2. Põhihariduse omandamine ja haridustee jätkamine sugupoole lõikes, kuni 26-aastaste kogumäärad⁵ 2006–2008

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

⁵ Vastuvõtu kogumäärad arvutatakse õppeaastal vastuvõetud kuni 26-aastaste õppurite arvu ja antud õppetasemel alustanute tüüpilisima vanuserühma õppeaasta algusaasta 1. septembri rahvaarvu põhjal. Gümnaasiumiastmes ja põhiharidusel baseeruv

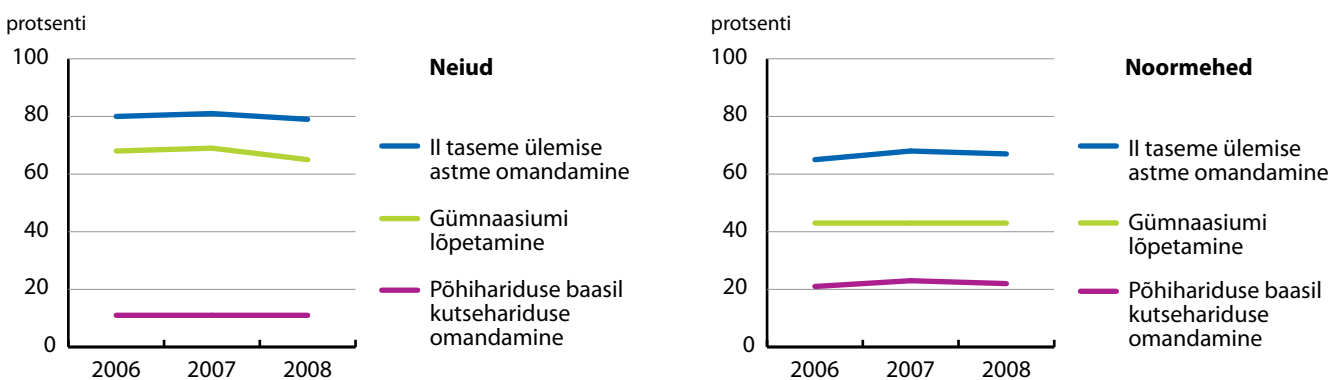
aga napp viiendik. Kuigi ca 4/5 kutsehariduses õpetatavatest erialadest saab õppida nii põhihariduse kui keskhariduse baasil, eelistavad kutseõppe valivad noormehed teha seda pigem põhikooli lõpetamise järel, neid pärast keskhariduse omandamist. Joonisel 2 kuvatavate gümnaasiumi 10. klassis alustanute määra ja kutsekoolis alustanute määra summa ületab 100% piiri seetõttu, et õpinguid taasalustab üha enam sama taseme varem katkestanuid noori. Tõenäoliselt on enam ka neid, kes vahetavad pärast esimest aastat eriala või õppevormi.

Populaarseimad valdkonnaalalikud 2008. a põhiharidusel baseeruvasse kutseõppesse vastuvõetud noormeeste seas olid ehitus, sõidukite parandus ja hooldus, elektroonika ja automaatika, mehaanika ja metallitöö ning kokandus. Neidude seas olid eelis-

tatumad valdkonnad kokandus ja majutusteenindus, hulgi- ja jaekaubandus, toiduainetööstlus ja –tootmine, kodumajandus ja samuti ehitus.

Põhihariduse-järgne edasiõppimise paranemine pole aga jõudnud veel avaldada mõju teise taseme hariduse ülemise astme, s.o keskhariduse ja põhiharidusel baseeruva kutsehariduse omandamise määradele. Nimetatud tasemeni jõuab ca 80% neidudest, kuid ainult 2/3 meestest (vt joonis 3). On alust arvata, et natuke on siin süüd viimastel aastatel ebanormaalse majanduskasvuga kaasnenud tööjõupuudusel, mis noori, eriti noormehi, koolipingist eemale meelitas. Majandussurutise ühe positiivse mõjuna peaks aset leidma katkestanute koolipinki naasmine, mis võiks lähiaastatel avalduda lõpetamismäärade tõusuna.

Joonis 3. Hariduse omandamine teise taseme ülemisel astmel sugupoole lõikes, kuni 26-aastaste kogumäärad 2006–2008

Märkus: II taseme ülemise astme omandamine - näitab II taseme ülemise astme omandanute kogumäära kuni 26-aastaste noorte hulgas

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

III NOORTE HARIDUSVALIKUD PÄRAST KESK HARIDUSE OMANDAMIST

Kui põhiharidusel baseeruva kutseõppe või kutsekeskharidusõppe lõpetanuilt oodatakse tööturule siirdumist, siis keskhariduseni jõudnute järgmine samm peaks olema edasiõppimine. Ca ¼ keskhariduse omandanud noortest õpinguid ka jätkab: 2008. a astus gümnaasiumi järel kohe kõrgharidusõppesse 65,5% lõpetanud noormeestest ja 63,1% neidudest, kutseõppesse ligi 10% abiturientidest (soolised erinevused siin on marginaalsed). Joonisel 4 esitatu lubab arvata, et kutsehariduse marginaliseerumine on Eestis õnnestunud peatada, sest nii noormeeste kui neidude

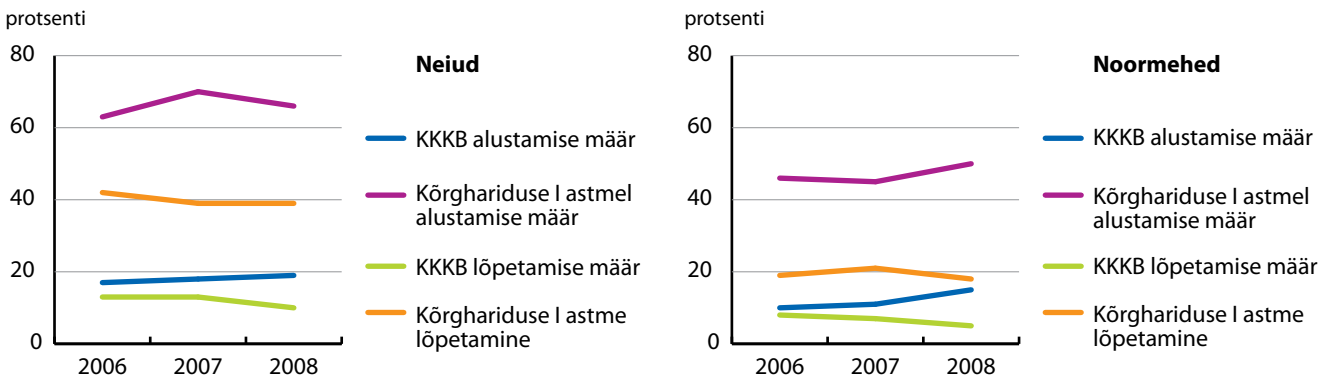
edasiõppimismäärad keskharidusel baseeruvate kutseõppekavade alusel näitavad tõusutendentsi. Kuna keskhariduseni on seni neide jõudnud noormeestest oluliselt rohkem, on ka neidude edasiõppimise kogumäärad mõlemal keskharidusele järgneval haridustasemel, so keskharidusel baseeruv

toimuvat kõrghariduse arvelt. 2009/2010. õppeaasta esialgsed andmed lubavad loota, et kutseharidusõppes jätkajate hulk on nii põhiharidusjärgsete kutseõppekavade põhiselt kui ka keskhariduse järgses kutseõppes kasvamas.⁶

Põhjused, miks edasi õppinud noored seni kõrgharidust kutseharidusele eelistasid, paistavad olevat täiesti ratsionaalsed. Kui huvi-pakkuvat eriala saab kutsekeskhariduse kõrval õppida kõrghari-

duse õppekava järgi, siis on ju mõttekas omandada see kõrgemal tasemel – annab ju kõrgem haridus tööturul olulise palgaeelise (vt nt Paulus 2007: 65, Rõöm 2007: 2). Lisaks palgale on kõrghariduse omandanuil kutsehariduse omandanutega võrreldes paremad ka hõivenäitajad – 2008. a oli keskharidusel baseeruva kutsehariduse omandanute töötuse määr 5,3%. kõrgharidusega tööjõu töötuse määr aga 2,5%.

Joonis 4 Keskharidusejärgsed haridussündmused sugupoole lõikes, kuni 26-aastaste kogumäärad 2006–2008

Märkus: KKKB-keskharidusel baseeruv kutseõpe
Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

2008. ja 2009 a kõrghariduse esimesel astmel õppima asunute haridusvalikud on toodud tabelis 1 ja keskhariduse baasil kutseharidusõppes 2008. a õpinguid alustanute haridusvalikud tabelis 2. Vastupidiselt tööjõuvajaduste prognoosidele ja tööandjate soovitudele siirdus ka 2008. a suur hulk noori õppima nn pehmeid erialasid. 2008. ja 2009. a vastuvõtu järgi olid populaarseim õppesuund nii kõrghariduse I astmel kui ka 2008. aastal keskharidusel baseeruv kutseõppes alustanud noorte seas ärimus ja haldus. Samas on teiste pehmete erialade arvelt kasvanud arvuti- ja tehnikaaladel õpinguid alustanud noorte osatähtsus. Ehk on noorte haridusvalikud vähemalt osaliselt hakanud kohanduma ministeeriumite prognoositud tööturu vajadustele ja tööandjate ootustele. Nimelt on tööjõuprognooside kohaselt (vt nt Tööjõu vajaduse.. 2007) Eestis lähitulevikus suurim vajadus kvalifitseeri-

tud tehnika ja tootmise oskustööliste ja spetsialistide ning jae- ja hulgikaubanduse ning turismimajanduse teenindajate järele. Kutseõppes kattis nimetatud õppesuundade vastuvõtt 2008. a ca 40 % kõikidest vastuvõetudest.

Eesti noorte senises kiindumuses pehmemate erialade poole ei ole võrreldes mitmete teiste riikidega siiski midagi erilist. Ärimuse, sotsiaalteaduste ja õiguse õppevaldkonna domineerimine viimastel aastatel on iseloomulik olnud enamikule postsotsialistlikest riikidest (nt Läti, Leedu, Bulgaaria, Poola jt; vt Global.. 2007: 145). Olulisima rollina võib siin aimata materialistlike väärtushinnangute domineerimist ühiskonnas ning seega ka abiturientide seas. Näib, et taoline faas tuleb läbi teha kõigil materialistlikus deprivatsioonis elanud postsotsialistlikel ühiskondadel.

Tabel 1. Kõrghariduse I astme vastuvõtt õppesuunati, kuni 26-aastased õppurid, 2008/09. ja 2009/10. õppeaastal

Õppeaasta	2008/2009		2009/2010	
Õppesuund	Õppurite osakaal tasemel alustanuist	Neidude osakaal	Õppurite osakaal tasemel alustanuist	Neidude osakaal
Ärimus ja haldus	22,1%	62,1%	17,2%	58,6%
Arvutiteadused	6,7%	17,9%	8,1%	13,7%
Tehnikaalad	6,7%	6,7%	7,3%	7,1%
Tervis	6,6%	85,2%	6,8%	82,2%
Humanitaaria	6,5%	71,9%	9,1%	74,8%
Kunstid	6,3%	71,3%	6,0%	72,2%
Sotsiaal- ja käitumisteadused	6,0%	68,3%	5,2%	65,7%
Arhitektuur ja ehitus	5,9%	20,8%	1,4%	75,3%
Õigus	5,3%	62,0%	4,2%	67,9%
Õpetajakoolitus ja kasvatusteadus	4,7%	93,6%	4,9%	90,8%
Isikuteenindus	3,5%	65,0%	3,5%	60,5%
Keskkonnakaitse	3,0%	62,8%	3,1%	62,7%
Tootmine ja töötlemine	2,6%	45,1%	3,1%	45,3%
Transporditeenused	2,1%	33,1%	2,4%	24,9%
Ajakirjandus ja infolevi	2,1%	74,2%	1,4%	75,3%
Sotsiaalteenused	1,9%	93,8%	3,1%	87,6%
Põllumajandus, metsandus ja kalandus	1,9%	40,8%	2,2%	38,3%
Bioteadused	1,9%	69,4%	2,3%	71,7%
Füüsikalised loodusteadused	1,9%	40,5%	2,2%	44,6%
Turvamine	1,1%	38,6%	1,0%	18,8%
Matemaatika ja statistika	0,6%	77,2%	0,9%	68,6%
Veterinaaria	0,4%	88,9%	0,4%	94,2%

Allikas: Eesti hariduse infosüsteem, autori arvutused

⁶ Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel võeti 2009. a sügisel kutseõppesse vastu 10657 kuni 26-aastast (k.a) noort (6491 meest ja 4166 naist). 2008. a alustas kutseõppes õpinguid 9662 kuni 26-aastast noort (5684 meest ja 3978 naist), 2007.a 9547 ja 2006. a 10035 kuni 26-aastast noort (naisi oli 2006. a 3899 ja 2007. a 4105) (toim).

Tabel 2. Keskkharidusel baseeruva kutseõppe (KKKB) vastuvõtt 2008. a õppesuunati, kuni 26-aastased õppurid

Õppeaasta	2008/2009	
Õppesuund	Õppurite osakaal tasemel alustanuist	Neidude osakaal
Ärindus ja haldus	27,2%	86,3%
Arvutiteadused	6,8%	25,4%
Tehnikaalad	16,1%	5,5%
Tervis	1,6%	81,1%
Kunstid	5,0%	56,2%
Arhitektuur ja ehitus	3,0%	11,9%
Isikuteenindus	20,0%	87,9%
Keskkonnakaitse	1,0%	63,6%
Tootmine ja töötlemine	3,6%	54,8%
Transporditeenused	2,8%	36,2%
Sotsiaalteenused	1,6%	94,6%
Põllumajandus, metsandus ja kalandus	4,5%	59,9%
Turvamine	6,9%	32,6%

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

Materiaalselt suunitletud noore valikute langetamisel võib olulise kriteeriumina näha soovi saavutada võimalikult suur sissetulek võimalikult kiiresti – ärijuhtimise või ärinduse õppekava võib selleks näida parima lahendusena. Valiku on noorele legitimeerinud teiste valikulangetajate suur hulk, nähtus on käsitletav samaväärsena Eestis hiljuti aset leidnud kinnisvarabuumiga. Seni kuni pole kindlaid märke, et investeeering ärijuhtimise haridusse ei pruugi

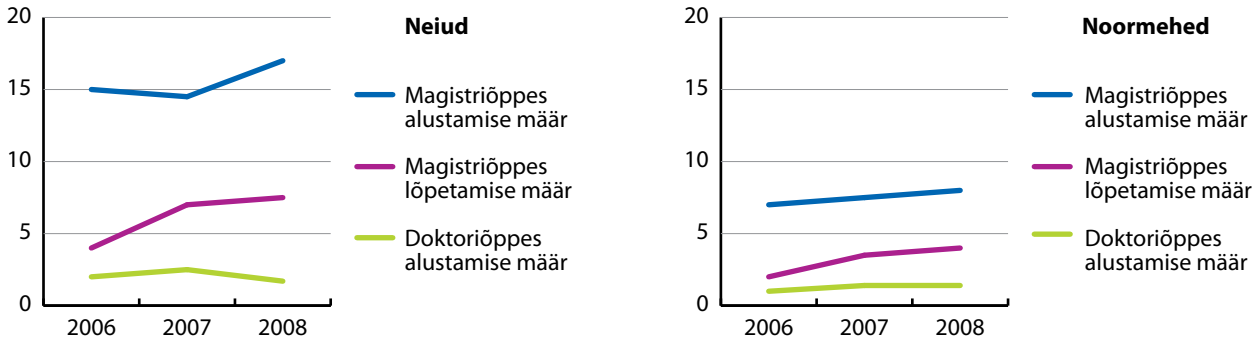
ennast ära tasuda, ei muutu suure tõenäosusega ka noorte käitumine ning sellise hariduse poole ollakse nõus pürgima ka ise õppemaksu tasudes. Siingi on alust eeldada, et rangemaks muutunud majanduskeskkond aitab noorte valikutes teha vajalikke korrekture ning ärinduse ja sotsiaalia mull on peatselt kahane-

Palju laidetud pehmete erialade seas on ka õppekavasid – nime- tagem siinkohal psühholoogiat, sotsioloogiat, ja majandustea- dust –, mille järgi õppima asumise taga võib tabada soovi saada üha keerukamaks muutuvast maailmast paremini aru (vt nt Veldre 2008). Kuna formaalhariduse üks eesmärgi on indiviidi isikliku arengu soodustamine, ei tohiks kõrghariduse õppekava alusel hobi korras silmaringi laiendamiseks mingit eriala õppivaid ini- mesi kindlasti hukka mõista (vt vastupidist seisukohta: Veskimägi 2008). Kas nn hobiõpe peaks toimuma riigi kulul või peaks see olema täiel määral juba õppija kanda, on juba omaette küsimus.

Õppurite hulk noorte vanuserühmas, kes kõrghariduse oman- damisega on toime tulnud, on viimastel aastatel pisut langenud. Võib arvata, et siingi mängib otsest rolli riigi majanduslik olukord – 2007. a väga teravaks muutunud tööjõupuudus kahandas tõe- näoliselt oluliselt kõrgema haridustaseme rolli töö leidmisel. See tähendab, et juba tasemeharidusse vastuvõtt võis õppijaile anda personalivalikul eelise selle kaudu, et edastas tööandjale .sõnumi: kui kõrgkool on võtnud noore oma õppekava alusel õppima, võib eeldada, et õppuril on eeldused ka eriala edukaks valdamiseks. Tööjõu nappuse korral on tööandjail mõttekas võtta tööle asja- lik tudeng, sest diplomi omandamise hetkeks võib potentsiaalne töötaja olla leidnud tööd konkureeriva tööandja juures. Seega võis majandusbuum kõige suurema tööjõu nappusega valdkondades õppinud tudengitel kaotada vajaduse haridustaseme lõpetamise järele. Kui aga minna haridustasemel kõrgemale – magistritase- mele, ilmneb, et sel tasemel on edasijõudmine nii noormeeste kui neidude seas kolme aasta vältel oluliselt paranenud (vt joonis 5). Võiks ju hoopis eeldada, et haridustaseme tõstmine kõrghari- duse I astmest kõrgemale majanduslikust vaatepunktist vaadates

enam täiendavat kasu ei anna. Kuid siin on suure tõenäosusega tegu vaid statistilise probleemiga – 3+2 õppekava alusel õppi- mist alustanute esimeseks võimaluseks lõpetada nominaalajaga magistriõpe oli alles 2007 a, esimene sisseastunute arvuga samas proportsioonis uute magistrite lend lõpetas aga alles 2008. a, mil õpinguid lõpetasid veel ka nn vana magistriõppe lennud. On tõenäoline, et majandusbuumi mõju magistriõppele ilmneb alles aasta-paarise viiteajaga. Kui magistriõppes jätkamisel võiks noori motiveerida veel soov investeerida haridusse kui vahendisse, mis tagab parema hak- kamasamise tööturul, siis doktoriõppes jätkamisel on hõive- perspektiivi ja palganumbrite asemel noore jaoks eeldatavasti olulisem roll sügaval huvil eriala vastu ning soovil lahendada tea- duslikke probleeme. Kuid mida enam tudengeid tööturg enne selle erialase äratundmiseni jõudmist ülikoolist eemale meelitab, seda vähem noori saab doktoriõpingute alustamiseks vajaliku kvalifikatsiooni omandada. Nagu mainitud, peaks rohkelt sarjatud majanduslangus haridus- elus pigem kasu tooma. Kuigi mitmete noorte puhul võib majan- duslik olukord nende (edasi)õppimisvõimalusi tõsiselt pärssida, peaks kriis suures plaanis noored koolis hoidma ja teatud osa õpingud katkestanuist ka sinna tagasi meelitama. Majandus- languse ja -seisaku tingimustes on noorte tööturule siirdumine reeglina raskendatud (15–24-aastaste töötuse määr on 2007. a IV kvartalis 6,5%-lt tõusnud 2009. a II kvartaliks juba 27%-le) ning juba tööturul kanda kinnitanuul on valikuvõimalused ahtamad. Seega võiks pooleliolevate või –jäänute õpingute lõpuleviimise või enese kvalifikatsiooni vähemalt astme võrra tõstmise moti- vatsioon oluliselt suurem olla.

Joonis 5 Hariduse omandamine magistriõppes, vastuvõtt doktoriõppesse, noorte kogumäärad 2006–2008

Allikas. Statistikaamet, autori arvutused

KIRJANDUS

- EESTI Hariduse Infosüsteem. [www] <http://www.ehis.ee/> (12.10.2009, 12.01.2010)
- KUTSEHARIDUS kogub populaarsust. 2009. Haridus- ja teadusministeerium. [www] <http://www.hm.ee/index.php?0510924> (12.10.2009).
- HEINLO, A. 1998. Haridus. – Sotsiaaltrendid. Tallinn: Statistikaamet.
- TÖÖJÕU vajaduse prognoos aastani 2014. 2007. Tallinn: Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. [www] http://www.mkm.ee/failid/MKM_toojou_vajaduse_prognoos_2014.pdf (10.08.2008).
- PAULUS, M. 2007. Haridustasemete ja töökohtade mittevastavus Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli majandusteaduskond. [Magistritöö] [www] http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/2728/1/paulus_margit.pdf (15.09.2008).
- RÕÖM, T. 2007. Haridus ja tööturg Eestis – Eesti Panga toimetised 12/2007. [www] http://www.eestipank.info/pub/et/dokumendid/publikatsioonid/seeriad/uuringud/_2007/_12_2007/_wp_1207.pdf (20.08.2008).
- GLOBAL Education Digest 2007. Comparing Education Statistics Across the World. 2007. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. [www] http://www.uis.unesco.org/template/pdf/ged/2007/EN_web2.pdf (20.08.2008).
- VELDRE, V. 2008. Noorte valikud tasemehariduses ja tööturg. – Pilg Tööellu. A glimpse into the working life, Tallinn: Statistikaamet, 21–41.
- VESKIMÄGI, E. 2008. Kommentaar: viimane aeg haridusreformiks. – Postimees, 24. mai. [www] <http://www.postimees.ee/240508/esileht/siseuudised/332807.php?kommentaar-viimane-aeg-haridusreformiks> (22.07.08).

Kooliprobleemide taustategurid

Mare Leino

Klassikordamine ja õpingute katkestamine

Kooliprobleemide majanduslik taust

Kooliprobleemide rahvuslik taust

Sugupoole aspekt kooliprobleemides

Arutelu

Kooliprobleemide taustategurid

Mare Leino

Haridustase seondub nii tööhõive kui riskikäitumisega. Ja kuigi Eestil on noorte haridustaseme poolest Euroopa riikide hulgas esimeste seas, on siiski probleemiks haridustee liigvarane katkemine. 2008. a moodustasid (kuni) põhiharidusega 18–24-aastased noored, kes ei osale tasemehariduses 14,4% vanuserühmast, 2000. a oli vastav näitaja Statistikaameti andmetel 16,9%. Ka koolikohustuse mittetäitmine on Eesti haridussüsteemis probleemiks. Käesolevas peatükis analüüsitakse kooliprobleemide mõningaid taustategureid. Peatüki esimeses osas antakse statistiline ülevaade klassikordamistest ning õpingute katkestamisest, teise teemana käsitletakse kooliprobleemide majanduslikku, kolmanda teemana rahvuslikku ja neljanda teemana sugupoole aspekti. Peatüki lõpuks tutvustatakse ka koolieiramise probleemile koolides leitud lahendusi.

I KLASSIKORDAMINE JA ÕPINGUTE KATKESTAMINE

Koolikohustuse täitmise tagamisega on Eestis olnud probleeme 1990-ndate algusest saadik (Leino & Männiste 1996). Aastatel 1992–1999 jättis ainuüksi 7.–9. klassi pooleli keskmiselt 700 noort aastas (Heinlo 2001: 24). Klassikordajate¹ hulk ulatus poiste osas 9%-ni, tüdrukute puhul oli vastav näitaja 5,5% (Ülevaade.. 2000: 23–25). Kindlasti mõjutas olukorda leibkondade majanduslik olukord, millele viitab fakt, et maakoolides oli linnaga võrreldes klassikordajaid ligi kaks korda enam (Heinlo 2001: 23). Eestis on süvenenud nii majanduslik kui hariduslik kihistumine, mis teineteist võimendavad (Rummo 2007: 47–48). Riigikontrolli 2007. a auditist koolikohustuse täitmise ja selle tagamise tulemuslikkuse kohta selgus, et kõige tõsisem probleem on 3. kooliastme (7.–9. kl) õpilastega, kelle hulgas ligi viiendikul on puudulikke veerandihindeid ja rohkem kui 7% õpilastest on puudulikke aastahin-

deid ning ligikaudu 2% õppureid (3100 õpilast) puudub koolist (ilma põhjendusega) enam kui 20% tundidest. Samas aruandes märgitakse veel, et igal aastal langeb põhikoolist välja ligi 1000 last ning vähemalt 1500 lapse kohta puudub info, miks nad pole ühegi kooli nimekirjas.

Seoses sündivuse vähenemisega (teatud aastakäikudel) võiks oletada, et koolides paraneb õppetöö individualiseerimine ning ülalmainitud negatiivsed arengud peatuvad. Üldhariduse päevaõppevormis on õppurite arv vähenenud 214562-lt (aastal 1995) 141802-ni (aastal 2009). Üldhariduskoolide hulk on vähenenud 742-lt (aastal 1995) kuni 559-ni (aastal 2009). Vähenenud on ka klassikordajate ning koolieirajate osakaal, ja seda isegi probleemseimaks peetud vanuseastmes (vt tabel 1).

Tabel 1. Klassikordajate ja õpingute katkestajate osatähtsus üldhariduse päevaõppes

Näitaja	1995	2000	2006	2007	2008
Klassikordajad kokku	3,1%	2,9%	1,3%	1,4%	1,3%
Poiste osakaal klassikordajatest	74%	71%	62%	65%	62%
...6. klassis	79%	79%	82%	78%	76%
...8. klassis	73%	70%	70%	66%	65%
Õpingute katkestajad	0,8%	0,8%	0,6%	0,6%	0,5%

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

Klassikursust pidi Statistikaameti andmetel 2007/08. õppeaastal kordama 1879, 2006/07. õppeaastal 2233 ja 2005/06. õppeaastal 2149 põhikooli ja gümnaasiumi õpilast (ei sisalda pikendatud õpet). Õpingud katkestas üldhariduse päevaõppes 2005/06. õppeaastal 1032, 2006/07. õppeaastal 949 ja 2007/08. õppeaastal 674 õpilast (vt tabel 2). Õpingute poolelajätajaid on juba algklassides, eriti suur on väljalangevus 8.–9. klassis, järgnevad 7. ja 10.

klass. 2008/09. õppeaastal jäeti Eesti hariduse infosüsteemi andmetel üldhariduse päevaõppes põhikooli alumisel astmel (1.–6. klassis) klassikursust kordama 476, põhikooli ülemisel astmel ehk 7.–9. klassis (sh pikendatud õpe) 785 ja 10.–12. klassis 260 õpilast ning koolist langes välja ehk õpingud katkestas 445 põhikooli ja gümnaasiumiastme päevaõppe õpilast. (toim).

Tabel 2. Õpingute katkestajad üldhariduse päevaõppes, 6-12. klass, 2006-2008.

Õppeaasta	Klassid kokku	6. klass	7. klass	8. klass	9. klass	10. klass	11. klass	12. klass
2005/06	1032	42	149	253	299	151	61	6
2006/07	949	45	122	201	312	128	48	7
2007/08	674	23	66	150	244	102	41	6

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Põhjusi klassikordajate ning koolieirajate osatähtsuse vähenemisele võib olla mitmeid: õpilaste arvu vähenedes hoiavad koolid nn pearahast rohkem kinni; tasuta lõunasöök tõstab ühe osa laste jaoks kooli atraktiivsust tervikuna; majanduslangus paneb elu üle järele mõtlema noorematki põlvkonda, kes teadvustab elukutsevaliku rolli (ning hariduse osa selles); õpilaste arvu vähenedes saab tundides õppetööd paremini individualiseerida. Levimas on ka taktika suunata “probleemsed” õpilased (nt klassikordajad) just õhtu- ja kaugõppesse, kus õppetöö raamid pole nii jäigad, võimaldades õpilasel katkestamise asemel sobivamat õppeintensiivsust valida (Veldre 2007: 8).

Klassikordamise olukorda mõjutab ka seadusandlus. Näiteks määrus, mis kehtestas, et juba kursust kordamajäänud õpilast kolmandaks aastaks samasse klassi ei jäeta, muutis osade klassikordajate elu väga lihtsaks: kui juba „istud“, siis õpi või ära õpi, edasi viiakse ikka. Järgmine etapp oli klassikordamise kohta otsuste tegemise jätmine õppenõukogu ülesandeks. Varem jäi kolme

kahega õpilane igal juhul „istuma“ ja õppenõukogus toimus vaid otsuse vormistamine. Nüüd sai võimalikuks kasvõi seitsme kahega õpilast järgmisse klassi edasi viia – õppenõukogu jätab õpilase klassikursust kordama vaid juhul, kui sellest ka reaalselt kasu on loota. Siinjuures võib oletada majandusliku surve (ehk pearaha kokkuhoiu) mõju. Ja veel vähendas istumajätmise võimalust hinde „3“ alumise piiri viimine 50%-lt 45%-le. Seega võib väita, et kuigi statistikale tuginedes on koolikohustuse täitmine paranenud, siis põhjuseks ei pruugi olla suurenenud õpihuvi ega pädevamad õpetajad, vaid mitmed muudki asjaolud.

Mõningatest soodsatest arengutest hoolimata on klassikordajaid ning koolieirajaid ikka liiga palju – õpilase enda ning tema perekonna jaoks tähendavad need sündmused ju ebaõnnestumise kogemust, mille rolli ei tohiks alahinnata. Koolikohustuse mittetäitmine seejuures mõjutab tulevase (töö)elu kulgu otseselt. Ja ega põhiharidusest endastki tööturul veel piisa – vaja on eriala. Samas jõuab Eestis kesk- või kutsehariduse omandamiseni pisut

¹ Klassikordajate hulka kuuluvad Statistikaameti määratluses kohaselt (a) õppeaastal vastavat klassi kordavad õpilased (sh õpilane, kes tuli teisest koolist suvevaheajal, kuid eelmise kooli õppenõukogu otsusega jäeti klassikursust kordama), (b) õpilased, kes olid koolist varem lahkunud, kuid asusid samas koolis uuesti õppima klassikursust korratas ja (c) ka õpilased koolides, kus oli katsetega vastuvõtt ja kus need õpilased kordavad klassi kooli sisseastamise eesmärgil. (toim)

üle 4/5 naistest, kuid ainult 2/3 meestest (Veldre 2007: 9). Aastaks 2005 oli Eestis 22-aastaste vähemalt keskhariduse omandanute osakaal 2000. a võrreldes langenud 83,6%-lt 80,9%-le (Kooliko-hustuse.. 2007). Ja 2006. a oli 20–24-aastaste seas vähemalt kesk-haridusega eestlasi kõigest 82% (Rummo 2007: 41). On tõesta-tud, et madala haridustasemega vanemate peredes ei panustata eriti ka järgmise põlvkonna haridusele (Willis 1984). Näiteks 2006. a kulutas Eestis kõrgharidusega perepeaga leibkonna liige hari-

II KOOLIPROBLEEMIDE MAJANDUSLIK TAUST

Sarnaselt välismaistele kinnitavad ka Eesti uuringute tulemused, et vanemate haridus ja (sellega haakuv) perekonna majanduslik seis (ehk õpilase sotsiaalne päritolu) on akadeemilise edukuse kontekstis olulisem kui kooliga seotud tegurid (vt nt Kirss 2008: 9). Parem haridus ei pruugi automaatselt häid majanduslikke tin-gimusi tagada, kuid vähendab oluliselt tõenäosust langeda vae-susriski (Eomois 2005: 15). Näiteks oli kõrg- või keskharidusega perekonnapeaga leibkondade ekvivalentsissetulek 2,6 korda suurem kui madalaima haridustasemega perepeaga leibkonda-des (Eomois 2005: 11). Sotsiaalprobleemidest johtuv marginaal-sus kujundab spetsiifilist füüsilist ning sotsiaalset ruumi, mis võib kinnistada negatiivsete arengute suletud ringi. Aja jooksul muu-tub nõ ebanormaalsus normaalsuseks, millega kõik harjuvad: keset tööpuudust ning vaesust ei suuda inimesed ära kolida, pai-gale jäädes aga ei saa nad tööd (Närhi 2002: 254, 261).

Vaesust võib defineerida kui võimetust saavutada elementaar-set elatustaset ebapiisavate aineliste ressursside tõttu. Aastal 2003 olid suhteliselt kõige halvemas olukorras 0–15-aastased ja 45–54-aastased elanikud. Vaesusriski määr oli mõlema vanu-serühma puhul 24% (Eomois 2005: 11). Rummo (2007) sõnul ei

dusele keskmiselt 105.- EEK kuus, põhiharidusega perepeaga leibkonna liige vaid 33.- EEK kuus (Rummo 2007: 42). Omandatud haridustase on seotud elukvaliteediga – tööstistest elab vaesuses 19,3%, valgekraedest aga 8,5% (Eomois 2007: 15). Tänapäeva ühiskonnas on haridus vaieldamatult kõige tähtsam ressurss, mil-lest sõltub inimese sotsiaalne positsioon ning sissetulek (Toomse 2007: 23).

pruugi vaestest maaperedest pärit lapsed oma õpingutega eriti hästi toime tulla, samas valitakse õppimise tempo viletsamate järgi. Seetõttu eelistavad andekamad maalapsed (võimaluse korral) jätkata õpinguid linnakoolis ja maakoole ähvardab sulge-misoht. Kui aastal 1997 oli maakoole 61% üldhariduskoolidest, siis 2006. a oli see näitaja 59%. Aastal 2004 õppis maakoolis 28% kõigist õpilastest, 2006. a 27% ja 2008. a 25,4%. Statistikaameti andmetel on põhikoolist väljalangemine olnud maapiirkonnas suurem juba aastaid. Peale halvema majandusliku olukorra võib see johtuda õppenõustamissüsteemi puudumisest (maal napib eripedagooge ning koolipsühholooge). Et maalastel pole sageli võimalik osaleda huvihariduses, võib igavus põhjustada prob-leeme, mis viivad kuritegevuseni ning haridustee katkemiseni (Rummo 2007: 47).

Maakoolide õpilaste osakaal klassikordajate hulgas on kasva-nud 38%-lt 1995 kuni 42%-ni 2008. Tallinna Ülikooli teadurite (Ruus jt 2007: 40) sõnul on just maakoolides omaks tunnista-tud väärtuste spekter, mis signaaliseerib õpilastele, et otsiv vaim, mõtteerksus või enesetäiustuspüüe polegi eesmärgid, mille poole tasuks kõigest hingest püüelda. Ka õppeedukust ei peetud

selle uurimuse andmetel maakoolis õpilaste arvates nii tähtsaks kui mujal, ning oma arvamust õppetunnis avaldada oli maalastel nende endi hinnangul vähem võimalusi. Ruus jt väitel sugeneb üldmulje, et maakoolid on kohati võtnud liiga madala lennukaare (2007: 40). Samas võivad piirkonnad omavahel vägagi erineda, mistõttu üldistada ei ole õige.

Kui eksperdid (Heinlo 2001: 23) seostavad majandus- ning hari-dusprobleeme otseselt, siis tabel 3 tekitab selles osas küsimusi. Näiteks fakti, et maakoolides oli linnaga võrreldes klassikordajaid ligi kaks korda enam, seletatakse just maal elavate leibkondade kehvema majandusliku olukorraga (samas). Ometi on vaesuse määr regioonide lõikes suurim Kirde-Eestis (23,9%) ja väikseim

III KOOLIPROBLEEMIDE RAHVUSLIK TAUST

2006/07. õa sai Eesti 96 üldhariduskoolis õppida vene keeles. Vene ja eesti-vene õppekeelega üldhariduskoolides õppis siis 38417 õpilast, mis moodustas 23% üldhariduskoolide õppurite koguarvust. Enamik neist koolidest paikneb Harju ja Ida-Viru maakonnas (Rummo 2007: 47).

Eesti tööjõu-uuringu andmetel oli töötuse määr mitte-eestlaste hulgas 2004. a üle kahe korra kõrgem kui eestlastel – vastavalt 15,6% ja 6,4% (Eomois 2007: 13). Eestlastest peab vaesuspiirist väiksema aastasissetulekuga toime tulema 17,5%, mitte-eestlaste hulgas oli selliste inimeste osatähtsus aga 20,2% (samas). Ometi ilmnes tabelist 3, et sotsiaalprobleemne piirkond mitte-eestlaste klassikordamisele negatiivset mõju avaldanud ei ole. Veissoni ja kolleegide (2007: 76) sõnul kalduvad vene koolide õpetajad eelis-tama keskmisi hindeid, eesti koolide õpetajad diferentseerivad õpilaste tulemusi rohkem. Sellega rõhutavad eesti õppekeelega koolid rohkem individuaalseid akadeemilisi saavutusi, soodus-tades konkurentsivaimu. Vene õppekeelega kool on madalama õpimotivatsiooniga õpilaste suhtes nähtavasti leebem (samas).

Klassikordajaid eesti õppekeelega õpilaste hulgas oli 2008. a 1,42%, muukeelsete seas 1,06%. Võimalik, et mitte-eestlased suhtuvad õpingutesse tõsisemalt, kuna haridus on nende jaoks oluline toimetuleku-garantii tulevikuks (Kreitzberg 2002: 36). Pole välistatud ka, et mitte-eestlaste kogukond hoiab omavahel rohkem kokku: õpetajad toetavad õpilasi igal võimalikul moel ja tulemuseks on koolikohustuse parem täitmine (Leino jt 2006). Veissoni jt (2007: 83) sõnul on vene õppekeelega koolide õpilaste hulgas noori, kes akadeemilise ebaedu korral leiavad lohutust jumalalt 54,7%. Võib eeldada, et see asjaolu osutab venekeelse

Põhja-Eestis (10,9%); kolmandik Põhja-Eesti elanikest kuulub kõrgeimasse tulukvintiili, samas kui Kirde-Eestis oli see näitaja 6,2% (Eomois 2007: 13, 19). Klassikordajaid aga on Kirde-Eestis vaid 0,9% ning Põhja-Eestis 1,1%. Riigi rikkaim ning vaeseim piir-kond seega jagavad esikohti vähese klassikordamise määra osas. Võimalik, et seletavaks taustateguriks siinjuures pole niivõrd maa-linn ega rikkus-vaesus, vaid pigem eesti-vene liin. Tallinna Ülikooli teadurite (Ruus jt 2007: 41) sõnul on vene õppekeelega koolides psühholoogilise heaolu indeks tunduvalt kõrgem kui eestikeelses koolis. Nimelt tundsid vene õppekeelega koolides õpilased tundides vähem igavust, mitte-eestlaste hulgas oli vähe neid, kes pidasid kooli kohaks, kuhu ei taheta minna, samuti tajuti suuremat ühtekuuluvustunnet kooliga (samas).

kogukonna suuremale konservatiivsusele, mis soodustab õige-usklikest väärtustest sugenevat kollektivismi ning emotsionaal-sust (samas). Pedagoogid, kes töötavad nii eesti kui vene õppe-keelega koolides, kiidavad mitte-eestlaste tunnidistsipliini: vene keelt rääkivad lapsed austavad õpetajat oluliselt rohkem kui eestlased (Kuusmaa 2004). Samas ainult rahvusega siinjuures piirduda ei tohi, arvestada tuleb piirkonna sotsiaalmajanduslikku tausta tervikuna.

Nagu öeldud, on vaesuse määr regiooniti suurim just Kirde-Ees-tis (23,9%) ja väikseim Põhja-Eestis (10,9%) (Eomois 2007: 13). Samas õpetajate palga kohta see trend ei kehti: idapiiri läheduses on maksimumilähedase töötasuga pedagoogide kontsentrat-sioon kõrge, samas kui palgatöötajate kuu keskmine brutotulu jääb seal sageli alla 1599 krooni (Servinski & Kivilaid 2006: 130). Pole välistatud, et sotsiaalprobleemses piirkonnas väärtustatakse õpetaja ametit kõrgemalt just turvalisuse ehk suhteliselt hea palga tõttu. Oma positsiooni nautiv õpetaja soovib olukorda säi-litada: kõrge enesehinnang koos hea tujuga kandub klassi ning lapsed õpivadki paremini. Optimistlik pedagoog jaksab ka maha-jääjaid rohkem innustada. Samas ei saa mainitud trendi pelgalt rahvusele taandada: näiteks Kesk-Eesti muukeelsetest õpilastest kordab klassi 2,5% (vt tabel 3). Ja Kesk-Eestis (erinevalt Kirde-Ees-tist) pedagoogide töötasu ülejäänud (suhteliselt kõrgema bru-totoluga) palgasaajatest väga ei eristu (Servinski & Kivilaid 2006: 130). Järelikult on kooliprobleemide kontekstis oluline piirkonna üldine elatustase ning õpetajate positsioneerumine selles. Pole välistatud, et rolli mängivad veel muud (nt kooli- ja klassisisesed) faktorid.

Tabel 3. Klassikordajate osatähtsus elukoha, rahvuse ja sugupoole lõikes, 2008

	Kokku	Linn	Maa	eesti	muu	poisid	tüdrukud
Põhja-Eesti	1,1%	1%	1,5%	1,2%	0,7%	1,3%	0,9%
Kesk-Eesti	1,9%	1,3%	2,7%	1,9%	2,5%	2,4%	1,4%
Kirde-Eesti	0,9%	0,8%	1,2%	1,1%	0,8%	1,1%	0,6%
Lääne-Eesti	1,4%	0,3%	2,3%	1,5%	0,2%	1,8%	1,1%
Lõuna-Eesti	1,3%	0,9%	2,3%	1,4%	1,1%	1,7%	1%
Keskmine	1,32%	0,86%	2%	1,42%	1,06%	1,66%	1%

Allikas: Statistikaamet

IV SUGUPOOLE ASPEKT KOOLIPROBLEEMIDES

Kooli eiravate eestlaste ning mitte-eestlaste seas (tabel 4) vähenes poiste osakaal (1995. ja 2008. a võrdluses) vastavalt 9% ning 12%. Samas on eesti tüdrukud antud probleemses valdkonnas silmnähtavalt poistega “võrdõiguslikumateks” muutunud, moodustades 1995. a koolieirajatest 35% ja 2008. a 44%. Mitte-eesti

õppekeelega tüdrukute osatähtsus koolieirajate hulgas oli 1995. a 15% ning 2008. a 27%. Seega on nn probleemsete tüdrukute hulk kasvanud õppekeelest hoolimata, kuid eestlaste hulgas on õpingud katkestanud tüdrukute osakaal suurem.

Tabel 4. Õpingute katkestajate osatähtsus õppekeele alusel

Õpingute katkestajad	1995	2000	2006	2007	2008
Eesti õppekeelega poisid	65%	59%	54%	55%	56%
Mitte-eesti õppekeelega poisid	85%	58%	45%	50%	73%

Allikas: Statistikaamet

Helsingi Ülikooli kasvatusteadlased on sama tendentsi täheldanud ka Soomes, kus kasutatakse väljendit “uued tüdrukud” iseloomustamaks noori, kes “õrnema soo” positsiooni aktsepteerida ei soovi. Lahelma (2005) peab kummaliseks olukorda, kus õpi-probleemsetele poistele tuntakse kaasa, süüdistades mh nais-õpetajate suurt armeed. Lahelma juhib tähelepanu tõigale, et koolist langevad välja ju nii tüdrukud kui poisid, kuid viimased teevad seda lihtsalt lärmakamalt (samas).

Üldjuhul arvatakse, et poisid täidavad koolikohustust kehvemini. Vaadates päevaõppes kogu üldhariduse omandamise aja vältel poiste ja tüdrukute suhet klassikordamise osas on märgata, et õppeaastal 1995/96 oli poiste hulgas klassikordajate osatähtsus umbes 5,1% ja tüdrukute puhul 2,0%. 2007/08. õppeaastal olid vastavad protsendid 1,6 ja 0,9 – st tüdrukute osatähtsus on vähenenud umbes poole võrra ja poiste osatähtsus on vähenenud kordades. Ka tervikuna on olukord muutunud paremaks – klassikordajate arv ja osatähtsus on aastatega vähenenud, sugupoolte lõikes on olukord aga muutunud võrdsemaks. Seletuseks pole

vast mitte see, et poisid on hakanud rohkem haridusest hoolima (võrreldes tüdrukutega), vaid pigem asjaolu, et tüdrukud on koolikohustuse täitmisse alati tõsisemalt suhtunud – st nende puhul olukord enam oluliselt paraneda ei saagi. Poisid on jõudnud tüdrukutele lihtsalt lähemale, kuid nad ei möödu neist niipea (kui üldse kunagi).

Märkimist väärib klassikordamise probleemi süvenemine just pealinna mõjualast väljaspool elavate tüdrukute seas. Näiteks kui 2007. a oli Lõuna- ja Lääne-Eestis poiste osakaal klassikordajatest 70% ja 71%, siis 2008. a oli vastav näitaja langenud 64% ja 62%-ni. Ümber sõnastades tähendab see, et tüdrukute osatähtsus klassikordajate hulgas kasvas 30%-lt Lõuna-Eestis ja 29%-lt Lääne-Eestis 2007. a vastavalt 36%-ni ja 38%-ni. On see n-ö globaliseerumise väärastunud variant või võrdõiguslikkuse süvenemine? Sellele küsimusele vastamiseks vajame täpsemaid uuringuid (seda enam, et Põhja-Eestis püsis probleemidega poiste osakaal koolis nii 2007. kui 2008. a 59% juures, st. olukord on muutunud just väljaspool pealinna mõjutsooni).

V ARUTELU

Kuna Eestis on riiklik koolikohustus, võib selle eirajaid seaduse-rikkujateks pidada. Kui üldiselt seaduskuulmatutega käitutakse karmilt, siis popitajate suhtes jäävad otsustajate käed lühikeseks. Riigikontrolli analüüs näitas, et koolikohuslaste hulk, kes polnud ühegi kooli nimekirjas, küündis 2007. a 7826-ni. (Koolikohustuse... 2007). Taoline seik omakorda annab halba (ebapedagoogilist) eeskuju ning võib soodustada seaduskuulmatust muudiski valdkondades. Samast aruandest näiteks selgus, et kui 2006. a oli põhihariduseta isikuid tööealisest rahvastikust 4,6%, siis kinnipeetavate hulgas oli neid 20% ning kriminaalhooldusaluste hulgas 16%. See tähendab, et koolikohustuse täitmise tagamist võib pidada oluliseks mitmes mõttes, sh seadusrikkumiste profülaktikana.

Hinnates koolikohustuse tagamise meetmeid pidas Riigikontroll kõige efektiivsemaks meetmeks tasandusklassi suunamist ja kõige vähem tulemuslikuks lapse alaealiste komisjoni saatmist. Tiko jt (2007) poolt läbi viidud alaealiste komisjonide klientuuri uuring näitas, et alaealiste komisjonidesse saadetuist on ligi viiendik koolikohustuse mittetäitjad, kusjuures 6% neist on alklasside lapsed. Need on lapsed, kellel on palju muresid, milles nad on jäänud toeta. Enamasti on tegu pereprobleemidega: vanema töötus, alkoholism, vaimse tervise probleemid, liigne hõivatus tööga.

Üheks probleemiks Eestis on ka koolikohustuse mõiste ebamäärasus. Selgust pole (Riigikontrolli hinnangul) selles osas ei Haridusministeeriumis ega õpilaste endi seas. Õpetaja Jaana Makarov uuris Tallinna Ülikooli Avatud ülikooli sotsiaalpedagoogika täiendkoolituskursuse lõputöö koostamise raames Haapsalu Gümnaasiumis põhikooli õpilaste koolikohustuse täitmist. Makarov (2009) peab paradoksaalseks olukorda, kus Eesti Vabariigi haridusseaduse järgi tuleb koolikohustuse mittetäitjaks lugeda õpilast, kel ühel õppeveerandil on 20 või enam protsenti puudunud tunde. See tähendab, et õpilane, kes puudub 19 protsenti tundidest õppeveerandi jooksul, oleks antud seaduse järgi veel koolikohustuse täitja. Uuringust selgus, et õpilased ei tea täpselt, kes see koolikohustuse mittetäitja on. Muuhulgas arvati näiteks, et kui vanemad on kooliga kontaktis, siis probleemi polegi. Lapsed olid veendunud, et koolikohustuse mittetäitja on õpilane, kes puudub 1–3 õppeveerandit. Enamus küsitletuist arvas, et üks puudunud koolipäev polegi koolikohustuse mittetäitmine. Puudujad ise pidasid popitamiste peapõhjuseks viitsimatust. Sellele järgnesid koolikiusamine ning kohusetundetus.

Probleemi kirjeldamisest olulisem on selle lahendamine. Näiteks Haapsalu Gümnaasiumis (Makarov 2009) on koolikohustuse täitmine viimastel aastatel paranenud tänu karmimale sisekontrollile: direktori käskkiri sätestab, et puudunud tunnist/tundidest peab lapsevanem teavitama samal päeval. Vastasel juhul võtab klassijuhataja (puudumisele järgnenud päeval) lapsevanemaga ühendust, selgitamaks puudumise põhjust. See näitab tihedat koostööd kodu ja kooli vahel. Ka järjepidevatest arenguvestlustest on kasu, samuti e-koolist. Meetmed, mida kool rakendab koolieirajate suhtes, sõltuvad puudunud tundide arvust. Esmalt (üks põhjuseta puudunud tund) toimub klassijuhataja vestlus õpilasega, 10. tunnist alates sotsiaaltöötaja ja õppealajuhataja vestlus õpilase ja lapsevanemaga, rangeimaks meetmeks on suunamine alaealiste komisjoni.

Ühes varasemas uuringus probleemõpilastega tehtud süvaintervuudest selgus, et laste endi arvates on parim probleemide lahendus psühholoogi juurde saatmine. Koolid seevastu hindasid psühholoogi abi tunduvalt tühisemaks näiteks tasandusklassist ja õpilaskodust. Õpilastele meeldib usalduslik suhe täiskasvanuga – nad hindavad vestlusi psühholoogi või psühhiaatriga, kes oskavad toetada ja nõu anda. Veel arvasid õpilased, et kooliskäimist võiks meeldivamaks muuta sõbralikum kooliõhkkond, tugevam koolikorra rakendamine, paremad õpetajad jne (Rummo & Aas-vee 2008: 48).

Kuna sageli põhjustab koolist puudumist ja halba õppeedukust raske sotsiaalmajanduslik olukord, siis üks võimalus lapsi aidata on õpilaskodude arvu suurendamine. Krabi Põhikooli õpilaskodu alustas pioneerina juba 2000. a, 2002.–2003 aastal lisandusid viie kooli õpilaskodud, igaühes kümmekond riiklikult finantseeritavat õpilaskohta. Kui 2003. a esimesel poolel oli õpilaskodu vaid kuue kooli juures, siis 2007. a esimesel poolel küündis nende arv juba 35-ni. Haridus- ja teadusministri 25.02.2009 määruse kohaselt on 2009/2010. õppeaastal õpilaskodud 38 munitsipaalkooli juures ja neis on kokku 702 riiklikult toetatavat õpilaskohta.

Õpilaskodude puhul peetakse oluliseks, et erinevatel põhjustel kodu toetuseta lapsed/noored saaksid turvalises keskkonnas toetatult õppida ja huvitegevustega tegeleda. Õpilaskodus elatakse reeglina viis päeva nädalas, kuid nädalavahetused ja koolivaheajad veedab noor kodus. Nii säilib noorel kontakt oma perega. Sellisena vastab lähikonnas asuv õpilaskodu paremini noorte vajadustele kui esialgselt planeeritud 3–4 mammutkodu, mille puhul lapse kontakt koduga olnuks häiritud pika vahemaa ja

sõidukulude tõttu. Uurimused (Kirsal 2003; Visnapuu 2003; Talu 2009) on näidanud, et õpilaskodu on oluline tegur lapse toetamisel tema õiguse realiseerimisel põhiharidusele ning isiksusliku arengu toetamisel.

Õpilaskodu-lastel on raskem ka koolist puududa, sest kontroll nende üle on (kodus elavate probleemsete lastega võrreldes) suurem (Rummo & Aasvee 2008: 47). Lisaks õpilaskodudele on tõhusaks abiks ka nn Tootsi klassid: 2008. a sügisel töötasid sellised (alternatiivsed) klassid juba 50 Eestimaa koolis (Lauri 2008). Senini on levinuimaks koolikohustuse toetamise võimaluseks pikapäevärühm, mis 2006/07. õppeaastal tegutses 456 koolis; neis osalevate õpilaste arv kasvas 21916-lt (2003) 25416-ni (2006) (Rummo & Aasvee 2008).

Kooli- ja haridussüsteemi-poolsed pingutused on muidugi vajalikud, kuigi imet need ei tee – olulisim on siiski kodu roll. Spetsialistide sõnul sõltuvad koolide õpitulemused vaid 10–15% ulatuses kooliga seotud teguritest. Samas peetakse kooli rolli eriti oluliseks madalamast sotsiaalsest klassist õpilaste puhul (Kirss 2008: 6). Seega on haridusinstituutsiooni võimalused uue põlvkonna sotsialiseerimisel suhteliselt piiratud, kuid teatud õpilaskontingendi puhul on õppeasutuse mõju võimatu üle hinnata. Lühidalt: mida rohkem ühiskonnas esineb sotsiaalprobleeme ning mida enam probleemidega õpilasi jõuab kooli, seda suuremaks osutub haridusinstituutsiooni mõju konkreetsele noorele. Taas kord tuleb väärtustada sotsiaalpedagoogi ametit, aga ka haridusministeeriumi võimalikku koostööd sotsiaalministeeriumiga, vähemasti kooliprobleemide kontekstis.

MÄRKUS

Autor tänab Marve Randleppa ja Rain Leomad Statistikaametist igakülgse abi eest.

KIRJANDUS

- EOMMOIS, P.-P. 2005. Vaesus.- Maanso, S (toim). *Sissetulek ja elamistingimused*. Tallinn: Statistikaamet; 7-17.
- EOMMOIS, P.-P. 2007. Sissetuleku ebavõrdsus. - *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Statistikaamet. 10-22.
- HEINLO, A. 2001. Edasijõudmine põhihariduses.- R. Võõrmann (toimetaja). *Sotsiaaltrendid 2*. Tallinn: Statistikaamet, 18-21.
- KIRSEL, M. 2003. *Õpilaskodu kui võimalus lastele*. Tallinn: TPÜ [Bakalaureusetöö]
- KIRSS, L. 2008. *Gümnaasiumid avalikkuse pilgu all*. Tartu: Praxis.
- KOOLIKOHUSTUSE täitmine ja selle tagamise tulemuslikkus. Kuidas aidata tuhandeid lapsi, kes koolis käia ei taha? 2007. Riigikontrolli aruanne Riigikogule. [www] www.riigikontroll.ee
- KREITZBERG, P. 2002. Organisational dilemmas of Estonian education in 2001. – K. Lebed, U. Kala, U. Läänemets (Eds.) *Competing for the future: education in contemporary societies*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 28-38.
- KUUSMAA, M. 2004. *Pedagoogiliste konfliktisituatsioonide vältimise ja lahendamise võimalusi koolis*. Tallinn: TPÜ. [Magistritöö]
- LAHELMA, E. 2005. School Grades And Other Resources: The Failing Boys Discourse Revisited. *Nordic Journal of Women's Studies*, Vol. 13(2), 78-89.
- LAURI, U. 2008. Tootsi klassid alustasid õppeaastat 50 koolis. *ERR uudised*, 03.september.
- LEINO, M. MÄNNISTE, M. 1996. *Probleemne laps tavakoolis*. Tallinn: REKK.
- LEINO, M., VEISSON, M., RUUS, V.-R., SARV, E.-S., OTS, L., VEISSON, A. 2006. New Identity of Russain Speaking Children in Estonia. *Social Work and Society*, Vol. 4(1). [www] http://www.socwork.net/2006/1/countrynotes/leino_et_al/index_html/?searchterm=mare%20leino
- MAKAROV, J. 2009. *Haapsalu Gümnaasiumi põhikooli õpilaste koolikohustuse täitmisest*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Avatud ülikooli täiendõppekeskus. [Kursuse Sotsiaalpedagoogiline pädevus töös laste ja noortega lõputöö]
- NÄRHI, K. 2002. Social workers' conceptions of how the local living environment is related to social exclusion. *European Journal of Social Work*. Vol. 5(3), 255-268.
- RUMMO, T.-L. 2007. Haridus kui sotsiaalset sidusust soosiv tegur. –U.Kask (koost). *Sotsiaaltrendid 4*. Tallinn: Statistikaamet, 39-48.
- RUMMO, T.-L., AASVEE, K. 2008. Õpilaste heaolu ja tervis.- U. Kask (koost). *Lapsed*. Tallinn: Statistikaamet, 39-51.
- Ruus, V.-R., Veisson, M., Leino, M., Ots, L., Pallas, L., Sarv, E.-S., Veisson, A. 2007. Õpilaste edukus, toimetulek ja heaolu koolis.- M. Veisson, V.-R. Ruus (koost). *Eesti kool 21. Sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek*. Tallinn: TLÜ kirjastus, 17-58.
- SERVINSKI, M., KIVILAIU, M. (koost). 2006. *Linnad ja vallad arvudes*. Tallinn: Statistikaamet.
- SOTSIAALELU arvudes 2007. 2008. Tallinn: Statistikaamet.
- STATISTIKA andmebaas. Eesti Statistikaamet. [www] <http://pub.stat.ee> (12.11.2009).
- TALU, K. 2009. Käitumuslike erivajadustega laste õpilaskodu kujunemislugu Tõstamaa Keskkooli õpilaskodu näitel. Tallinn: TLÜ. [Magistritöö]
- TIKO, A., RANNALA, I.-E., KALLAVUS, T. 2007. Koolikohustuse mittetäitmine-probleem ja väljakutse. - M.Salundi (toim). *Haridus õiguse ja kohustusena*. Tallinn: Eesti Koostöö Koda, 9-20.
- TOOMSE, M. 2007. Hariduslik ebavõrdsus.- T. Rosenberg (toim). *Sotsiaalne ebavõrdsus*. Tallinn: Statistikaamet, 23-33.
- VEISSON, M., KALLAS, R., LEINO, M., RUUS, V.-R. 2007. Erinevusi ja sarnasusi Eesti Vabariigi eesti ja vene õppekeelega üldhariduskoolide koolikultuuris, õpilaste edukuses, heaolus, huvides ja toimetulekus.- M. Veisson, V.-R. Ruus (koost). *Eesti kool 21. Sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek*. Tallinn: TLÜ kirjastus. 73-94.
- VELDRE, V. 2007. Haridusliku kihistumise soolisest aspektist. - R. Rohtla (toim). *Eesti Statistika kuukiri* 6/2007, 5-16.
- VISNAPUU, Ü. 2003. Koolikohustuse mittetäitmine ja lapse abistamise võimalused. Tallinn: TPÜ. [Bakalaureusetöö]
- WILLIS, P. 1984. *Koulun penkiltä palkkatyöhön. Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt?* Tampere: Vastaapaino.
- ÜLEVAADE Eesti haridussüsteemist. 2000. - Annus, T., Jenk, H., Jõgi, H., Kimmel, S., Neudorf, R. (koost). Tallinn: Haridusministeerium.

Noorte tervis

Liis Kambek, Aire Trummal, Merike Rätsep, Liana Varava, Karin Streimann

Oodatav eluiga ja tervena elada jäänud eluaastad
Põhiandmed
Tervisekäitumine

Noorte tervis

Liis Kambek, Aire Trummal, Merike Rätsep, Liana Varava, Karin Streimann

Noorte tervise peatükk sisaldab regulaarse andmekogumisega (tervisestatistika, registrid, küsitlusuuringud) saadud terviseandmete ülevaadet. Peatükk koosneb kolmest osast. Esimeses osas antakse ülevaade 10–24-aastaste noorte oodatavast elueast ja terviseprobleemide tekkeast. Teises osas kirjeldatakse noorte terviseprobleeme ehk seda, millised on peamised haigestumise, töövõimetuse, puude või surma põhjused. Selles osas antakse ka põhjalikum ülevaade ühest olulisemast noorte terviseprobleemist – vigastustest. Kolmas osa puudutab käitumuslikke harjumusi ning riskikäitumist, mis mõjutavad noorte tervist praegu ja hilisemas eas, käsitledes nii suitsetamise, alkoholi ja teiste mõnuainete tarvitamise, seksuaalkäitumise, toitumise kui vaimse tervise teemasid.

I OODATAV ELUIGA JA TERVENA ELADA JÄÄNUD ELUAASTAD

Tervena elada jäänud aastate arv on aastate arv, mida konkreet-ses vanuses olev inimene tõenäoliselt veel ilma pikaajalise tege-vust piirava terviseprobleemi või puudeta elab.

Euroopa komisjon toob välja, et oodatava eluea üldise pikene-misega Eestis on kaasas käinud üldine, kuid väike tervena elatud aastate arvu kasv (Sotsiaalkaitse.. 2008). See tähendab, et kuigi 10–24-aastaste oodatav eluiga on alates 2004. a pikenenud vähe-malt kahe aasta võrra, on tervena elada jäänud aastate arv pike-nenud umbes aasta võrra.

II PÕHIANDMED

Esmahaigusjuhud

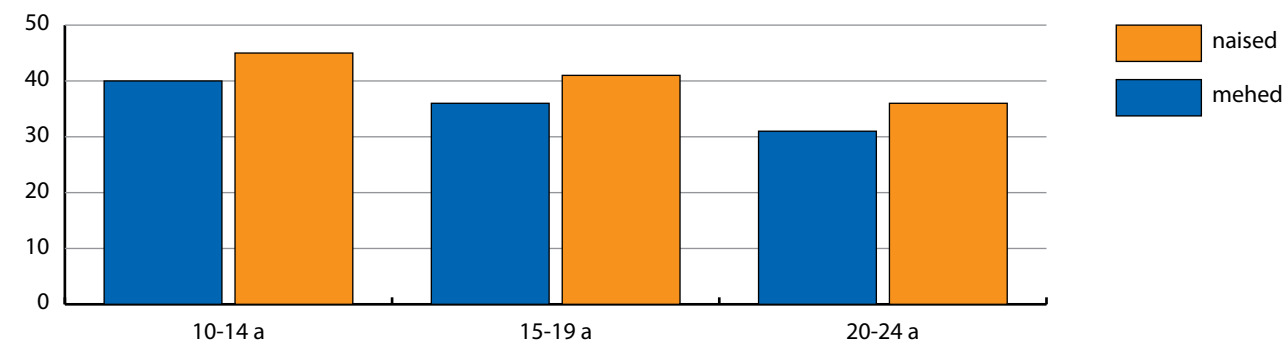
Esmahaigestumus näitab, palju uusi haigeid tuleb rahvastikus juurde. Kuigi meditsiinisüsteem mõjutab haiguste teket ka otseselt (nt rasedate jälgimise ja ravi kaudu või õigeaegse haiguste diagnostika ja raviga tüsis-tuste vältimisena), on haigusjuhtude teke suures osas sõltuv tervisekäitu-misest ning elu-, õpi- ja töökeskkonnast. Seega saab haigestumuse alusel hinnata nii ravi- kui ennetustegevuse tõhusust.

Nagu ka oodatav eluiga, on tervena elada jäänud aastate arv Ees-tis kõrgem naistel kui meestel. Jooniselt 1 võib näha, et noorte naiste ja meeste tervena elada jäänud aastate arv erineb umbes 5 aasta võrra.

Kui Eesti meestel on ülekaalus suremuskaotus, siis naistel just hai-guskaotus. Haigena elatud eluaastaid on eesti naistel kolmandiku võrra enam kui eesti meestel. Erinevus ilmneb alates teismelise-east ning püsib kuni pensionieani (Lai jt 2005). Seega, isegi kui naised elavad kauem, veedavad nad meestega võrreldes pikema perioodi oma elust mõne terviseseprobleemiga.

Eestis kogutakse regulaarselt kogu rahvastiku kohta tervishoiu-teenuse osutaja poolt registreeritud esmahaigusjuhtude and-meid.¹ Tervise Arengu Instituudi haigestumusstatistika (2007) järgi on noortel kõige enam diagnoositud hingamiselundite hai-gusi, mis moodustavad üle kolmandiku kõigist esmadiagnoosi-dest. Üle kümne protsendi moodustavad vigastused, järgnevad nakkushaigused, nahahaigused ning luu-, lihas- ja sidekoehaigu-sed.

Joonis 1. Tervena elada jäänud eluaastad, 2007

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

10–24-aastaste noorte võrdluses on kõige rohkem esmajuhte 100 000 elaniku kohta registreeritud 10–14-aastastel. Sellele eagrupile on iseloomulik hingamisteede haiguste suurem osa-kaal kui vanematel. Naistel on esmajuhte diagnoositud enam kui meestel, vanuse kasvades vahe suureneb. Meestega võrreldes on naistel, eriti 20–24-aastastel, väiksem vigastuste osakaal ja suu-rem kusesuguelundite haiguste osakaal.

Nakkushaigustest põevad 10–24-aastased Terviseameti and-metel kõige enam ülemiste hingamisteede ägedaid nakkusi. 10–14-aastased haigestuvad lisaks enam lastenakkustesse (tuu-lerõuged, läkaköha, sarlakid) ja soolenakkustesse. Alates 15–19-aastaste vanuserühmast hakatakse sagedamini pöörduma pea-miselt sugulisel teel levivate haigustega. Klamüüdia on levinuim sugulisel teel leviv haigus (2008. a diagnoositi 15–19-aastas-l naistel 962,6 juhtu 100 000 elaniku kohta, meestel 58,4 juhtu, 20–24-aastastel naistel 1442,2 juhtu, meestel 194,0 juhtu). Sugu-haigusi diagnoositakse reeglina naistel tunduvalt sagedamini kui meestel.

HIV nakkuse avastatud uute juhtude arv näitab jätkuvalt langus-tendentsi. Kuna meeste hulgas on langustendents suurem ja uued nakatunud on vanemad, diagnoositi 2008. a 20–24-aastaste vanuserühmas HIV-nakkust naistel rohkem (151,1 juhtu 100 000 elaniku kohta) kui meestel (118,2 juhtu).

Tuberkuloosi esmasjuhte ja retsidiive on noortel diagnoosi-tud vähem kui kogu rahvastikus. Vanusega haigestumus kas-vab (2008. a esines 15–19-aastastel 7,5 esmas- ja retsidiivjuhtu 100 000 elaniku kohta, 20–24-aastastel 14,1 juhtu). Pahaloomu-lised kasvaja-d on haigestumusstatistika kohaselt noorte hulgas harv haigus. Esmasjuhte diagnoositakse vanuserühmas alla 10–50 aastat. Vanusega haigestumus suureneb. Kõige sagedasem vähipaige on lümfoid- ja vereloomekude.

Haiglaravi põhjused

Haiglaravi saanuteks arvestatakse vähemalt ühe öö statsionaaris viibi-nuid. Üldiselt iseloomustab haiglaravil viibinute arv ja aeg haigussei-sundite raskust või meditsiinitöötajatepoolse sekkumise vajadust. Tervis-hoiusüsteemi eesmärk on raskete haigusjuhtude ärahoidmine krooniliste haiguste õigeaegse diagnostika ja õige raviga, uute ravimeetodite kasu-tuselevõtt ja töökorralduse ümberorganiseerimine selleks, et vähendada aktiivhaiglaravi ning suurendada ambulatoorse ja hooldusravi osakaalu.

Tervishoiustatistika alusel saab hinnata 10–24-aastaste haiglas viibinute arvu diagnoosi alusel. Ei eristata ravikestust vanuserüh-made kaupa. Haiglaravi vajavad rohkem 20–24-aastased – ligi 13 000 juhtu 100 000 elaniku kohta 2007. a. Iseloomulik on 10–14-aastastel meeste ja naiste sarnane haiglasse sattumine, alates 15–19-aastastest suureneb naiste osakaal, seda peamiselt seoses raseduse ja sünnitusega.

10–14-aastaste peamine haiglas viibimise põhjus on hingamis-elundite haigused, millega oldi statsionaaris viiendikul juhtudest. 15–19-aastaste vanuserühmast alates on naiste peamiseks haig-lasviibimise põhjuseks raseduse ja sünnitusega seonduv, 20–24-aastased naised olid isegi üle pooltel juhtudel haiglas seoses raseduse ja sünnitusega. Meestel suureneb vanusega vigastuste osakaal.

Vaegurluse põhjused

Puue tähendab inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struk-tuuri või funktsiooni kaotust või kõrvalekallet. Vastavalt raskusastmele eristatakse keskmist, rasket ja sügavat (kergemast –> raskemaks) puuet. Töövõimetus on isik, kes ei ole võimeline tegema talle sobivat tööd tööaja üldisele riiklikule normile vastavas mahus. Õigus töövõimetuspensionile on noortel alates 16. eluaastast, juhul kui nad on tunnistatud püsivalt töövõimetuks töövõime kaotusega 40–100%. Tööealisel inimesel võivad

¹ Kuna andmeid kogutakse arstidelt, mõjutab haigusjuhtude arvu pöördumine (lastega pöördutakse ka väiksemate terviseprobleemidega, naised pöörduvad sagedamini, arstiabi vähesel kättesaadavusel ei pöörduta), mida peab arvestama järgneva lugemisel.

vastavalt terviseseisundile olla nii puue kui töövõimetus. Töövõimetute ja puudega inimeste arv ning töövõimetus ja puute põhjused näitavad, milliste valdkondadega tegelemine võib parandada inimeste ja ühiskonna elukvaliteeti.

Sotsiaalkindlustusameti andmetel oli Eestis seisuga 01. jaanuar 2009 16–24-aastaseid töövõimetuspensionini saajaid ligi 3000 100 000 elaniku kohta. Meeste hulgas oli töövõimetuspensionini saajaid naistest kolmandiku võrra enam. Kõige rohkem (üle kolmandiku juhtudest) on aastate lõikes noortele määratud esmast püsivat töövõimetust psüühika- ja käitumishäirete tõttu.

Sotsiaalkindlustusameti andmetel oli seisuga 01. jaanuar 2009 puue määratud ligi 2600-le 10–24-aastasele 100 000 elaniku kohta. Ka puuet on meestele määratud üle kolmandiku juhtudest enam kui naistele.

Suremuse põhjused

Suremus on üks tervishoiu põhinäitaja, mida kasutatakse eraldi või teiste indikaatorite koosseisus. Põhjused, mis kutsuvad esile enneaegse surma ning nende ennetamine, on erilise tähelepanu all.

Üheksakümnendate algul sotsiaalmajanduslikest muutustest ning riskikäitumise suurenemisest tingitud suremuse tõus on üheksakümnendate teisest poolest langustendentsiga. Noorte hulgas on langus suurem, tänu vigastussuremuse vähenemisele.

2006.–2008. a esines 10–14-aastastel keskmiselt 16, 15–19-aastastel 62 ning 20–24-aastastel 141 surmajuhtu aastas. Järgnevalt toodud arvutuste aluseks on 2006.–2008. a keskmine näitaja.

10–24-aastaste noorte võrdluses esineb suurim suremus 20–24-aastaste hulgas (133,4 surma 100 000 elaniku kohta), 15–19-aastaste suremus on 62,5 ning 10–14-aastastel 23,1 surma 100 000 elaniku kohta.

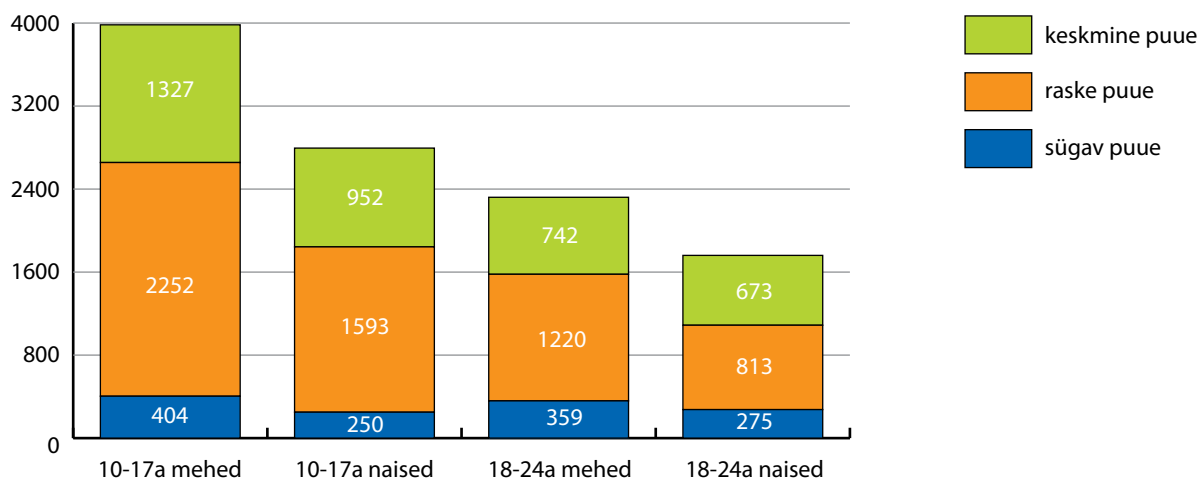
Meeste surmi esineb kõigis vanusrühmades enam, aga kui 10–14-aastaste hulgas on erinevus vähene, siis vanuse kasvades erinevus suureneb ning 20–24-aastaseid mehi sureb üle kolme korra rohkem kui naisi.

Meeste suurema suremuse peamiseks põhjuseks on vigastussurmad. Kolmveerand kõigist noorte surmadest on põhjustatud vigastustest, meestel on vigastussurmade osakaal veelgi suurem. Surmapõhjustest järgnevad tunduvalt väiksema ja sarnase osakaaluga kasvajakasvaja, nakkus-, vereringe- ja närvisüsteemi haigused.

Vigastussuremus ja -haigestumus

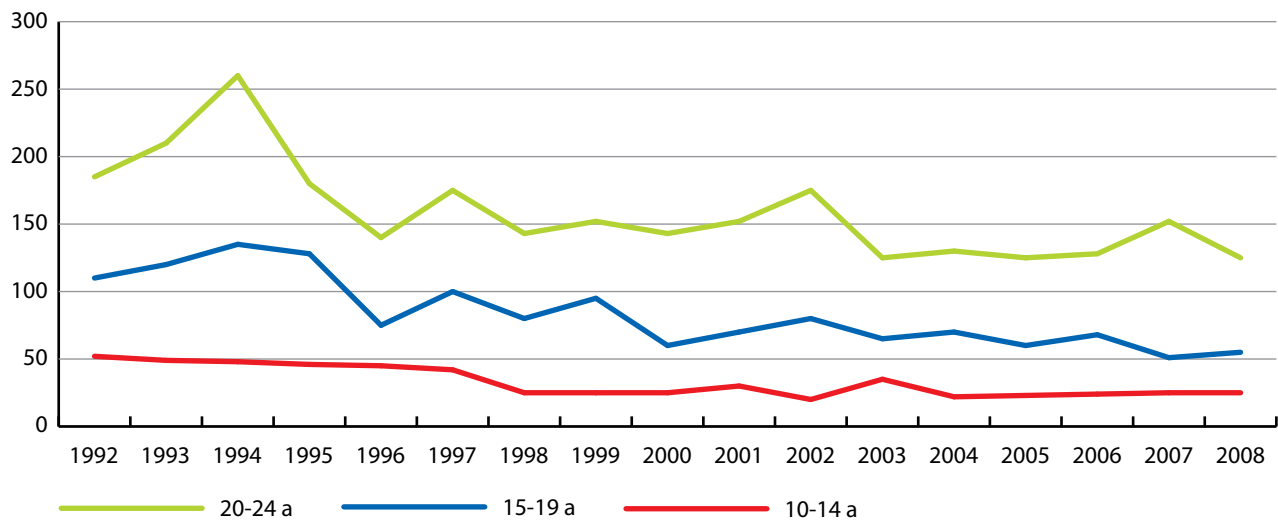
Vigastust võib defineerida kui inimese organismi kahjustust, mis tekib mingi energiahulga akuutsest ülekandmisest organismile, aga ka soojusenergia vaegusest väliskeskkonnas või hapniku juurdevoolu lakkamisest organismile (lämbus, uppumine), või ka mürgina toimivate ainete sattumisest organismi. Vigastused on vältitavad. Selleks tuleb kasutada preventiivseid abinõusid, mis on suunatud konkreetselt vigastuseelsele faasile. Veelgi olulisem on tegeleda turvalisuse edendamisega, et inimesed ise oleksid võimelised kontrollima tegureid ja olukordi, mis võivad muutuda vigastusohhtlikeks. Turvalisuse edendamine on indiviidide, kogukondade, valitsuste ja institutsioonide poolt kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasemel rakendatav turvalisuse suurendamise ja säilitamise protsess (Kaasik, Uusküla 2007). Kõigil inimestel on võimalus oma

Joonis 2. Puudega 10–24-aastaste arv 100 000 elaniku kohta, puude raskuse, vanuserühmade ja sugupoole lõikes seisuga 01.01.2009

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Joonis 3. 10–24-aastaste suremuskordaja 100 000 elaniku kohta vanuserühma järgi, 1992–2008

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

igapäevase tegevusega aidata kaasa turvalisuse suurendamisele vigastuste vältimiseks.

Vigastused ja mürgistused on Eesti Statistikaameti andmetel peamiseks laste ja noorukite surma põhjuseks. Võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega, on Eesti laste ja noorukite vigastussuremus 3–4 korda kõrgem (European.. 2009). Kuigi viimaste aastate jooksul on Eestis vähenenud laste ja noorukite vigastussuremus ja vähesel määral ka vigastushaigestumus, on endiselt tegemist väga tõsise ja olulise probleemiga rahvatervise valdkonnas. Eesmärk peaks olema see, et ükski laps ega noor ei kaotaks elu õnnetuste ja vägivalda tõttu.

2007. a kaotas vigastuse tõttu elu 168 ja 2008. a 143 last/noort vanuses 10–24 eluaastat. Hüppeliselt tõuseb suremus alates 15. eluaastast ja seda just välistest põhjustest tingitud surmade tõttu, millest enamuse moodustavad tahtmatud ehk õnnetuslikud vigastused. Tahtlikud e vägivaldsed vigastused on rünne ja tahtlik enesekahjustus (siia kuuluvad ka enesetapud), mille osakaal oluliselt suureneb vanuses 15–24 eluaastast. Vanusega suureneb ka meeste osakaal enesetappude (2005.–2007. a keskmisena 31 meeste ning 3 naiste surma 100 000 20–24-aastase elaniku kohta) ja juhuslike mürgistuste (41 meeste ning 5 naiste surmajuhtu 20–24-aastaste elanike kohta) tõttu surmude hulgas.

Üle poole laste ja noorukite (10–24 eluaastat) tahtmatutest vigastussurmatest põhjustavad sõidukiõnnetused. Ligi kümnendiku

laste ja noorukite surmadest vanuses 10–19 eluaastat põhjustavad juhuslikud mürgistused ja uppumised ning vanusega suureneb oluliselt mürgistuste osakaal noorte surma põhjusena.

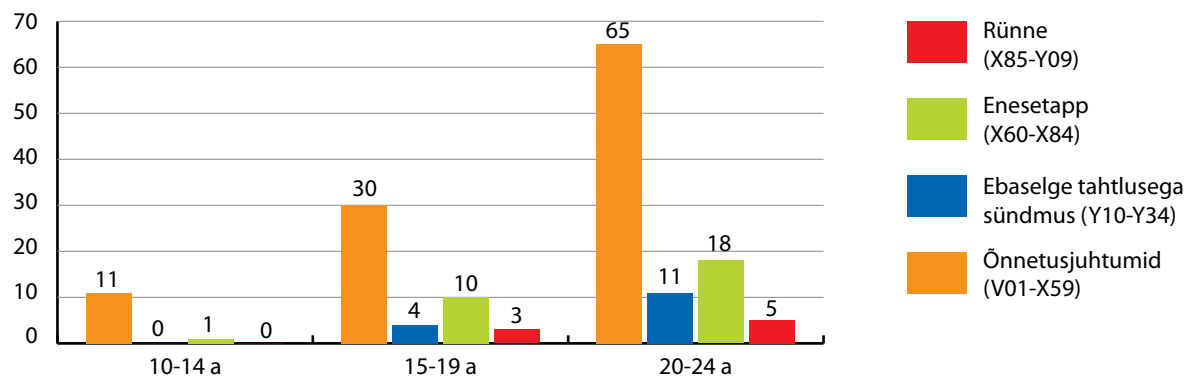
Haigekassa andmetel vajas 2007. a Eestis traumadega seoses arstiabi üle 36 000 kuni 14-aastast last ja rohkem kui 37 000 15–24-aastast noort. 10-aastased ja vanemad poisid satuvad vigastuste tõttu haiglasse neli korda sagedamini kui sama vanad tüdrukud. Ligi poole tahtmatutest vigastustest moodustavad kukkumised. Kehapiirkonniti esineb kõige enam pea- ja kaelavigastusi.

Vigastuste tekkimine koolikeskkonnas ei ole samuti harv nähtus. Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu (2005/06) andmetel ei olnud 60% lastest küsitlusele eelnenu 12 kuu jooksul esinenud vigastusi, mis oleksid vajanud arstiabi ja 22% koolilastest oli vähemalt üks selline vigastus olnud. Ülejäänud 18% poisse-tüdrukuid said koolis rohkem kui ühe vigastuse aasta jooksul.

Koolikeskkonnas on kõige suurem tõenäosus saada vigastusi vahetunnis. Võrdlemisi suure riskiga on ka kehalise kasvatus tunnid (Koolitervishoiu.. 2008). Põhjused võivad olla väga erinevad – hoolimatus, vähesed teadmised/oskused, reeglite eiramine, ohtlik/ebaturvaline keskkond jm.

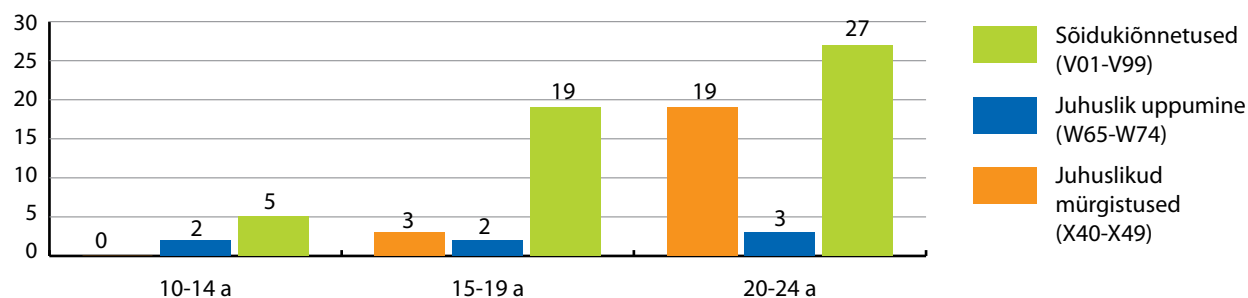
Nii noormeeste kui neidude hulgas kasvab vanusega nende osakaal, kellel polnud eelnenu 12 kuu jooksul vigastust, mis vajas arsti abi. Vigastusteta tüdrukuid on kõigis kolmes vanuserühmas vähemalt kümnendiku võrra rohkem kui poisse (Aasvee jt 2007).

Joonis 4. Välispõhjustest (V01–Y89) tingitud surmad 100 000 inimese kohta vanusrühmiti 2006.–2008. a keskmisena

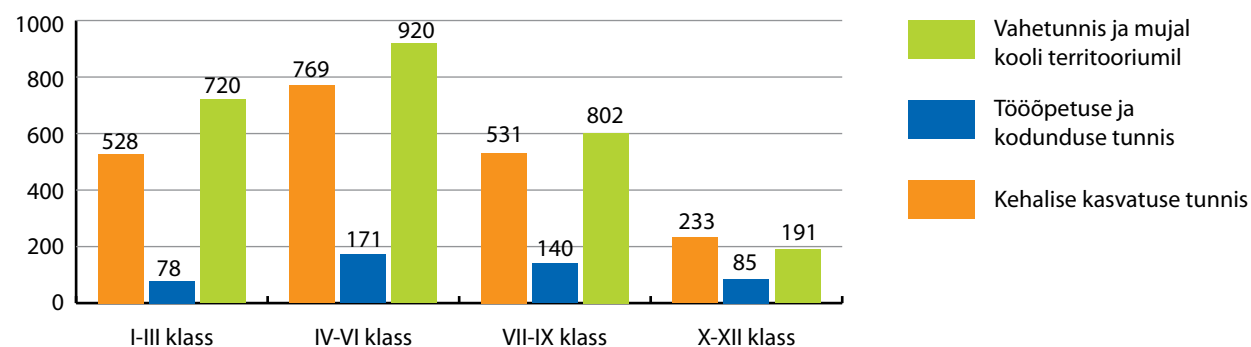
Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Joonis 5. Tahtmatute vigastuste põhjustatud surmade osakaal liigiti, vanusrühmiti, 2006.–2008. a, 100 000 inimese kohta keskmisena

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Joonis 6. Vigastused Eesti koolides 2008. a I poolaastal

Allikas: Eesti Haigekassa

III TERVISEKÄITUMINE

1. SÕLTUVUSAINETE TARVITAMINE

Suitsetamine on maailmas ennetatavate surmapõhjuste hulgas juhtival kohal. Enamus täiskasvanud suitsetajaid märgib, et neil tekkis sõltuvus teisme-eas või nad proovisid siis esmakordselt sigarette. Märgitud on positiivset seost suitsetamise ning alkoholi ja kanepi tarvitamise vahel. Alkoholi ja kanepi tarvitamine on riskitegurid, mis uurimuste kohaselt seostuvad sotsiaalse ja füüsilise kahju tekitamise (nt raskustega koolis/ tööl edasijõudmises, kakluste või vara rikkumistega), krooniliste tervisehäirete või haigestumisega. Varane sõltuvusainete tarvitamisega alustamine soodustab edaspidist sõltuvuse teket (Hibell 2009; Currie jt 2008). Sõltuvusainete tarvitamine on Eesti teismeliste hulgas suureks probleemiks – iga neljas 14–15-aastane joob igal nädalal alkoholi ning iga viies 16–18-aastane on igapäevasuitsetaja.

Suitsetamine

2007. a andmetel on elu jooksul vähemalt ühel korral suitsetanud 32% 10–13-aastastest lastest, 69% 14–15-aastastest ning 77% 16–18-aastastest noortest. Viimase nelja nädala jooksul suitsetas 7% 10–13-aastastest (sh 1% igapäevaselt), 32% 14–15-aastastest (sh 15% igapäevaselt), 42% 16–18-aastastest (sh 19% igapäevaselt) ning 48% 19–24-aastastest noortest (sh 34% igapäevaselt). Võrreldes 2003. ja 2005. a andmetega, ei ole need näitajad muutunud (Lõhmus & Trummal 2007).

Kooliõpilaste tervisekäitumise uurimuses küsiti 2006. a 5., 7. ja 9. klassi õpilastelt ka vesipiibu tarvitamise kohta. Selgus, et 36%

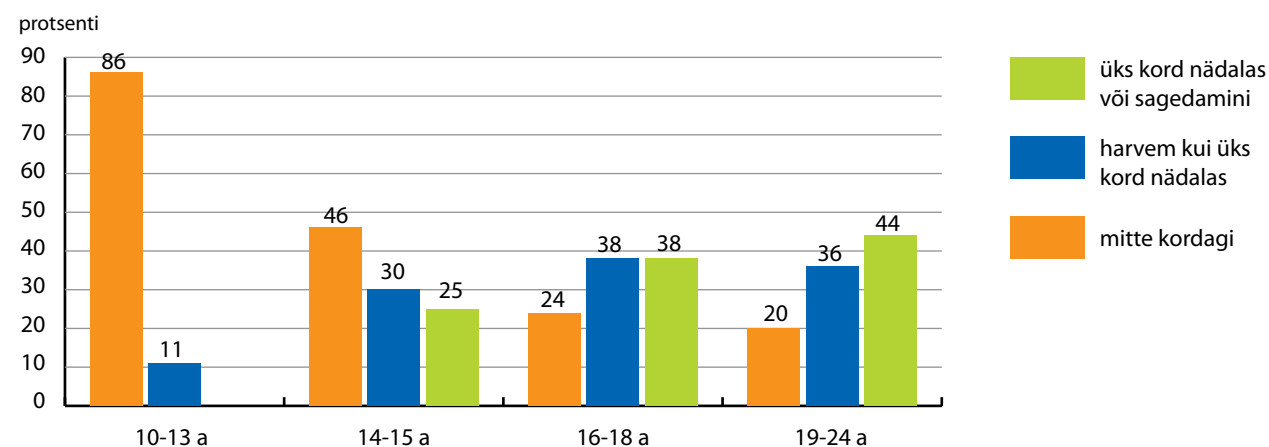
11–15-aastastest lastest on vesipiipu proovinud: ligi viiendik 11-aastastest, kolmandik 13-aastastest ja üle poole 15-aastaste gruppist (Aasvee jt 2007).

Alkoholi tarvitamine

10–13-aastastest lastest 13% on oma elu jooksul purjus olnud. 14–15-aastaste seas on neid 58% ning 16–18-aastaste noorte hulgas 82%. 10–13-aastastest 14% on viimase nelja nädala jooksul alkoholi tarvitanud. Iga neljas 14–15-aastane, enam kui iga kolmas 16–18-aastane ning pea iga teine 19–24-aastane on eelnenud kuul joonud alkoholi vähemalt korra nädalas (vt joonis 7). Võrreldes eelmiste küsitlusaastatega (2003. ja 2005. a), on 19–24-aastaste seas 4% suurenenud nende osakaal, kes ei tarvitanud eelnenud kuul alkoholi (Lõhmus & Trummal 2007).

5., 7. ja 9. klassi õpilaste seas teostatud uurimuse kohaselt tarvitasid 11–15-aastased noored kõige rohkem lahjasid alkohoolseid jooke. 12% tarvitab vähemalt kord kuus kanget alkoholi; sh 15-aastastest 25% (eraldi arvutus, vt lisaks Aasvee jt 2007: 93-100). ESPAD² uurimuse kohaselt suurenes 15–16-aastaste koolinoorte seas 1999. ja 2003. a võrdluses kange alkoholi tarvitamine. Kui 1999. a tarvitas viimasel kuul kanget alkoholi 27% antud vanusrühma noortest, siis 2003. a 48%. 2007. a näitaja ei ole muutunud – viimasel kuul jõi vähemalt korra kanget alkoholi 44% 15–16-aastastest. 54% õpilastest jõi viimasel kuul vähemalt ühel joo-

Joonis 7. Alkoholi tarvitamise sagedus viimase 4 nädala jooksul vanusrühmades, %

² ESPAD- The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, www.espad.org (toim)

³ Ühe alkoholikogusena on arvestatud 0,33 l õlut, siidrit või segukokteili, 12 cl veini või 4 cl kanget alkoholi.

miskorral korraga viis või enam alkoholikogust³; sh 29% tegi seda kolm või enam korda (Allaste 2008).

Narkootikumide tarvitamine

2007. a andmetel on 18% 14–15-aastastest, 30% 16–18-aastastest ning 41% 19–24-aastastest noortest elu jooksul vähemalt korra narkootikume tarvitanud. Pooled tarvitanutest on seda teinud

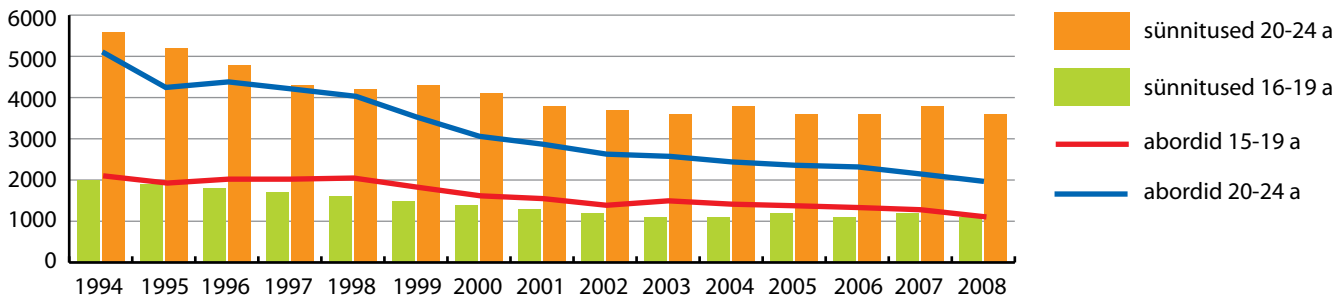
2. SEKSUAALKÄITUMINE

Uurimused on näidanud seost varajase seksuaaleluga alustamise ning riskantse seksuaalkäitumise ja sugulisel teel levivatesse infektsioonidesse (STLI) nakatumise ohu vahel. On täheldatud (Edgards 2000), et seksuaal-eluga riskeerivalt alustanute suurem riskikäitumine jätkub ka pärast noorukiiga. Abortide arv ning registreeritud HIV-juhtude ja sugulisel teel levivate infektsioonide (STLI-de) arv on noorte seas aastate lõikes langustendentsiga, kuid kondoomi kasutamise tase ei ole kõrge.

Abordid ja sünnitused

Läbi aastate on noorte naiste seas pideva langustendentsiga abortide arv. Kui 1994. a teostati 15–19-aastaste neidude hulgas 2138 aborti, siis 2001. a oli neid 1568 ning 2008. a 1082. 20–24-aastaste naiste grupis teostati 1994. a 5165 aborti, 2001. a 2907 ning 2008. a 1993. Kuni 14-aastaste seas on perioodil 2001–2008 registreeritud 12–22 aborti aastas. Sündide arv on kuni 2002. aastani olnud langustendentsiga ning sealt edasi püsinud stabiilsena umbes 1090 elussünni juures 16–19-aastaste grupis ning 3630 elussünni juures 20–24-aastaste naiste seas (vt joonis 8).

Joonis 8. Legaalselt indutseeritud abortide arv 15–24-aastaste seas ning elussündide arv 16–24-aastaste seas, 1994–2008

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

korduvalt (Lõhmus & Trummal 2007). ESPAD uurimuse kohaselt on 15–16-aastaste kooliõpilaste hulgas elu jooksul narkootikume tarvitanute osakaal tõusnud 7%-lt 1995. a 30%-le 2007. a. Kõige levinumaks narkootiliseks aineks on marihuaana/hašiš.⁴ Kui 1999. a oli viimase aasta jooksul marihuaanat/hašišit tarvitanud 8% 15–16-aastastest, siis 2007. a 19%. 6% tegi seda viimasel kuul (Allaste 2008).

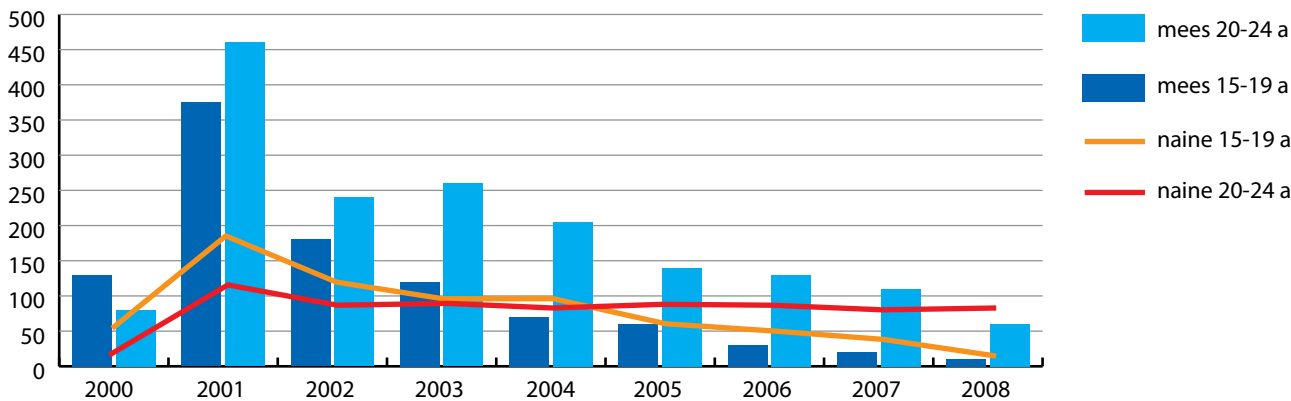
Kuni 15-aastaste sünnitajate arv jääb perioodil 2001–2008 vahemikku 17–27 juhtu aastas.

Nakatumine sugulisel teel levivatesse infektsioonidesse (STLI) ja HIV-i

Aastate lõikes on langenud registreeritud nakatamine STLI-desse. Kui 1998. a registreeriti 15–24-aastaste seas 354 süüfilise juhtu, siis 2003. a 73 ning 2008. a 8 juhtu. Gonorröa puhul on vastavad arvud 750, 210 ja 42. Klamüüdia näitajates oli tõus 2001.–2002. a ning viimasel viiel aastal on registreeritud juhtude tase püsinud 15–24-aastaste seas vahemikus 1325–1528 juhtu aastas.

Valdava osa (61%) seni registreeritud HIV-nakatunutest moodustavad 15–24-aastased noored. Alates 2002. a on noorte seas aastas tuvastatud uute HIV-juhtude arv olnud langustendentsiga. Kui 2002. a tuvastati 15–24-aastaste seas 635 nakkusjuhtu, siis 2008. a oli see 168. 15–19-aastaste puhul on langus aset leidnud nii noormeeste kui ka neidude puhul, 20–24-aastaste

Joonis 9. Uute HIV-juhtude arv 15–24-aastaste seas sugupoole lõikes, 2000–2008

Allikas: Terviseamet

grupis meeste hulgas (vt joonis 9). Seda tulemust on seostatud süstlavahetusprogrammi kättesaadavuse märkimisväärse suurenemisega viimase viie aasta jooksul ning HIV-nakkuse kiire leviku pidurdumisega süstivate narkomaanide seas⁵ (samas puuduvad täpsed andmed registreeritud nakatunute arvatava nakatumise tee kohta).

Seksuaalpartnerid ja kondoomi kasutamine

Eesti noorte seksuaalkäitumise kohta on kolmel aastal (2003, 2005, 2007) andmeid kogutud uurimuse „HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine“ raames. 2007. a andmete kohaselt on seksuaalvahekorras olnud 22% 14–15-aastastest, 47% 16–18-aastastest ning 88% 19–24-aastastest noortest). Kokku 12% 15–24-aastastest Eesti noortest on seksuaalvahekorras olnud enne 15. eluaastat. Seksuaalvahekorra kogemusega 14–15-aastastest 56%-l oli viimase aasta jooksul enam kui üks seksuaalpartner. 16–18- ja 19–24-aastaste grupis on mitme sek-

suaalpartneriga vahekorras olnud noori oluliselt vähem – vastavalt 36% ja 32%. (Lõhmus & Trummal 2007)

Mainitud uurimustes selgus, et oma elu esimese seksuaalvahekorra ajal kasutasid kondoomi 69% 14–15-aastastest, 75% 16–18-aastastest ning 54% 19–24-aastastest noortest. Viimase 12 kuu jooksul vahekorras juhupartneriga kasutasid alati kondoomi 56% 14–15-aastastest, 58% 16–18-aastastest ning 45% 19–24-aastastest juhuvahekorras olnud noortest ehk 19–24-aastaste grupis on riskikäitumise näitajad oluliselt kõrgemad. 19–24-aastaste grupis on kooliõpilastega võrreldes ka oluliselt vähem neid juhuvahekorras olnud noori, kes kondoomi endaga kaasas kannavad (ehk ettevalmistused kondoomi kasutuselevõtmiseks on tegemata). Võrreldes esimese küsitluskorraga 2003. a, vähenes 2005. a-ks mõnevõrra 16–18- ja 19–24-aastaste osakaal, kellel oli aasta jooksul mitu seksuaalpartnerit ning suurenes nende hulk, kes kasutasid oma esimese vahekorra ajal kondoomi. 14–15-aastaste grupis ning 2005. ja 2007. aasta võrdluses muutusi näha ei ole.

3. NOORTE TOITUMINE

Toitumisharjumused kujunevad lapseas, mistõttu on laste ja noorukite toitumise jälgimine väga tähtis. Paljud täiskasvanuea haigused saavad alguse tasakaalustamata ja ebaregulaarsest toitumisest ning sellest põhjustatud ülekaalust lapsepõlves. Uuringud on näidanud, et toiduvalik, mis sisaldab rohkelt puu- ja köögivilju, kala ja täisteraleiba ning vähe küllastunud rasvhappeid, soola ning suure rasvasisaldusega piima- ja lihatooteid, võib vähendada südame- ja veresoonehaigustesse ning kasvajatesse haigestumist täiskasvanueas.

Ülekaal on eesti noorte hulgas kasvavaks probleemiks. Ülekaalu peamisteks põhjustajateks on kehaline inaktiivsus ning tasakaalustamata, ebaregulaarne toitumine. Piisava koguse vitamiinide ja mineraalainete saamiseks toidust on oluline päevas tarbida vähemalt 400 g puuvilju ja köögivilju, tarbida igapäevaselt rukkileiba ja piima ning kaks korda nädalas kala. Üleliigne maiustuste ja karastusjookide tarbimine annab palju toitainetevaest energiat ning põhjustab hambakaariest. Vitamiinilisandite põhjendamata üleliigne kasutamine võib sõltuvalt nende koostisest

⁴ ESPAD küsitlusanneedis on küsimus sõnastatud nii, et ei ole võimalik eristata, kas vastaja on tarvitanud marihuaanat või hadidit (mõlemad on kanepitaimest valmistatud preparaadid) (toim)

⁵ 2001. a kuulutas Sotsiaalministeerium välja kontsentreeritud HIV-nakkuse epideemia süstivate narkomaanide seas ja võeti kasutusele mitmeid meetmeid nakkuse leviku tõkestamiseks (sh süstlavahetusprogrammid).

põhjustada tervisehädasid. Mitmekesise ja tasakaalustatud toitumise korral omastab organism talle kõik vajalikud toitained tarbitavast toidust loomulikul moel.

Eestis oli kooliõpilaste tervisekäitumise 2005/2006. a uuringu⁶ järgi oli ülekaalulisi õpilasi 11-aastaste hulgas 11%, 13-aastaste hulgas 10% ja 15-aastaste hulgas 8%. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu 2008. a andmetel oli ülekaalulisi ja rasvunud 16–24-aastaste meeste hulgas 22,9 % ja samaealiste naiste hulgas 14 % (Tekkel jt 2009).

2008. a ei söönud hommikusööki 12,9% 16–24-aastastest meestest ja 9,9% samaealistest naistest. Päevas keskmiselt üle 400 grammi köögivilju söi 21,7% 16–24-aastastest meestest ja 19,3% samaealistest naistest. Päevas söi keskmiselt üle 400 g puuvilju 30,3% meestest ja 29,7% naistest (Tekkel jt 2009).

2006. a söi iga päev hommikusööki 59,3% 11-, 13- ja 15-aastastest õpilastest, vähem kui kolmel päeval nädalas söid hommikusööki 16,4% õpilastest. Hommikusööki söid sagedamini poisid ja nooremad õpilased. Nädala jooksul söid sooja lõunat 53,4% õpilastest. Sooja lõunat söid sagedamini poisid ja vanemad õpilased.

4. NOORTE VAIMNE TERVIS

Vaimne tervis on inimese üldise terviseseisundi lahutamatu osa ning mõjutab suurel määral ka inimeste füüsilist tervist. Tööpuudus, ebakindlus ja raske majanduslik olukord tekitavad pingeid ja stressi. Stress omakorda on esimeseks sammuks teel depressioonini. Depressiooniga võivad kaasneda erinevad häired – uneprobleemid, ärevus, foobiad, psüühosid. Inimese tööväime väheneb või kaob täielikult. Depressioon võib lõppeda enesetapuga, kui vajalikku abi ei ole võimalik kätte saada.

Viimaste aastatega on Eestis toimunud pidev psüühika- ja käitumishäirete leviku suurenemine. Eesti elanikkonna tervis ja sealhulgas vaimne tervis on tervishoiu-uuringute põhjal halvemas seisus kui teiste Lääne- ja Põhja-Euroopa riikide elanikel. Probleemiks on psüühikahäirete sagenemine, patsientide noorenemine ja häirete suur prognoositav kasv, jätkuvalt kõrge suitsidaalsus ning sõltuvushäirete suur hulk, sagenemine ja patsientide noorenemine (Eesti vaimse.. 2002) DALY-kriteeriumi põhjal koostatava normaalse elu häirivate või lühendavate tervisehäirete nimistu esikümnest viis on psüühikahäired ja seda erinevates riikides üle maailma (Aaviksoo jt 2008: 36-37).

Kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus (2005/06) hinnati noorte vaimset tervist depressiivsete episoodide olemasolu alusel. Õpilastelt küsiti, kas vastajal on viimase 12 kuu jooksul esinenud perioode, mil ta tundis ennast vähemalt kahe nädala vältel nii kurvana, et loobus tavalistest tegevustest. Depressiivseid epi-

lga päev vähemalt korra söid puuvilju 30,5% poistest ja 38,7% tüdrukutest. Puuviljade söömise sagedus on suurem tüdrukute ja nooremate õpilaste hulgas. Iga päev vähemalt korra söid köögivilju 22% poistest ja 38,7% tüdrukutest. Köögiviljade söömise sagedus oli suurem tüdrukute ja nooremate õpilaste hulgas. Iga päev söid puu- ja köögivilju 36,2% õpilastest.

Igapäevaselt tarbisid piimatooteid 55,5% õpilastest, sealhulgas piima 42,2% õpilastest.

Iga päev söid vähemalt korra leiba 62% õpilastest. Kala tarbisid vähemalt korra päevas 6,5% poistest ja 3,2 % tüdrukutest. Kõige rohkem (34,9%) oli õpilasi, kes tarbisid kala vähem kui korra nädalas.

Viis korda nädalas või sagedamini tarbisid maiustusi ja/või magusaid jooke 54,2% poistest ja 56,3% tüdrukutest. Iga päev tarbisid vähemalt korra maiustusi 35,9% õpilastest ja magusaid jooke 11,7% õpilastest. Energiajooke tarbisid iga päev vähemalt korra 11,2% poistest ja 5,8% tüdrukutest. Vitamiinilisandeid tarbisid iga päev vähemalt korra 20,9% õpilastest (Aasvee jt 2007).

soode oli küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul esinenud kokku kolmandikul lastest: 29% poistest ja 38% tüdrukutest. Kõigis kolmes vanuserühmas tuleb esile depressiivseid perioode kogenud tüdrukute suurem osakaal võrreldes poiste sama näitajaga. 11- ja 13-aastastest poistest märkis selliste episoodide esinemist veerand ja 15-aastastest kolmandik, tüdrukutest vastas jaatavalt 11-aastastest 29% ja 15-aastastest juba 47%.

Sama uuringu andmetel väitis 11–15-aastastest lastest 45%, et neid on koolis kiusatud. Neist 24% on kiusatud 1–2 korda kuus, 8% 2–3 korda kuus ning 13% üks või mitu korda nädalas. 11-aasta vanuseid õpilasi on tunduvalt rohkem kiusatud kui 15-aastaseid. Vähemalt üks kord nädalas on kiusatud iga viiendat 11-aastast poissi ning iga seitsmendat tüdrukut. Ise on viimasel paaril kuul kaasõpilasi kiusanud 52% 11–15-aastastest lastest. Seejuures 31% on seda teinud 1–2 korda kuus, 10% 2–3 korda kuus ning 11% vähemalt korra nädalas. Kuus poissi kümnest ning enam kui kolmandik tüdrukutest on oma kaasõpilasi viimasel ajal kiusanud. Kõige rohkem kiusavad teisi 13-aastased õpilased.

13- ja 15-aastaste käest küsiti lisaks, kas neil on küsitlusele eelnenud aasta jooksul olnud enesetapumõtteid. 13% selles vanuses lastest oli enesetapule vähemalt korra mõtelnud. 15-aastaste puhul tuleb esile sooline erinevus ning tüdrukutel esines rohkem enesetapumõtteid: nii vastasid 17% tütarlastest ja 11%

poistest. Statistikaameti andmetel kaotas 2008. a suitsiidi tõttu elu kaks noort vanuses 10–14 aastat, 12 15–19-aastast noort ning 22 20–24-aastast noort. Poisid sooritavad enesetappe tunduvalt rohkem, kui tüdrukud. Alates 2000. aastast 2008. aastani on noormehed sooritanud ligi kuus korda rohkem suitsiide kui tüdrukud. Alates 2001. aastast on noorte suitsiidide tase olnud langustrendiga (2001. a 46 ja 2007. a 24), kuid 2008. a tõusis suitsiidide arv 36-ni.

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringus (2008) kaardistati samuti inimeste vaimset tervist. Antud uuringu järgi on viimase 12 kuu jooksul üleväsimust peaaegu alati või üsna tihti tundvate 16–24-aastaste noorte meeste hulk alates 2002. a kõikunud 33–36% vahel. Samas vanuses neidude üleväsimus on aga kasvanud olles 2002. a 40% ning 2008. a juba 50%. Viimase 30 päeva jooksul oli 2008. a peaaegu talumatut stressi tundnud 4%, suuremat kui tavalist stressi 11–12% 16–24-aastastest noortest. Unetust või depressiooni oli viimase 30 päeva jooksul esinenud 26%-l 16–24-aastastest noormeestest. Samas vanuses tütarlastest oli 31% kogenud unetust, depressiooni oli kogenud 35%. 16–64-aastaste naiste vanusegrupis on just noored, 16–24-aastased kogenud kõige enam depressiooni viimase 30 päeva jooksul.

KASUTATUD KIRJANDUS

- AASVEE, K., POOLAKESE, A., MINOSSENKO, A., KURBATOVA, A. 2007. Eesti Kooliõpilaste Tervisekäitumise Uuring 2005/2006 õppeaasta. Tabelid. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- AAVIKSOO, A., PAAT, G., SAKKEUS, L. 2008. Elukvaliteedist lähtuvad tervisenäitajad. – Eesti Inimarengu Aruanne. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS.
- ALLASTE, A. A. (toim). 2008. Koolinoored ja uimastid: 15-16-aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide tarvitamine Eestis. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- CURRIE, C. et al (eds). 2008. Inequalities in young people's health: international report from the HBSC 2006/06 survey. – Health Policy for Children and Adolescents, 5. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- EDGARDH, K. 2000. Sexual behaviour and early coitarche in a national sample of 17 year old Swedish girls. – Sexually Transmitted Infections. Vol. 76, 98-102.
- EESTI VAIMSE Tervise Poliitika alusdokument. 2002. Tallin: Poliitikauuringute keskus Praxis.
- EUROPEAN Health for All Database 2009. World Health Organization. Regional Office for Europe. [www] <http://www.euro.who.int/HFADB>
- HAIGESTUMUS 2007. Tervise Arengu Instituut. 2009. [www] <http://www.tai.ee/?id=5600>
- HIBELL, B. 2009. The 2007 ESPAD raport: Substance Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN).
- KAASIK, T., UUSKÜLA, L. 2007. Vigastused Eestis. Levimus, tagajärjed ja ennetus. Tartu.
- KOOLITERVISHOIU näitajad 2008. Eesti Haigekassa. 2009. [www] <http://www.haigekassa.ee/raviasutusele/tervisedendus/kool/>
- LAI, T., BABURIN, A., VALS, K., KIIVET, R-A. 2005. Suremusest ja haigestumusest põhjustatud tervisekadu Eestis. – *Eesti Arst*, 84 (7), 466-472.
- LÖHMUS, L., TRUMMAL, A. 2007. HIV-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Uurimusraport. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- NAKKUSHAIGUSTESSE haigestumine (2009). Terviseamet. [www] <http://www.terviseamet.ee/nakkushaigused/nakkushaigustesse-haigestumine.html>
- SOTSIAALKAITSE ja sotsiaalne kaasamine Euroopas – tähtsamaid arve ja fakte. 2008. Euroopa komisjon. [www] ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=636&langId=et
- SOTSIAALKINDLUSTUSAMET 2009. [WWW] http://www.ensib.ee/frame_avalik.html
- TEKKEL, M., VEIDEMAN, T., RAHU, M. 2009. Eesti Täiskasvanud Rahvastiku Tervisekäitumise Uuring 2008. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- TUBERKULOOSI andmekogu 2008. Tervise Arengu Instituut. [WWW] <http://www.tai.ee/?id=2535>

Hinnates enda terviseseisundit küsitluse ajal väitsid u 3% noortest end väga masenduses või rahutud olevat ning 36% poistest ning 43% tüdrukutest hindas end mõningal määral rahutu või masenduses olevat.

Tervisestatistika 2008. a andmetel registreeriti uusi laste psühhiaatrilisi haiguslugusid 10–14-aastaste vanuserühmas 1694. Haigusloo põhjusena esinesid kõige enam lapseeas alanud käitumis- ja tundeeluhäired (näiteks hüperkineetiline häire) (603 haigusjuhtu), psühholoogilise arengu häired (näiteks kõne ja keele arenguhäire, õpivilumuste spetsiifiline häire) (382 haigusjuhtu) ja neurootilised, stressiga seotud ning somatoformsed häired (378 haigusjuhtu). 15–19-aastaste vanuserühmas registreeriti 2008. a uusi psühhiaatrilisi haiguslugusid 2092, enim oli neurootilisi, stressiga seotud somatoformseid häireid (711 haigusjuhtu) ning meeleolahäireid (depressioon, bipolaarne häire) (394 haigusjuhtu). 20–24-aastaste vanusegrupis registreeriti 2829 uut psühhiaatrilist haiguslugu, neist enim levinud olid neurootilised häired (1067 haigusjuhtu), teisel kohal aga psüühhoaktiivsete ainete tarvitamisest tingitud käitumis- ja psüühikahäired (648 haigusjuhtu).

⁶ Eesti osaleb rahvausvahelises kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus 'Health Behavior of School Children' (HBSC), www.hbsc.org (toim)

Abivajavad lapsed ja noored

Karmen Lai, Anne Tiko

Materiaalne toimetulek
Vanemliku hooleta lapsed ja noored ning abi võimalused
Vajadus uute teenuste järgi

Abivajavad lapsed ja noored

Karmen Lai, Anne Tiko

Mitmesuguste globaalsete protsesside tõttu kasvavad tänapäeva lapsed ja noored ühiskonnas, mida iseloomustab sotsiaalsete ja demograafiliste suhete katkemine ning majanduslikud raskused. Viimased toovad omakorda kaasa sotsiaalse tõrjutuse, ebavõrdsuse ja ebastabiilsuse ühiskonnas ning vähendavad inimeste heaolu. Heaolu kõige üldisemas tähenduses on olukord, kui inimese materiaalsed, sotsiaalsed ja kultuurilised vajadused on rahuldatud. Kuid mitte kõigil lastel ja noortel ei ole tänases Eestis erinevatel põhjustel hea olla. Abivajavate laste ja noorte teema ongi selle peatüki sisuks. Peatükk koosneb kolmest osast. Esimese osa moodustab ülevaade laste ja noorte materiaalsest heaolust 21. sajandi alguse Eestis. Teiseks teemaks on vanemliku hooleta lapsed ning nende abistamise ja toetamise võimalused ja põhimõtted. Peatüki viimases osas arutletakse selle üle, milliste (uute) teenuste järgi on nõudlus lähtuvalt laste ja noorte tänastest vajadustest.

SISSEJUHATUS

Üks Euroopa Liidu eesmärgi on ühiskondliku sidususe või sotsiaalse kaasatuse suurendamine lähtuvalt põhimõttest, et kõikidel inimestel peab olema võrdne võimalus osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus, sealhulgas töötada ja olla majanduslikult aktiivne, omada elustandardit ja heaolu, mida peetakse normaalseks ühiskonnas, kus nad elavad. Sotsiaalse kaasatuse vastandiks on sotsiaalse tõrjutus. Tõrjutuse mõiste hõlmab ilmajäetuse mitmetahulist olemust, kus lisaks sissetulekule on oluline osa sotsiaalsetel suhetel ja õigustel. Tõrjutuse all mõistetakse eeskätt olukorda, kus inimesel ei ole võimalust pääseda ressursside ja teenuste juurde, nagu võimalus teha tööd, ligipääs sotsiaalkindlustusele, haridusele, tervishoiuteenustele, kultuurilisele meelelahutusele ja teistele vaba aja veetmise võimalustele, ka infotehnoloogiale. Sotsiaalse tõrjutuse mõiste on vaesuse kontseptsiooni edasiarendus: kui vaesust käsitletakse üksikisiku või

leibkonna probleemina, siis tõrjutust käsitletakse kui ühiskonna omadust (st inimese-ühiskonna suhet).¹

Euroopa Liidu üheks oluliseks eesmärgiks on majanduslikult ja sotsiaalselt sidusa ühiskonna poole liikumine. Selleks soovitakse vähendada ühiskondlikku kihistumist, ebavõrdsust ja vaesust ning sotsiaalset tõrjutust ja teiseks soovitakse tugevdada sotsiaalseid suhteid ühiskonnaliikmete vahel. Euroopa Nõukogu määratleb sotsiaalset sidusust ühiskonna suutlikkusena tagada oma kõigi liikmete heaolu, vähendades ühiskonnagruppide-vahelisi erinevusi ja vältides polariseerumist.

Modernse ühiskonna arenguga kaasnev ühiskondlike riskide kasv (nt Beck 2005) toob mitmete ühiskonnagruppide jaoks kaasa vaesuse kasvu ja deprivatsiooni ning sellest tulenevalt vähenenud

võimalused majandus- ja sotsiaalses elus osaleda (Sutton 2006). Vaesus tähendab eelkõige võimaluste ja juurdepääsu piiratust (haridusele, tööturule, tervishoiule, sotsiaalsele kaitsele jne) ning kõrvalejäämist ühiskonnas normaalseks peetavast elustiilist aga ka kehvat tervist ja madalamat eluiga ning suuremat sõltuvust, ebakindlust ning madalamat eluga rahulolu (Trumm 2009). Ühiskonna tasemel on vaesus sotsiaalprobleem, mis väljendub teatud elanikkonna rühmade materiaalsete ressursside ebapiisavusest tingitud ilmajäetuses ühiskonnas hädavajalikuks peetud elustandardist ning sotsiaal-majanduslikust osalusest. Vaesuse kui sotsiaalprobleemi tagajärjeks on ühiskonna madalam jätkusuutlikkus (nii majanduslikus, sotsiaalses kui poliitilises mõttes), sotsiaalsete riskide suurenemine (nt riskikäitumiste näol) ning väiksem ühiskondlik osalus. Indiviidi tasandil (leibkond, sotsiaalne grupp) on vaesus sotsiaal-majanduslik seisund, mis ei võimalda rahuldada subjekti esmaseid füsioloogilisi ja sotsiaalseid vajadusi (Trumm 2008).

Uurimused näitavad, et vaesusriskis elavate laste arv püsib mitmetes Euroopa riikides endiselt kõrge (Ferranini & Forssen 2005; Chapin 2007; Freisthler & Crampton 2009). Euroopa Liidu riikide laste kaasamise ja vaesuse uuringus mõõdeti laste heaolu 43 indikaatori kaudu seitsmes valdkonnas: (1) tervis (tervise seisund, terviseprobleemid, tervisekäitumine), (2) subjektiivne heaolu (rahuloluhinnangud, heaolu koolis), (3) suhted (vanemate,

sõpradega), (4) aineeline heaolu (sissetulekuaesus, materiaalne deprivatsioon), (5) risk ja turvalisus (laste suuremus, riskikäitumine – alkoholi, tubaka tarvitamine, vägivalda kogemine), (6) haridus (hariduses osalemine, õpitulemused) ja (7) elamistingimused (eluasemeprobleemid ja –tingimused) (Bradshaw 2009: 32). Eesti asetses selles uuringus 29 riigi võrdluses 18. kohal. Valduskondade lõikes positsioneerus Eesti riikide võrdluses hariduses 2. kohale, tervises 11. kohale, suhetes 12. kohale ja materiaalse toimetuleku valdkonnas 14. kohale. Laste heaolu puudujäägid Eestis olid suuremad subjektiivses heaolus (20. koht) ning riskikäitumiste leviku ulatuse ja eluasemetingimuste osas asetus Eesti 25. kohale. 2006. a Euroopa Liidu sissetuleku ja elamistingimuste uuringus oli Eesti lapse vaesuse määra poolest (deprivatsioon ehk ilmajäetus, majanduslikud raskused ja relatiivne vaesus)² 23 riigi võrdluses 16. kohal (samas: 31).

Heaolu tagamiseks on vajalik tasakaal erinevate eluvaldkondade vahel ja heaolu tagamine ühiskonnas eeldab sotsiaalse õigluse põhimõtete järgimist. Laste (ja noorte) heaolu on seotud eelkõige nende kasvukeskkonna, turvalisuse ja elamistingimustega (Anglin 2002; Esping-Andersen 2002: 29; Jensen 2004) ning sõltub nii lapse pere toimetulekust ühiskonnas kui lapse toimetulekust perekonnas (Thornton, Axinn, Fricke, Alwin 2001: 215; Clarke & Joshi 2003: 66).

I MATERIAALNE TOIMETULEK

Vaesusuuringud Eestis on jätkuvalt välja toonud lapsed kui kõige enam haavatava vaesuse riskigrupi (vt Kutsar 2008: 103). Kasvukeskkondade ja perekondade suured erinevused ei taga kõikidele lastele võrdsed võimalusi; laste ja noorte heaolu on seotud perekonna toimetuleku ja positsiooniga ühiskonnas. Vaesuses kasvamisega kaasneb mitmeid negatiivseid tagajärgi erinevate vajaduste rahuldamata jäämise näol: kannatada võib nii füsioloogiliste, turvalisuse-, enesehinnangu- kui eneseteostusevajaduse rahuldamine; ebapiisavate ressursside tõttu on vaeste perede lastel vähem valikuvõimalusi ja suurem oht saada tõrjutud (Kutsar, Harro, Tiit & Matrov 2004; Bradshaw 2005: 36; Kreitzberg 2005: 106). Vaesuses elavate laste ilmajäetus tähendab nii loobu-

mist vähemolulisest (maiustused, mitmesugused “asjad”, meelelahutus jms) kui loobumist (tasulisest) huviharidusest, Internetist/kaabeltelevisioonist jms (Trumm 2009). Samuti on piiratud võimalused osta õppevahendeid ning väiksemad võimalused omandada haridust; sageli on tegu samaaegselt peresuhete ja koduatmosfääri halvenemisega, kaasneda võib koolikohustuse eiramine, kodus või koolis väärkohtlemise ohviks langemine. Ka on alaealiste õigusrikkujate hulgas palju vaesuses elavaid lapsi (samas).

Statistikaameti andmetel oli Eesti elanikkonna suhtelise vaesuse määr³ ehk inimeste osatähtsus, kelle ekvivalentnetosissetulek

¹ Vt <http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalne-kaasatus.html>

² Vaesusel on erinevaid vorme: objektiivne vaesus tähendab olemasolevate ressursside ebapiisavust objektiivsete esmavajaduste rahuldamiseks; subjektiivne vaesus ehk tunnetatud ressursside vähesus minimaalseks/normaalseks toimetulekuks, absoluutne vaesus ehk minimaalsest normatiivsest elustandardist madalam ressursside tase; materiaalne ja sotsiaalne deprivatsioon on millegi ihaldusväärsuse, kuid vajalikuks peetava puudumine, mis vähendab oluliselt inimeste heaolu (Trumm 2008).

³ Suhtelise vaesuse piir on 60% leibkonnaliikmete aasta ekvivalentnetosissetuleku mediaanist; ekvivalentnetosissetulek on leibkonna sissetulek, mis on jagatud leibkonnaliikmete tarbimiskaalude summaga.

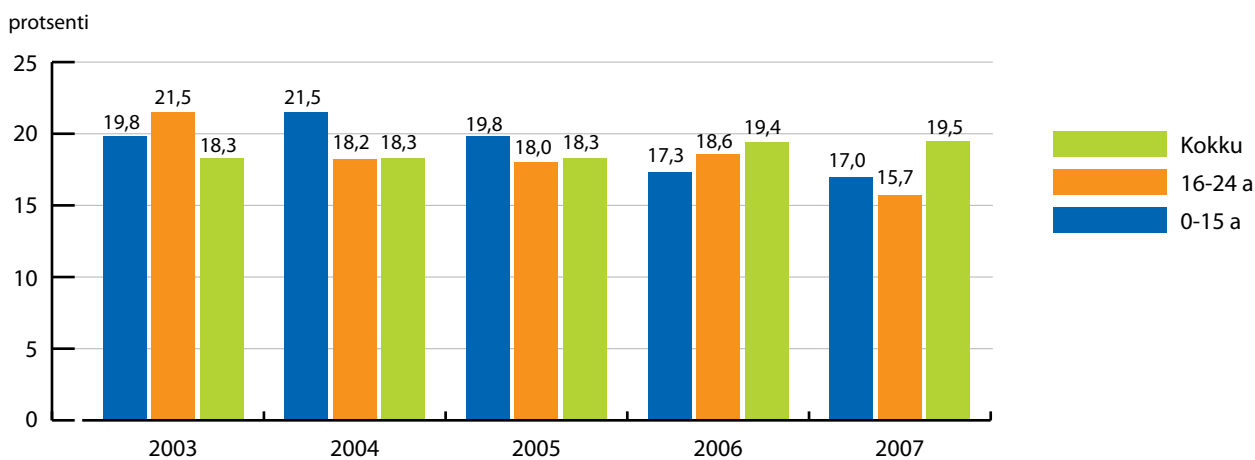
on suhtelise vaesuse piirist madalam, 2007. a 19,5%. Suhtelises vaesuses elavate 0–15-aastaste laste ja noorte osakaal oli 2007. a 17% ning 16–24-aastaste osakaal 15,7% (joonis 1). Leibkonna tüübi järgi oli kõige rohkem suhtelises vaesuses elavaid lapsi ja noori üksikvanemate peredes (39,2%), kolme ja enama lapsega peredest elab suhtelises vaesuses viiendik (21,3%), samal ajal kui ühe või kahe lapsega perede hulgas on vaeste osatähtsus 10–11%. Jooniselt 1 on näha, et viie aasta lõikes on suhtelises vaesuses elavate laste ja noorte hulk näitamas languse tendentsi.

Allpool absoluutset vaesuspiiri ehk toimetulekuraskustes elavate laste osas on olukord paranenud: kui 2000. a elas allpool absoluutset vaesuspiiri ligi 45% lastest, siis 2007. a oli see näitaja 8% (Vörk & Karu 2009: 5). Üheks vaesuse vähenemise teguriks on olnud erinevad toetused (peretoetused, vanemahüvitis, täiendav tulumaksuvabastus) ja just paljulapselistele peredele, kes on enamasti ka suurima vaesusriskiga pered, on lapsetoetuste reaalkaartus perioodil 2000–2007 kasvanud (samas: 5). Analüüsidest suhtelise vaesuse määra piirkonniti, selgub, et kõige suurem on vaesuses elavate inimeste, sh laste ja noorte osakaal Kirde-Eestis

(31,6%), järgnevad Lääne- ja Kesk-Eesti (vastavalt 23,8% ja 23%), Lõuna- ja Kagu-Eesti (vastavalt 22,8% ja 19,5%) ning kõige vähem on vaesuses elavaid inimesi Põhja-Eestis (11,1%). Erinevus Põhja- ja Kirde-Eesti vahel vaesuses elavate inimeste määra osas on ligikaudu kolmekordne.

Toimetulekuraskuste korral on inimestel võimalik saada toimetulekutoetust. Toimetulekutoetus on riigi abi puudusekannatajatele, mida maksab kohalik omavalitsus. Toimetulekutoetust makstakse kohaliku omavalitsuse poolt siis, kui kõik muud vaesuse ja puuduse leevendamise abinõud ei ole olnud efektiivsed. Vastavalt 2008. a riigieelarve seadusele oli toimetulekupiiri määr 1000 krooni kuus üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele ning 800 krooni pere teisele ja igale järgnevale liikmele. Analüüsidest rahuldatud taotlusi toimetulekutoetustele 2008. a piirkondade lõikes, näeme, et kõige rohkem oli Statistikaameti andmetel abivajajaid Lõuna- ja Kirde-Eestis (vastavalt 31,3% ja 23,5% toimetulekutoetuse taotlustest on rahuldatud), seejärel Lääne-, Kesk- ja Põhja-Eestis (vastavalt 17,5%, 14,1% ja 13,6% rahuldatud taotlusi).

Joonis 1. Laste ja noorte suhtelise vaesuse määr võrdluses kogu populatsiooniga, 2003–2007

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

II VANEMLIKU HOOLETA LAPSED JA NOORED NING ABI VÕIMALUSED

2.1. LASTEKAITSE PÕHIMÕTTED

Viimastel aastatel on üha enam tähelepanu pööratud lapse ja noore toimetuleku tagamisele ühiskonnas rõhuasetusega täisväärtusliku elu tagamisele ning võrdsete võimaluste loomisele. Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikli 25 punkt 1 sätestab kõigi inimeste, sh laste, õiguse sellisele elustandardile, mis on vajalik tema heaolu hoidmiseks. ÜRO lapse õiguste konventsiooni, millega Eesti ühines 26.09.1991, eesmärgiks on aidata kaasa sellele, et igale lapsele oleks tagatud võimalus igakülgselt arenguks, hoolitsuseks, kaitseks ja heaoluks. Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse § 8 kohaselt on igal lapsel sünnipärane õigus elule, tervisele, arengule, tööle ja heaolule.

Vaatamata eelnimetatud õigustele on Eestis suurenenud laste ja noorte arv, kel on puudu turvalisusest, vanemlikust hoolitsusest, stabiilsusest, võrdsetest võimalustest osalemiseks ühiskonna elus. Lood hooletusest, vägivallast, väärkohtlemisest, perede purunemisest ja pereprobleemidest ei ole haruldased. Lai (2009) uuringus osalenud kohaliku omavalitsuse lastekaitse küsimustega tegelevate spetsialistide hinnangul on Eestis lastekaitseprobleemide esiviisikus koolikohustuse mittetäitmine, legaalsed ja illegaalsed uimastid, vanemliku hoolitsuseta lapsed, toimetulekuprobleemidega pered ja nendega seotud problemaatika ning vanemate tööpuudus.

Igal lapsel on õigus olla kaitstud ja areneda vastavalt oma võime-tele ning vajadustele. Pere on peamine lapse toetaja ja heaolu edendaja, kuid riigil on siin samuti oma roll: arendada ja edendada teenuseid lastega perede toetamiseks ning võimaldada abi ja toetust nendele lastele ja noortele, kes on jäänud vanemliku hoolitsuse ja kaitseta.

Lastekaitse tagatakse riiklike, omavalitsuslike ja ühiskondlike organite kaudu. Täna Eestis lastekaitseüsteemi alustalaks on vastavalt Eesti Vabariigi lastekaitse seadusele ja lastekaitse kontseptsioonile (2004) põhimõte, et lapse kasvatamine toimub perekonnas või perekondlikus õhkkonnas ning alati ja igal pool tuleb

2.2. VANEMLIKU HOOLOTSUSETA LAPSED

Definitsioone laste hooletusse jätmise kohta on mitmesuguseid. Mõned neist keskenduvad lapse seisundile, jättes välja vanemad, teised definitsioonid rõhutavad vanemate vastutust – st vanema tegude või tegemata jätmiste tõttu on tegemist hooletusse

seada esikohale lapse huvid. Lapse abistamise, sh ka eestkoste ja hoolitsemise eesmärk on samade tagada lapse turvatunne, areng ja heaolu tema vajadusi ja soove silmas pidades ning toetada tema iseseisvuspüüet. Last ja vanemaid ei tohi üksteisest eraldada vastu nende tahtmist, välja arvatud juhul, kui lahutamine on lapse huvides või kui laps on hädaohus ja lahutamine on vältimatu või kui seda nõuab seadus või jõustunud kohtuotsus. Kui ühel või teisel põhjusel on lapse heaolust lähtudes vajalik lapse eraldamine perest, vastutab kohaliku omavalitsuse sotsiaaltalitus vajalike lastekaitseteenuste kättesaadavuse eest. Lastekaitse kontseptsiooni (2004) kohaselt kehtib kõigi lastekaitse meetmete ja tegevuste puhul teenuste astmelisuse põhimõte, mille kohaselt teenuseid osutatakse vastavalt lapse ja noore unikaalsetele vajadustele ning suunaga vähem sekkumist nõudvatelt tegevus-telt sügavamalt sekkumist nõudvate tegevusteni (näiteks enne lapse eraldamist perest tuleb pakkuda toetavaid teenuseid).

Erivajadustega lastele on riik ette näinud mitmeid sotsiaaltoetusi. Riik ja kohalikud omavalitsused peavad tagama keha-, kõne-, meele- ja vaimupuudega lastele ning eriabi ja kasvatuse eritingimusi vajavatele lastele teistega võrdsed võimalused õppimiseks. Erivajadustega lastel on õigus saada nende puudest tulenevalt ette nähtud eritoetusi, -teenuseid ja abivahendeid. Üha enam tugevneb suund kaasata puudega lapsi õppima tavakooli, pakkuda teenuseid ja tuge lastele ja nende vanematele, tavakooli õpetajatele, koolijuhtidele. Tavakooli pääsemisel on suur osa vanematel, nende ettevõtlikkusel ja koolil, seda läbi mõistmise ja hea tahte. Peret aitavad puudega lapsele hariduse andmisel spetsialistid, samuti on abiks kogemuste vahetamine samas olukorras olevate inimestega. Puudega ja erivajadustega inimeste, sh puudega laste jaoks on asutatud mitmeid organisatsioone, ühinguid ja liite, kes püüavad aidata inimestel kohaneda oma eluga ning anda abi ja nõu; ka noorsootöös on algatatud mitmeid projekte, mille sisuks on erivajadustega noorte kaasamine ja neile võimaluste loomine tööturule sisenemiseks. (Erivajadustega.. 2009)

jäetud lapsega. Hooletusse jätmist võib määratleda kui püsivat olukorda, kus laste põhilised füüsilised ja/või psühholoogilised vajadused on rahuldamata, mis võib põhjustada tõsiseid kahjustusi lapse tervisele või arengule (näiteks ebapiisav toitumine,

riietamine, võimetus kaitsta last füüsilise vigastuse või hädaohu eest või tagada ligipääs vajalikule meditsiinilisele abile või ravile, vastutustundetus, laste põhiliste emotsionaalsete vajaduste rahuldamata jätmine (vt Iwaniec 2003: 215).

Eestis oli Sotsiaalministeeriumi andmetel 2008. a algul arvel 1984 last – orvud, vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed – kelle puhul oli vajalik lastekaitse küsimustega tegeleva spetsialisti (sotsiaal- või lastekaitsetöötaja) sekkumine. Sama aasta jooksul võeti arvele 1732 uut vanemliku hoolitsuseta last vanuses 0–17 aastat. Vaadates tabelis 1 toodud abivajavate laste statistikat, näeme, et kõigil aastatel on abivajajate laste hulgas olnud rohkem poisse kui tüdrukuid ning viimasel kahel aastal (2007–2008) on abivajavate laste ja noorte arv suurenenud.

Tabel 1. Aasta jooksul arvele võetud vanemliku hoolitsuseta lapsed vanuses 0–17 aastat, 2004–2008^a

Sugu	2004	2005	2006	2007	2008
Poisid	602	431	913	799	921
Tüdrukud	490	427	767	730	811
Kokku	1092	858	1680	1529	1732

^a2006. a täpsustati aruande sisu ning aruanne laienes, orbudele ja vanemliku hoolitsuseta lastele lisati aruandesse juurde ka abivajavad lapsed, mistõttu alates 2006. a on arvud varasemate aastatega võrreldes suuremad.

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Arvelolevatest vanemliku hooleta ja abi vajavatest lastest paigutati 2008. a oma perest ära 585 last, kellest suurim osa (41,8%) läks uude ehk eestkoste-, hooldus- või lapsendaja perekonda.

Asenduskoduteenusele ehk laste hoolekandeesutusse suunati 27,8% ning varjupaika 17,6% lastest. 12,8% lastest pöördusid pärast eraldamist tagasi bioloogilisse perekonda (tabel 2). Teisisõnu, kõigist arvele võetud lastest pisut üle neljandiku eraldati perekonnast (paigutati hoolekandeesutusse) ning perest eraldatud lastest jõudis bioloogilisse perekonda tagasi vaid väike osa.

Kõrvutades esmakordselt arvele võetud ning paigutatud vanemliku hoolitsuseta ja abivajavate laste arve (vrdl tabel 1 ja tabel 2), näeme, et 2004–2005. a on paigutatud vähem lapsi kui on arvele võetud lapsi. Nimetatud erinevus tuleneb sellest, et paigutamata jäänud laste all käsitletakse 2006. a-st lapsi, kes jäid pärast arvele võtmist edasi bioloogilisse perekonda ning kelle juhtumit lahendab lastekaitse- või sotsiaaltöötaja peret toetavate teenuste kaudu.

Vastavalt perekonnaseadusele võib vanema, eestkostja või eestkosteiasutuse nõudel kohus vanema õigused ära võtta, kui vanem: (1) alkohoolsete jookide, narkootiliste või muude uimastava toimega ainete kuritarvitamise tõttu või muul põhjusel, mida kohus ei loe mõjuvaks, ei täida oma kohustusi lapse kasvatamisel ja tema eest hoolitsemisel; (2) kuritarvitab vanema õigusi; (3) kohtleb last julmalt; (4) avaldab muul viisil lapsele kahjulikku mõju; (5) ei ole kasvatusasutuses viibiva lapse kasvatamises mõjuvate põhjusteta osalenud aasta jooksul. Kui vanemalt vanema õiguste äravõtmisel jääb laps ilma vanemlikust hoolitsusest, korraldab lapse elu eestkosteiasutus. Vanemaõiguste äravõtmisel paigutatakse laps asendushooldusele, kuid vanemal säilib lapse ülalpidamiskohustus. Kohus võib vanema õigused lapse suhtes taastada, kui vanem on oma eluviisi parandanud ning soovib ja suudab vanema õigusi nõuetekohaselt täita. Kohus võib ka otsustada lapse äravõtmise vanemalt ühe vanema, eestkostja või eestkosteiasutuse nõudel otsustada võtta lapse ühelt või mõlemalt vanemalt ära vanema

Tabel 2. Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavate arvelolevate 0-17 aastaste laste paigutamine, 2004-2008

Paigutamise koht	2004	2005	2006	2007	2008
laste hoolekandeesutusse e asenduskoduteenus	226	175	160	178	163
perekondadesse	266	261	231	198	244
bioloogilisse perekonda*	371	416	72	91	75
varjupaika	210	127	191	85	103
Kokku	1073	979	654	543	585

*2006. aastast näidatakse neid lapsi kes on perest eraldatud ning hiljem taas perekonda tagasi paigutatud

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Tabel 3. Kohtus vanema õigusteta jäetud vanemate lapsed, 2004–2008

Vanus	2004	2005	2006	2007	2008
7–14 aastat	108	103	66	89	84
15–17 aastat	41	34	29	34	32
Kokku	149	137	95	123	116

Allikas: Sotsiaalministeerium, sotsiaalhoolekande teenuste statistika

Tabel 4. Kohtuotsusega perekonnast eraldatud lapsed, 2004–2008

Vanus	2004	2005	2006	2007	2008
7–14 aastat	55	47	47	59	51
15–17 aastat	14	15	18	20	17
Kokku	69	62	65	79	68

Allikas: Sotsiaalministeerium, sotsiaalhoolekande teenuste statistika

õiguste äravõtmiseta, kui last on ohtlik jätta vanemate juurde (st lapse perekonnast eraldada). Lapse äravõtmise põhjuste äralangemisel võib kohus vanema nõudel otsustada laps tagasi anda.

Kohtus vanema õigusteta jäetud vanemate laste arv on perioodil 2004–2008 olnud vahemikus 95–149 last aastas ja tendents on pigem laste arvu vähenemise suunas (tabel 3). Perekonnast kohtuotsusega eraldatud laste arv on olnud viimase viie aasta jooksul samas suurusjärgus (tabel 4).

2.3. HÄTTASATTUNUD LASTE JA NOORTE AITAMINE

Lapse abistamiseks on Lastekaitse seaduses välja toodud järgmised teenused: (a) tugiperekond või -isik (sobiv tugiperekond või -isik, kes vabatahtlikkuse alusel püüab lahendada lapse probleeme, abistab ja toetab teda), (b) turvakodu ehk varjupaik (ajutist abi, tuge ning kaitset pakkuv institutsioon), (c) eestkoste ja hoolduse korraldamine (lapse abistamisel eestkoste ja hoolduse vormis on eestkoste- ja hooldusorganiks kohaliku omavalitsuse sotsiaaltalitus, peale üksikisiku ja avaliku lasteasutuse võib eestkostjaks ja hooldajaks olla veel tugiperekond, erahooldusasutus või mõni muu sotsiaaltalituse poolt heakskiidetud asutus). Kui lapse eraldamine perekonnast on vältimatu, leiab kohalik omava-

Kohalikud omavalitsused on kahe viimase aasta jooksul esitanud kohtusse nõude laste äravõtmiseks vähemalt 386 korral (Riiklik tegevus... 2009: 13). Üldjuhul esitatakse nõue siis, kui on piisavalt tõendeid selleks, et kohus võiks otsustada lapse perest eraldamise kasuks. Raportis tuuakse välja, et enamasti kulus vanemlike või kasvatuslike õiguste äravõtmise kohtuotsuseni veerandil juhtumitest 1–3 kuud, kolmandikul juhtumitest 4–6 kuud, veerandil juhtumitest 6–12 kuud ning üle 10% juhtumitest enam kui aasta (samas).

litsus lapsele sobivaima asendushoolduse vormi. Asendushoolduse vorme on kolm: (1) hooldamine perekonnas, (2) eestkoste seadmine ning (3) asenduskodu teenus. Lisaks võib asendushoolduse alla arvata ka lapsendamise (Reinomägi 2008: 53).

Kuigi laste ja noorte toetamiseks igapäevases elus on võimalik kasutada **tugiisikuteenust** võib Sotsiaalministeeriumi andmetele tuginedes väita, et teenust kasutavad lapsed ja noored üsna vähe (tabel 5). Suurem on teenuse kasutamine 7–14-aastaste laste seas, kelle psühhosotsiaalse arengu aspektist on vajalik püsiva ja turvalise suhte olemasolu vähemalt ühe täiskasvanuga.

Tabel 5. Tugiisikuteenust kasutanud noored, 2006–2008

Vanus	2006	2007	2008
7–14 aastat	78	55	157
15–17 aastat	18	41	28
18–24 aastat	6	3	-
Kokku	102	99	185

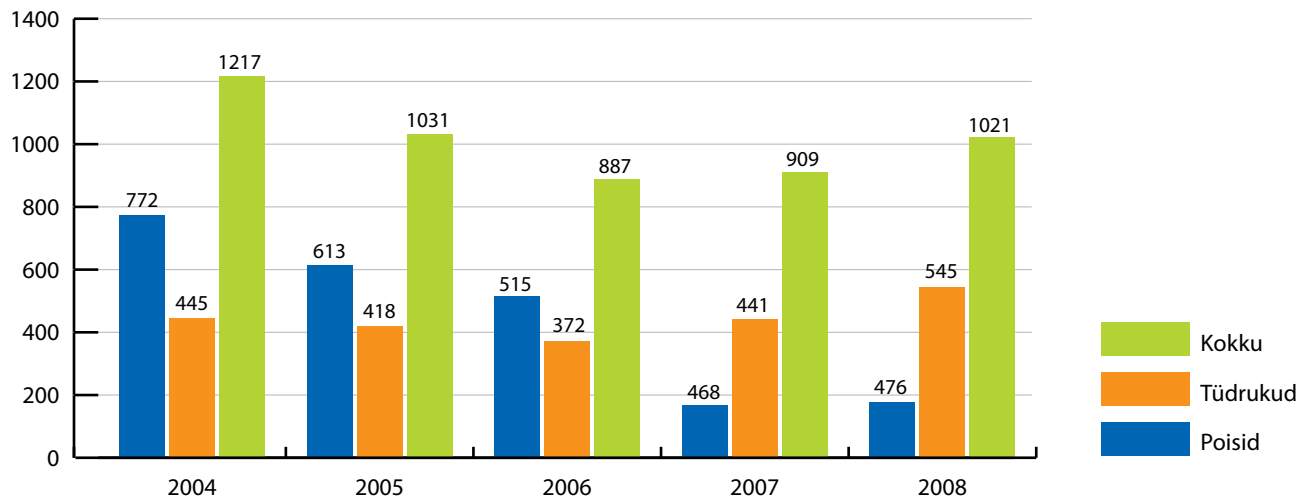
Allikas: Sotsiaalministeerium, sotsiaalhoolekande teenuste statistika

Analüüsid (pere)tugiisiku teenuse efektiivsust, leidsid Ratnik ja Kibin (2009), et tugiisikute põhiline abi ja toetus on moraalne (nt ära kuulamine, vestlemine) ning abi laste eluolu parandamise läbi (nt abi konfliktide ja arusaamatuste lahendamisel koolis, õppida aitamine). Võib arvata, et tugiisiku teenuse kasutamise vajadus on suurem kui kohalike omavalitsuste võimalused teenust pakkuda. Positiivne on asjaolu, et paari aasta jooksul on teenuse kasutamine peaaegu kahekordistunud, mis näitab kohalike omavalitsuste kasvanud tähelepanu noorte vajaduste suhtes.

Turvakodu ehk varjupaik on ajustist ööpäevast abi, tuge ja kaitset pakkuv hoolekandeesutus. Analüüsid varjupaigasteenuse kasutamist Eestis perioodil 1996–2004, leidis Heinla (2006), et kuni 2000. a-ni moodustasid varjupaikades viibinutest üle 2/3 lapsed, 2002. a oli laste osatähtsus 43%. 2004. a-st on hakanud laste osatähtsus varjupaikades suurenema ja ületab täiskasvanute oma.

Vaadates varjupaigasteenuse kasutamist soo lõikes perioodil 2004–2008, näeme, et poiste puhul oli vajadus selle teenuse järgi

Joonis 2. Varjupaiga teenust kasutanud 7–24-aastased noored, 2004–2008

Allikas: Sotsiaalministeerium, sotsiaalhoolekande teenuste statistika

Tabel 6. Eestkostele võetud ja lapsendatud lapsed vanuses 0–17 aastat, 2004–2008

	2004	2005	2006	2007	2008
Eestkostele võetud	203	221	242	259	250
Lapsendatud	165	152	158	142	181
sh peresiseselt	63	87	81	57	85
uude perekonda Eestis	74	49	57	54	68
välisriigi kodanike poolt	28	16	20	31	28

Allikas: Sotsiaalministeerium, sotsiaalhoolekande teenuste statistika

suurem, kuid 2008. a ületas tüdrukute arv poiste oma. Peaaegu pooled lapsed vanuses 0–17 aastat (48,0%) viibisid varjupaigas kuni 1 nädal, 18–24-aastasest noortest 34% viibis asutuses kuni 1 nädal ja 31% viibis seal 1–3 kuud.

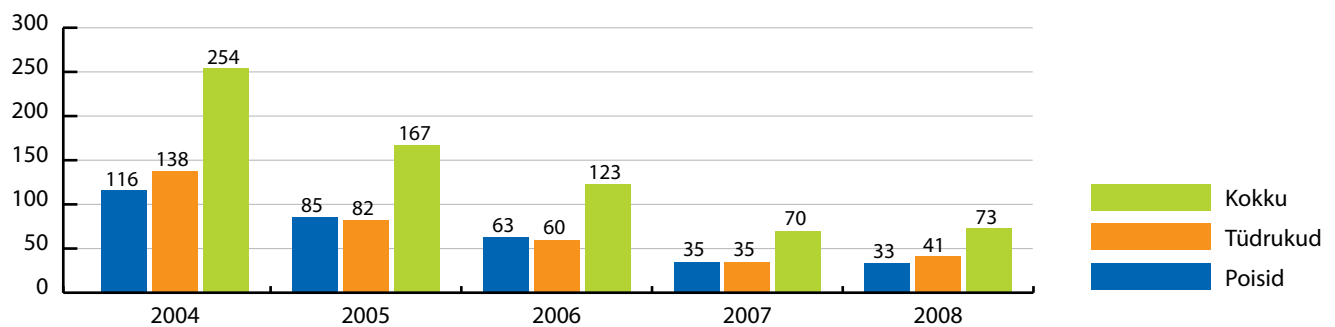
Varjupaika sattumise peamised põhjused 7–24-aastaste noorte seas on Sotsiaalministeeriumi andmetel elukoha puudumine (19,1% juhtumitest), perevägivald (10,7%), kodune hoolimatus (9,3%), hulkurlus (8,7%), vanemate ja teiste lähedaste alkoholi tarvitamine (6,2%), noore enda alkoholi tarvitamine (5,9%). Heinla (2006: 105) väitel on sotsiaalses riskis elavate noorte osakaal tõusmas ning tõrjutute hulka kuuluvad üha nooremad inimesed.

2008. a jooksul võeti eestkostele 250 last. Võrreldes paari eelneva aastaga, suuri muutusi ei ole selles osas toimunud, küll 2004. aastal oli eestkostele võetud laste arv väiksem – 203 (vt tabel 6).

Lapsendamise arv on seevastu suurenenud, va 2007. a, mil toimus väike langus. Kõige suurema osa on lapsendatud lastest moodustavad lapsed, kes elavad koos ühe bioloogilise vanemaga ning on lapsendatud tema abikaasa poolt (2008. a peaaegu pooled lastest ehk 47%). 37,5% lastest lapsendas uus perekond ning 15,5% välisriigi kodanik. Lapsendamine on lapse jaoks parim variant, kuna loob turvalise vastutusel põhineva püsiva suhte lapse ja uue vanema vahel.

Hooldamine perekonnas on sotsiaalhoolekande seaduse mõistes isiku hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu. Aasta-aastalt väheneb Eestis perekonda hooldamisele võetavate laste ja ka teenuse pakkujate arv. Kui 2004. a oli Eestis 753 hooldusperet lastele, siis 2008. a oli see arv üle kahe korra väiksem – 322 (Aasmäe 2009: 5). Jooniselt 4 on näha, et viimase viie aasta jooksul on perekonda hooldamisele paigutatud 7–24-aastaste noorte arv vähenenud üle kolme korra.

Joonis 3. Perekonnas hooldamisel olevad noored vanuses 7–24 aastat, 2004–2008

Allikas: Sotsiaalministeerium, sotsiaalhoolekande teenuste statistika

Tabel 7. Asenduskoduteenust kasutavad lapsed vanuses 0–17 aastat ning teenuse kasutamise põhjused, 2004–2008

Näitaja	2004	2005	2006	2007	2008
Laste arv	1549	1683	1621	1493	1322
.. orvud	195	180	162	138	106
.. vanemliku hoolitsuseta	1354	1387	1343	1271	1141
.. vanemate avalduse alusel	127*	116	116	84	75
sh raske ja sügava puudega lapsed		84	82	65	56

*2004. aastal ei ole teenust kasutavate laste hulka arvestatud vanema avalduse alusel viibivaid lapsi, 2005. aastast andmed hõlmavad nii riiklikul hoolekandeteenusel kui vanema avalduse alusel asutustes viibivaid lapsi.

Allikas: Statistikaamet, statistika andmebaas

Perekonnas hooldamise teenuse pakujate arvu languse põhjustena on välja toodud lastega kaasnevad multiprobleemid ja tugisüsteemi puudumine hooldusperedele (sh väike materiaalne toetus riigi poolt ning nõutava PRIDE⁴ koolituse kättesaadavus). Tugisüsteemi olemasolu on peredele oluline, tagades Thomsoni (2007) ning Rosenwaldi ja Bronsteini (2008) väitel suurema turvavunde ja stabiilsuse (hooldus)peres, sh lapse eest hoolitsemisel.

Asenduskoduteenus on laste hoolekande korraldamises suhteliselt uus mõiste (kasutusel alates 01.01.2007), varem osutati teenust lastekodu nime all. Sotsiaalhoolekande seaduse alusel on asenduskoduteenuse eesmärgiks teenuse osutaja poolt lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna. Asenduskoduteenust osutatakse üldjuhul lapsele kuni 18-aastaseks saamiseni või päevases õppevormis või tervislikel näidustustel muus õppevormis põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppeasutuses põhi- või keskhariduse omandamise korral kuni järgmise kooliaasta alguseni või kutseõppeasutuses, rakenduskõrgkoolis või bakalaureuseõppes kõrgkoolis esmase õppekavajärgse nominaalse õppeaja lõpuni, kui asenduskoduteenusel viibiv laps jätkab õppimist kutseõppeasutuses, rakenduskõrgkoolis või bakalaureuseõppes kõrgkoolis samal kalendriaastal, kui ta omandas põhi- või keskhariduse.

2008. a lõpu seisuga oli Sotsiaalministeeriumi andmetel Eestis 35 asenduskodu, neist 12 riiklikku, 12 kohalikule omavalitsusele kuuluvat ja 11 eraõiguslikku (2004. a oli asenduskodusid Eestis 38). 2005–2006. a ei ole asenduskoduteenusel olnud laste arvus suuri muutusi, kuid alates 2007. a laste arv väheneb (vt tabel 7), mida võib seostada ka laste üldise arvu kahanemisega.

Riigikontrolli aruandes (2009) riigi tegevuse kohta laste riikliku hoolekande korraldamisel (orbude ja teiste vanemliku hoolitsuseta laste riikliku asendushoolduse korraldus) on välja toodud, et vastupidiselt riigi püstitatud strateegilisele eesmärgile on perehoolduse osakaal laste asendushoolduses vähenenud - asenduskodudes on kolm korda rohkem lapsi kui hooldusperedes. Kui 2006. a oli asenduskodus ja -peres hooldusel viibivate laste suhtarv 2,9 siis 2007. a ja 2008. a oli see 3,3. Seega on riik hoogsamalt arendanud asenduskoduteenust, nimetades samal ajal prioriteediks peres hooldamist. Puudujääkidenä laste riikliku hoolekande korraldamisel tuuakse samas aruandes välja asenduskodule ja hooldusperedele kehtestatud mitme nõude täitmata jätmist. Näiteks on asenduskodus olevad pered seaduses ettenähtust suuremad, probleeme on kasvatajate haridusnõuete täitmisega, pea pooled hoolduspered ei ole läbinud nõutavat koolitust ning järelevalve asenduskoduteenuse ja perekonnas hooldamise üle on ebaühtlane.

Orbude ja teiste vanemliku hoolitsuseta laste riiklikku asendushoolduse efektiivsemaks korraldamiseks soovitab Riigikontroll (a) soodustada hooldusperede arvu kasvu teenuse propageerimise, nõustamise ning täiendkoolituste kaudu, (b) luua vastava koolituse läbinud potentsiaalsete hooldusperede andmebaas, (c) toetada suunda laste varasemale perekonnas hooldamisele (st peremudelil põhinevaid asenduskodusid perevanema süsteemi

III VAJADUS UUTE TEENUSTE JÄRGI

Lastekaitse kontseptsioon rõhutab vajadust luua terviklik süsteem lapse õiguste kaitse korralduseks ja ühtlustada lastekaitsetöö praktika. Vajalik on ümber hinnata olemasolevad teenused ja programmid abivajavatele lastele (praegu ei arvesta need tegelikku olukorda ega abivajadust), seda tänastest vajadustest lähtuvalt, eelkõige pidades silmas lapse õigust areneda ning kasvada perelähedases kasvukeskkonnas.

Lastekaitsetöö tegijad tõid hiljuti läbi viidud uuringus (Lai 2009) välja 57 erinevat vajadust peamiselt teenuste aga ka toetuste järgi, mis aitaksid lapsi ja noori ning nende peresid paremini toetada. Oodatakse riigi toetust lastele võrdsete võimaluste loomisel osalemiseks huvialaringides, mis on seotud lapse identiteedi kujunemisega, kuulumisvajadusega ning vajadusega olla tunnustatud. Teenuste poole pealt nimetati enim tugiisikuteenust, aga ka suurenevat vajadust psühholoogilise nõustamisteenuse ja teiste erispetsialistide teenuste järele, järelevalvega ööpäevaringset kriisituba ning täiendavate hooldusperede vajalikkust (samas 45–46). Vaatamata riigi pingutustele tagada lastele nende õiguste realiseerimine ja heaolu, hindasid spetsialistid, et on palju lapsi, kelle põhilised heaolu tagavad vajadused on rahuldamata. Seega peab lastekaitse otseselt tegelema turvalisuse ja stabiilsuse ning lapse ja noore arengut toetava kasvukeskkonna tagamisega.

Kasvanud on ka vajadus toetada *alaealisi emasid*, kuna nendel tütarlastel on suurem tõenäosus koolist välja langeda ja oma haridustee katkestada. Toetuse puudumine mõjutab noore inimese võimet olla lapsevanem, tekitades seega ka küsitavusi lapse heaolu osas. Nimetatud sihtgrupi vajadust abi järele kinnitab ka MTÜ Caritas⁵ tegevus, mille raames töötatakse 2002. a-st alaealiselt lapseootele jäänud ning sünnitanud emadega ja lastekodukasvandikest noorte emadega, 2008. a avati teismeliste emade toetusgrupp Pärnus.

alusel, et igal lapsel oleks üks peamine kasvataja, kes elab temaga ööpäeva ringi koos) ja (d) täiustada järelevalvesüsteemi. Lähiaastatel on kavas parandada asenduskodude infrastruktuuri uute peremajade ehitamisega. Ehitust rahastatakse Euroopa Regio-naalarengu Fondi ja Šveitsi koostööprogrammi kaasabil, kokku ehitatakse 32 peremaja ja üks tegelusmaja.

Erinevate nõustamisteenuste loomisele ja arendamisele on viimastel aastatel pööratud palju tähelepanu. Eesti Noorsootöö Keskuse andmeil töötas 2008. a Eestis 25 teavitus- ja nõustamiskeskust, 18 noorte nõustamiskeskust, 46 karjääri- ja nõustamiskeskust (Noorteaasutused.. 2009). Nagu eelnevast näha, on Eestis noorte nõustamisteenuste pakkumine killustunud erinevate vastutajate vahel. Noorte teavitamis- ja nõustamisteenused on loodud, kuid puuduvad süsteemsed lahendused nende jätkusuutlikkuse tagamiseks, piisavad ressursid ja kavakindel koolitus seal töötavatele nõustajatele (Alaealised ja õigus.. 2009). Tihtilugu pole nõustamisteenus noorele kättesaadav ka oma asukoha tõttu, kuna toimetulekuprobleemidega pere lapsel/noorel ei jätku ressursse, et teenuse saamiseks kohale sõita.

Lai (2009) uuringus osalenud spetsialistid rõhutasid tervikliku hoolekande süsteemi puudumist Eestis, töö omavalitsuses toimib vastavalt volikogu poolt ja arengukavas sätestatud prioriteetidele ning laste hoolekanne on alafinantseeritud, hoolekande töötajad alaväärtustatud. Abi ning toetuse pakkumine erineb regioniti, maapiirkondade spetsialistide sõnul Eestis tervikuna on hoolekanne suunatud linnas elavatele lastele, noortele ja nende peredele, kuid maapiirkondades ressursse (sh inimressurss) napib. Lisaks puudub süsteemne ülevaade abi vajavatest lastest, teenustest ja teenuse pakujatest (Tulva 2008: 24).

Tõusmas on vajadus teenuste järele, mis on seotud emotsionaalse heaoluga, seda nii nendele lastele, kes ei ole veel „ametlikult“ abivajaja rollis ja ka neile lastele ning noortele, kes on süsteemis klientidena. Täna ühiskonda iseloomustab kvaliteetaja vähesus vanemate ja laste vahel (Kutsar 2008: 108), kuigi vanemad teavad, et peresuhete kvaliteet on lapse arengu toetajana tähtis. Nii on leitud, et 7–17-aastaste laste hoidmisele kulutavad naised keskmiselt pool tundi ja mehed üheksa minutit päevas (Tammur

⁴ PRIDE (Parents Resource for Information Development Education) on asendusperede arendamise- ja toetamise mudel, mis on loodud eesmärgiga parandada hoolduse kvaliteeti hooldusperedes ja adopteerimisteenuste taset. PRIDE programmi eesmärgiks on läbi koolituse ja supervisiooni anda peredele olulisi teadmisi, mille omandamine on vajalik edukaks hooldus- või adoptiivpereks kujunemisel (toim).

⁵ www.caritas.ee

& Randoja 2008: 18). Analüüsid 15–18-aastaste noorte õnnetunnet mõjutavaid tegureid, leidis Ainsaar (2008: 76), et noorte õnne mõjutavad eelkõige keskkond ja sotsiaalsed suhted – tugevamateks õnne mõjutatavateks teguriteks osutusid tervis, usaldus, koolisüsteemiga rahulolu; Eesti noorte õnne mõjutab kool suurel määral. Pärna, Lai ja Tulva (2008) uuringust selgus, et ühe või mõlema vanema minek välismaale tööle võib mõjutada lapse toimetulekut igapäevaste tegevustega, sh toimetulekut koolikeskkonnas. Laste käitumine muutub probleemseks siiski peamiselt seetõttu, et lapsed tunnevad ennast mahajäetuna, neile ei pöörata piisavalt tähelepanu, puudub tunnustus ja võimalus tegutseda koos vanematega.

Üheks tänapäevaseks uueks sõltuvuseks võib nimetada arvutit ja Interneti. Viimastel aastatel on üha rohkem hakatud rääkima arvuti ja Internetiga seonduvatest negatiivsetest aspektidest. Infotehnoloogiline tsivilisatsioon on loonud elukeskkonna, millel võib vaatamata sellega kaasnenud hüvedele (nt juurdepääs

KOKKUVÕTTEKS

Eesti ühiskonna jätkusuutlikkuse kontekstis, kus elanikkond vananeb, on lapsed eriti olulised. Aeg-ajalt peame endilt küsima: „Mis on parim laste jaoks?“ Eriti seoses nende laste ja noortega, kes kannatavad puuduse käes ning kes on kõige vähem võimelised end kaitsma. Patterson (1983: 260) on öelnud, et “haavatav või mittehaavatav ei ole laps ise, vaid see on pigem süsteem, kuhu laps kuulub.” UNICEFi 2009. a aruanne toob esile vajaduse pöörata Eesti ühiskonnas rohkem tähelepanu lapse kasvukeskkonnale, suhtele perekonnas, vähendada laste vaesust ning leida

infole, meelelahutus- ja kommunikatsioonivõimalused, sotsiaalne interaktsioon, arvuti kasutamine erinevates raviprotsessides ning rehabilitatsioonis) olla ka negatiivne mõju. Seoses asjaoluga, et Internet on saavutamas noorte igapäevaelus aina suuremat tähtsust, on uurijad hakanud rohkem tähelepanu pöörata Interneti-keskkonna mõjule lastele. Oskusliku arvuti/Interneti kasutamisega kaasnevad mitmed positiivsed nähtused, kuid liigkasutamine võib osutada lapse/noore arengule negatiivseks, sh põhjustada terviseprobleeme. Lai ja Uri (2008) uuringust selgub, et arvuti/Interneti liigne kasutamine võib 4., 7. ja 9. klasside noortel (uuringus osalesid kooliõpilased Eesti neljast maakonnast) põhjustada düsfunktsionaalset käitumist ja tervisehäireid (sagedamini 7. klassi õpilastel). Sagedamini esinevateks probleemideks on silma-, käe- ja peavalu, mõjutades füüsilist heaolu. Uneaja lühenemine arvutis/Internetis viibimise tõttu halvendab õpitulemusi ning arvuti liigse kasutamisega kaasneb ka ebaregulaarne toitumine.

võimalusi laste, noorte heaolu tõstmiseks ja kindlustamiseks tervikuna (Child Well-Being.. 2009). Ühiskonnas aset leidnud muutused on toonud esile vajaduse leida efektiivsemaid teenuseid, võimalusi laste ja noorte toetamiseks (Harrison & Wise 2005), et võimaldada nende paremat funktsioneerimist, osalemist ja arenemist ühiskonnas (tasakaalustades inimeste vajadused, õigused, kohustused ja ressursid ning pakkudes vajalikku abi, hoolt ja kaitset).

KASUTATUD KIRJANDUS

- AASMÄE, A. 2009. Hooldusperesid ja kasulapsi jääb üha vähemaks. – *Meie Lapsed*, 1, 5.
- AINSAAR, M. 2008. Miks on laps õnnelik? Isiksuseomaduste ja keskkonna mõju 15-18-aastaste noorte õnnele kümnes Euroopa riigis. – L.Ots (toim). *Uued ajad – uued lapsed. Teadusartiklite kogumik*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 63-80.
- ANGLIN, J.P. 2002. Risk, Well-Being and Paramountcy in Child Protection: The Need for Transformation. – *Child & Youth Care Forum*, 31 (4), 233-255.
- BECK, U. 2005. *Riskiühiskond: teel uue modernsuse poole*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- BRADSHAW, J. 2005. Child Poverty and Deprivation. – J. Bradshaw, E. Mayhew (toim). *The Well-Being of Children in the UK*. London: Save the Children, 35-64.
- BRADSHAW, J. 2009. Social Inclusion and Child Poverty. – *Changing Childhood in a Changing Europe* (pp 29-35). Interdisciplinary Workshop Report. [WWW] <http://www.esf.org/research-areas/social-sciences/publications>
- CHAPIN, R. 2007. *Social Policy for Effective Practice. A Strengths Approach*. New York: McGraw-Hill.
- CLARKE, L., JOSHI, H. 2003. *Children's Changing Families and Family Resources*. London: Routledge Falmer.
- EESTI Vabariigi Lastekaitse seadus. RT 1992, 28, 370. (01.11.2009 kehtinud versioon)
- ESPING-ANDRESEN, G. 2002. A Child-Centered Social Investment Strategy. – G. Esping-Andersen, G.Duncan, A.Hemerijck, J.Myles (toim). *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, 26-41.

- FERRANINI, T., FORSSEN, K. 2005. Family Policy and Cross-National Patterns of Poverty. – O.Kangas, J.Palme (toim). *Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries*. New York: Palgrave MacMillan.
- FREISTLER, B., CRAMPTON, D. 2009. Environment and Child Well-Being. – *Children and Youth Services Review*, 31(3), 297-299.
- ALAEALISED ja õigus. Erinoorsootöö. 2009. Haridus- ja Teadusministeerium. [www] <http://www.hm.ee/index.php?045054> (11.11.2009)
- HARRISON, R., WISE, C. 2005. *Working with Young People*. London: SAGE Publications.
- HEINLA, E. 2006. Varjupaigalapsed – sotsiaalses riskis elavad lapsed. – L.Hansson (toim).
- Perekond ja uued sotsiaalsed riskid*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 93-107.
- IWANIEC, D. 2003. Working with Families Who Neglect Their Children. – M. Bell, K. Wilson (toim). *The Practitioners Guide to Working with Families*. Palgrave: MacMillan, 209-28.
- JENSEN, A.-M. 2004. Introduction. – A.-M. Jensen, A. Ben-Arieh, C. Conti, G. Kutsar, M.N.G. Phádraig, H.W.Nielsen (toim). *Children's Welfare in Aging Europe*. Vol I. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research, 13-18.
- KREITZBERG, M. 2005. Poverty and Inequality. – *Household Living Niveau*. Tallinn: Statistical Office of Estonia, 106-115.
- KUTSAR, D. 2008. Lapse heaolu vananevas Eestis. – L.Ots (toim). *Uued ajad – uued lapsed. Teadusartiklite kogumik*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 96-111.
- KUTSAR, D., HARRO, M., TIIT, E.-M., MATROV, D. 2004. Children's Welfare in Estonia from Different Perspectives. – *Children's Welfare in Aging Europe*. Vol I. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research, 81-141.
- LAI, K. 2009. The Contextual Demands of Children and Families in Contemporary Estonia: Toward Policy Reformation. – P. Isley, J. Karing, M. Kerulis (toim). *Research, Planning and Policy: Emerging Trends in Baltic and Nordic Lifelong Learning*. Tampere: Juvenes Print, 41-52.
- LAI, K., URI, H. 2008. Arvuti/Interneti kasutamise trendid ning nende võimalikud negatiivsed mõjud õpilaste tervisele. – *Eesti Arst*, 2, 87-91.
- LASTEKAITSE kontseptsioon. 2004. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- NOORTEASUTUSED maakonniti. 2009. Eesti Noorsootöö Keskus. [www] <http://www.entk.ee> (01.11.2009)
- PATTERSON, G.R. 1983. Stress: A Change Agent for Family Process. – N. Garnezy, M. Rutter (toim). *Stress, Coping, and Development in Children*. New York: McGraw-Hill Book Company, 235-264.
- PEREKONNASEADUS. RT I 1994, 75, 1326. 10.11.2009 kehtinud versioon.
- PÄRNA, H., LAI, K., TULVA, T. 2008. Vanemate töötamine välismaal – kuidas see mõjutab lapse elu. Laste ja spetsialistide tõlgendused. – *Sotsiaaltöö*, 6, 36-44.
- RATNIK, M., KIBIN, S. 2009. *(Pere) tugiisiku teenuse efektiivsuse uuring*. [WWW] <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/lastekaitse-korraldus.html> (10.11.2009)
- REINOMÄGI, A. 2008. Lastekaitse- ja hoolekanne. – *Sotsiaalvaldkonna arengud 2000-2006. Trendide kogumik*. Sotsiaalministeeriumi toimetised 2/2008. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium, 53-56.
- ERIVAJADUSTEGA laste õigused. 2009. Riigiportaal. [www] <http://eesti.ee/est/teemad/perekond/erivajadus> (10.11.2009)
- RIIKLIK tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Kas laste riiklik hoolekanne on tõhus? Riigikontrolli aruanne Riigikogule. Tallinn, 26. juuni 2009.
- ROSENWALD, M., BROSTEIN, L. 2008. Foster Parents Speak: Preferred Characteristics of Foster Children and Experiences in the Role of Foster Parent. – *Journal of Family Social Work*, 11(3), 287- 302.
- SOTSIAALHOOLEKANDE seadus. RT I 1995, 21, 323. RT I 1995, 21, 323. (01.11.2009 kehtinud versioon)
- SOTSIAALMINISTEERIUM 2009. Sotsiaalhoolekanne. Teenuste statistika. [www] <http://www.sm.ee/meie/statistika/sotsiaalvaldkond/sotsiaalhoolekanne.html> (25.10.2009)
- SUTTON, C. 2006. *Helping Families with Troubled Children. A Preventive Approach*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- TAMMUR, A., RANDOJA, M. 2008. Laste kasvukeskkond. – L.Haugas (Toim). *Lapsed*. Tallinn: Statistikaamet, 11-19.
- THOMSON, J. 2007. Child Protection Workers' Perceptions of Foster Carers and the Foster Care System: A Study in Queensland. – *Australian Social Work*, 60(3), 336- 346.
- THORNTON, A., AXINN, G., FRICKE, T., ALWIN, D.F. 2001. Values and Beliefs in the Lives of Children and Families. – A.Thornton (toim). *The Well-Being of Children and Families*. Michigan: The University of Michigan Press, 215-243.
- TULVA, T. 2008. Uue sajandi lapsed: valikud, võimalused ja heaolu. – L.Ots (Toim). *Uued ajad – uued lapsed. Teadusartiklite kogumik*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 23-32.
- VÖRK, A., KARU, M. 2009. Perelele suunatud rahalised toetused: mõju ebavõrdule, sündimusele ja tööturukäitumisele. *PRAXIS Poliitikaanalüüs*, 1.
- TRUMM, A. 2008. Vaesus ja sotsiaalne tõrjutus täiskasvanu ja lapse perspektiivist. Ettekanne seminaril „Laste vaesus. Lastevaesus. Kuhu lähed, Eesti?“ 11. aprill 2008.
- TRUMM, A. 2009. Vaesuse mõjudest indiviidile, perekonnale ja riigile. Ettekanne vaesuse teemalisel ekspertide ümarlaul Tartus, 20.01. 2009. [www] http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalne_kasatus/Vaesuse_mojudest_indiviidile_perekonnale_ja_riigile.pdf (25.01.2010)
- CHILD Well-Being at a Crossroads: Evolving Challenges in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States. Innocenti Social Monitor 2009. [www] http://www.unicef-irc.org/article.php?id_article=132 (01.11.2009)

Noored ja riigikaitse

Anu Allekand, Hellar Lill

Eesti riigikaitse struktuur ja korraldus
Ajateenistusse kutsumine ja suhtumine ajateenistusse
Riigikaitseõpetus koolides
Isamaaline kasvatus

Noored ja riigikaitse

Anu Allekand, Hellar Lill

Eesti põhiseadus sätestab kodanike kohustuse võtta osa riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras ning veendumustest sõltumata on kõik Eesti kodanikud kohustatud kaitsma riigi iseseisvust. Eesti riigikaitse eesmärk on säilitada riigi iseseisvus, maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkus, põhiseaduslik kord ja rahva turvalisus. Riigikaitse hõlmab kogu ühiskonda, sisaldades sõjalise mõõtmelise kõrval majanduslikku, sotsiaalset ja psühholoogilist dimensiooni, millest viimane tähendab eelkõige kodanike valmisolekut anda oma panus riigikaitse. Tulenevalt NATO liikmelisusest peavad Eesti kodanikud lisaks oma riigi kaitsele olema valmis kaitsma teisi liikmesriike, demokraatiat ja rahvaste vabadust ka mujal maailmas, kuna NATO liikmete ühise kaitse põhimõte näeb ette, et relvastatud rünnakut ühe või mitme liikmesriigi vastu Euroopas või Põhja-Ameerikas loetakse rünnakuks kõigi liikmesriikide vastu. Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda ülevaade sellest, millised on noorte riigikaitse osalemise võimalused ja kohustused ning kuidas nad sellesse suhtuvad. Peatükk koosneb järgmistest osadest: esimeses osas tutvustatakse põgusalt Eesti riigikaitse struktuuri ja toimimist. Peatüki teises osas käsitletakse noormeeste ajateenistusega seotud probleeme ning ajateenijate ja reservväelaste suhtumist ajateenistuskohustusse. Peatüki kolmas osa käsitleb riigikaitseõpetust koolides ja neljandas osas kirjeldatakse riigikaitseorganisatsioonide – Kaitseliidu ja tema noorteorganisatsioonide – tegevust noorte riigikaitsele ettevalmistuse ühe osa – isamaalise kasvatuse raames.

I EESTI RIIGIKAITSE STRUKTUUR JA KORRALDUS

Riigikaitse hõlmab ka tegevusi, mis on suunatud isamaalise kasvatuse edendamisele ja riigikaitsealaste teadmiste õpetamisele. Riigikaitse korralduse Eestis sätestavad rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus. Riigikaitse kõrgeim juht Eestis on Vabariigi President, kellele riigikaitsealastes küsimustes annab nõu Riigikaitse Nõukogu. Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatioone juhib rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja, kelle nimetab ametisse ning vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul. Riigikaitse korraldamise eest vastutab Kaitseministeerium.

Eesti Kaitseväge ülesanne on tagada riigi julgeolek ja kaitse ning selleks vajalik pidev sõjaline valmisolek. Kaitseväge on üles ehitatud reservarmee põhimõttel, st rahuajal ei pea riik üleval suurearvulist kaitseväge, aga kriisiolukorras mobiliseerib võitlusvõimeli-

sed kodanikud kodumaa kaitsele. Kaitseväes on kolm väeliiki: maavägi, merevägi ja õhuvägi; kaitseväge komplekteerimise tagavad (a) ajateenistus, mis on kohustuslik kõigile meeskodanikele, (b) lepinguline tegevteenistus kaitseväes, (c) kohustuslik teenistus reservis ja (d) vabatahtlik teenistus Kaitseliidus.

Meessoost Eesti kodanikud on vastavalt kaitseväeteenistuse seadusele kohustatud teenima kaitseväes, usulistel või kõlbelistel põhjustel keeldujatel tuleb läbida asendusteenistus. Eesti kodanik on kaitseväekohustuslane 16. kuni 60. eluaastani, kui teda ei ole kaitseväeteenistuse seaduses sätestatud alustel ja korras kaitseväekohustuslaste registrist kustutatud. Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi tõttu ette erisusi, on kaitseväes ja asendusteenistuses olijail kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Praegu kehtivad seadused ei sätesta mitmete ajateenijate

põhiõiguste ja -vabaduste piiranguid, mille rakendamine on samas hädavajalik kaitseväge väljaõppe läbiviimiseks ning kaitseväelise distsipliini säilitamiseks. Sellisteks piiranguteks on näiteks mobiiltelefonide kasutamise piiramine ja juustepikkus.

Noormeestel tuleb läbida kohustuslik ajateenistus, mis kestab 8 kuni 11 kuud, olenevalt põhiväeliigist ning sõjaväelise väljaõppe iseloomust. 17-aastaseks saanud meessoost Eesti kodanikud võetakse kutsealuseks arvele kaitseväeteenistus-kohustuslike Eesti kodanike riiklikus registris; 2006. a oli registrisse kantud 40158 kutsealust, 2007. a 45832 ning 2008. a 48459 kutsealust (Aruanne... 2008). Kaitseväekohustuslaste arvelevõtmist ning kutsealuste aja- ja asendusteenistusse kutsumist korraldab Kaitseressursside Amet. Kutsealused kutsutakse ajateenistusse 18 kuni 27 aasta vanuselt (kaasa arvatud). Usulistel või kõlbelistel põhjustel on võimalik keelduda kaitseväeteenistusest ning läbida asendusteenistus. Asendusteenistuse kestus ei tohi olla pikem kui 18 kuud ja lühem kui 12 kuud. Asendusteenistuslane teenib Sise-ministeeriumi valitsemisalas kuulus asutuses, mis tegeleb päästetöödega, riigi või kohaliku omavalitsuse poolt korraldatud sotsiaalteenuseid osutavas asutuses või õppeasutuses, kus õpib erivajadusega õpilane.

Ajateenistusse ei kutsuta kutsealust, kes:

- 1) on oma tervisliku seisundi tõttu tunnistatud tegevteenistuseks mittekõlblikuks;
- 2) on ajapikendustähtaja jooksul saanud 28-aastaseks;
- 3) on täitnud ajateenistuskohustuse mõnes teises riigis või teeninud mõne teise riigi sõjaväes vähemalt 12 kuud;
- 4) keda on karistatud tahtlikult toimepandud kuriteo eest, mille eest on talle mõistetud vabadusekaotuslik karistus, või narkootilise või psühhootroopse ainega seotud kuriteo toimepanemise eest.

Lepingulisse tegevteenistusse kaadrikaitseväelasena võib võtta Eesti kodaniku, kes:

- 1) on vähemalt 18 aastat vana;
- 2) omab nõutavat kvalifikatsiooni, haridust ja sõjaväelist väljaõpet;

3) valdab eesti keelt kaadrisõdurilt, kaadriallohviterilt või kaadriohvitserilt nõutaval tasemel;

4) on oma tervise seisundi poolest võimeline täitma teenistuskohustusi;

5) on oma füüsilise ettevalmistuse poolest võimeline täitma teenistuskohustusi.

Lepingulisse teenistusse võtmise välistavad mitmesugused põhjused, sh kui isik on kriminaalasjas kahtlustatav või süüdistatav; on karistatud tahtlikult toimepandud kuriteo eest ja tema karistusandmed on karistusregistris; on süüdi mõistetud ja temalt on jõustunud kohtuotsusega ära võetud sõjaväelise auastmega ametikohal töötamise õigus; on distsiplinaarsüüteo eest kaitseväeteenistusest, politseiteenistusest või avalikust teenistusest vabastatud ja teenistusest vabastamisest on möödunud vähem kui üks aasta.

Reservi arvatakse (a) isikud, kes on täitnud ajateenistuskohustuse või kellel on see loetud täidetuks; (b) tegevteenistusest vabastatud kaitseväekohustuslastest kaadrikaitseväelased, (c) vastava erialase ettevalmistuse ja sõjaväelise väljaõppe saanud naissoost Eesti kodanikud ja (d) isikud, kes on täitnud ajateenistuskohustuse asendusteenistuses või kellel on see loetud täidetuks.

2009. a lõpul oli kaitseväge palgalises teenistuses 738 nooremat kui 26-aastast isikut. Kaitseväge tegevteenistuses olijatest moodustasid 2009. a naised 14% ja koos riigiteenistujatega oli naiste osakaal kaitseväes 29%. Naiste arv kaitseväes on viimasel kümnendil oluliselt suurenenud: 2000. a oli tegevteenistuslepinguga naiste osatähtsus kaitseväes 4% ja vabatahtlikuna ajateenistuse läbinud naised oli kaitseväes siis 1%.

Kaitseliit on Kaitseministeeriumi valitsemisalas tegutsev vabatahtlik, sõjaväeliselt korraldatud, relvi valdav ning sõjaväeliste harjutustega tegelev riigikaitseorganisatsioon. Kaitseliidu ülesanne on vabale tahtele ja omaalgatusele toetudes suurendada rahva valmisolekut kaitsta Eesti iseseisvust ja põhiseaduslikku korda. Kaitseliidul on üle Eesti 15 malevat ja nende tegevust koordineerib Kaitseliidu peastaap.

II AJATEENISTUSSE KUTSUMINE JA SUHTUMINE AJATEENISTUSSE

Kutsealuste ajateenistusega seonduvat korraldab Kaitseministeeriumi valitsemisalasse kuuluv Kaitseressursside Amet. Kaitseressursside Amet moodustab komisjonid, mille otsustada on (a) kutsealuse ajateenistusse kutsumine (kutsumise aja ja väeosa üle otsustamine); (b) kutsealusele ajapikenduse andmine; (c) kaitseväeteenistusest keeldunud kutsealuse kutsumine asendusteenistusse, kui kaitseväeteenistusest keelduti usulistel või kõlbelistel põhjustel; (d) ajateenistusse kutsumisest vabastamine ja kaitseväekohustuslaste registrist kustutamine kaitseväeteenistuse seaduse § 39 alusel.

Kokku toimub Eestis igal aastal kolm kutsealuste ajateenistusse kutsumist: jaanuaris, juulis ja oktoobris. Jaanuaris ja juulis võetakse teenistusse kutsealused, kelle ametikoht eeldab 11-kuulist ajateenistust, ehk erialaspetsialistid, allohvitserid ja reservrühma-ülemad. Oktoobrikuus kutsutakse kaheksaks kuuks teenistusse üksuste reakoosseis. Väeosades toimuvad väljaõppetsükliklid tipnevad iga aasta maikuus suurõppusega Kevadtorm.

Ajateenistusse kutsutud noormeeste arvust perioodil 2005–2009 annab ülevaate tabel 1. Otsus, kui palju noormehi igal aastal ajateenistusse kutsuda, on seotud väljaõpetamisvõimekusega, mis sõltub omakorda kaitseväel selleks otstarbeks kasutada olevate ressursside mahust. Näeme, et viimase viie aasta jooksul on Kaitseressursside Amet pea kaks korda suurendanud ajateenistusse kutsuda planeeritud noormeeste arvu, samuti kasvatanud suutlikkust plaani täita: kui 2005. a asus ajateenistuskohustust täitma vähem noormehi kui oli kavandatud, siis alates 2006. a on suudetud plaani ületada. 2009. a jooksul on Kaitseressursside Amet kaitsevække aega saatnud teenima 2895 kutsealust, 2010. a plaanitakse ajateenistusse saata umbes 3000 noormeest. 2010. a esimesel nädalal oli planeeritud ajateenistusse kutsuda 175 noormeest, ajateenistuskohustust asus täitma 207 noormeest.

Tabel 1. Ajateenistusse kutsumise tööplaan ja täitmine, 2005-2009

Aasta	2005	2006	2007	2008	2009
Plaan	1239	2389	2486	2500	2585
Täitmine (ajateenistusse suunatud)	1046	2433	2648	2824	2895
Täitmise osakaal	84%	102%	107%	113%	112%

Allikas: Kaitseressursside Amet

Ajateenistusse kutsumisel võib Kaitseressursside Ameti arstliku komisjoni otsuse alusel anda kutsealusele ajapikendust haiguse või tervisehäire ravimiseks kuni 28-aastaseks saamiseni. Ajapikendust haiguse või tervisehäire ravimiseks võib kutsealusele perioodiliste arstlike läbivaatuste alusel anda iga kord tähtajaga kuni kolm aastat. Perekondlikel või majanduslikel põhjustel antakse kutsealusele ajapikendust vähemalt ühe järgneva asjaolu esinemisel:

1) kutsealune on lapsevanem, eestkostja või muu last ülalpidav isik perekonnaseaduse tähenduses, kes peab üleval vähemalt kahte või üksinda vähemalt ühte last;

2) kutsealune on ainus isik, kes hooldab raske või sügava puudega inimest, kelle ülalpidamise kohustus tuleneb perekonnaseadusest.

Ajapikendust ajateenistuse läbimiseks võib Kaitseressursside Amet anda kutsealusele ka hariduse omandamiseks, kandideerimiseks kohaliku omavalitsuse volikogu, Riigikogu või Euroopa Parlamendi koosseisu kuni valimistulemuste teatavakstegemiseni või liikmeksoleku lõpuni või valitaval ametikohal töötamiseks. Ajapikenduse saanud kutsealune on kohustatud Kaitseressursside Ametile viivitamatult teatama ajapikenduse põhjustanud asjaolude muutumisest, näiteks kui kutsealune katkestab õpingud või lõpetab kooli. Selle kohustuse täitmata jätmise eest on ette nähtud karistus.

2008. a anti haiguse või tervisehäire tõttu ajapikendust 3871 kutsealusele, perekondlikel ja majanduslikel põhjustel 1016 ja lapse ülalpidamiskohustuse täitmiseks 939 kutsealusele. Hariduse omandamiseks sai ajapikendust 19747 kutsealust ja kandideerimiseks või valitaval ametikohal töötamiseks 15 noort. (Aruanne... 2008)

Tabel 2. Arstliku komisjoni otsus kutsealuste tegevteenistuskõlblikkuse kohta, 2006–2008

Arstliku komisjoni otsus	2006	2007	2008
kõlblik	23%	24%	26%
kõlblik piirangutega	13%	13%	12%
ajutiselt mittekõlblik	29%	33%	36%
mittekõlblik	35%	30%	26%
Kokku	100%	100%	100%

Allikas: Aruanne riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2008. aastal

Kaitseväe või Kaitseressursside Ameti arstlik komisjon teeb arstliku läbivaatuse põhjal ning teenistuskohta ja ametikohta arvestades ühe järgmistest arstlikest otsustest, millega tunnistab isiku tema tervise seisundi alusel (a) tegevteenistuseks kõlblikuks; (b) tegevteenistuseks kõlblikuks piirangutega; (c) tegevteenistuseks ajutiselt mittekõlblikuks või (d) tegevteenistuseks mittekõlblikuks.

Tabelis 2 on toodud arstliku komisjoni otsused kutsealuste tegevteenistuseks kõlblikkuse kohta perioodil 2004–2006. Näeme, et vaid ca neljandik kutsealustest on arstliku komisjoni hinnangul tunnistatud tegevteenistuskõlblikeks ja 12–13% on kõlblikud teatud piirangutega. Samal ajal on üle 60% kutsealustest tunnistatud kas mittekõlblikeks või ajutiselt mittekõlblikeks. Aruandes riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2008. a on välja toodud, et tegevteenistuseks mittekõlblikeks tunnistamise otsuse sagedasemateks põhjuseks olid lihasluukonna- ja sidekoe haigused 24,3% juhtudest, psüühika- ja käitumishäired 23,5% juhtudest ning hingamiselundite haigused 9,8% juhtudest. Ka tegevteenistuseks kõlblike kutsealuste tervis ei ole kiita: põhidiagnoosidest sagedasemad on lihasluukonna- ja sidekoe haigused (50,9% diagnoosidest ning 10,1% juhtudest on tegu vigastuste, mürgistuste ja muude välispõhjuste toime tagajärjel tekkinud terviseprobleemidega).

Ajateenijale makstakse kuutasu vastavalt aastmele ja teenistuses oldud ajale (Soodustused.. 2010). Ajateenistuse esimese 10 nädala eest ehk kuni ametikohale määramiseni makstakse ajateenijale iga kuu 1500 krooni. Kaitsevälelasele tagatakse riigi kulul arstlik läbivaatus ja regulaarsed terviseuuringud väeosa arsti suunamisel. Samuti katab riik teenistusülesannete täitmise tõttu vigastada saanud või haigestunud kaitsevälelase ravikulud.

Arstlikus komisjonis osalemisel makstakse kutsealusele ja reservvälelasele sõidu- ja toitlustuskulude katteks 150 krooni ulatuses hüvitist. Ühekordset toetust makstakse ka asendusteenistusest vabastamisel.

Kuidas suhtuvad noored ajateenistusse? Kaitseministeeriumi tellimusel alates 2001 a regulaarselt läbi viidud arvamusküsitlused kinnitavad, et Eesti rahva kaitsetahe on suur ja noormehed peavad ajateenistuse läbimist vajalikuks.¹ Sellele vaatamata võib sageli kuulda ajateenistuskohustuse mittetäitmisega seotud probleemidest. Alates 2007. a on Kaitseressursside amet ja Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus kolmel korral viinud ajateenistujate ja reservvälelaste hulgas läbi küsitlusuuringut „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“, et välja selgitada, mida noormehed peavad Eesti kaitseväe tugevateks külgedeks ning mida oleks vaja ajateenistuse korralduses muuta.

2009. a uuringust selgus, et vabatahtlikult läheks ajateenistusse ka siis, kui see ei oleks kohustuslik, 19% ning arvatavasti läheks ajateenistusse 29%; perioodil 2007–2009 on positiivse emotsiooniga ajateenistusse minejate hulk suurenenud 27%-lt 48%-le. Suhtumist ajateenistusse minekusse mõjutavad ümbritsevate inimeste hoiakud, oluline on vanemate- jt pereliikmete- ja sõprade-, aga ka tööandja-poolse toetuse tajumine, mis suurendab entusiasmi sõjaline väljaõpe läbi teha. Mida paremini ollakse kaitseväest informeeritud, seda positiivsemalt ka ajateenistusse suhtutakse. Tabelis 3 on toodud nii kutsealuste kui ajateenistuse läbinud reservvälelaste hinnangud ajateenistuse vajalikkuse kohta ja võrreldud neid üldise elanikkonna suhtumisega.

Näeme, et elanikkonna enamus arvab, et ajateenistus on vajalik. Enam on ajateenistuse vajalikkuses veendunud noormeeste hul-

¹ Uuringuraportid kättesaadavad Kaitseministeeriumi kodulehel <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=416> (toim)

Tabel 3. Suhtumine ajateenistuse vajalikkusesse

Elanike rühm	Kindlasti vajalik	Pigem vajalik	Pigem v.täiesti mittevajalik	Ei oska öelda
Elanikkond tervikuna*	64%	29%	6%	1%
Reservväelased 2009	39%	48%	9%	4%
Kutsealused 2009	31%	46%	16%	7%

*Kogu elanikkonna hoiakute kohta vt - <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/2009maiKaitseministeerium.pdf>
Allikas: Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust, 2009

gas, kes ise on juba ajateenistuse läbinud (48%), samal ajal kui kutsealuste hulgas on pisut rohkem neid, kes ajateenistust vajalikuks ei pea.

Tehes kokkuvõtte olulisematest 2007. a uuringu „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ tulemustest osutas Kivirähk (2008), et soovi kaitsevärke minna vähendab üldise ajateenistuskohustuse valikuline rakendamine: ajateenistusse läheb vaid kolmandik iga aastakäigu noormeestest, sest riik on loonud palju võimalusi ajapikenduse saamiseks ning nõuded ajateenijate tervisele on muudetud aga nii rangeks, et sel põhjusel jääb ajateenistusest kõrvale kuni 40% iga aastakäigu noormehi. Nii on kerge, arvestades ühiskonnas domineerivat edukultust ja püüdu iga hinna eest tsiviilelul edasi jõuda, tekkima tunne, et ligi aasta kestev kaitsevärele pühendumine on „mahavisatud aeg“. Ajateenistusse on läinud need, kes seda ise soovivad, ning kelle jaoks pole ühiskonnas „tõsiseid väljakutseid“. Kui võrdne kohtlemine puudub, siis tekib igaühel küsimus: „Miks mina peaks?“

Asjaolu, et kõiki noormehi kaitseväteenisustesse ei võeta, tekitab osas väljaõppesse kutsututest tunde, et neid on ebavõrdselt koheldud. Seetõttu peavad perioodil 2007-2009 küsitletud väga vajalikuks ajateenistuse läbimise ja seal omandatud väljaõppe väärtustamist ühiskonnas ka pärast teenistusaja lõppu, mis vee-naks paljusid noormehi, et väljaõppes veedetud aeg ei ole maha visatud. Rahalised toetused on samm sellel teel, kuid ajateenistuse läbinud ootaksid teatud soodustusi ka pärast ajateenistuse lõppu, näiteks edasiõppimisvõimaluste ja laenuintresside tasumise osas või kaitseväre poolt väljaantava kompetentsitõendite näol – teretulnud on kõik lahendid, mis aitavad tõsta konkurent-sivõimet tööturul.

2009. a Kaitseministeeriumi poolt läbi viidud arvamusküsitluse tulemused kinnitavad ühiskonnas järjest süvenevat veendumust,

et oma kohustuse riigi ees peaksid täitma kõik mehed ning kaitsevärke mittesobivaid noormehi tuleks kutsuda asendus-teenistusse. Kui kevadel 2007 pidas asendusteenistust vajalikuks 63%, 2008 a 67%, siis 2009. a pidas seda vajalikuks juba 69% küsitletutest.

Perioodil 2007–2009 ei ole muutunud ka noormeeste arusaam, mis puudutab ajateenistusele kuluvat aega. Enam kui pooled vastanutest arvasid 2009. a, et väljaõpe võiks olla lühem ja intensiivsem.

Et ajateenistus on tsiviilühiskonna ja kaitseväre kõige laiema kandepinnaga kokkupuutepunkt ning informatsioon kaitseväre kohta levib eelkõige mitteformaalseid kanaleid mööda, kujundab kaitseväre mainet ka ajateenistuses toimuv. 2009. a oli kaitsevägi ajateenistuse läbinud noormeeste silmis eelkõige distsiplineeritud aga ka uuendustele avatud ja kaasaegne organisatsioon, mis annab eluks vajalikke oskusi (meeskonnatöö, planeerimisoskus, meditsiinikoolitus ja esmaabi) ja hea sõjalise väljaõppe. Ajateenistusest saadud kogemuste ja teadmiste osas täitis kaitsevägi enim ootused selles osas, mis puudutab oskust tulla toime väga kesistes ja rasketes tingimustes (ellujäämisoskus), samuti peeti oluliseks omandatud kogemusi relvade ja lõhkeainete käsitsemisel ning juhtimisalast praktikat. Rahul oldi heade ajateenijate vaheliste suhete, elamistingimuste ning söögiga, nuriseti vaba aja veetmise, koduste külastamise ja sportimisvõimaluste üle. Rahulolematuse põhjused olid seotud ebaefektiivse ajakasutuse aga ka väljaõpet teostavate kaadrikaitsevärelastega (sh ajateenijate ebavõrdne kohtlemine). Negatiivsemaid hinnanguid pälvis kaitseväre tehniline varustatus ja tervikuna ei ole 2009. a uurin-guraporti andmetel kaitseväre kuvand kolme aasta vältel muutunud.

III RIIGIKAITSEÕPETUS KOOLIDES

Kaitseväre maine tõstmiseks tulevaste ajateenistujate hulgas on oluline parandada laiema avalikkuse informeeritust kaitseväes toimuvast ning kujundada ka sõjaväelase elukutse positiivset mainet. Lisaks kaitsevärele ja Kaitseleiidule on selles oluline roll ka haridussüsteemil ja ajakirjandusel.

Haridus- ja Kaitseministeerium on seadnud ühised eesmärgid riigikaitseõpetuse valikaine õpetamisel dokumendiga „Riigikaitseõpetuse arendamise tegevusprogramm aastateks 2008–2013“. Programmiga soovitakse muuta riigikaitseõpetus populaarseks ja prestiižseks valikõppeaineks, mida sooviksid koolidesse nii omavalitsus, kooli juhtkond kui ka õpilased ja lapsevanemad. Eesmärgiks seatakse luua võimalikult soodsad tingimused riigikaitseõpetuse jõudmiseks võimalikult paljudesse koolidesse. Reaalseks riigikaitseõpetust õpetavate koolide juurdekasvu eesmärgiks gümnaasiumide löikes seati u 10 kooli aastas kuni aastani 2013. Oluline on siinkohal märkida, et programmi raames tegevuste kavandamisel peetakse silmas ka vene õppekeele-ga koole, et eesti keelest erineva emakeelega gümnaasiumilõpeta-

jatel oleks teadmised ja arusaam Eesti riigikaitsest, eesmärkidest ja kaitseväteenisustuse kohustusest.

Riigikaitseõpetus on üldhariduskoolide ja kutseõppeasutuste õpilastele pakutav valikaine. 2003. a koostatud riigikaitseõpetuse ainekava on mõeldud ühele kursusele, so 35 ainetundi aastas gümnaasiumiastmes. Uue õppekavaga on plaanis tundide arvu kahekordistada. Õppeaine eesmärgiks on anda iga kodaniku jaoks olulisi teadmisi riigikaitsest, et kujundada valmisolek vajadusel oma kodumaad kaitsta. Tegemist on osaga kaasaegsest kodanikuharidusest, mis annab ülevaate riigikaitsest kui erinevate elualadega seotud tervikvaldkonnast ja igaühe rollist selles. Riigikaitseõpetuse võib tinglikult jagada kaheks: teoreetiliseks ja praktiliseks pooleks. Tundides selgitatakse sõdade ja konfliktide põhjusi ning iseloomu kaasaegseks maailmas, terrorismi ole-must, antakse ülevaade Eesti sõjaajaloost ja riigikaitse korraldu-sest ning juhtimisest, samuti rahvusvahelisest riigikaitsealasest koostööst ning tutvustakse Eesti Kaitseväre väeliike ja relvastust.

Tabel 4. Kas kooli õppeprogrammis peaks olema riigikaitseõpetus?

Vastusevariandid	Kõik vastajad	Koolis oli riigikaitseõpetus	Koolis ei olnud riigikaitseõpetust	Kogu elanikkond
Jah, kindlasti	35%	59%	25%	38%
Arvatavasti jah	36%	31%	38%	38%
Arvatavasti või kindlasti mitte	20%	6%	25%	18%
Ei oska öelda	10%	4%	12%	6%

Allikas: Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust, 2008

Tabel 5. Riigikaitset õpetavad koolid

Õppeaasta	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Gümnaasiumid	38	56	65	74	72	74*	94	106
Kutsekoolid	8	8	10	10	10	6	10	11
Koole kokku	46	64	75	84	82	80	104	117

*sh vene õppekeele-ga koolid: Tallinna Mustamäe Reaalgümnaasium, Keila Ühisgümnaasium, Narva Soldino Gümnaasium, Tapa Vene Gümnaasium, Pärnu Vene Gümnaasium, Valga Vene Gümnaasium

Samuti õpetatakse kasutama esmaabivõtteid ja antakse ülevaade laskeasjandusest. Riigikaitseõpetuse eesmärgiks pole noori otse-
selt ajateenistuseks ette valmistada ega anda selle läbimiseks
otseseid eeliseid, kuid kindlasti loob õppeaine läbimine eeldused
ajateenistuses hästi hakkama saada.

Kaitseressursside Ameti poolt 2008. a läbi viidud küsitluse koha-
selt peavad ajateenistuse läbinud ning ajateenistusse kutsutud
riigikaitseõpetust koolides kindlasti (35%) või arvatavasti (36%)
vajalikuks (vt tabel 4). Ilmneb, et ajateenistuse läbinud noorme-
hed, kelle kooli õppeprogrammis riigikaitseõpetus oli, hindavad
aine olemasolu kooli õppeprogrammis oluliselt vajalikumaks kui
need noormehed, kelle koolis seda ainet ei õpetatud (vastavalt
59% ja 25%).

2009/2010. õppeaastal oli Eestis kokku 235 keskkooli ja gümnaa-
siumi, neist 117-s õpetatakse riigikaitseõpetust. 47 kutsekoolist
õpetatakse riigikaitseõpetust 11-s. Õppeaastate lõikes annab riigikaitseõpetust andvatest koolidest ülevaate tabel 5. Näeme, et
seitsme aasta jooksul on keskkoolide ja gümnaasiumide hulgas
märkimisväärselt suurenenud riigikaitseõpetust valikainena pak-
kuvate koolide arv.

Kool otsustab oma õppekavas valikainete õpetamise, st kas riigikaitseõpetus on konkreetsetes koolis valikainena pakutav. On
olnud juhtumeid, kus kool pakub riigikaitseõpetuse valikainena
välja, kuid huvilisi õpilasi ei ole olnud piisavalt ja õpet ei avata.
Vastupidise näitena võib tuua Tallinna Gustav Adolfi Gümnaa-
siumi, kus riigikaitseõpetus avati tänu õpilaste aktiivsele tegut-
semisele.

Koolis võivad riigikaitseõpetust anda õpetajale vastavat kvalifi-
katsiooni omavad inimesed või aastase lepinguga ka ilma õpeta-
jakvalifikatsioonita isikud. Õpetaja kvalifikatsiooni kontrollimine
ja töölevõtmine on koolidirektori pädevuses. Esile tuleb tõsta Vil-

jandi, Põlva ja Järva maakonda, kus maavanema ja kohaliku Kaitse-
seliidu maleva tihedas koostöös on saavutatud märkimisväärsed
tulemusi riigikaitseõpetuse sisseviimisel koolidesse. Tunnustada
tuleb ka Pärnu linna ja Pärnu Kaitseliidu maleva koostööd, mille
tulemusel on riigikaitseõpetus kättesaadav kõikides Pärnu linna
koolides. Vastupidiselt eelmainitule ei ole riigikaitseõpetus kät-
tesaadav enamusele Tartu linna õpilastest, samuti Tartu, Lääne,
Jõgeva, Harju, Võru, Valga ja Hiiu maakonnas ning Tallinnas.

Kaitseministeeriumi avaliku arvamuse uuringu raportist (mai
2009) selgub, et riigikaitseõpetuse kuulumist kooli õppeprog-
rammi pooldab 82% elanikkonnast ning aja jooksul on suhtumine
muutunud üha pooldavamaks. Õppe ülesehituse kohta arvab ¾
vastajaist, et see peaks hõlmama nii praktilist kui teoreetilist õpet.
Ainult teoreetilist õpet pooldab 11%, ainult praktilist õpet 5%.

Uuringutest selgub, et riigikaitseõpetusel on oluline osa esmase
ettekujutuse loomisel riigikaitsest ja kaitsevääst. Nii näiteks on
need noormehed, kes osalesid riigikaitseõpetuse tundide raames
välillaagris või külastasid väeosi, kindlamalt nõus minema ajatee-
nistusse kui nende eakaaslased, kelle koolis riigikaitseõpetuse
tunde ei toimunud. Ka on noorte, kes riigikaitset ei õpi, huvi kaitse-
seteemade vastu riigikaitseõpetuse läbinutega võrreldes oluliselt
väiksem ning nad huvituvad vähem ka sõja- ja ajalooteemalistest
raamatutest ning filmidest.

Suhtumise osas, kas riigikaitseõpetus peaks olema kohustuslik
või vabatahtlik, kaldub õpilaste soosing vabatahtlikkuse poole.
Samas on aga õpilased riigikaitse õppimise võimalusega rahul
ning leiavad, et seda on vaja õppida võrdsetl nii poistel kui tüd-
rukutel. Riigikaitseõpetuse õpetajate puhul hinnatakse eelkõige
seda, et õpetaja teadmised, kogemused ja esinemisoskus tekitaks
noortes soovi ka ise sõjaväelase elukutse kasuks otsustama või
innustaks ajateenistust läbima. Uuringud näitavad selgelt noorte
soovi, et riigikaitseõpetaja oleks praktiliste kogemustega isik.

IV ISAMAALINE KASVATUS

Riigikaitse ei püsi vaid kaitsevää ja riigikaitset õppinud õppurite
toel, olulisim roll on siin lojaalsetel kodanikel, kes tahavad ja suu-
davad vabatahtlikult, tasu saamata töötada riigi sisekorra kaitse-
ning turvatunde parandamisel. Hea võimalus selleks on loodud
Kaitseliidu näitel, kuhu kuuluvad võrdsetel alustel erineva elu-
kutse, haridustaseme, sotsiaalse staatuse ja vanusega inimesed.

Kui Eesti kodanik soovib rakendada osa oma vabast ajast orga-
niseeritud riigikaitsetegevuses osalemiseks, saab ta seda teha

Kaitsealase ettevalmistuse läbiviimise kõrval abistab Kaitseliit
politseid ja päästeametit nende töös ning korraldab militaar-
võistlusi; organisatsiooni raames tegutsevad oma spordiklubid,
arendatakse seltsitegevust ja hoitakse kontakte naabermaades
tegutsevate analoogsete organisatsioonidega.

Kaitseliidu tegevliikmeks võib astuda alates 17. eluaastast, noor-
liikmeks alates 15. eluaastast. Kehtestatud on tervisliku seisundi
kriteeriumid. Liituja käitumine ja senine elukäik peavad olema
kooskõlas organisatsiooni põhimõtetega. Liikmeks astujal tuleb
leida ka tegevliikmetest soovitajad. Kes soovib osaleda organi-
satsiooni tegevuses tegevliikmest erinevas mahus, võib astuda
toetajaliikmeks.

Esmalt läbivad kaitseliitlased baasväljaõppe, mis kestab ligikaudu
pool aastat sagedusega 1–2 nädalavahetust kuus. Baasväljaõpe
läbitakse 1,5 aasta jooksul pärast avalduse esitamist, baasvälja-
õpe ei ole kohustuslik ajateenistuse läbinuile. Kaitseliidus on
õppetegevuse korraldamiseks loodud ka Kaitseliidu kool, mis
pakub sõjalise väljaõppe kõrval juhtimis- ja pedagoogikakursusi.

Noortega tegelemine on Kaitseliidus olulisel kohal. Kaitseliidu
erioorganisatsioonide – Noored Kotkad ja Kodutütred – liikmes-
konda kuuluvad 8–18-aastased noored ja nende vabatahtlikud
juhid. Vabatahtlik juht on reeglina täisealine isik, noorliige on
15–17-aastane isik.

Tabelis 6 on toodud kuni 17-aastaste Kaitseliiduga seotud noorte
arv perioodil 2005–2009. Noori on Kaitseliidus tegelikult rohkem,
sest tabel ei näita Kaitseliitu ja Naiskodukaitseesse kuuluvaid 17–
26-aastaseid isikuid. Üldine noorte arvu vähenemine ning vähe-
nenud vabatahtlike noortejuhtide arv, samuti väikeste koolide
sulgemine maapiirkondades aga ka personaliarvestuse täpse-
maks muutumine (välja arvatakse täisealiseks saanud ja passiiv-
sed liikmed) on põhjused, miks nii kodutütarde kui noorkotkaste

arv on vähenenud pisut rohkem kui tuhande liikme võrra nime-
tatud perioodil.

Noored Kotkad ja Kodutütred on skautlikel põhimõtetel tegut-
sevad Kaitseliidu noorteorganisatsioonid, mille eesmärgiks on
kasvatada poisse ja tüdrukuid isamaalises vaimus, kehaliselt ja
vaimselt terveiks Eesti kodanikeks.

Noorkotkad ja kodutütred sarnanevad skautidele ja gaididele
oma tegutsemispõhimõtetelt (salgasüsteem, õppimine läbi
tegevuse, õppimine looduses jne), kuid erinevaks teevad neid
ainuomased traditsioonid (järgu- ja erikatsetel põhinev koolitus-
kava, käitumispõhimõtted, sümbolika jne). Organisatsioonide
eesmärgiks on väärika ja vastutustundliku Eesti kodaniku kasva-
tamine, seega on liikmeteks Eestis elavad noored. Samas on ede-
nenud ka rahvusvaheline koostöö analoogiliste organisatsiooni-
dega Lätis, Leedus ja Põhjamaades, seega saab liige või juht ka
rahvusvahelises noorsootöös osalemise võimalusi. Rahvusvaheli-
sed sidemed on sõlmitud ka Ameerika-Eesti Heatahtliku Seltsiga,
selle koostöö kaudu on parimatel kodutütardel ja noorkotkastel
ning nende juhtidel võimalus saada laagrikogemusi teisel pool
ookeani.

Suuresti vabatahtlike noortejuhtide läbi viidav noorsootöö on
suunatud noormeeste ja neidude heade isikuomaduste, toime-
tulekuoskuste ja isamaalise eluhoiaku arendamisele. Korralda-
takse koonduseid, laagreid ja retki, erinevaid sportlikke ettevõt-
misi, isetegevusõhtuid, ekskursioone riigikaitsestruktuuridesse
jne. Noorkotkad ja kodutütred õpivad ka riigikaitsega seonduvat
vanusele vastavas käsitluses.

Noorte jaoks märgilise tähendusega on võistlused: kodutütarde
Ernake ja noorkotkaste Mini-Erna. Võistlused toimuvad põhi-
mõttel, et noorte võistkonnad peavad maastikul orienteerudes
jõudma läbida etteantud tegevuspunktid ning oskama võima-

Tabel 6. Noorte arv Kaitseliidus, 2005–2009

Aastal	2005	2006	2007	2008	2009
Kaitseliidu noorliikmed	185	133	113	125	153
Kodutütred	3897	3788	3646	3396	3417
Noorkotkad	3908	4019	3799	3724	3361
Kokku	7990	7940	7558	7245	6931

Allikas: Kaitseliidu personaliosakond

likult hästi sooritada ka erinevaid kontrollpunktide ülesandeid (näiteks esmaabi osutamine, kimmi-mäng, kõieharjutus jmt). Parimate võistkondade väljaselgitamiseks korraldatakse võistlusi Kaitseliidu malevates. Kuna eelmainitud võistlused eeldavad vanemaid osalejaid (alates 14. eluaastast), siis korraldatakse üritusi ka nooremale eagrupile (näiteks Kodutütarde matkamäng). Omapäraseks ettevõtmiseks on ka kodutütarde ja noorkotkaste oskuste võistlused, mille ülesanded on valitud järgunõuete hulgast.

Spordivõistlusi peetakse traditsiooniliselt suusatamises, laskmises, orienteerumises, aga toimub ka erilisemaid üritusi, nagu enesekaitse-, langevarjuhüpete-, lennuhuvilaagrid. Aastal 2009 korraldasid Noored Kotkad koguni oma olümpiamängud.

Liikmeskonnalt ja tegevusaktiivsusest on Kodutütarde ja Noorte Kotkaste näol kindlasti tegu Eesti suurimate noorteorganisatsioonidega, kuna maakonna-tasandi üritusi on aastas keskeltläbi 600 ühe eriorganisatsiooni kohta. Noortetöös korraldatakse lisaks maakondlikele ettevõtmistele ka üle-eestilisi üritusi (*ca* 15–20 üritust aastas) ning koonduseid (iga nädal või üle nädala on igal rühmal oma kogunemisaeg); vaieldamatult on organisatsioonide tegevusmastaap lai ning tegemist on olulise kodanike kasvulavaga. Märkimisväärne hulk noori omandab toimetulekuoskusi, meeskonnatööoskusi ja isamaa-armastusest kantud väärtushinnanguid. Tegevusi viivad läbi noortejuhid, kelle ettevalmistusse kuulub ka Kaitseliidu koolis välja töötatud noortejuhile vajalike kursuste läbimine.

Kogu tegevuse aluseks on kasvatussüsteem, mis on üles ehitatud järgu- ja erikatsete nõuetele. Noorte koolituses kasutatavad järgunõuded on välja töötatud selleks, et noor omandaks põhitee-

made osas lihtsamaid teadmisi ja oskusi ning saaks liikuda turvaliselt järjest keerulisemate õppetundide juurde. Põhiteemadeks on: Eesti ajalugu, Eesti kultuur ja loodus, ohutus ja toimetulek (sh sport); teadmised organisatsioonist, käitumine ja loovus.

Erikatseid saavad teha noored, kel on huvi teatud erialade vastu. Nii on tüdrukutele välja töötatud 28 erikatset (näiteks loomatark, keskkonnasõber, organisaator, kunstnik, kokk jne) ja poistele on erikatseid koguni 75 (näiteks etleja, mükoloog, esmaabi andja, ujaja, ajaloolane, mudelist jne).

Kogu tegevus on suunatud noore mitmekülgsel arendamisele, noor saab end proovile panna erinevates ülesannetes, proovida juhtimist ja meeskonnatööd, esinemist, õppida juurde koolis ja elus vajalikke teadmisi; tähtis on ka see, et liikmed leiavad sõpru üle Eesti. Igaühel on võimalik teha samm selles suunas, et endale kindlustada edukas, aus ja õigetest väärtustel põhinev elu.

Uuringud kinnitavad, et Eesti noored usaldavad Kaitseliitu. Turu-uuringute aktsiaseltsi 2009. a III kvartali arvamusküsitlusest selgub, et Kaitseliitu usaldavaid inimesi on keskmisest enam 15–19-aastaste noorte seas. Samuti on Kaitseliidu usaldusväärsus teiste Eesti institutsioonide pingereas üle keskmise eesti suhtluskeelega ettevõtjate, juhtide, tippspetsialistide ja üliõpilaste hulgas. Üle keskmise usaldavad Kaitseliitu ka kõrgema sissetulekuga inimesed, eriti väiksemates linnades ja maal. Regiooniti on Kaitseliidu populaarsus kõrgeim Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eestis. Usaldus Kaitseliidu vastu on jätkuvalt keskmisest madalam vene suhtluskeelega inimeste seas, regiooniti Tallinnas ja Ida-Virumaal. 23 Eesti institutsiooni pingereas jagas Kaitseliit 2009. a III kvartali usaldusväärssuse poolest koos Vabariigi Presidendiga 9. –10. kohta.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. Uuringukokkuvõte. (2009). Kaitseressursside amet. [www] http://www.kra.ee/images/stories/arvamused_kaitsev2est_enne_ja_p2rast_ajateenistust_2009.pdf (10.01.2010)
- Riigikaitseõpetuse arendamise tegevusprogramm aastateks 2008–2013. (2008). Riigikaitseõpetuse aineprogramm, Kaitseministeerium. [www] http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/RKO_tegevusprogramm.pdf (10.11.2009)
- Sõjalise kaitse arengukava 2009–2018. (2009). Tallinn: Kaitseministeerium. [www] http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/Sojalise_kaitse_arengukava_2009_2018.pdf (10.01.2010)
- Kaitseliidu seadus. RTI, 23.02.1999, 18, 300. (10.11.2009 kehtinud redaktsioon)
- Kaitseväge korralduse seadus. RTI, 23.07.2008, 35, 213. (10.11.2009 kehtinud redaktsioon)
- Kaitseväeteenistuse seadus. RT I 2000, 28, 167. (10.11.2009 kehtinud redaktsioon)
- Kaitseliidu eriorganisatsioonide arengukava aastateks 2008–2013. [www] www.nooredkotkad.ee
- Rennit, U (2000). Noored ja riigikaitse.- Eesti Noorsooraport.- lk. 130–137
- Avalik arvamus ja riigikaitse, mai 2009/ Turu-uuringute AS, <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/2009maiKaitseministeerium.pdf>
- Vainu, V. (2009). Kaitseliidu usaldusväärsus 2009. aasta III kvartal. Kaitseliit, september 2009. [www] http://www.kaitseliit.ee/static/body/2009-10-13_2009_09_Kaitseliit.pdf (11.11.2009).
- Kruuse, M. (30.01.2009). Sõdurite õigused pannakse seadusega paika.-Eesti Päevaleht.
- Soodustused ja toetused ajateenijatele. (2010). Riigiportaal eesti.ee. [www.] http://www.eesti.ee/est/teemad/riigikaitse/eesti_kaitsejoud/kaitsevagi/ajateenistus/soodustused_ja_toetused_ajateenijale/ (10.01.2010)
- Kivirähk, J (22.02.2008). Mis on Eesti ajateenistuses hästi ja mis halvasti?.-Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse.
- Kivirähk, J (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse.- uudis, Riiklik Kaitseuuringute Keskus. [http://www.icds.ee/index.php?id=73&tx_ttnews\[tt_news\]=552&tx_ttnews\[backPid\]=61&cHash=ff1a8c2870](http://www.icds.ee/index.php?id=73&tx_ttnews[tt_news]=552&tx_ttnews[backPid]=61&cHash=ff1a8c2870)
- Stenberg, T (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse. Mai 2009. Avaliku arvamuse uuringud, Kaitseministeerium. [www] <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/2009maiKaitseministeerium.pdf> (10.01.2010)
- Aruanne riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2008. aastal. (2009). Kaitseressursside amet. [www] http://www.kra.ee/images/position_docs/Tegevuste_ylvaated/aruanne2008.pdf (20.10.2010)

Noorte kuritegevus ja kuritegevuse kontroll

Jako Salla

Õiguslik taust
Noorte kuritegevus
Noorte kuritegevuse kontrollimine

Noorte kuritegevus ja kuritegevuse kontroll

Jako Salla

Alaealiste ja noorte õigusrikkumistele pööratakse Eestis sarnaselt paljudele teistele riikidele suurt tähelepanu, kuna noorte seas on teiste elanikkonna-gruppidega võrreldes kriminaalne aktiivsus suurim. Näiteks panid 2008. aastal alaealised toime 8% ja noored vanuses 18–24 aastat 28% registreeritud vägivallakuritegudest. Teisisõnu, veidi üle kolmandiku (36%) registreeritud vägivallakuritegudest panid 208. aastal toime kuni 24-aastased noored ning noorte kuritegeliku aktiivsuse vähenemine võiks oluliselt parandada elanikkonna üldist turvalisust. Justiitsministeeriumi poolt läbi viidud analüüs näitas, et noorte vägivallatsete ohvriks on enamasti nende endi eakaaslased ning tuttavad. Seega on Eestis ehk mõnevõrra vähem põhjust muretseda noortejõukude poolt kasutatava juhusliku vägivalda pärast, mis on probleemiks olnud teistes riikides. Omavaheliste tülide lahendamine vägivalda kasutades viitab hoopis teistsugusele probleemistikule, millega tuleb tegelda, kui soovime turvalisemas keskkonnas elada. Nimelt jääb noortel puudu oskustest, mis võimaldavad suhelda ning ennast mõistetavaks teha ilma teisi kahjustamata.

Peatükk annab lühikese ülevaate alaealiste ja noorte täiskasvanute kuritegevusest ja selle kontrollimisest. Peatüki algul tutvustatakse õigusemõistmise põhimõtteid, millest lähtuvalt süütegusid hinnatakse. Teise teemana antakse ülevaade nii alaealiste kui vanemate noorte kuritegudest ja tutvustatakse lähemalt alaealiste vägivallakuritegevust. Kolmandas osas analüüsitakse vanglas viibivaid noori vanuserühma, sugupoole, emakeele ja elukoha lõikes.

I ÕIGUSLIK TAUST

Karistusseadustiku (KarS) § 32 sätestab süüpeähimõtte, mille kohaselt saab isikut õigusvastase teo eest karistada üksnes siis, kui ta on selle teo toimepanemises süüdi. Süüpeähimõtte rakendamise eelduseks on isiku süüvõime ning sama seadustiku § 32 kohaselt on isik süüvõimeline alles siis, kui ta on vähemalt 14-aastane. Seega alla 14-aastased lapsed süüvõimelised ei ole ning kriminaalmenetlust nende süü tõendamiseks läbi ei viida. Menetluslikult tähendab see seda, et 13-aastase poevarga tabamise korral kriminaalmenetlust tema suhtes ei alustata. Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 201 lõike 1 alusel saadab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalasja materjalid sellisel juhul alaealiste komisjoni.

Kui aga menetlus mõne kuriteo uurimiseks on juba alustatud ning menetluse käigus selgub, et teo toimepanija oli alla 14-aastane, siis tuleb menetlus lõpetada välistava asjaolu ilmnemise tõttu¹ ning pärast menetluse lõpetamist saadetakse materjalid samuti alaealiste komisjonile.

Kui kuriteo paneb toime 14–17-aastane, siis on menetlus- ning karistusvõimalused tema suhtes samaväärsed kui täisealiste puhul. Ainsaks erisuseks on, et ka nende puhul on võimalik prokuröri menetlus lõpetada ning saata asi arutamiseks alaealiste komisjonile (KrMS §201 lg 2). Prokurör lõpetab menetluse juhul, kui ta leiab, et noore käitumist on võimalik muuta ka karistust ja

kohtu poolt määrata võidavaid mõjutusvahendeid kohaldamata (põhikaristuse liigid on vangistus ja rahaline karistus; alaealisele määratavad mõjutusvahendid on KarS § 87 kohaselt hoiatus, allutamine käitumiskontrollile, noortekodusse ning erikooli paigutamine).

Kui prokurör leiab, et 14–17-aastase noore saatmine alaealiste komisjoni pole otstarbekas või kui tegu on 18-aastase või vanema noorega, on edasisi menetlusvõimalusi kaks: (a) menetluse lõpetamine otstarbekuse kaalutlustel (KrMS § 202-205) ning teiseks kriminaalasja saatmine otsuse tegemiseks kohtusse. Kui kohus mõistab inimese süüdi, siis kantakse isiku andmed karistusregist-

risse ning juriidilises mõttes on alates kohtuotsuse jõustumisest tegu kurjategijaga.

Seega võib juriidilises mõttes kurjategijaks võib saada noor, kes on 14-aastane või vanem ning alaealistel on suurem võimalus kohtumenetlusest ning kohtulikust karistusest pääseda kui 18–26-aastastel noortel.

Nimetatud kriminaalmenetluslike erisuste tõttu eristatakse antud ülevaates alaealisi ehk 14–17-aastasi noori 18–26-aastastest noortest. Mõiste *kurjategija* on käesolevas ülevaates kasutusel sotsioloogilises tähenduses ehk selle kategooria alla kuuluvad ka need noored, kelle suhtes menetlus on lõpetatud.²

II NOORTE KURITEGEVUS

2008. a kuritegevuse statistika kohaselt oli kõige enam kurjategijaid³ 18–24-aastaste vanusegrupis – 28% kõigist aasta jooksul tuvastatud kurjategijatest, alaealised moodustasid kurjategijatest 13%. Leedus oli vastav näitaja alaealiste osas 15%, Lätis 9%. Ka kurjategijate arvu võrdlus rahvastikugrupi suurusega näitab, et 18–24-aastaste inimeste kuritegelik aktiivsus oli 2008. a kõrgeim, suhtarvult järgnes kuritegelikult aktiivsusest alaealiste vanuserühm (Salla, Tammiste, Laur 2009: 20).

Samas ülevaates (lk 19) märgitakse ka, et kuritegude läbi kannatanute seas oli alaealisi 7% ja 18–23-aastasi noori 15% ning alaealised sattusid teiste kuriteoliikidega võrreldes rohkem erinevate vägivalda kasutamise seotud kuritegude ohvriks (kehaline väärkohtlemine, avaliku korra raske rikkumine, piinamine, väljapressimine, röövimine, võimuliialdus). Kurjategijate ning kannatanute andmeid kokku võttes võib väita, et kui kuriteo ohvriks sattumise risk vanuse kasvades suureneb, siis tõenäosus, et inimene ise kuritegusid toime paneb, väheneb.

2008. a välja selgitatud kurjategijate seas oli veidi üle 9400 kuni 26-aastase noore. Võrreldes 2007. aastaga noorte kurjategijate arv kasvas, kuid paralleelselt toimus ka kuritegude lahendamis-

määra üleüldine kasv (2007. a 47% ja 2008. a 52%). Noorte osakaal ei ole viimastel aastatel kurjategijate hulgas oluliselt muutunud: 2007. a moodustasid noored kurjategijad kõikidest kurjategijatest 48% ja 2008. a 47%. Seega ei pruukinud noorte kurjategijate arvu kasv 1 protsendipunkti võrra väljendada noorte kuritegeliku aktiivsuse kasvu 2008. a, vaid uurimisasutused ning prokuratuur suutsid välja selgitada senisest enam kuritegusid toime pannud inimesi.

Enamlevinud kuritegude hulgas on noorte osakaal keskmisest tunduvalt kõrgem (enam kui 10 protsendipunkti) varguste, avaliku korra raskete rikkumiste⁴, omavoliliste sissetungide, röövimiste, asja omavoliliste kasutamiste⁵, tähtsa isikliku dokumendi kuritarvitamiste ning kelmuste puhul. Madalam oli noorte osakaal mootorsõiduki joobes juhtimise (korduv süütegu), kehalise väärkohtlemise ning karistuse kandmisest kõrvalehoidmise puhul (enamasti kuulub siia sõiduki juhtimine inimese poolt, kellelt on juhtimisõigus ära võetud). Võrreldes 2007. aastaga suurenes 2008. aastal noorte osakaal kehalise väärkohtlemise, omavolilise sissetungi, asja omavolilise kasutamise, kelmuse ning suuremahulise narkootikumide käitlemise osas, vähenes aga karistuse kandmisest kõrvalehoidmise, röövimise ning varguse puhul.

¹ KrMS §200 viitega sama seadustiku §-ile 199 lõige 1 punkt 1.

² Välja arvatud siis, kui menetlus lõpetati menetlust välistava asjaolu ilmnemise tõttu (KrMS § 200) või kui menetluse käigus selgus, et kahtlustatav isik nimetatud tegu toime ei pannud või pole tema süüd tõendite puudumise tõttu võimalik tõendada (KrMS § 200a).

³ Alapeatükis on kurjategijatena käsitletud neid isikuid, kes on nimetatud perioodi jooksul saadatud prokuratuuri poolt kohtusse või kelle suhtes on menetlus otstarbekusest lõpetatud - st kuritegude toimepanemise aeg võis osadel juhtudel jääda varasemasse perioodi.

⁴ Avaliku korra raske rikkumiseks on enamasti kaklused ja peksmised avalikes kohtades (baarid, tänavad jne).

⁵ Asja omavoliline kasutamine tähistab eelkõige alaealiste puhul autode ärandamist.

Tabel 1. Viis enamlevinud kuriteoliiki, 2008

Noored kokku	14–17-aastased	18–26-aastased	27-aastased ja vanemad
Vargus	Vargus	Vargus	Mootorsõiduki joobes juhtimine (korduv)
Mootorsõiduki joobes juhtimine (korduv)	Kehaline väärkohtlemine	Mootorsõiduki joobes juhtimine (korduv)	Vargus
Kehaline väärkohtlemine	Avaliku korra raske rikkumine	Kehaline väärkohtlemine	Kehaline väärkohtlemine
Avaliku korra raske rikkumine	Omavoliline sissetung	Avaliku korra raske rikkumine	Karistuse kandmisest kõrvalehoidmine
Omavoliline sissetung	Asja omavoliline kasutamine	Omavoliline sissetung	Avaliku korra raske rikkumine

Allikas: Justiitsministeerium

Tabel 2. Alaealiste poolt toimepandud kuriteod

	2007	2008	Muutus N
Tapmine, mõrv	8	2	-6
Raske tervisekahjustuse tekitamine	2	7	5
Ähvardamine	16	23	7
Kehaline väärkohtlemine	328	470	142
Vägistamine	8	14	6
Narkokuriteod	51	89	38
Vargus	822	947	125
Röövimine	150	118	-32
Omastamine	63	70	7
Kelmused	66	84	18
Asja omavoliline kasutamine	220	237	17
Avaliku korra raske rikkumine	390	338	-52
Omavoliline sissetung	200	322	122
Tähtsa isikliku dokumendi kuritarvitamine	220	139	-81
Süütamine	4	1	-3
Mootorsõiduki joobes juhtimine	32	45	13

Allikas: Salla & Tamm (2009: 70)

Kuna alaealiste kuritegude struktuur ning ka kuritegelik aktiivsus on mõnevõrra erinevad võrreldes vanusegrupiga 18–26 eluaastat, siis järgnevalt antakse eraldi ülevaade alaealiste kuritegevusnäitajatest.

Alaealisi kurjategijaid selgitati 2008. a välja peaaegu 2300 (poiste osatähtsus oli 83% ning tüdrukuid oli 17%); praktiliselt iga neljas kuritegusid toime pannud noor oli alaealine. Võrreldes 2007. aastaga kasvas nii alaealiste poolt toimepandud kuritegude arv (12%) kui ka kuritegusid sooritanud alaealiste arv (8%). Tüdrukute osakaal oli keskmisest tunduvalt kõrgem narkokuritegude (26%), võõra vara omastamise (26%), valeütluste andmise (56%) ning tähtsa isikliku dokumendi kuritarvitamise puhul (56%). Tabel 1 annab ülevaade alaealiste poolt toime pandud kuritegudest (Salla & Tamm 2009: 69-70)

Üha suurema osa registreeritud alaealiste kuritegudest moodustavad vägivallega seotud kuriteod. Alaealiste poolt toime pandud isikuvastaste kuritegude avastamine kasvas Politseiameti andmetel perioodil 2005–2008 peaaegu kaks korda (345 registreeritud kuriteolt 615 kuriteoni) (Borodin, Klein, Sepp 2009: 20). Põhjuseks on eelkõige koolivägivalla teema aktualiseerimine, mis on toonud kaasa politseisse pöördumiste arvu kasvu (samas: 21). Politseisse pöördumine omakorda viib kuriteo registreerimiseni ning vägivallakuritegude puhul enamasti ka teo toimepanija väljaselgitamiseni – seega, mida enamatest kaklustest, peksmistest politseid teavitatakse, seda kõrgem on kuritegevuse määr.

Justiitsministeerium analüüsis 2008. a jooksul alaealiste poolt toime pandud vägivallakuritegusid (Salla 2010). Analüüsitud kuritegude (n=579) alaealisi toimepanijaid oli 584, koos korduvusega 727. Leiti, et:

- valdava enamiku alaealiste kuritegudest moodustasid kehalised väärkohtlemised ning avaliku korra rasked rikkumised, oli ka üksikuid piinamise⁶ ja raske kehavigastuse tekitamise juhtumeid;

- 66% alaealiste vägivallakuritegudest pandi toime ühe alaealise poolt, 27% juhtumitest kasutas kannatanu(te) suhtes vägivalda 2–3 inimest ning 6% puhul oli vägivaltatsejaid 4 või enam (1% juhtumite puhul polnud täpne toimepanijate arv teada);

- 86% alaealistest olid poisid;

- eesti lapsi oli alaealiste vägivaltatsejate hulgas 77%, vene lapsi 23%; vene keelt emakeelena kõnelevate noorte seas oli vägivalda kasutanud tüdrukute osakaal suurem;

- 37% juhtudest oli vägivalda ohvriks ründaja koolikaaslane, 39% puhul mõni muu tuttav, 19% juhtudest võõras, 6% juhtudest pere- või leibkonna liige. Võrreldes poistega oli tüdrukute rünnakute ohvrite hulgas rohkem muid tuttavaid ning vähem koolikaaslaseid ning võõraid. Kui eesti noorte ohvriks sattusid tihedamini koolikaaslased, siis vene noorte puhul olid tihedamini ohvriks peksjale võõrad inimesed;

- koolides või koolide territooriumitel pandi toime 35% vägivallakuritegudest;

- kõige enam (9) vägivallategusid pani aastaga toime 14-aastane lastekodukasvandik (poiss), kes ründas nii teisi lapsi, kasvatajat kui ka kolmandaid isikuid, kahel juhul pani ta peksmised toime grupis;

- 2008. a kõige tõsisem alaealiste vägivalda puudutav kriminaalasi alustati ilmselt Tartus, kus 14–16-aastased poisid peksid korduvalt ning jõhkral viisil kodutuid.⁷ Kodutute peksmisi on tulnud ette ka varem, 2007. a peksid juba täisealiseks saanud noored Pärnus viit kodutut, kellest kaks peksmise tagajärjel ka surid.⁸

⁶ Enamasti registreeritakse selle kuriteoliigi all korduvad kehalise väärkohtlemise juhtumid

⁷ <http://www.tartupostimees.ee/?id=96626>

⁸ <http://www.parnupostimees.ee/?id=139978>

III NOORTE KURITEGEVUSE KONTROLLIMINE

ALAEALISED KRIMINAALMENETLUSES

Kui politsei ja prokuratuur on kuriteo uurimise lõpule viinud, tuleb prokuröril otsustada, milline menetlusviis alaealise edaspidisele õiguskulekale käitumisele kõige tõhusamalt kaasa aitaks. 2008. a menetluspraktika kohaselt saatsid prokurörid peaaegu iga kolmanda alaealise kriminaalasja materjalid arutamiseks alaealiste komisjoni. Elukohajärgne alaealiste komisjon kutsub noore vestlusele ning otsustab, millist mõjutusvahendit oleks kõige otstarbekam kohaldada. 2008. a piirdusid komisjonid 40% juhtudest hoiatusega, üldkasuliku töö kohustus määrati 22% juhtudest ning 19% noortest suunati vestlusele spetsialisti juurde. (Salla & Tamm 2009: 72-73)

23% kriminaalasjade puhul lõpetati menetlus avaliku menetlushuvi puudumise tõttu, eriti tihti kasutati seda võimalust näiteks alaealiste puhul, kes olid püüdnud pääseda ööklubidesse võõra

NOORED VANGLAS

2009. a novembri keskel kandis Eesti vanglates karistust¹⁰ kokku 2761 inimest, neist 846 (31%) olid noored vanuses 14–26 aastat (joonis 1). Alaealisi (14-17 aasta vanuseid) oli vangistuses 19 (0,7% kõikidest vangidest). Kõige rohkem oli vangide seas 25-aastaseid (125), arvukuselt järgnesid 29-aastased (122), 28-aastased (120), 24-aastased (115) ning 31-aastased (114).

Kuigi noorte kriminaalset aktiivsust ning häälbivat käitumist peetakse inimese elukaare mõttes kõige suuremaks, ei ole noored vangide ja elanike suhtarvus¹¹ esikohal. Kõige enam vange 100 000 elaniku kohta on vanusegrupis 27–39 (suhtarv 399), järgneb noorte grupp vanuses 14–26 (337), siis 40–52-aastaste grupp (220), ülejäänud kahe grupi (53–65 ning 66–78) suhtarv on juba tunduvalt väiksem (vastavalt 80 ja 8 vangi 100000 selles vanuses inimese kohta). Peamine põhjus, miks noorte ning eelkõige alaealiste arv vanglas suurem ei ole, peitub ilmselt alaealiste leebemas

isikut tõendava dokumendiga või kes olid andnud oma dokumenti teisele isikule selleks otstarbeks kasutada. Kui menetlus lõpetatakse avaliku menetlushuvi puudumisel, siis teo toimepannud inimesele karistust juriidilises mõttes ei määrata, küll aga tuleb tal tasuda tuhandeid kroone riigituludesse või teha üldkasulikke tööd (samas).

45% alaealiste puhul aga menetlus sedavõrd lihtsalt ei lõppenud, nemad saadeti prokuröri poolt kohtu ette. Enamasti lepitati aga juba enne kohut kokku, milline saab olema karistuse liik ja määr – sellistel juhtudel kohus lihtsalt kinnitab teo toimepannud isiku ning prokuröri vahel sõlmitud kokkuleppe.⁹ Reaalne vanglakaristus määrati alaealistele kõige enam eluvastaste kuritegude eest ja selle keskmine pikkus oli 3 aastat (samas).

karistuspraktikas. Samuti püütakse noori hoida kinnisest vangla-keskkonnast võimalikult kaua eemal ja kasutada ennekõike muid mõjutusvahendeid. Oma mõju võib olla ka noorte mõnevõrra teistsugusel kuritegevuse struktuuril – st selliseid kuritegusid, mis lõppevad suurema tõenäosusega vangistusega, panevad alaealised vähem toime (näiteks rasked liiklus- ja vägivallakuriteod, osalemine suuremahulises narkokaubanduses).

Olulisi erinevusi alaealiste ja täisealiste vangide arvus näitavad ka järgnevad numbrid: 14-aastaseid vange vaatlushetke seisuga vanglas ei olnud, 15-aastaseid oli 2, 16-aastaseid 5, 17-aastaseid 12, kuid 18-aastaseid juba 41. 19-aastaseid oli 60, 20-aastaseid 82. 21–26-aastaste puhul jäi vangide arv 92 ja 125 vahele.

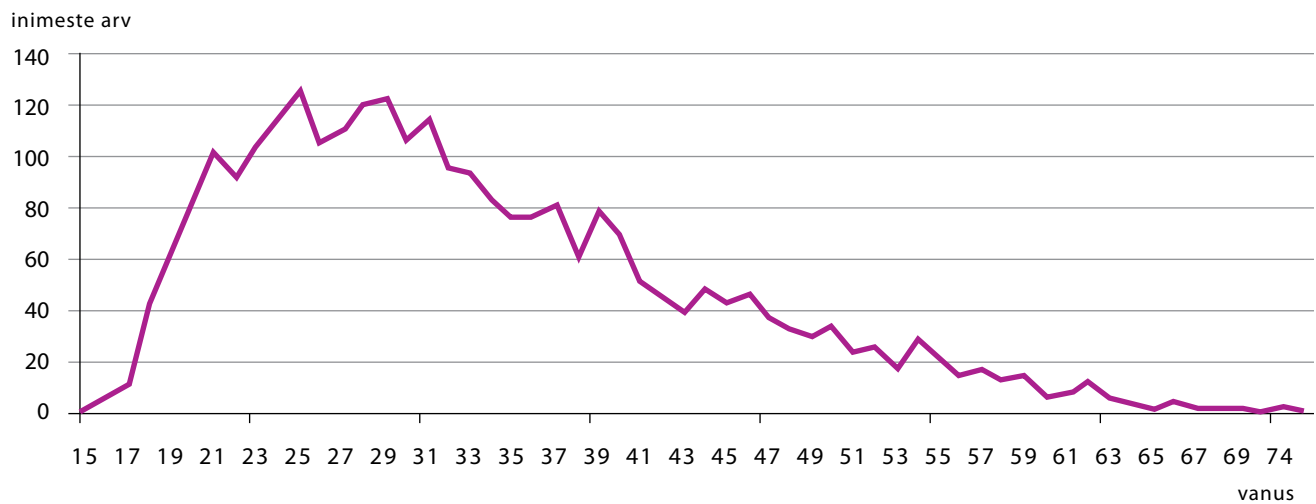
Naiste väiksem kuritegelik aktiivsus avaldub vangide arvus väga selgelt (vt joonis 2). Kui lahendatud kuritegudest jääb naiste arvele

⁹ Alaealiste karistuspraktikat on Anna Markina ja Maarja Märtsen analüüsinud „Alaealiste karistuste tulemuslikkuse ülevaates“, mis on kättesaadav <http://www.just.ee/20495>

¹⁰ Käesolevas peatükis käsitletakse ainult inimesi, kes kannavad vanglas kohtu poolt mõistetud karistust; eeluurimise või kohtumenetluse ajaks vahistatuid peatükis ei käsitleta. Sõnu „vang“ ja „kinnipeetav“ kasutatakse sünonüümidenä.

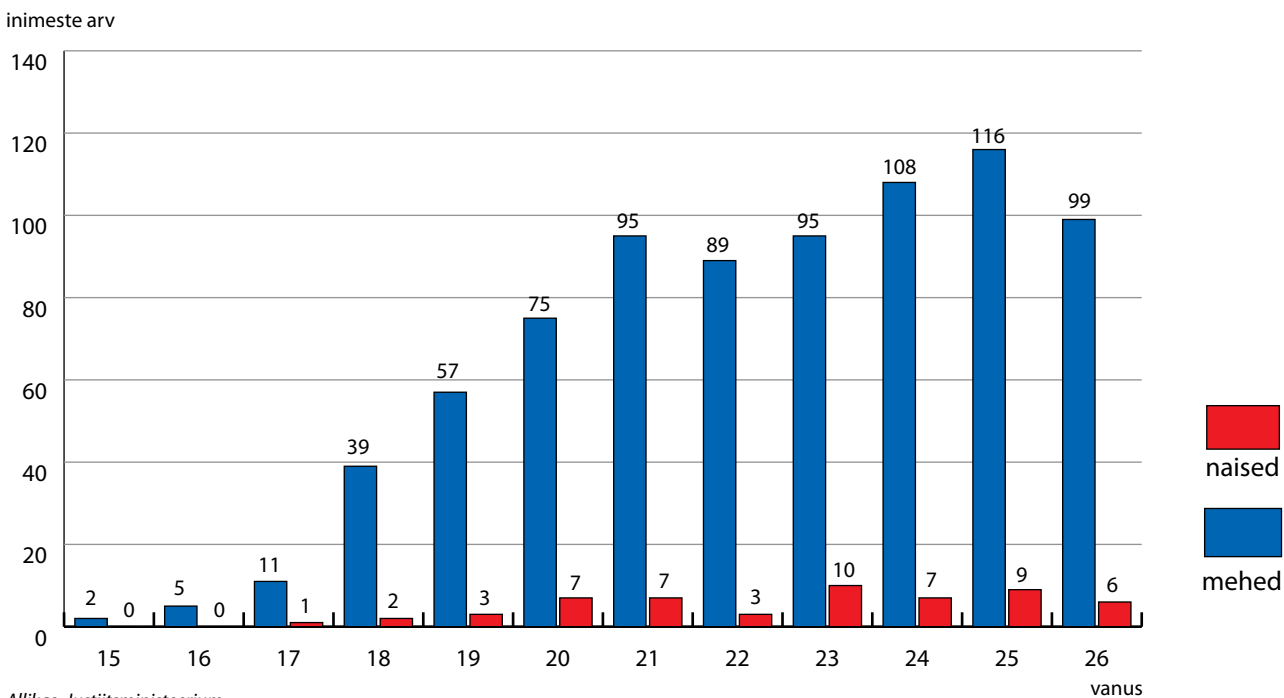
¹¹ Vangide suhtarv rahvaarvu (100 000 inimese kohta) arutati viies grupis: 14–26, 27–39, 40–52, 53–65, 66–78. Rahvastiku andmed on Statistikaameti tabelist RV0212 1.1.2009 seisuga.

Joonis 1. Vangide vanuseline struktuur

Allikas: Justiitsministeerium

Joonis 2. Kuni 26-aastased vangid

Allikas: Justiitsministeerium

iga kümnes kuritegu, siis vangide hulgas on naisi 6%. Noorte vangide seas on naiste osakaal vaid õige vähe kõrgem – 6,5%. 159-st vanglas karistust kandnud naisest oli 35% vanuses kuni 26 aastat (55 naist). Naiste suhteliselt väike osakaal vangistusega karistatute hulgas on ilmselt tingitud sellest, et raskete kuritegude osakaal on naiste kuritegude struktuuris väiksem, samuti on leitud, et naiste korduvkuritegevuse risk on madalam kui meestel.

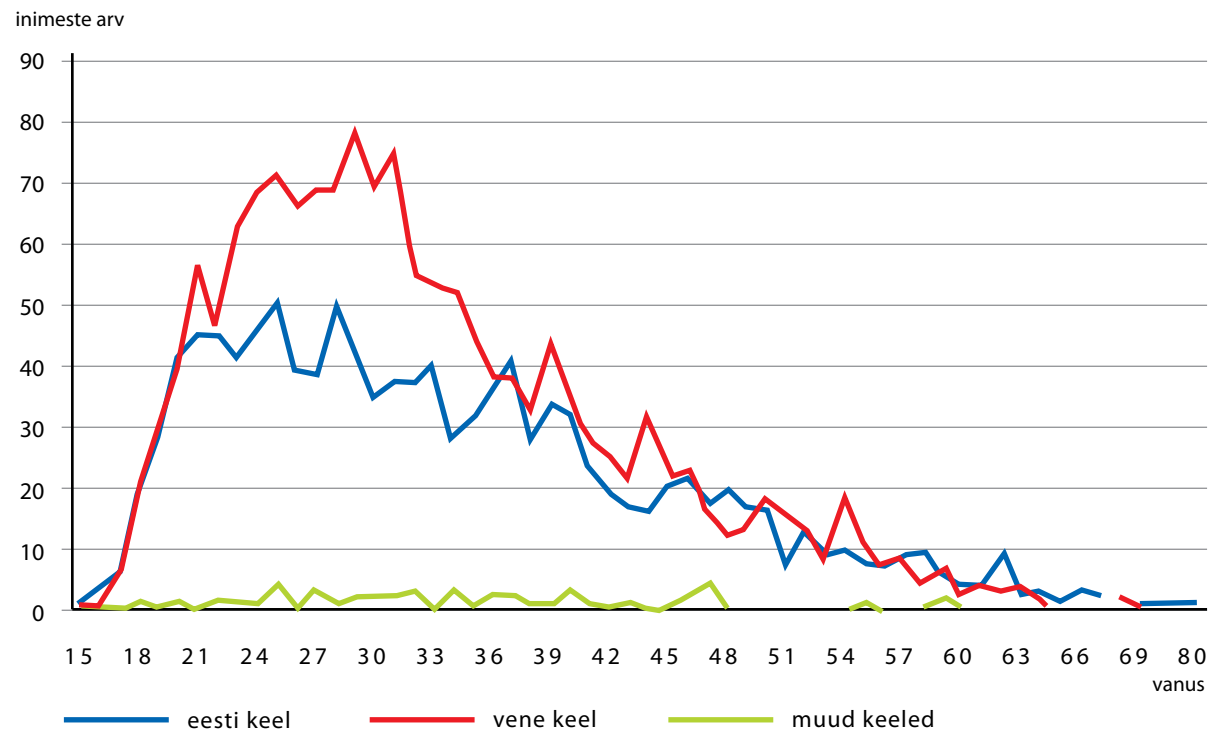
Alaealiste vangide seas kandis karistust 2009. a novembri seisuga 19 noort, neist 18 olid poisid ning üks tüdruk, kes kandis karistust narkokuriteo eest. Kaheksa poissi oli vanglas varavastaste kuritegude eest, neli vägivallakuritegude eest ja kuus poissi nii varavastaste kui ka vägivallakuritegude eest.

Võrreldes varasemate aastatega on vanglas viibivate alaealiste arv langenud: 2006. a lõpus kandis vanglas karistust 41 alaealist,

2008. a lõpus aga 33 alaealist. Kuigi alaealisele on karistusena võimalik vangistust mõista vaid nelja eluaasta jooksul (vanuses 14–17), on alaealiste vangide seas korduvkuritegevuse määr kõrge. Näiteks oli 2008. a alaealiste vangide seas üks noormees, kellele see oli juba viies vabadusekaotuslik karistus: esimene kord mõisteti ta vanglasse karistust kandma 15-aastaselt; nii sel kui ka kõigil järgnevatel kordadel karistati teda varguste toimepanemise eest (Ahven & Jakobson 2009).

18–26-aastastest kandis kõige raskema kuriteo – tapmine (sh mõrvad) – eest karistust 64 inimest, neist 3 olid naised. Vanuselises jaotuses oli kõige enam 24-aastaseid (12), nii 23-, 25- kui ka 26-aastaseid oli 10; 22- ning 21-aastaseid 9, 18–21-aastaseid kokku 4. Enamik (42) noortest tapjatest olid vene keelt emakeelena rääkivad inimesed.

Joonis 3. Vangide arv vastavalt emakeelele

Allikas: Justiitsministeerium

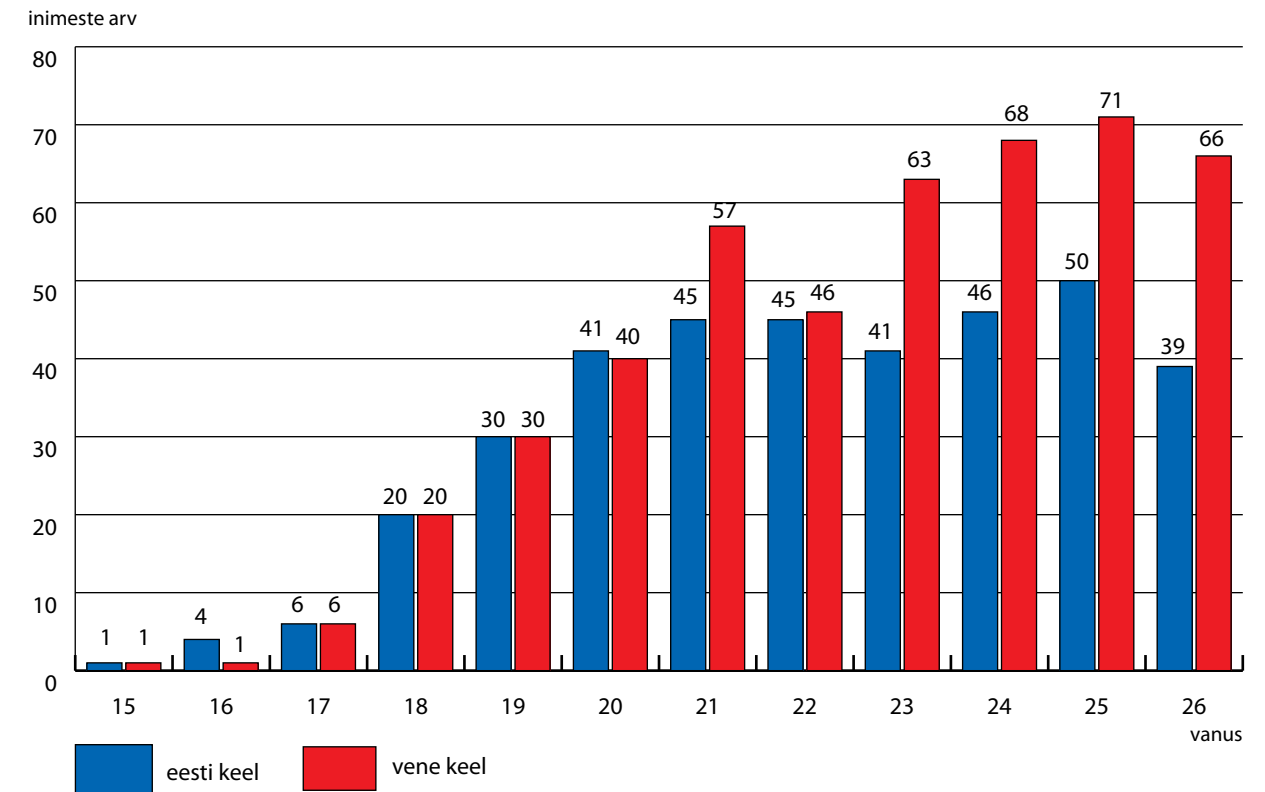
Raskete narkokuritegude¹² eest kandis karistust 121 noort ehk 14% kõigist noortest kinnipeetavatest, neist 13 olid naised. Kõige enam oli narkokurjategijaid 25-aastaste vangide seas (27).

Eesti keelt kõneles emakeelena novembri seisuga 1175 vangi, vene keelt 1539 ning muid keeli 47 kinnipeetavat. Nagu võib näha joonisel 3, kasvab venekeelsete kinnipeetavate arv eesti-keelsetest umbes poole suuremaks 20-ndate eluaastate keskel ning stabiliseerub samale tasemele 30-ndate keskpaigaks, kust edasi olulisi erinevusi vangide arvus emakeele alusel ei ole.

Kuigi eesti-ja venekeelsete kinnipeetavate arv on samaväärne kuni 20-aastaste (eestikeelseid nelja võrra enam) ning keskealiste ja vanemas keskeas kinnipeetavate hulgas, ei tähenda see, et mõlema grupi kriminaalne aktiivsus sama oleks. Tuleb arvestada sellega, et Eestis elab 2,7 korda rohkem eestlasti kui venelasi, mis tähendab, et sarnase vangide arvu puhul on kuritegelik aktiivsus vastavas venekeelses vansuerühmas tunduvalt kõrgem.

Noortest vangidest oli eestikeelseid 43% (368 inimest), venekeelseid 55% (469 inimest) ning teisi keeli emakeelena kõnelevaid inimesi oli üheksa ehk veidi üle ühe protsendi. Kolm noort kinnipeetavat kõnelesid emakeelena armeenia keelt, kaks ukraina keelt ja mustlaskeelt; läti ja soome keele kõnelejaid oli üks (vt joonis 4).

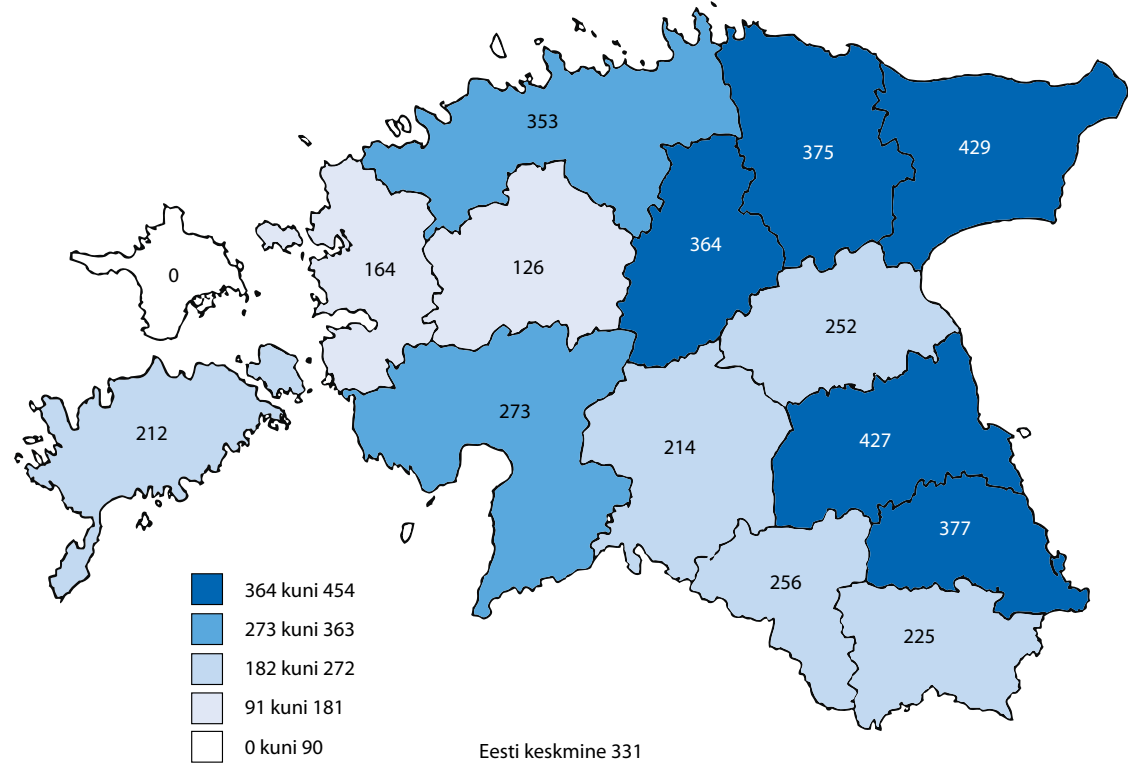
Joonis 4. Noorte vangide arv vanuse ja emakeele lõikes

Allikas: Justiitsministeerium

¹² Karistusseadustiku § 184 – Narkootilise ja psühhotropse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine

Joonis 5. Noorte kinni peetavate elukoht: vangide suhtarv maakonna elanike arvu

Allikas: Justiitsministeerium

Naiste seas oli venekeelsete kinni peetavate osakaal suurem kui meeste seas: kui noortest meestest oli venekeelseid kinni peetavaid 54%, siis noorte naiste seas oli neid 73%. Noorte vene ja eesti rahvusest naiste kuritegude struktuuris olulisi erinevusi ei ole – mõlemal juhul on peaaegu iga kolmas naine vangis narko-kuritegude eest.

Kõige enam vangistusega karistatud noori on pärit Harjumaa (331), enam kui kaks korda väiksema näitajaga järgnevad Ida-Virumaa (135) ja Tartumaa (113). Ülejäänud üheteistkümnes maakonnas, mida kinni peetavad olid märkinud oma elukohaks, jäi

nende arv 9 ja 53 vahele. 2009. a novembri novembri keskpaiga seisuga ei olnud ühtegi noort vangi pärit Hiiumaalt.

Adekvaatsema pildi saamiseks kinni peetavate elukohast, mis tõenäoliselt paljudel juhtudel langeb ka kokku kuritegude toimepanemise piirkonnaga, on arvutatud vangide suhtarv elanike arvu¹³ (joonis 5). Selle kohaselt on suhteliselt kõige enam kinni peetavaid pärit Ida-Virumaa ja Tartumaa (suhtarvud vastavalt 429 ning 427), neile järgnesid Põlvamaa, Lääne-Virumaa ning Järvamaa (suhtarvud vastavalt 377, 375, 364). Kõige vähem noori vange tuleb aga selle arvutuse kohaselt Hiiumaalt, Raplamaalt ja Läänemaa.

KASUTATUD KIRJANDUS

- AHVEN, A., JAKOBSON, J. 2009. Vangistus. – J. Salla (toim). *Kuritegevus Eestis 2008*. Tallinn: Justiitsministeerium, 100-106.
- BORODIN, A., KLEIN, M., SEPP, M. 2009. *Alaealiste õigusrikkumised ja noorsoopolitsei töö*. Politseiamet: Analüüsi ja planeerimisosakond.
- SALLA, J., LAURENDT-HANIOJA, A. 2009. Kohtueelne kriminaamenetlus. – J. Salla (toim). *Kuritegevus Eestis 2008*. Tallinn: Justiitsministeerium, 83-91.
- SALLA, J., TAMMISTE, B., LAUR, E. 2009. Kuritegevus Eestis 2008. aastal – kokkuvõte. – J. Salla (toim). *Kuritegevus Eestis 2008*. Tallinn: Justiitsministeerium, 8-22.
- SALLA, J., TAMM, K. 2009. Alaealiste kuritegevus. – J. Salla (toim). *Kuritegevus Eestis 2008*. Tallinn: Justiitsministeerium.
- SALLA, J. (2010). *Alaealiste vägivaldakuritegevus*. Tallinn: Justiitsministeerium. [www] <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49166/Alaealiste+v%EA4givallakuritegevuse+anal%FC%FCs%2C+Justiitsministeerium.pdf>

¹³ Vangide arvu suhe maakonnas elavate inimeste arvu (100 000 samas vanusegrupis inimese kohta). Rahvastiku andmed on Statistikaameti tabelist RV023 1.1.2009 seisuga.

Noored ja religioon

Riin Pärnamets, Velli Parts

Noorte suhe religiooni Eestis

Noored ja religioon

Riin Pärnamets, Velli Parts

Religioon ja spirituaalsus on üks komponent noore elus, millest küll vähe räägitakse, kuid mis on paljude noorte jaoks samavõrd oluline kui hariduse omandamine ja karjääri planeerimine, kohtamas käimine, iseseisvusele pürgimine jt teemad. Sekulariseerumisega seoses jäi usklikkuse teema mõnda aega sotsioloogide huviorbiidis tahaplaanile, kuid viimastel aastakümnetel on pälvinud paljudes lääneriikides üha rohkem tähelepanu seoses noorte riskikäitumise teemaga. Selles peatükis antakse ülevaade noorte suhtest religiooni ja kuidas on noorte suhe religiooni seotud sugupoole, rahvuse, vanuse ja piirkondliku aspektiga praeguses Eestis.

SISSEJUHATUS

Religioon puudutab vajadust leida elus mõte või tähendus, vajadust olla seotud millegi või kellegagi, mis inimese jaoks on suurem ja parem kui tema ise (Regnerus 2009: 6). Kogu olemasolu vältel on inimkond otsinud vastust küsimusele „Kes ma olen?“ Vajadus mõtestada enda olemasolu maailmas on inimestele ainuomane ja seotud selle mõistmisega, mida tähendab inimeseks olemine.

Viimaste kümnendite sotsiaaluuringud on kinnitanud, et religioon on noorukite elus üks faktor, mis mõjutab nende hoiakuid ja käitumist üldiselt positiivses suunas. Nii on leitud, et usku tunnustavad noored tarbivad vähem mõnuaineid, neil esineb vähem depressiooni ja suitsidaalsust, nad osalevad rohkem vabatahtlikus tegevuses, on seaduskuulekamad ega riski oma tervisega ning on oma elu ning suhetega rohkem rahul (vt Bartkowsky, Xu & Levin 2008; Gibson 2008; Smith 2003; Sinha, Cnaan & Gelles 2007).

Religiooni kasulik mõju noorukite käitumise kujundajana avaldub Smith (2003) arvates kahe teguri kaudu, mida Eesti kontekstis sobib nimetada moraalinormideks ja suhtevõrgustikuks. Inimeste käitumisvalikuid juhivad kultuuritraditsioonidel baseeruvad

normatiivsed ideed selle kohta, mida pidada heaks või halvaks, õigeks või valeks, väärtuseks või mitte. Ateistid ja usku tunnustavad inimesed aga põhjendavad eelnimetatud moraalse otsustamise aluseid (mida pidada õigeks käitumiseks ja mida mitte) aga erinevalt. Religioossete inimeste jaoks ei ole antud juhul tegu inimeste endi poolt kehtestatud väärtustega vaid nõ inimesest kõrgemal seisvate ja inimestest sõltumatute standarditega, mille alusel inimeste tegusid, otsuseid ja eelistusi saab hinnata. Seega arendab religioon inimeses teatud moraalsete väärtuste kaudu spetsiifilist kultuurilist enesekontrolli, mis toetab noori nende elu kujundavate valikute tegemisel. St religioon annab normatiivsed kriteeriumid, standardid ja käsud, mille alusel käitumisvalikuid teha. Ja enamasti edendab religioon väärtusi, mida saab pidada positiivseks, konstruktiivseks ja prosotsiaalseks ehk siis sellisteks, mille järgi inimesed saavad teha nende endi ja teiste inimeste heaolu edendavaid valikuid.

Teiseks võtmeteguriks, mis aitab suunata noorte käitumist eluter- ves, konstruktiivses suunas, on sotsiaalsed sidemed ja - võrgustik. Usuühendused pakuvad oma liikmetele kogukonna näol suhte- võrgustikke, millesse kaasatakse ka noored. Neis võrgustikes on

inimesi, kes on võtnud enda ülesandeks noortega tegelemise ja pööravad tähelepanu noorte elule ning hoiavad noortel nõ silma peal. Selles rollis inimesed saavad anda infot noorte kohta ka noorte vanematele jt noorte jaoks olulistele inimestele ning ka neile inimestele, kes oma positsiooni tõttu saavad heaks kiita või hukka mõista tegevusi, mis ei ole kooskõlas väärtustega, mida antud konfessioonis tunnustatakse. Need tihti unikaalsed gene- ratsiooniülised sotsiaalsed sidemed, mis usuühendustes luuakse ning noorte tihe suhtlus neist hoolivate täiskasvanutega on see tegur, mis aitab noortel paremaid valikuid teha.

Religiooniteemalisi uuringuid viidi Eestis vähesel määral läbi juba nõukogude ajal ning riigi taasiseisvumisel kasvas nende arv tõusvas joones. Viimased kõige ulatuslikumad andmed eestima- laste suhte kohta religiooniga pärinevad 2000. aasta rahvalo- en-

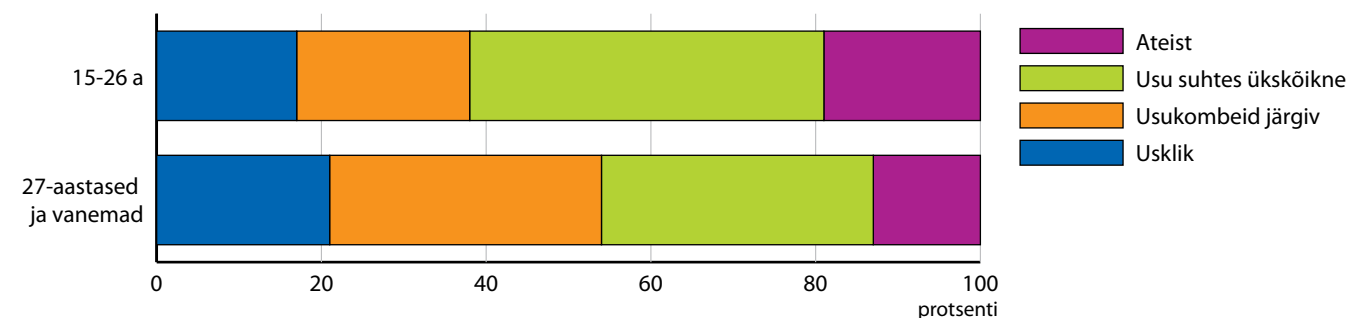
dusest, kus käsitleti ka selleteemalisi küsimusi. Eraldi religiooni- sotsioloogilisi uuringuid on läbi viinud Eesti Kirikute Nõukogu, kelle tellimusel viidi 2000. aastal ja 2005. aastal läbi uuring „Elust, usust ja usuelust.“ Kolmas samalaadne uuring on plaanis korral- dada 2010. aastal. 2003. aastal viis Eesti Kirikute nõukogu läbi ka küsitluse „Eestimaalaste moraal ja väärtushinnangud¹.“ Eestlaste ja venelaste usklikkuse ja etnilisuse seoseid on 2000. aastal uurinud Raigo Liiman. Religiooni temaatikat on käsitletud ka alates aastast 2002 iga kahe aasta tagant toimuvus Euroopa Sotsiaalu- ringus, millega Eesti liitus 2004. aastal. Eelmainitule lisaks sisal- das religiooni puudutavaid küsimusi ka Eesti Terviseuuring 2006, mille andmetel järgnev ülevaade põhineb.² Alljärgnevalt analüü- sitakse 15-26- aastaste noorte suhet religiooni ja kõige lähedase- maks peetavat usku sugupoole, rahvuse ja regiooni lõikes võrrel- duna 27-aastaste ja vanemate eestimaalastega.

II NOORTE SUHE RELIGIOONI EESTIS

Joonis 1 illustreerib 15-26- aastaste Eesti noorte suhet religiooni võrreldes ülejäänud elanikkonnaga (27-aastased ja vanemad). Näeme, et noortest järgib usukombeid 1/5 ning usklikuks peab end 17%. Usklikest veidi enam on noorte seas ateiste (19%). Enim on aga neid noori (üle 43,5%), kes peavad end usu suhtes ükskõik- seks. Vanemas vanusegrupis on noorematega võrreldes oluliselt rohkem usukombeid järgivaid ja vähem usu suhtes ükskõikseid

(mõlemaid võrdselt 1/3). Usklikke on vanemate eestimaalaste hulgas noortest veidi rohkem ning ateiste jällegi vähem (kus- juures uslike osas on kahe vanusegrupi vaheline erinevus kõige väiksem). Mainitud tendents läheb kokku ka teiste religiooni tee- maliste uuringutega, milles kirjeldatakse, et isiku usk Jumalasse kasvab tasapisi koos vanusega (Liiman 2001: 56) või teisisõnu öelduna - vanusega vähenevad ateistlikud vaated.

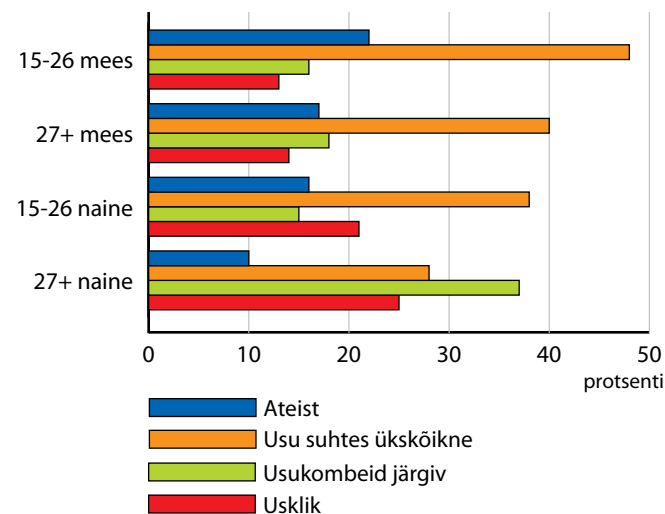
Joonis 1. 15.-26. aastaste noorte suhe religiooni võrreldes vanema vanusegrupiga

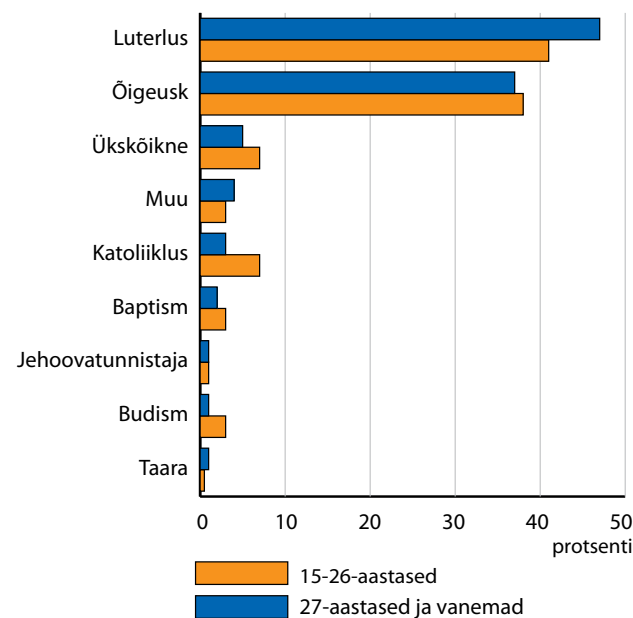
¹ Küsitlusuuringte kokkuvõtted on kättesaadavad aadressil <http://www.ekn.ee/index.php?lk=toovaldkonnad&valdkond=SotsioloogilineKysitus>

² Eesti Terviseuuring 2006 hõlmas elanikkonda vanuses 15-85 eluaastat. Kuna antud uuringu valim oli eelnevalt mainitutega võrreldes oluliselt suurem (üle 6400 inimese) ning toimumisaeg viimasest rahvaloendusest hilisem, võimaldab see andmestik kõige paremini analüüsida noori vanusegrupis 15-26 eluaastat ning on seetõttu valitud käe- soleva ülevaate aluseks. Noorema vanusegrupi (15-26-aastased) esindajaid oli valimis 1110 (591 meest ja 519 naist, 728 eestlast ja 347 venelast) ja vanemasse vanusegruppi (27-aastased ja vanemad) kuulus 5305 vastajat (2510 meest ja 2795 naist, 3428 eestlast ning 1531 venelast).

Joonis 2. 15–26-aastaste suhe religiooni võrreldes vanema vanusegrupiga sugupoole lõikes

Joonis 3. Kõige lähedasemaks peetav usk, 15-26-aastased ja vanemad

Vaadates suhet religiooni **sugupoole** lõikes (joonis 2) selgub, et kõige nõrgem side religiooniga on noortel meestel ja kõige tugevam side vanema vanuserühma naistel – tulemus, mis kinnitab varasemalt teadaolevat, et naised on traditsiooniliselt usutraditsiooni edasikandjad (Liiman 2001: 53).

Näeme, et ligi pooled 15-26-aastastest noormeestest (48,5%) pidasid end usu suhtes ükskõikseks ning üle viiendiku (22%) noortest meestest pidasid end ateistiks (naiste hulgas olid vastavad protsendid 38 ja 16). Naiste seas on usklikke nii nooremas kui ka vanemas eagrupidest meestest oluliselt rohkem: 15-26-aastastest naistest peab ennast usklikuks viiendik ning 27-aastastest ja vanematest naistest neljandik. Nooremate naiste seas on sama eagrupidest meestest ka märksa rohkem usukommete järgijaid (vastavalt 16% meestest ja 25% naistest).

Tervikuna näeme, et nii meeste kui naiste puhul on vanemas vanuserühmas pisut enam usklikke ja oluliselt rohkem usukommete järgijaid ning vähem usu suhtes ükskõikseid ja ateiste kui noorte hulgas. Samuti kehtib vanusest sõltumata naiste tugevam seos religiooniga: usklikke ja usukommete järgijaid on naiste hulgas rohkem.

Kõigilt vastajatelt, kes pidasid end kas usklikuks, usukombeid järgivaks või usu suhtes ükskõikseteks, küsiti ka seda, millist usku peavad nad endale kõige lähedasemaks. Lääne-Euroopale omast on Eestis enim levinud kristlus ja selle eri konfessioonid. Ka antud uurimuse tulemused ei moodusta erandit: ülekaalukalt peetakse nii nooremas kui vanemas vanusegrupis lähedasimaks luterlust ja õigeusku. Luteri usku peavad endile kõige omasemaks ligi pooled vanema ning 40% noorema vanusegrupi esindajatest. Õigeusku peab seevastu kõige lähedasemaks ligi 40% nii 15-26-aastastest kui ka vanematest. Kõik teised religioonid ja konfessioonid on Eestis oluliselt vähem levinud (joonis 3).

Tähelepanuväärne on, et katoliiklust pidasid 15-26-aastased kõige lähedasemaks usuks vanema vanusegrupiga võrreldes üle kolme korra sagedamini. Kristlikest konfessioonidest mainis mõlemas eagrupidest alla 2% vastajatest endale lähedase usuna veel baptismi. Budismi, Taara usku või Jehoovatunnistajaid toodi välja veelgi harvemini. Kõigi ülejäänud religioonide ja konfessioonide („muu“) osakaal oli kokku ligi 3%. 6-7% nooremast ja vanemast eagrupidest tõi ka antud küsimusele vastates välja oma ükskõiksuse mistahes religiooni suhtes ega pidanud ühtki usku endale lähedalseisvaks.

Olulised erinevused suhestumises religiooni tulevad mängu **rahvuse** lõikes (vt joonis 4). 37% vene rahvusest noori peab ennast usklikuks samal ajal kui 15-26-aastaste eestlaste seas on usk-

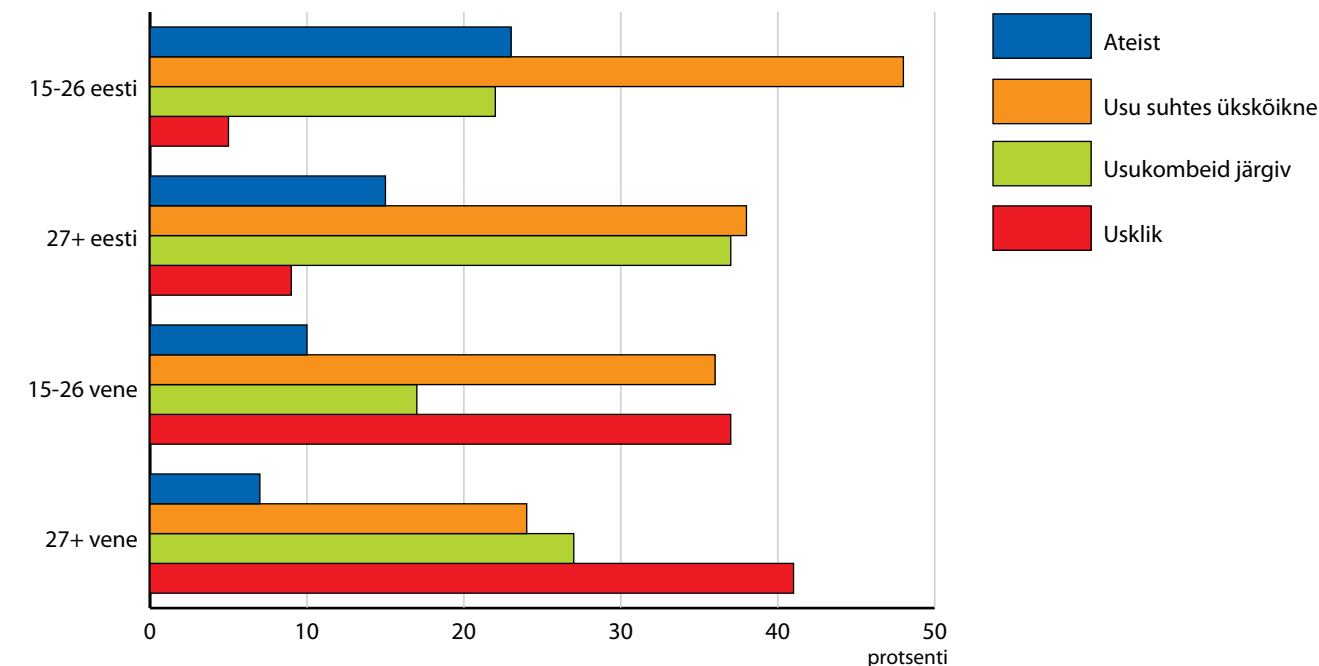
likke vaid 5,5 % (ja vanemas vanusegrupis 9%). Arvestades, et vene kultuuriruumile on seotus religiooniga märksa omasem kui eestlastele, on erinevused ootuspärased. Usu suhtes ükskõiksed on rohkem kui kolmandik Eestis elavatest vene noortest (36%), eestlaste hulgas on usu suhtes ükskõikseid 48%. Veerand noortest eestlastest peab end ateistideks samal ajal kui vene noortest peab end ateistiks 10%. Samas tunnistavad eesti noored vene rahvusest eakaaslastega võrreldes rohkem, et järgivad usukombeid (vastavalt 22% eesti ja 17% vene noortest).

Kõrvutades eesti ja vene noorte suhet religiooni vanemate rahvuskaslastega näeme, et püsib eelmainitud religioossuse seos vanusega: nooremate hulgas on rohkem ateiste ja usu suhtes ükskõikseid ja vanemate hulgas rohkem usklikke ja usukommete järgijaid.

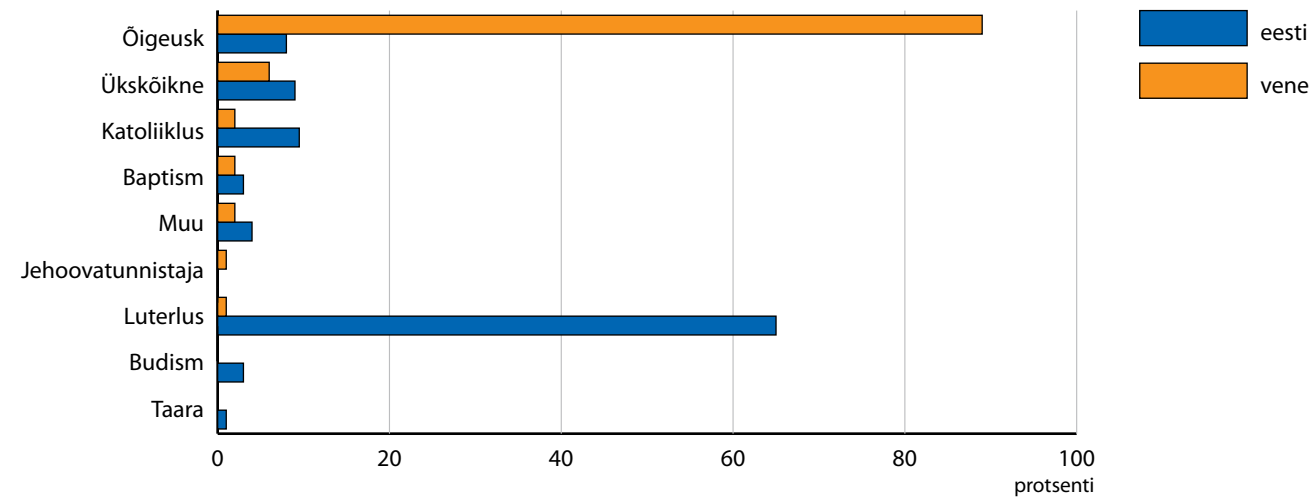
Raigo Liiman jõudis oma 2000. aastal Helsingi ülikoolis kaitstud religioonisotsioloogilises uurimistöös järeldusele, et religioon on

enamikule Eesti venelastest tähtis etnilise ehk rahvusliku identiteedi osa. Arvatakse, et usklikkus, majanduslik olukord ja ühiskonna heaolu on omavahel seotud - nt Eestis suurenes 1990te alguse majanduslikult keerukatel ja paljude eestimaalaste jaoks rasketel aegadel koguduste liikmeskond oluliselt nii noorte kui keskealiste inimeste arvel samal ajal kui majanduse liikumine tulusjoones alates 1994. aastast kuni viimaste aastateni vähendas religiooni tähtsust esmajoones eestlaste seas. Venelasi peetakse üldiselt kollektiivse mõttemaailma esindajateks, mis üldistatuna tähendab, et venelased usuvad sagedamini sellesse, millesse usuvad teisedki samasse rahvusühikku kuuluvad. Eestlasi peetakse seevastu aga individualistideks ehk igaüks usub sellesse, mida ise õigeks peab. Lisaks võib venelaste suuremat usklikkust osaliselt põhjendada ka Eestis elavate venelaste 1990. aastatel varasema võrreldes nõrgenenud majandusliku olukorra ja muutunud ühiskondliku positsiooniga (Liiman 2001: 57, 63, 108).

Joonis 4. 15–26-aastaste suhe religiooni võrreldes vanema vanusegrupiga rahvuse lõikes

Joonis 5. 15–26-aastaste jaoks kõige lähedasemaks peetav usk rahvuse lõikes

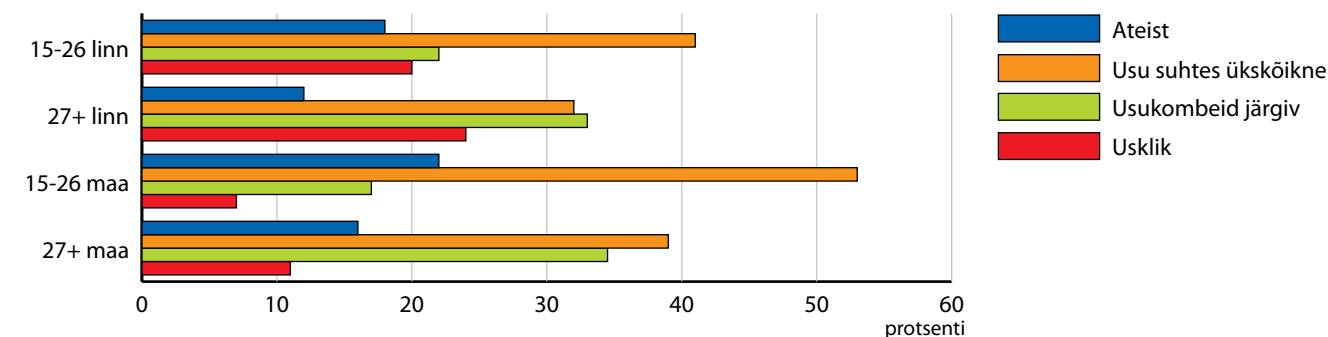
Eestis enim levinud kahest konfessioonist peavad venelased endale ülekaalukalt kõige lähedasemaks õigeusku ja eestlased luterlust (joonis 5). Jättes ateistid kõrvale, peab õigeusku omase-maks ligi 90% vene noortest ja luterlust 65% eesti noortest. Seal-juures on õigeusk kõige lähedasem ka ligi 9% 15–26-aastastest eestlastest, kuid luterlusega omab analoogset seost vaid 0,5% samaealistest venelastest.

Ülejäänud religioonide ja konfessioonide osatähtsus on luterluse ja õigeusu kõrval üsna marginaalne. Eesti noored tunnetavad teistest usunditest ja konfessioonidest rohkem sidet ka katoliik-lusega. Budismi ega Taara usku ei pidanud endale lähedaseks ükski vene noor.

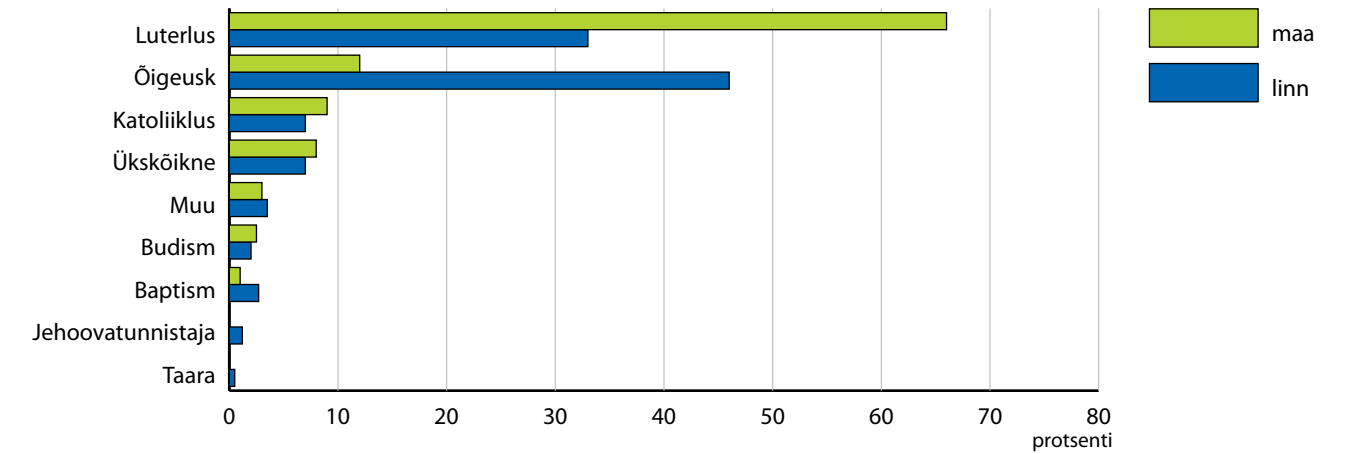
Kui traditsiooniliselt peetakse religioossust levinumaks maapiir-kondades võrreldes linnaga, siis Eestis on olukord vastupidine. Usklikke on linnalistes asulates nii nooremas kui vanemas vanu-segrupis maa-asulate elanikega võrreldes mitu korda enam ning usu suhtes ükskõikseid ja ateiste jällegi maa piirkondades rohkem (joonis 6). Sama tendents - mida väiksemas asulas inimene elab, seda vähem peab ta end usklikuks - on ilmnunud ka varasemates uuringutes ning seda peetakse suuresti Eesti eripäraks (Liiman 2001: 104). Usukombeid järgitakse nooremas vanuserühmas veidi sagedamini linnas ning vanemas vanusegrupis maal.

Suurem religioossus linnalistes asulates on osaliselt kindlasti sele-tatav asjaoluga, et vene kogukond on Eestis koondunud valdavalt linnadesse. Viimast kinnitab ka luterluse ja õigeusu osakaal maa-

Joonis 6. 15–26-aastaste suhe religiooni võrreldes vanema vanusegrupiga asulatüübi lõikes

Joonis 7. 15–26-aastaste poolt kõige lähedasemaks peetav usk asulatüübi lõikes

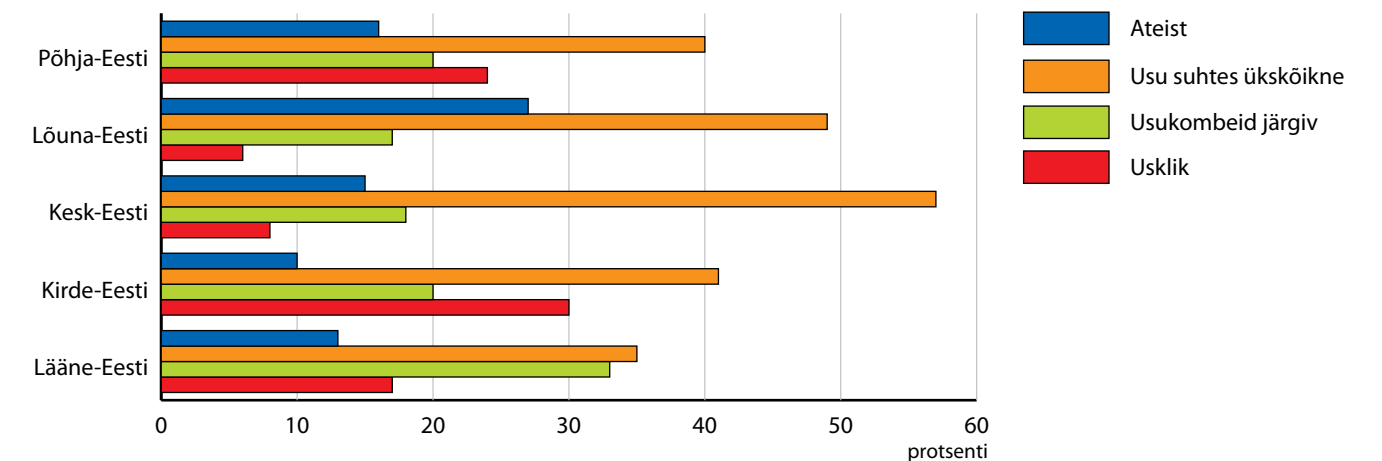

ja linnalistes asulates (joonis 7). Luterlust kõige lähedasemaks usuks pidavatest 15.-26. aastastest noortest elab 2/3 maa- ja 1/3 linnalistes asulates. Õigeusk on seevastu kordades sagedamini levinud linnalistes asulates. Maa asulates on linna piirkondadest veidi enam katoliikluse ja budismi poole kalduvaid ning usu suhtes ükskõikseid noori. Linnalistesse asulatesse on koondunud Taara usu ja Jehoova tunnustajate poole hoidjad, samuti on seal rohkem end baptismiga seostajaid.

Regionaalses lõikes on enim usklikke Kirde- ja Põhja-Eestis³, mis on ka vene kogukonna kõige sagedasemad elukohad (joonis 8).

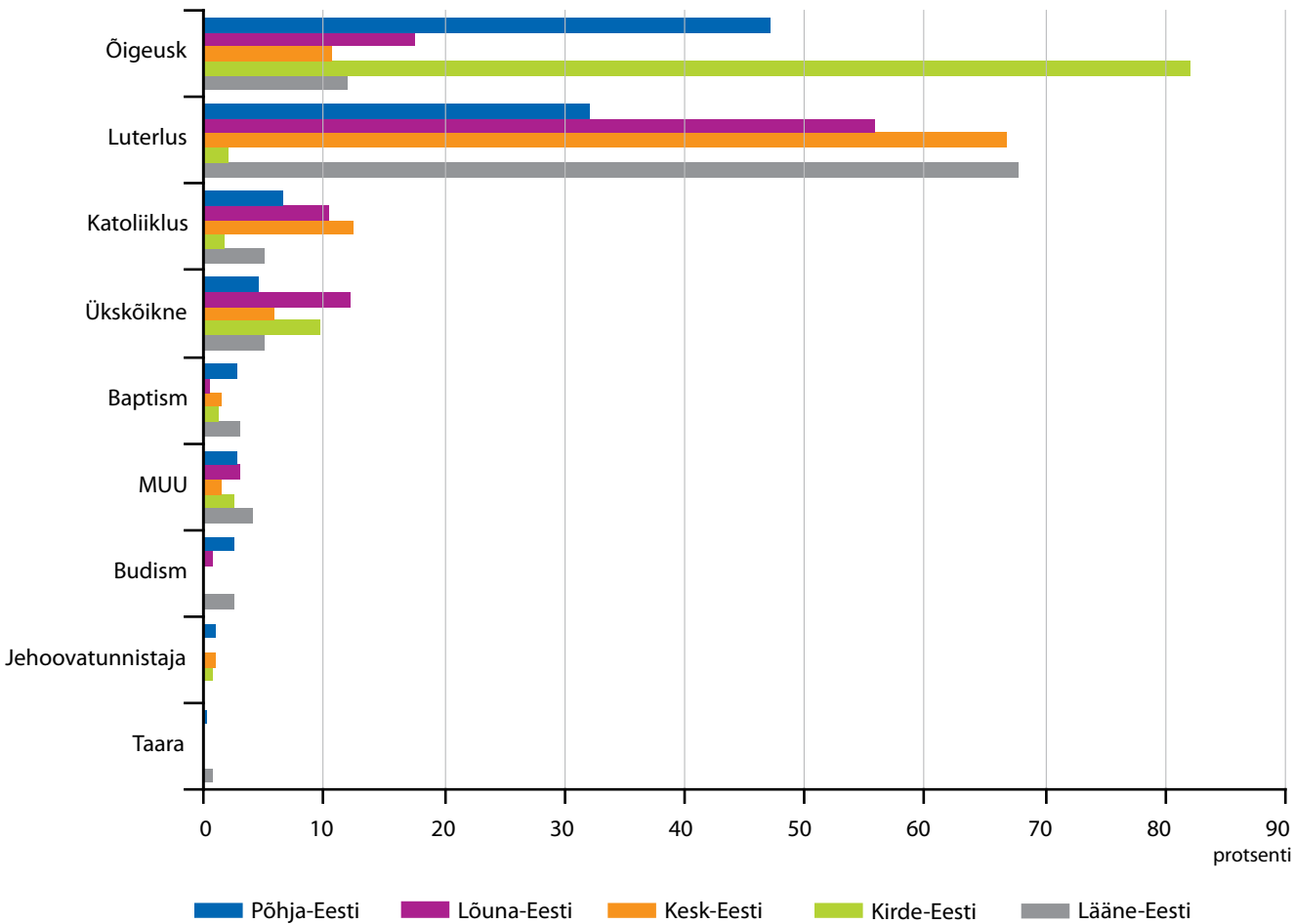
Usu suhtes ükskõikseid noori on enim Kesk- ja Lõuna-Eestis ning ateiste Lõuna- ja Lääne-Eestis. Samas järgivad Lääne-Eesti noo-red ka kõige sagedamini usukombeid.

Joonis 8. 15–26-aastaste suhe religiooni piirkonna lõikes

³ Piirkonna määramisel on kasutatud Eesti piirkondlike üksuste statistilist klassifikatsiooni, NUTS 3. Elektrooniline Riigi Teataja, 2002 [www] <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=23919> (03.12.2008)

Joonis 9. 15–26-aastaste poolt kõige lähedasemaks peetav usk piirkonniti

Vaadates kõige lähedasemaks peetavat usku piirkondlikus lõikes selgub rahvuslikku paiknemist arvestades ootuspäraselt, et õigeusk on enim levinud Kirde- ja Põhja- Eestis ning luterlus kõigis teistes piirkondades – Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eestis (joonis 9). Katoliiklust omaseks pidavaid noori on kõige rohkem Kesk- ja Lõuna-Eestis ning baptismi poole kaldujaid Lääne- ja Põhja-

Eestis. Lääne-Eesti 15–26-aastaste noorte seas on enim levinud muud, väiksema kandepinnaga usundid ja konfessioonid. Budism on levinud Lääne- ja Põhja-Eestis ning vähesel määral ka Lõuna-Eestis. Jehoova-tunnistajaid pooldavaid noori leidub Põhja-, Kesk- ja Kirde-Eestis ning Taara usu poole kaldujaid Lääne- ja Põhja-Eestis.

KOKKUVÕTTEKS

Usk on oluline toimetulekuressurss, mis aitab teatud väärtuste tunnistamise näol ning toetava suhtevõrgustiku kaudu noortel paremaid – st nende elu positiivses suunas ehk eemale õigusrikumistest ja mõnuainete tarbimisest - otsuseid teha. Nagu näha, kasutab Eestis seda ressursi noorte hulgas suhteliselt väike arv - usklikuks pidas end 17% samal ajal kui usu suhtes ükskõikseks hindas end 43% 15–26-aastastest noortest.

Usuõpetust õpetatakse valikainena umbes 100-s Eesti üldhariduskoolis (EELK 2010). 2002. aastal Eesti Kirikute Nõukogu poolt vastu võetud ja 2006. aastal täiendatud religiooniõpetuse platvormi kohaselt mõistetakse religiooniõpetuses inimest eeskätt kui *homo spiritualist*, kelle vaimsed otsingud ja areng on väljenduse leidnud religiooni raames. Seeläbi peaks kursus muutma üldharidust õpilase isiksuse arengu toetamise kaudu inimese-

keskemaks ning rikastama erinevate maailma mõistmise viiside tutvustamise kaudu õpilaste maailmapilti. Platvormi kohaselt on religiooniõpetuse osaks õpilaste kõlbelise arengu suunamine ning seeläbi elu püsiväärtuste tugevdamine, mistõttu religiooniõpetus on oluliseks teguriks rahva vaimse tervise ja elujõu ning kriminaalpreventsiooni tagamisel.

Ka 2010. aasta jaanuaris Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud põhikooli ja gümnaasiumi uues õppekavas on valikainena sees usundiõpetus, mille läbivaks teemaks on väärtused ja kõlblus ja mida õpetatakse riiklikus õppekavas toodud ainekava järgi. Usuõpetuse kaudu soovitakse toetada noorte inimeste arengut kiiresti muutuvus maailmas, kus ei saa kaasa anda valmis käitumisretsepte, küll aga saab õpetada enda heaolu edendavaid valikuid tegema.

KIRJANDUS

- LIIMAN, R. 2001. Usklikkus muutuvus Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- REGNERUS, M. D. 2007. *Sex and Religion in the Lives of American Teenagers*. NY: Oxford University Press.
- SMITH, C. 2003. Religious participation and parental moral expectation and supervision of American youth. – *Reviews of Religious Research*. Vol. 44(4), 414-424.
- BARTKOWSKY, J.P., XIAOHE, X., LEVIN, M.L. 2007. Religion and child development: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study. – *Social Science Research*. Vol 37(1), 18-36.
- GIBSON, T. 2008. Religion and civic engagement among America's youth. – *The Social Science Journal*. Vol 45(3), 504-514.
- SINHA, J.W., CNAAN, R.A., GELLES, R.W. 2007. Adolescent Risk Behaviors and Religion: Findings from a National Study. – *Journal of Adolescence*. Vol 30(2), 231-249.

eni
eesti noorsoo instituut

entk
Eesti Noorsoatöö Keskus